

Informační portál a databáze služeb

sociální prevence pro osoby ohrožené sociálním vyloučením

z důvodu předchozí ústavní nebo ochranné výchovy nebo výkonu trestu, osobám, jejichž práva a zájmy jsou ohroženy trestnou činností jiné osoby, a osobám, jejichž způsob života může vést ke konfliktu se společností podle § 92 písm. b) zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

www.sluzbyprevence.mpsv.cz

Na těchto stránkách naleznete:

- adresáře poskytovatelů služeb
- statistické přehledy
- diskuzní portál
- zákony a dokumenty
- inzerci volných pracovních míst v oblasti sociálních služeb
- on-line česko-anglický a anglicko-český slovník odborných pojmů

SP SOCIÁLNÍ PRÁCE SOCIÁLNÁ PRÁCA

ČASOPIS PRO TEORII, PRAXI A VZDĚLÁVÁNÍ V SOCIÁLNÍ PRÁCI
ČASOPIS PRE TEÓRIU, PRAX A VZDELÁVANIE V SOCIÁLNEJ PRÁCI
2/2007 Vydává Asociace vzdělavatelů v sociální práci

Sociální práce s imigranty

Editorial	1	Fakta, vyhlášky	43	Akademické statě	67	Inspirace pro praxi	134
O čem se mluví	3	Pohledy na věc	46	Studentské práce	119	Recenze	141
Anketa	41	Kvalita v soc. službách	57	Školy se představují	131	Akce, zprávy...	146

si Vás dovoluji pozvat na mezinárodní konferenci

IDENTITA SOCIÁLNÍ PRÁCE A SPECIFIKA SUPERVIZE

Konference se uskuteční v pátek **21. září 2007** v budově **Fakulty sociálních studií MU Brno, na Joštově 10 v Brně, od 9:00 do 17:30**

Odborní garanti: **Prof. Annamaria Campanini, Doc. PhDr. Libor Musil, CSc., PhDr. Mirka Nečasová, Ph.D.**

Konference otevírá prostor setkání předních českých i zahraničních odborníků a sdílení poznatků k aktuálním otázkám identity sociální práce a jejího budoucího vývoje v mezinárodním kontextu. V souvislosti s tím bude diskutována povaha supervize jako nedílné součásti sociální práce s ohledem na specifika této profese i odborné disciplíny zároveň. Cílem konference je hledání odpovědi na otázku: *V čem by se supervize v sociální práci měla lišit a v čem podobat supervizi v jiných pomáhajících profesích?*

Své příspěvky přednesou:

Doc. PaedDr. Oldřich Chytil, Ph.D. (ASVSP): Proměny společnosti a sociální práce
Dr. Mona Fransehn, Ph.D. (EASSW): Význam supervize v sociální práci na příkladu Švédska
Dr. Jan Agten (EASSW): Vzdělávání založené na kompetencích a supervize v rámci Boloňského procesu

Témata diskuzních workshopů:

1. **Důsledky modernizace pro sociální práci** (vede: Doc. PaedDr. Oldřich Chytil, Ph.D.)
2. **Boloňský proces a supervize** (vede: PhDr. Mirka Nečasová, Ph.D.)
3. **Projekty týkající se supervize** (vede: PhDr. Daniela Vodáčková)
4. **Supervize odborné praxe studentů sociální práce** (vede: Doc. PhDr. O. Matoušek)
5. **Supervize řízení a zavádění supervize do organizace** (vede: PhDr. Bohumila Baštecká, PhDr. Milan Kinkor)
6. **Vztah mezi výzkumem a supervizi v sociální práci** (vede: Doc. PhDr. Libor Musil, CSc.)

Konferenční poplatek společně s přihláškou zašlete prosím do **15. 6. 2007** na adresu:
Mgr. Zdeňka Dohnalová, ASVSP, Joštova 10, 602 00 Brno. E-mail: dohnalova@fss.muni.cz, tel.: 549 493 586.
Více informací a přihlášku ke stažení naleznete na **www.asvsp.org**

Centrum praktických studií

při Katedře sociální politiky a sociální práce Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity
s finanční podporou Evropského sociálního fondu a Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy
si Vás dovoluji pozvat dne **14.9.2007** na konferenci s mezinárodní účastí s názvem:

Odborná praxe a supervize v sociální práci: hledání příkladu dobré praxe

Debatování nad výzkumy a zkušenostmi těch, kteří se zabývají odbornou praxí a supervizi při výuce sociální práce

Odborní garanti akce:

prof. PaedDr. Milan Schavel, PhD.; Doc. Libor Musil, CSc.; PhDr. Pavel Navrátil, PhD.

Místo konání:

Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, Joštova 10, Brno

Program konference:

9-12 hod: Odborné příspěvky

Doc. Martin Scherpner Supervize a rozvoj osobnosti

PhDr. Pavel Navrátil, PhD., Mgr. Monika Šišláková Význam a možnosti praktického vzdělávání sociálních pracovníků

prof. PaedDr. Milan Schavel, PhD. Supervize jako prostředek zvyšování profesionální kompetence sociálního pracovníka

Mgr. Jitka Navrátilová Modely a typy odborné praxe a supervize v ČR (výsledky výzkumu)

13-17 hod: Workshopy

Odborná praxe studentů sociální práce (poslání a účel praktického vzdělávání v rámci vyššího odborného vzdělávání) - PhDr. Pavel Navrátil, PhD.

Odborná supervize (kreativní metody v supervizi a poradenství) - Doc. Martin Scherpner

Zkušenosti s praxí studentů v organizacích (otázky minimálních standardů spolupráce mezi vzdělávacími institucemi a organizacemi sociálních služeb) - Doc. PhDr. Libor Musil, CSc.

Kvalifikace a další předpoklady pro výkon role instruktorů praxí (supervizorů praxí) - prof. PaedDr. Milan Schavel, PhD.

Kontaktní osoba pro zasílání přihlášek a poskytování dalších informací:

Bc. Martina Illeová, FSS MU, Katedra sociální politiky a sociální práce

Centrum praktických studií, Joštova 10, telefon: 549 494 170, mobil: 774 826 210,

email: cpskonf@fss.muni.cz, webové stránky konference jsou přístupné z adresy: www.socialnipracovnik.cz

Konference je bez poplatku, výstupem je recenzovaný sborník. Přihlásit se je možné do 31.8.2007 (přihlášky na webu)

Editorial	1
O čem se mluví	
Počet udělených azylů se neustále zvyšuje, říká zástupce ministerstva vnitra	3
Z pohledu zátaže na finanční a sociální systém státu je azylový systém efektivní, hovori ředitel migračního úřadu	5
Podle mluvčí UNHCR se žádný orgán státní správy komplexně nevěnuje integraci azylantů	8
Program asistovaných dobrovolných návratů umožňuje návrat do původní země	12
Migranti nás nutí k přehodnocení zažitých norem chování	14
Cizincům schází dostupnost kvalitní bezplatné sociální a právní pomoci, říká ředitel OPU	17
Sociální pracovník se má zaměřit na podporu klientů-žadatelů o azyl	19
Slovenská humanitární rada realizuje projekt na pomoc azylantům	23
Vždy respektujeme práni a potřeby klientů, říká vedoucí pobytového střediska	25
Každý klient přichází do pobytového střediska se svým osobním příběhem	27
Mít kde žít – Pobytové středisko Zastávka	29
Charita pomáhá Mongolům v Blansku k integraci	31
Člověk v tísní navrhuje legislativní změny k omezení nelegální migrace	32
Dokážeme pomoci Romům vymanit ze sociálního vyloučení?	35
Interkulturní komunikace umožňuje efektivnější dorozumívání s cizinci	38
Anketa	
Otázky migrace	41
Fakta, vyhlášky	
Výňatek z novelizovaného zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky	43
Pohledy na věc	
Stanoviska odborníků k zákonu o pobytu cizinců a azylovému zákonu	46
T. Haišman – Zákon o pobytu cizinců se neustále novelizuje	46
P. Čížinský – Zákon obsahuje nesmírné množství administrativních bariér	51
H. Tóthová – V azylovém řízení na letišti jsou velké nedostatky	53
B. Dunajová – Udelení doplňkové ochrany narážá na viaceré administratívne prekážky	56
Kvalita v sociálních službách	
Úvod do standardů kvality sociálních služeb (M. Bednář)	57
Poslání a cíle – povinnost, nebo předpoklad dobré praxe? (J. Sýkorová)	61
Akademické state	
H. Pořízková: Perspektivy vývoje integrace cizinců na trhu práce v České republice	67
Ondřej Hofírek, M. Nekoják: Neregulární práce imigrantů v České republice	78
P. Kliment, D. Topinka: Možnosti sociálních intervencí v prostředí ilegální pracovní migrace	91
M. Trousil: Úloha a úskalí sociální práce s imigranty	103
P. Brnula: Vzdelávanie sociálnych pracovníkov v oblasti utečenectva	115
Studentské práce	
T. Habart: Ekonomická situace romské rodiny v českém pohraničí	119
Školy se představují	
KSP v Ružomberku: Hľadanie pravdy je spôsob, akým katolícka univerzita slúži dôstojnosti človeka	131
Inspirace pro praxi	
Nová metoda integrace imigrantů a uprchlíků	134
Zkušenosti žadatelů o azyl a strpitelů se zaměstnáváním v České republice	136
Jak přiblížit sociální služby skutečným potřebám bezdomovců	139
Recenze	141
Akce, zprávy a oznámení	146
Kontakty	150

Web o mezinárodní migraci ve střední a východní Evropě

články

rozhovory

recenze

výzkumy

kalendář akcí

mailing list

monitoring tisku

→ Nová publikace
o migraci ve střední
Evropě

Články k aktuálním tématům:

- Gender a migrace
- Uprchlíci
- Jazyk a integrace
- Média a menšiny
- Ekonomický rozvoj,
sociální stát a občanství

→ Migrace Online

Mezinárodní migrace se v České republice postupně stává výrazným společenským a politickým tématem. Do veřejné debaty přispívá Multikulturální centrum Praha i se svým webem www.migraceonline.cz, který je už od roku 2003 zaměřen na vývoj postavení různých skupin cizinců v České republice a dalších zemích střední a východní Evropy. Internetová stránka systematicky mapuje výzkumy týkající se migrace, vývoj legislativy v oblasti migračních a azylových politik a činnost vládních i nevládních organizací a institucí.

V květnu 2007 byla spuštěna aktualizovaná verze stránek migraceonline.cz, která nabízí nová témata, online galerii z výstavy *Práce je jinde*, mailing list a další. Rádi bychom Vás upozornili na připravovanou publikaci *Migračního manifestu* a veřejnou diskusi v září 2007. Zástupci nevládních organizací, akademických institucí a veřejně působících osobností v tomto manifestu navrhuji deset principů migrační politiky České republiky. Více na www.migraceonline.cz/doc/migracnimanifest.pdf.

Vážené kolegyně, vážení kolegovia,

práve otvárate druhé číslo ročníka 2007 venované téme sociálnej práce s imigrantmi.

Krajiny strednej Európy sto rokov produkovali emigrantov, dnes ich prijímajú. Migrácia už dnes mení a v budúcnosti ešte viac zmení etnické zloženie našich krajín. Nie každý k nám prichádza legálne a nie každý je prínosom. Ale to nie sú hlavné problémy, tie nie sú v migrácii, sú v tom, čo s ňou robíme, ako sa k nej stavíme.

Imigranti prichádzajú z odlišného prostredia, iné sú niektoré ich očakávania, vyznávané hodnoty a predstavy o tom, čo je správne a čo nie a pod. Mnohí očakávame, že sa nám rýchle a ochotne prispôbia, veď nový domov, ktorý im ponúkame, je predsa náš. A keď nedokážu či nechcú byť ako my, tak máme pre nich slová klasika: „Když chtějí, ať táhnou!“ My sociálni pracovníci vieme, že veci nie sú tak jednoduché. Príchodom k nám imigranti menia svoje sociálne postavenie. Nezávisle od toho, aké mali v krajine svojho pôvodu, u nás sa spočítajú na najnižších priečkach spoločenského rebríčka. A ocitajú sa v životnej neistote.

Ak sa im navyše nedarí integrovať sa do spoločnosti, môžu im pribudnúť vážne psychické problémy – apatia, depresie, strata zmyslu života. Sociálni pracovníci pomáhajú týmto ľuďom riešiť obtiažne situácie, do ktorých sa nevyhnutne dostávajú, a pomáhajú im v ich integrácii v konkrétnom lokálnom spoločenstve. Robíme to dobre?

Sociálna práca závisí od toho, v ktorej etape integrácie ju robíme. Iná je v prijímacom stredku, iná v azylovom zariadení a ešte iná v lokalite, kam imigrant prišiel s nádejou a obavami, ako ho lokálne spoločenstvo prijme. Iná práca je s tými, ktorí sú generáciou rodičov, ktorí k nám prišli a vážia si každú príležitosť uplatniť sa, a iná je i s ich deťmi, ktoré sa u nás už narodili a nárokovujú si rovnaké príležitosti ako naše deti. A ešte iná je vo vzťahu k tým, ktorí k nám neprišli ako žiadatelia o udelenie medzinárodnej ochrany, ale prichádzajú na prechodnú dobu pracovať a časom sa rozhodnú ostať v krajine.

Imrich Vašečka,
odborný garant čísla

Vážení čtenáři a milé čtenářky,

stejně jako v předcházejících číslech jsme pro vás připravili velké množství příspěvků ke zvolenému tématu, v tomto případě k sociální práci s imigranty.

Co vám tedy nabízíme?

V rubrice O čem se mluví nabízíme bohaté spektrum stanovisek na problematiku migrace.

V prvních dvou rozhovorech představují přístup svých zemí k migrantům zástupci českého a slovenského ministerstva vnitra, Tomáš Haišman a Bernard Priel. Další dva rozhovory přibližují činnost mezinárodních organizací pomáhajících uprchlíkům. Zatímco Úřad vysokého komisaře Organizace spojených národů pro uprchlíky (UNHCR) se snaží najít řešení problémů uprchlíků, kteří usilují získat azyl v zemi, kde momentálně pobývají, Mezinárodní organizace pro migranty (IOM) usiluje o pomoc odlišným způsobem. Migranty pomáhá dopravit do země původu, kde nabízí své

služby při jejich znovuzačlenění. K přečtení doporučuji rozhovor s Radkou Klvaňovou, tematicky se odlišující od jiných příspěvků v této rubrice, která se zamýšlí především nad sociálními a kulturními aspekty migrace. Náзор neziskových organizací na přístup státní správy k žadatelům o azyl zastupuje Martin Rozumek z Organizace pro pomoc uprchlíkům (OPU). S jakými potížemi se setkává sociální pracovník, který pomáhá žadatelům o azyl, a co je náplní jeho činnosti, vysvětlují Martina Wasserbauerová a Klára Omastková z brněnského Sdružení občanů zabývajících se emigranty (SOZE). Ze Slovenska jsme získali prezentaci jednoho z projektů na pomoc uprchlíkům, který realizuje Slovenská humanitární rada. Jak vypadá život uprchlíků v Pobytovém středisku Zastávka u Brna, nastiňují rozhovory s ředitelem, sociální pracovníci a reportáž z tohoto střediska.

Další příspěvek v rubrice O čem se mluví poukazuje na obtížnost integrace cizinců do české společnosti. Svědčí o tom postřehy Hany Krausové z blanenské charity, která připravuje volnočasové aktivity pro Mongoly pracující v tomto moravském městě. Problematikou nelegální migrace se zabývá Adéla Pospichalová z Člověka v tísní, která se zmiňuje i o tzv. klientském systému v oblasti zaměstnávání cizinců. Migrací Romů ze Slovenska do českých zemí v různých obdobích se obsírně zabývá rozhovor s Imrichem Vašečkou. S principy efektivní komunikace s příslušníky jiných kultur nás seznamuje Jana Skalková, což může být prospěšné i pro sociální pracovníky, protože se jako příslušníci pomáhajících profesí budeme v dnešním globalizovaném světě setkávat ve stále větší míře s cizinci.

Do rubriky Pohledy na věc jsme získali názory čtyř odborníků. Tři z nich se vyjadřují k neustále novelizovanému českému zákonu o pobytu cizinců, jehož výňatky zveřejňujeme v rubrice Fakta, vyhlášky... Čtvrtý odborník sděluje své postřehy ke slovenskému azylovému zákonu. Snad ani není třeba dodávat, že stanoviska zástupce státní správy a právníků neziskových organizací ke kvalitě tzv. cizineckého zákona se diametrálně odlišují.

Rubrika Inspirace pro praxi představuje novou metodu sociální práce s imigranty, na jejíž tvorbě se podíleli odborníci ze tří zemí, mimo jiné i z České republiky. Další příspěvek mapuje výsledky výzkumu zkušenosti žadatelů o azyl v České republice s hledáním práce, zaměstnáváním.

Téma zaměstnávání cizinců, imigrantů sledují i tři akademické stati. Hana Pořízková chce poukázat na potřebu zkoumat a rozvíjet nové způsoby práce s cizinci vedoucí k jejich úspěšné participaci na pracovním trhu. Ondřej Hofírek a Michal Nekorjak se zabývají neregulárním zaměstnáváním imigrantů, především cizinců z tzv. třetích zemí, kterým je přístup na pracovní trh nejvíce omezen. Možnosti sociální práce v sociálním prostředí ilegálně pracujících migrantů zvažuje stať Pavla Klimenta a Daniela Topinky. Na sociální práci s imigranty se taktéž zaměřuje Michal Trousil, který identifikuje některé důležité problémy, s nimiž se musí pomáhat profese v práci s imigranty potýkat. Peter Brnula se ve své stati specializuje na vzdělávání studentů sociální práce, kteří se věnují žadatelům o azyl a azylantům, a rovněž poukazuje na nutnost zaměřit se na vzdělávání budoucích sociálních pracovníků při práci s migranty.

Vážení čtenáři a milé čtenářky, věřím, že toto číslo časopisu nám pomůže lépe pochopit prožívání těch, kteří z různých důvodů opustili zemi svého původu a hledají nové životní podmínky v České a Slovenské republice. Na skutečnost, že máme být tolerantní vůči cizincům, nás upozorňuje už Bible slovy: „Neboť jsem hladověl a vy jste mi dali najíst, měl jsem žízeň a dali jste mi napít, byl jsem cizincem a přijali jste mě.“ (Matouš 25, 35.)

Za celou redakci vám přejeme načerpání nových sil při vašich letních dovolených.

Pavel Bajer,
šéfredaktor

Témata časopisu Sociální práce/Sociálna práca na rok 2007

- 1/2007 Role sociálního pracovníka a metodika posuzování životní situace klienta (garant Mgr. Petr Hanuš – MPSV), termín vydání: konec března 2007**
- 2/2007 Sociální práce s imigranty (garanti PhDr. Imrich Vašečka, Ph.D. a PhDr. Peter Brnula), termín vydání: konec června 2007**
- 3/2007 Sociální práce s lidmi se závislostí (garanti doc. PhDr. Milan Schavel, Ph.D. a Mgr. Jindřich Vobořil, Ph.D.), termín vydání: polovina října 2007**
- 4/2007 Praxe a supervize v sociální práci (garanti PhDr. Mirka Nečasová, Ph.D. a h. doc. PhDr. Markéta Rusnáková, PhD.), termín vydání: prosinec 2007**

Počet udělených azylů se neustále zvyšuje, říká zástupce ministerstva vnitra

Problematicku mezinárodní migrace a azylu v České republice má na starosti ministerstvo vnitra. Za provedení úkolů v oblasti azylu, uprchlictví, koncepce imigrační politiky, v otázkách vstupu a pobytu cizinců, integrace cizinců a schengenské spolupráce zodpovídá odbor azylové a migrační politiky ministerstva vnitra. Tento odbor si klade za cíl v oblasti azylové problematiky poskytnout účinnou ochranu a pomoc cizincům v těžké životní situaci v souladu s podmínkami vymezenými v zákoně o azylu a zároveň zabránit účelovému zneužívání institutu azylu. Nejen o tom, kolik uprchlíků obdrželo azyl, z kterých zemí a jak se daří začleňovat azylanty do české společnosti, hovoří PhDr. **Tomáš Haišman**, ředitel odboru azylové a migrační politiky ministerstva vnitra.

Kolik uprchlíků požádalo dosud o azyl v ČR od roku 1990?

Od roku 1990 do 30. 4. tohoto roku požádalo o azyl v České republice 84 964 cizinců.

Kolika z nich byl udělen azyl? Zvyšuje se jejich procento?

Z toho počtu žádostí byl udělen azyl 3 166 osobám. Za posledních 5 let se procentní počet udělených azylů zvyšuje. V roce 2002 se jednalo o 1,2 % z počtu žádostí, v roce 2003 o 1,8 %, v roce 2004 o 2,6 %, v roce 2005 o 6,2 % a v roce 2006 o 8,9 %.

Proč je většina podaných žádostí zamítnuta?

Důvody pro poskytnutí mezinárodní ochrany jsou vymezeny zákonem č. 325/1999 Sb., o azylu, a o změně zákona č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů (zákon o azylu), který odráží mezinárodní závazky České republiky v této oblasti. Nejedná se pouze o poskytnutí azylu podle § 12, § 13, § 14 zákona o azylu. Mezinárodní ochranou se rozumí také poskytnutí tzv. doplňkové ochrany, podle ustanovení § 14a a § 14b zákona o azylu, cizinci, který důvody pro udělení azylu nesplňuje, ale v případě návratu do vlasti by mu hrozilo skutečné nebezpečí jiné vážné újmy. Právně významnou pro naplnění zákonných podmínek pro udělení mezinárodní ochrany je vždy konkrétní situace žadatele a důvody, pro které o azyl žádá. Většina žadatelů však žádá o mezinárodní ochranu z jiných důvodů, než je v zákoně o azylu uvedeno. Většina poda-

ných žádostí o mezinárodní ochranu je tedy zamítnuta proto, že žadatel o udělení mezinárodní ochrany nesplňuje důvody pro udělení azylu ani důvody pro udělení doplňkové ochrany, které jsou v zákoně o azylu přesně vymezeny.

Ze kterých zemí jsou nejčastěji uprchlíci a ze kterých zemí nejčastěji dostávají azyl?

Dlouhodobě první místo v počtu podaných žádostí o azyl zaujímá Ukrajina (od roku 1990 celkem 12 968 žádostí). Poté následují občané Ruska (9 356), Rumunska (6 021), Afghánistánu (5 861) a Bulharska (5 398). Nejčastěji byl azyl udělen občanům Rumunska (474), dále žadatelům z Ruska (347), Afghánistánu (280), Běloruska (278) a Arménie (196).

Podle zákona se má rozhodnout o žádosti o azyl do 90 dnů? Co je důvodem, že u některých žádostí se čeká na vydání rozhodnutí i několik let? Co se dělá pro zkrácení doby vydání rozhodnutí?

Ministerstvem vnitra, jako správním orgánem prvního stupně, je ve většině případů vydáno rozhodnutí v 90denní lhůtě ode dne zahájení řízení o mezinárodní ochraně. Celkové prodloužení doby řízení o mezinárodní ochraně je způsobeno délkou soudního řízení ve věci přezkumu rozhodnutí, pokud žadatel podá proti rozhodnutí ministerstva vnitra opravný prostředek k soudu. Pouze ve výjimečných případech, s ohledem na složitost případu a dostupnost informací o dané zemi původu, dochází k prodloužení doby vydání rozhodnutí ministerstvem vnitra.

Jak často bývá udělen azyl z humanitárních důvodů?

Humanitární azyl v letech 1990 až 1993 žádný udělen nebyl. Poté se uděloval tzv. rodinný azyl – získalo ho celkem 37 cizinců. Od roku 2000 do současné doby bylo uděleno 230 azylů z humanitárních důvodů.

Jaké kapesné dostávají žadatelé žijící v uprchlických střediscích?

Žadatel má podle § 42 zákona č. 325/1999 Sb., o azylu, a o změně zákona č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů (zákon o azylu) a § 2 vyhlášky č. 174/2005 Sb., v platném znění, nárok na kapesné ve výši 16 Kč na den pobytu v azylovém zařízení. Kapesné je v přijímacích střediscích vypláceno jednou týdně a v pobytových střediscích je vypláceno jednou za měsíc.

V zařízeních, kde mají žadatelé možnost samostatně si vařit, je vyplácen tzv. příspěvek na vaření. V takovém případě nemají klienti podle zákona o azylu nárok na kapesné.

Jaké jsou podmínky pro vstup nestátních neziskových organizací do zajišťovacích zařízení pro cizince (ZZC)?

Pracovník nestátní neziskové organizace, která má zájem navštívit zařízení pro zajištění cizinců, má možnost vyplnit si formulář „Žádost o povolení ke vstupu do zařízení MV ČR“, který je umístěn na internetových stránkách Ministerstva vnitra ČR v organizační struktuře pod odkazem Správa uprchlických zařízení MV ČR.

Do ZZC je umožněn vstup zejména zástupcům těchto NNO, které zde realizují právní poradenství cizincům, nabízejí volnočasové aktivity, duchovní služby, případně zajišťují doplňkové materiální vybavení (např. ošacení).

Daří se začleňování azylantů do české společnosti?

V roce 2005 zadalo Ministerstvo vnitra ČR Etnologickému ústavu AV ČR provedení ana-

Foto: L. Taylor, copyright UNHCR

lyzy „Integrace azylantů a efektivita Státního integračního programu (SIP)“. Zpracovatel, Etnologický ústav úkol provedl formou strukturovaného rozhovoru se standardizovanými otázkami, který uskutečnil se souborem azylantů starších 18 let pobývajících v Integračních azylových střediscích (IAS), v soukromí nebo v integračních bytech. Rozhovory byly zaznamenány do dotazníkových protokolů. Celkem bylo zkompleťováno 429 dotazníků, které shromažďují informace o 839 azylantech zahrnutých v SIP, v oblasti bydlení, zaměstnávání a výuky českého jazyka a vzdělávání. Zpracovatel doporučil zachovat SIP v oblasti bydlení ve stávajících třech variantách s tím, aby se prohlubovalo využívání druhé a třetí varianty. V oblasti zaměstnávání upozorňuje analýza na vysokou a dlouhodobou nezaměstnanost azylantů. Zpracovatel doporučil zkvalitnit nabídku Individuálních akčních plánů a poskytování rekvalifikačních kursů azylantům a spojit je s výukou češtiny. V oblasti výuky českého jazyka zpracovatel doporučil individualizovat kursy a zvýšit počet hodin kursu a jeho délku v měsících. S doporučeními zpracovatele analýzy byly seznámeny resorty i nestátní neziskové organizace a budou dále projednávány v Meziresortní komisi pro tvorbu nové koncepce integrace azylantů a pro přidělování integračních bytů oprávněným osobám, kterou zřídil ministr vnitra v roce 2002.

Rozhovor připravil Pavel Bajer

Z pohľadu záťaže na finančný a sociálny systém štátu je azylový systém efektívny, hovorí riaditeľ migračného úradu

Ing. **Bernard Prielcel**, riaditeľ Migračného úradu Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, komentuje v nasledujúcom rozhovore zmeny v novelizovanom azylovom zákone a ďalej mimo iné vysvetľuje, prečo drvivá väčšina podaných žiadostí o azyl býva zamietnutá.

Môžete zhrnúť najzávažnejšie zmeny v novelizovanom azylovom zákone? Podľa akých kritérií sa rozhodne, či cudzincovi v zemi jeho pôvodu hrozí vážne bezprávie, a má teda nárok na doplnkovú ochranu?

Od 1. januára 2007 Slovenská republika podľa zákona o azyle (§ 13a zákona č. 480/2002 Z. z. v znení neskorších predpisov) poskytuje doplnkovú ochranu (subsidiari protection) žiadateľom, ktorým sa síce azyl v priebehu azylového konania neudelí, ale jestvujú vážne dôvody domnievať sa, že osoba by v prípade svojho návratu do krajiny pôvodu bola vystavená reálnej hrozbe vážneho bezprávia, ktorým môže byť:

- a) uloženie trestu smrti alebo jeho výkon,
- b) mučenie alebo neľudské alebo ponižujúce zaobchádzanie alebo trest, alebo
- c) vážne a individuálne ohrozenie života alebo nedotknuteľnosti osoby z dôvodu svojvoľného násillia počas medzinárodného alebo vnútroštátneho ozbrojeného konfliktu, pričom táto ochrana sa poskytuje na jeden rok, s možnosťou jej ďalšieho predĺženia vždy o jeden rok. V súlade s tzv. kvalifikačnou smernicou (smernica Rady 2004/83/ES) možno doplnkovú ochranu poskytnúť tiež na účely zlúčenia rodiny.

Pre úplnosť informácie je potrebné poznamenať, že cudzinec je vylúčený z oprávnenia na udelenie azylu či poskytnutie doplnkovej ochrany v prípade, ak sú vážne dôvody domnievať sa, že sa dopustil trestného činu proti mieru, vojnových zločinov alebo trestných činov proti ľudskosti, závažného trestného činu, činov, ktoré sú v rozpore s cieľmi a zásadami OSN alebo ak predstavuje nebezpečenstvo pre spoločnosť alebo bezpečnosť štátu.

Ing. **Bernard Prielcel**

Rovnako, ako pri udelení azylu, tak aj pri poskytovaní doplnkovej ochrany sú členské štáty EÚ, teda aj Slovenská republika, povinné zohľadniť osobitnú situáciu zraniteľných osôb, ako sú neplnoleté osoby bez sprievodu, invalidné osoby, prestarnutí, osamelí rodičia s deťmi a osoby, ktoré boli vystavené trýzneniu, znásilneniu alebo iným vážnym formám psychického, fyzického alebo sexuálneho násillia. Kritériá na rozhodnutie, či sa cudzincovi udelí azyl alebo poskytne doplnková ochrana, ustanovuje zákon o azyle v § 8 a § 13a.

Drvivá väčšina podaných žiadostí o azyl býva zamietnutá. Z akého dôvodu? Ste spokojní s počtom utečencov, ktorým bol udelený azyl?

Azyl možno cudzincovi udeliť či doplnkovú ochranu poskytnúť, len ak osoba splní

zákonom ustanovené podmienky (§ 8, § 9, § 13a zákona o azyle). Ak výsledkom azylového konania je neudelenie azylu alebo neposkytnutie doplnkovej ochrany, nejde o „prestíž“ migračného úradu, ale o skutočnosť, že cudzinci na území SR vstupujú do azylového konania účelovo, využívajúc geografickú polohu SR ako tranzit na svojej ceste do ekonomicky silných krajín EÚ, osobitne vtedy, ak už v týchto krajinách existuje ich početná vlastná komunita. Svedčia o tom aj príslušné štatistické údaje. Pokiaľ v roku 2006 požiadalo o udelenie azylu 2 871 cudzincov (v roku 2004 to napríklad bolo až 11 395), pričom až v 1 940 prípadoch došlo k zastaveniu konania z dôvodu, že žiadatelia, nevyčakajúc na koniec azylového konania, opustili SR ešte pred jeho ukončením. Úspešných bolo osem žiadateľov, pričom v riešení je stále 512 žiadostí a 92 prípadov podaných odvolaní na príslušný súd. Pokiaľ však zostane aj v budúcnosti prevaha žiadateľov o udelenie azylu z Indie, Pakistanu, Bangladéša, Vietnamu, Číny, Ruska, Ukrajiny a pod., migračný úrad nepredpokladá vysoké počty udeľovaných azylů, nakoľko títo cudzinci, podľa svojich vlastných vyjadrení, opúšťajú svoje krajiny prevažne na základe ekonomických dôvodov.

Aký je súčasný stav v oblasti integrácie azylantov?

Vzhľadom na nie vysoké počty azylantov na území SR (t. j. cudzincov, ktorým sa ochrana vo forme azylu udelila), od 1. 1. 1993 do 31. 12. 2006, je to 597 cudzincov s udeleným azylom, za tento rok ide o jeden azyl a päť prípadov poskytnutia doplnkovej ochrany, možno konštatovať, že výsledky ich integrácie do spoločnosti sú pozitívne.

Čo je možné činiť pre zlepšenie jazykovej vybavenosti azylantov?

S cieľom zlepšenia ich jazykovej vybavenosti sa už v priebehu pobytu azylantov v integračnom stredisku organizujú intenzívne kurzy základov slovenského jazyka, v ktorých sú úspešnejšími najmä školopovinné deti azylantov. Výučba štátneho jazyka však nie je povinná, čo azylantom následne objektívne môže sťažovať ich integráciu do spoločnosti.

Darí sa azylantom získať zamestnanie? Nie je problém v tom, že často nevládku doložiť potvrdení o svojom vzdelaní?

Nie je možné zodpovedať kvalifikovane, nakoľko migračný úrad nemá komplexnú spätnú väzbu o tom, ako sa azylanti či žiadatelia o udelenie azylu, ktorých konanie právoplatne neskončilo do jedného roka od jeho začatia, uplatnili na trhu práce. Nutne poznamenať, že do azylového konania vstupujú v drvivej väčšine osoby, ktoré vstúpili na naše územie nelegálne, nepreukazujú sa žiadnymi dokladmi o svojej totožnosti, a tým menej dokladmi o svojom vzdelaní. K tejto otázke si dovoľím poznamenať, že azyl všeobecne sa udeľuje len ako ochrana pred prenasledovaním v krajine pôvodu (pozri § 8 zákona o azyle) a nie na účely zamestnania a výhodného uplatnenia sa na trhu práce. Pre úplnosť odpovede však možno uviesť aktuálne počty pracujúcich žiadateľov o udelenie azylu, v prípade ktorých sa do jedného roka právoplatne neukončilo konanie o udelenie azylu. Zo 42 žiadateľov má byť v pracovnom pomere 16 osôb. Nakoľko sami žiadatelia vo svojich žiadostiach a dotazníkoch uvádzajú len nízky stupeň dosiahnutého vzdelania, pracujú najmä v robotníckych profesiách. Príslušné úrady práce odporúčajú pre tieto skupiny rôzne rekvalifikačné kurzy.

Ako hodnotíte efektivitu azylového systému?

Neprislúcha mi hodnotiť efektivitu azylového systému v SR, nakoľko môže ísť o dva protichodné pohľady na vec. Z pohľadu neúspešných žiadateľov o udelenie azylu ide o systém neefektívny, z pohľadu záťaže na finančný a sociálny systém štátu je tento systém priateľný. Rozhodne však zo strany rozhodovacieho orgánu nesmie ísť o konanie v rozpore so zákonom či príslušnou medzinárodnou zmluvou, ktorou v oblasti azylu je Ženevský dohovor o právnom postavení utečencov z roku 1951.

Ákými zariadeniami disponuje Migračný úrad MV SR? Čo viedlo k rozdeleniu na záchytný a pobytový utečenecký tábor, integračné stredisko a azylové centrum? Aké procedúry sa odohrávajú v integračnom stredisku a azylom centre?

Základný rozdiel medzi záchytným a pobytovým táborom je ten, že v rámci „záchytu“ sa vykonávajú príslušné zdravotnícke opatrenia. V prípade kladného výsledku lekárskeho vyšetrenia sa žiadateľ presúva do pobytového tábora, kde môže vyčkať na ukončenie azylového konania. Ubytovanie na súkromí sa nevylučuje. V rámci integračného strediska migračný úrad zabezpečuje počiatočné kroky vedúce k integrácii azylových migrantov do spoločnosti.

**Ako hodnotíte spoluprácu s mimovládny-
mi organizáciami?**

Spoluprácu so zainteresovanými NGO hodnotím kladne. Ide o pomerne úzku a kvalitnú súčinnosť najmä so Spoločnosťou ľudí dobrej vôle, Slovenskou humanitnou radou a ďalšími, ktoré sa aktívne podieľajú na procese integrácie azylových migrantov do spoločnosti. Spolu-
podieľajú sa napr. na výučbe slovenského jazyka, pomoci pri vyhľadávaní zamestnania, ubytovania a pod. Je však potrebné tiež kon-

štatovať, že samotné aktivity a spolupráca azylových migrantov nie je zodpovedajúca vynaloženému úsiliu mimovládnych organizácií.

Akým spôsobom chcete pozitívne ovplyvňovať slovenskú verejnosť, aby integrovala migrantov a azylových migrantov medzi seba?

Už od roku 2006 prebiehajú napríklad aj v rámci Európskeho sociálneho fondu v Bratislave, Iniciatívy Spoločenstva EQUAL, spoločné aktivity migračného úradu a mimovládnej organizácie Spoločnosť ľudí dobrej vôle v Košiciach, smerujúce k pozitívnemu ovplyvňovaniu verejnosti vo vzťahu k migrantom a azylovým osobitne. Deje sa tak formou odborných seminárov pre zainteresovaných zástupcov miest a obcí, škôl, sociálnych zariadení a pod. Ako lektori odborných seminárov sa zúčastňujú pracovníci migračného úradu – riaditelia jednotlivých odborov.

Rozhovor pripravil Pavel Bajer

Podle mluvčí UNHCR se žádný orgán státní správy komplexně nevěnuje integraci azylantů

Úřad vysokého komisaře Organizace spojených národů pro uprchlíky (UNHCR) vznikl v roce 1951 s cílem pomoci přibližně 1,2 miliónu evropských uprchlíků, kteří se po 2. světové válce neměli kam vrátit. V současné době tato organizace pomáhá více než 19 miliónům lidí. Od začátku svého působení pomohlo UNHCR najít útočiště více než 50 miliónům lidí na všech kontinentech a za svoji činnost bylo dvakrát oceněno Nobelovou cenou míru.

Veškeré aktivity této organizace mají humanitární charakter a organizace je zcela nepolitická. Hlavní úlohou UNHCR je poskytování mezinárodní ochrany a hledání trvalých řešení problémů uprchlíků. UNHCR usiluje o to, aby každý mohl uplatnit právo požádat o azyl, najít útočiště v jiné zemi a vrátit se dobrovolně domů. Vedle uprchlíků pomáhá UNHCR i tzv. vnitřně přesídleným osobám, tj. lidem, kteří prchají před pronásledováním, ale nepřekročí státní hranice své země.

Kancelář UNHCR v Praze byla otevřena v roce 1992. Hlavním cílem UNHCR je podporovat prostřednictvím aktivit v oblasti poskytování ochrany, projektů a veřejných informací vládní úsilí o vybudování komplexního, udržitelného a samostatného azylového systému umožňujícího zemi posoudit azylové žádosti v souladu s mezinárodními normami. Jak se daří naplňovat tyto aktivity, odpovídá **Marta Miklušáková**, tisková mluvčí UNHCR v České republice.

Co je základním východiskem činnosti UNHCR?

Základním východiskem činnosti UNHCR je Úmluva OSN o právním postavení uprchlíků z roku 1951 a její Protokol z roku 1967. V souladu s touto Úmluvou je za uprchlíka považován ten, kdo se „*nachází mimo svou vlast a má oprávněné obavy před pronásledováním z důvodů rasových, náboženských, národnostních nebo z důvodu příslušnosti k určité sociální skupině nebo zastávání politických názorů a kdo se do své vlasti nemůže nebo nechce vrátit z obavy před tímto pronásledováním*“.

Více informací o činnosti UNHCR najdete na stránkách www.unhcr.cz nebo www.unhcr.org.

Jak se změnil za sedmnáct let přístup k žadatelům o azyl a k azylantům ze strany státní správy?

Československo a později i Česká republika se přeměnily ze země produkující uprchlíky v zemi, která je opět začala přijímat. Československo i jeho nástupnické státy ratifikovaly Úmluvu o právním postavení uprchlíků, tzv. Ženevskou úmluvu z roku 1951, a její Protokol z roku 1967, čímž přijalo závazky vyplývající z této úpravy představující základní kámen mezinárodního práva v oblasti uprchlictví.

Původní zákon o uprchlících z roku 1990 vystřídala po deseti letech nová úprava – zákon o azylu. Nový – od samého začátku rozsáhlý – a neustále novelizovaný zákon, který je v mnohém úzce propojen s další obsáhlou a nepřehlednou normou, zákonem o pobytu cizinců, však během dalších šesti let nabobtnal do zcela nepřehledného textu, který sice kasuisticky reaguje na dílčí, většinou technické nedostatky azylové praxe, zároveň z něj však nijak nejde vyušit komplexní záměr tvůrce v oblasti azylové politiky České republiky. Absencí takové vize trpí stejnou měrou i již zmíněný zákon o pobytu cizinců. Státní správa má být vykonavatelem politiky, již deklaruje vláda. Chybí-li vládě vize, dochází k absurdní situaci, kdy se o její vymezení pokouší úřednický aparát, který k tomu z mnoha důvodů není způsobilý a navíc k tomu nemá žádný mandát.

Kladně lze hodnotit ochotu České republiky ujmout se v rámci programu přesídlení uprchlíků, kteří ochranu původně hledali v jiné zemi, ale ta jim ji z objektivních důvodů nemohla v nezbytné míře poskytnout. Naopak dlouho opomíjeným tématem byla dlouho integrace osob, jimž Česká republika poskytne mezinárodní ochranu. Skutečnost, že se této oblasti žádný orgán státní správy

Foto: B. Betze, copyright UNHCR

komplexně nevěnuje, se odráží téměř ve všech aspektech života azylantů – od nedostatečné znalosti českého jazyka, velmi vysoké nezaměstnanosti (a ještě vyšší nezaměstnanosti v oborech, jimž se azylanti věnovali v zemi původu), neodpovídajícího bydlení, nedořešených otázek sociálního zabezpečení (zejména důchodů) až po obtíže s nabyváním českého státního občanství.

Nejen v kontextu integrace, ale i k zajištění skutečně kvalitního azylového řízení je také nezbytné, aby státní správa dále prohlubovala svou spolupráci s nevládním sektorem a v mnoha oblastech i se samosprávami.

Je v ČR v současnosti dostatek uprchlických středisek s dostačující kapacitou a sociálními službami?

Počty žadatelů o azyl ve všech vyspělých zemích už několik let trvale klesají. Stejný trend je zřejmý i v České republice, kde mezi lety 2001 (více než 18 000 žadatelů) a 2006 (3 016 žadatelů) klesl na šestinu. To jsou navíc počty osob, které o udělení azylu žádají (včetně dětí), zatímco počty azylantů, tj. těch, kteří mezinárodní ochranu získají, jsou nepoměrně nižší (268 osob, jimž byl v roce

2006 udělen azyl, spolu s 59 osobami, kterým byla vyslovena překážka vycestování, a 37 cizinců, již získali doplňkovou ochranu, tvoří historické maximum). Pokud systém dokázal kapacitně zvládnout několikanásobně vyšší počty žadatelů o azyl, nemůže být soustavný pokles počtu žadatelů v tomto směru žádnou překážkou.

Určitým problémem může být kapacita zařízení pro zajištění cizinců, zejména zařízení na pražském ruzyňském letišti – i kapacita jeho pracovníků zajistit právem vymezené záruky řízení a pobytu cizinců v nich. Podmínky v těchto zařízeních opakovaně kritizoval mj. i veřejný ochránce práv, který formuloval jasná doporučení týkající se práv cizinců při příjmu, jejich umisťování i během pobytu (strava, zdravotní péče, sociální a kulturní potřeby atp.). K podmínkám se podrobněji vyjádřilo i UNHCR v rámci připomínek k připravované novele zákona o azylu, přičemž upozornilo na to, že podmínky žadatelů v přijímacím středisku v tranzitním prostoru letiště Praha-Ruzyně hodnotí jako uspokojivé za předpokladu, že je pobyt žadatelů v těchto prostorách omezen na co nejkratší dobu. Vzhledem k tomu, že toto přijímací středisko

Připomínky UNHCR k azylové proceduře v ČR

UNHCR vítá, že se v posledních letech délka řízení v první instanci skutečně výrazně zkrátila. Odmyslíme-li obecnější problémy úpravy zmíněné výše, UNHCR již dlouhou dobu a opakovaně poukazuje na několik bodů platné úpravy, které považujeme za problematické. Patří mezi ně (i) sedmidenní lhůta pro vstup do řízení u osob nacházejících se v zařízení pro zajištění cizinců, kterou považujeme za neadekvátní; (ii) dvouletá lhůta od pravomocného ukončení řízení, po kterou z běžných okolností žadatel nemůže podat novou žádost; (iii) skutečnost, že z bezpečnostních důvodů může být azyl odejmut i osobám, které jej získaly v souladu s ust. § 12, stejně jako skutečnost, že ze stejného důvodu může být odmítnuto udělení doplňkové ochrany; (iv) výjimky z automatického odkladného účinku žalob proti některým typům prvoinstančních rozhodnutí; (v) skutečnost, že se v případech, kdy lze řízení o udělení mezinárodní ochrany zastavit z důvodu nepřipustnosti žádosti, neprovádí pohovor; (vi) nedostatečné procesní záruky řízení žádostí podaných na mezinárodním letišti; (vii) skutečnost, že zjevně nedůvodné žádosti zákon o azylu definuje širěji než doporučení Výkonného výboru UNHCR.

je uzpůsobeno pro účely zrychleného řízení na letišti, jakýkoliv prodloužený pobyt žadatelů v tomto zařízení je podle názoru UNHCR nevhodný a nežádoucí.

Míru zájmu, který legislativec projevil ve vztahu k žadatelům o azyl o oblast sociálních služeb, lze dovodit mj. z ust. § 42 zákona o azylu, které prostě konstatuje, že ministerstvo vnitra „může ... zajistit psychologické, zdravotní, sociální a jiné nezbytné služby a věci s ohledem na individuální potřeby žadatele o udělení mezinárodní ochrany...“. Touto deklarací se také zákon o azylu se sociální péčí o žadatele také zcela vypořádává. Odborná sociální práce s klientem – ať už jím byl žadatel o azyl nebo azylant – tak dlouhá léta ležela na bedrech nevládního sektoru. V případě ostatních poskytovatelů lze velké naděje ve zkvalitnění sociální práce vkládat v nový zákon o sociálních službách, který mj. klade požadavky na vzdělání i další vzdělávání.

**Co je zapotřebí k tomu, aby probíhala azylová procedura rychleji než dosud?
Jaké kroky jsou nutné, aby se zavedl efektivnější systém pomoci uprchlíkům?**

Kvalita řízení nemusí být vždy nutně úměrná jeho délce. Bezpochyby lze ale konstatovat, že průtahy řízení, ať už k nim dojde z jakéhokoliv důvodu, výrazně poškozují potenciál integrovat se do společnosti v případě, kdy

žadatel azyl dostane. Jinými slovy, pokud rozhodnutí o udělení azylu padne po pěti či sedmi letech, z nichž většinu žadatel tráví ve střediscích, kde je jeho život velkou měrou organizován zvenčí a on sám jej ovlivňuje jen minimálně, jeho schopnosti i motivaci zorientovat se v systému a rozhodovat o své budoucnosti to ničí.

Zákon o azylu přitom stanoví, že rozhodnutí první instance, tj. ministerstva vnitra, má padnout do 90 dní ode dne podání žádosti. Není-li možné vzhledem k povaze věci v této lhůtě rozhodnout, může ji správní orgán přiměřeně prodloužit. Takové řešení by ovšem mělo být výjimečné, nikoli standardní.

Máte informace o tom, jak se k uprchlíkům staví veřejnost, nakolik uprchlíky přijala?

V roce 2006 provedla agentura STEM na žádost UNHCR již třetí šetření týkající se názorů české veřejnosti na problematiku uprchlíků. Podobně jako v letech 2001 a 2002 byl výzkum (viz www.unhcr.cz/vyzkumy) zaměřen na míru znalostí lidí o této problematice (počty uprchlíků, země původu apod.) a na názory, které vůči uprchlíkům zastávají.

Srovnání z let 2001, 2002 a 2006 ukazuje na velmi stabilní názory veřejnosti. Lidé mají reálné představy o počtech žadatelů i těch, kteří azyl nakonec skutečně získají. Zajímává je skutečnost, že veřejnost je v názorech na poskytování azylu velkorysejší než právní

Foto: N. Ng, copyright UNHCR

předpisy. Asi polovina dotázaných by totiž poskytovala azyl nejen uprchlíkům, kteří jsou ve své zemi pronásledováni (tedy z důvodů, které předpokládá *Úmluva o právním postavení uprchlíků* a zákon o azylu), ale také lidem, kteří prchají před zoufalou hospodářskou situací či politickou nestabilitou. Značná část dotázaných také dlouhodobě považuje za správné, aby stát uprchlíkům zajišťoval pobyt v táborech a pomáhal jim ve zprostředkování kontaktu s institucemi, například pomoc při jednání s úřady, kursy češtiny apod.

Odvrácenou stranou této velkorysosti je skutečnost, že mnozí respondenti preferují ryze oportunistická řešení. V zásadě uprchlí-

kům pomoci chtějí, zároveň ale tak, aby veřejnost či přímo oni sami byli zatíženi co nejméně. To znamená přijmout žadatele o azyl jen na čas a po uklidnění situace v jejich zemi je poslat zpět. S obecně vstřícným, byť zdrženlivým přístupem k uprchlíkům ostře kontrastuje neochota občanů snášet je ve své blízkosti, ať již v uprchlickém táboře nebo přímo v rodině, kam by se mohli přiznít či přivdat. Na to, že se za těmito názory mohou skrývat pouze predsudky a neurčité obavy, poukazuje i skutečnost, že tábor v blízkosti bydliště by více vadil občanům, kteří žádného uprchlíka osobně neznají.

Rozhovor připravil Pavel Bajer

Program asistovaných dobrovolných návratů umožňuje návrat do původní země

Program dobrovolných návratů je celosvětový program IOM (International Organization for Migration), realizovaný také v České republice. IOM Praha nabízí migrantům možnost se dobrovolně vrátit do země původu bez administrativních průtahů. Jedná se především o nabídku žadatelům o azyl, kteří přerušili azylové řízení nebo jejichž žádost o azyl byla zamítnuta, cizincům, a dále těm, kteří nemají dostatek potřebných dokumentů pro návrat do země původu a v případě dalšího setrvání na území České republiky jim hrozí deportace. Společně s odpovědnými státními a nestátními organizacemi IOM Praha aktivně pomáhá migrantům získat právní postavení pomocí zprostředkování a zajištění platných cestovních dokumentů tak, aby mohli legálně opustit Českou republiku a vrátit se do země svého původu. Výhodou je především skutečnost, že se vrací jako běžní turisté, bez informování lokálních úřadů. Jak realizuje IOM program asistovaných dobrovolných návratů v České republice, vypovídá **Petr Karban** z IOM Praha.

Kdy, kde a z jakých důvodů vznikl program dobrovolných návratů migrantů do původní země?

Asistované dobrovolné návraty IOM fungují celosvětově již 22 let a jejich počátek se váže s jistým německým programem. Během uplynulých 10 let bylo prostřednictvím AVR (Assisted Voluntary Return) asistováno více než 1,6 miliónu lidí do 160 zemí světa.

Jakým způsobem se program realizuje v ČR? Jakých skupin migrantů se program především týká?

V ČR do nedávna běžely dva programy dobrovolných návratů. První, realizovaný Správou uprchlických zařízení MV, se zaměřoval pouze na žadatele o azyl v ČR. Druhý, program asistovaných dobrovolných návratů IOM AVR, zahrnoval všechny kategorie migrantů. Ve spolupráci s MV byli do AVR zařazováni žadatelé o azyl, jejichž návrat se zdál komplikovaný a vyžadoval asistenci IOM v tranzitních zemích, či v zemích původu, dále nelegální migranti zajištění v záchytných zařízeních MV, kteří se do programu přihlásili, a také cizinci přicházející do kanceláře IOM „z ulice“. Všem jmenovaným skupinám migrantů AVR nabízel a nabízí důstojný návrat do země původu bez přítomnosti policie a bez zbytečných administrativních průtahů. Jeho součástí je asistence IOM ve všech fázích přípravy a realizace návratu.

Od ledna 2007 jsou tyto programy, s přispěním evropských fondů, pilotně doplňovány reintegračními komponenty s cílem zvýšit „udržitelnost“ návratu každého jedince, cestou pomoci při znovuzačleňování do společnosti v zemi původu. Formy reintegrace jsou rozmanité od přímé finanční podpory po nabídky sebevzdělávacích programů, podpory podnikatelských záměrů, zdravotní péče a podobně.

Jak se dozvídají migranti o nabídce dobrovolného návratu?

Žadatelé o azyl a nelegální migranti jsou o této možnosti informováni již při prvním kontaktu s úřady a dále průběžně během pobytu v azylovém zařízení, či záchytném zařízení MV. Informace jsou podávány formou besed, individuálních konzultací a tištěných materiálů. Při konzultacích jsou migranti obsáhlé informováni nejen o existenci AVR, ale také o migrační realitě v ČR a EU, o situaci v zemi původu, jsou jim vysvětlovány podrobnosti z azylového a pobytového zákona a veškeré možnosti vývoje jejich stávající situace. Migranti pohybující se na území ČR se o AVR dozvídají většinou od sociálních pracovníků nevládních organizací.

Kolika migrantům už zajistila IOM Praha návrat do původní země? Z jakých zemí? Kolik bylo migrantů v roce 2006?

Kancelář IOM Praha, v rámci AVR, organizuje návrat v průměru 300–400 migrantů ročně. Hlavními zdrojovými zeměmi jsou Rusko, Čína, Moldávie, Vietnam, Bělorusko a Mongolsko. V roce 2006 bylo do programu zařazeno 339 navrátilců.

Stává se, že se migranti chtějí zapojit do programu a nemohou? Jaké bývají důvody?

U žadatelů o mezinárodní ochranu rozhoduje o zařazení do programu příslušná součást MV. Posuzuje se konkrétní situace každého žadatele. V zásadě se repatriace nehradí stejné osobě opakovaně. Častým problémem je lhůta pro podání žádosti o repatriaci po ukončení azylové procedury. Zamítavé stanovisko se k žadatelům z různých důvodů (nepobývájí na nahlášené adrese, špatná komunikace mezi žadatelem a jeho právním zástupcem) nedostává včas, tak aby stihli podat žádost o repatriaci v zákonem stanovené lhůtě.

Nelegální migranti zajištění mohou být vráceni do jiné země v rámci Dublinské dohody, popřípadě v rámci readmisní dohody. Těmto zpravidla nebývá umožněn vstup do AVR.

Jakou konkrétní činnost obsahuje pomoc migrantům k získání právního postavení, zprostředkování a zajištění platných cestovních dokladů?

Kancelář IOM pomáhá migrantům v komunikaci s jejich zastupitelským úřadem. V případech, kdy daná země nemá zastoupení v ČR, IOM přímo zprostředkovává vystavení cestovního dokladu. Při této komunikaci se pochopitelně nesdílují úřadům domovské země charakter pobytu cizince v ČR. Pokud požádá o asistenci při vycestování cizinec, jenž v danou chvíli pobývá na území ČR nelegálně, IOM ve spolupráci s cizineckou policií zařídí legalizaci jeho pobytu na dobu nezbytně nutnou k zajištění cestovních dokladů a finančních prostředků na vycestování. Podmínkou je aktivní spolupráce cizince na realizaci jeho vycestování.

Na co se konkrétně zaměřují reintegrační programy po návratu do původní země?

Na pomoc při znovuzачlenění migranta do společnosti v domovské zemi. Jedná se zejména o rekvalifikační kurzy, uplatňování na trhu práce, finanční pobídky zaměstnavatelům, podporu drobného podnikání, hrazení lékařské péče, či přímou finanční podporu. K určení nejefektivnějšího způsobu reintegrační asistence pro daného migranta a k jeho realizaci v konkrétních podmínkách cílové země významně přispívá tamní kancelář IOM.

Rozhovor připravil Pavel Bajer

Migranti nás nutí k přehodnocení zažitých norem chování

Především nad sociálními a kulturními aspekty migrace se v následujícím rozhovoru zamýšlí Mgr. **Radka Klvaňová**, M.A., která se zabývá inkluzí a exkluzí migrantů v transnacionální perspektivě. Je odbornou pracovnicí Institutu pro výzkum integrace a reprodukce společnosti na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity a doktorandskou studentkou oboru sociologie na téže fakultě.

Začněme od začátku. Jaké jsou příčiny migrace?

Na tuto otázku existuje spousta odpovědí, které závisí na tom, z jaké perspektivy se na migraci díváme a také jaký typ migrace máme na mysli. Velmi zjednodušeně lze říci, že migrace je reakcí na nějaké sociální, ekonomické či politické rozdíly mezi různými geografickými oblastmi – lidé vždy migrují z prostředí, kde se jim něčeho nedostává či jim něco nevyhovuje (ať už to je bezpečí, jídlo a voda, kvalitní vzdělání, svoboda, zážitky, seberealizace, práce...) do prostředí, kde očekávají, že to, čeho se jim nedostává (to, co hledají), najdou. Teorie migrace mluví o tzv. vytlačujících faktorech, tedy těch, které migranty nutí migrovat, a přitahujících faktorech – za kterými migranti a migrantky odcházejí. Ekonomové mají tendenci redukovat důvody migrace zejména na ekonomické faktory a vidět migraci jako funkci nabídky a poptávky po pracovní síle nebo rozdílů mezi platovými ohodnoceními v zemích, mezi kterými se migruje. Důvody migrace jsou však obvykle velmi komplexní a souvisí jak s historicko-politickým vývojem světa a rozložením moci v rámci světového prostoru, tak s interpretacemi migrace, které činí jednotliví aktéři a jejich okolí. Sociologové zdůrazňují zakotvenost potenciálních či skutečných migrantů v určitém historickém a sociálním kontextu, který silně ovlivňuje to, jaké důvody jsou považovány za důležité pro migraci. Může to být například nutnost získat zkušenosti v zahraničí, aby člověk mohl dostat práci, o kterou usiluje, nebo válečná situace v určité oblasti, která ho sice momentálně bezprostředně neohrožuje, ale on vidí, jak všichni sousedé z jeho města utíkají do zahraničí, a navíc má blízké příbuzné v Americe, kteří by mu mohli pomoci...

Mgr. **Radka Klvaňová**, M.A.

Změnila podobu migrace současná globalizace?

Současná migrace je s globalizací pevně spjata, protože propojováním světa prostřednictvím komunikačních technologií, sociálních sítí a zjednodušením přepravy se migrace stala dostupnou mnohem většímu počtu lidí než kdy dříve. To znamená, že migruje pestřejší sociální spektrum lidí a také z míst, ze kterých se dříve tolik nebo vůbec nemigrovalo. Také je důležité, že skrze moderní komunikační technologie a média proudí do stále většího počtu míst na světě obrazy, které zprostředkovávají představy o životě na různých místech světa. Tyto představy pak mají také velký vliv na uvažování o migraci jako strategické volbě v určité životní situaci – představy o tom, kam mohou jít a jak by tam mohl vypadat můj život,

se stávají konkrétnějšími (i když nakonec nemusí vůbec odpovídat realitě). Zároveň ale také vzrůstá rozdíl mezi těmi, kteří migrují, a mezi těmi, kteří si migraci nemohou dovořit. Jak říká sociolog Zygmunt Bauman, mobilita se v současné době stává jedním z důležitých stratifikačních faktorů – mít možnost pohybovat se po světě obvykle znamená mít možnost v nějakém ohledu zlepšit svoji kvalitu života. Je ale zřejmé, že i mezi těmi, kteří se fyzicky pohybují po světě, existují obrovské rozdíly v tom, co jim migrace přináší a jaké mají možnosti volby. Migrace souvisí s globalizací ale i v dalších ohledech, neboť se migrací mění charakter života na mnoha místech světa. Pohyblivý kapitál neustále přemísťuje výrobu do míst s levnější pracovní silou, kam samozřejmě přitahuje další příchozí, ale v momentě, kdy se najde nové výhodnější místo, zanechává po sobě tisíce nezaměstnaných v lokalitách se špatnými příležitostmi k obživě. To pak může zdejší obyvatele vést k další migraci.

Jaké integrační mechanismy se ukazují efektivní pro začlenění migrantů do života společnosti?

Zatím neznám žádný nástroj, který by měřil efektivitu mechanismů začleňování přistěhovalců, což může souviset mimo jiné i s tím, že často také chybí jasná definice a indikátory integrace (například v českém kontextu). Existují ale příklady „dobré praxe“ z různých měst a zemí, které jsou sdíleny v rámci Evropské unie. U těch ale může být problematická jejich uplatnitelnost v odlišném kontextu, než ve kterém byly vytvořeny. Tyto integrační nástroje se však týkají velmi konkrétních dílčích nástrojů, na jejichž popis zde není prostor. Na obecné rovině je podle mého názoru důležité, aby byli migranti a migrantky co nejméně znevýhodňováni v přístupu ke zdrojům, které jim mohou umožnit dosáhnout uznávaného postavení ve společnosti v co nejvíce oblastech jejich života. Koncepční dokumenty o integraci přistěhovalců v Evropské unii zdůrazňují postupné sbližování statusu přistěhovalců a občanů nejen v sociální a ekonomické oblasti, ale i v oblasti kulturní a politické participace. Efektivním integračním mechanismem

je tedy podle mého názoru odstraňování bariér, které znevýhodňují migranty a migrantky ve srovnání s občany dané země – umožnění na základě jasných kritérií a byrokraticky nenáročným způsobem získání povolení ke vstupu na trh práce, do systému vzdělávání, ke zdravotní péči, k možnostem podílet se na veřejném životě atd., tedy k institucím, které zajišťují integraci celé společnosti. Tyto mechanismy musí být samozřejmě doplněny dalšími cílenými nástroji, které umožní odstranit znevýhodnění migrantů a migrantek ve srovnání s domácí populací, tedy zejména znalost jazyka, odlišné způsoby organizace hledání práce, rozeznávání kvalifikace apod. Zároveň je vedle těchto zjevných znevýhodnění podle mého názoru důležité neustále analyzovat, jak různá kulturní specifika zakotvená ve společenských institucích dominantní společnosti znevýhodňují přistěhovalce z kulturně odlišných prostředí, a snažit se odstraňovat i tato znevýhodnění – tedy nejen přizpůsobovat migranty a migrantky, ale zároveň vhodně měnit i společenské instituce tak, aby svým nastavením nevyklučovaly lidi, kteří jednají jiným způsobem, než se v daném kulturním prostředí obvykle očekává.

Předěme ke vnímání imigrantů českou společností. Jak byste jako socioložka charakterizovala postoje české veřejnosti k migrantům? Čím je způsoben spíše negativní postoj české společnosti k migrantům?

Postoje české veřejnosti k migrantům nelze charakterizovat jako jednoznačně negativní. Veřejnost sice migranty vnímá na základě různých stereotypů, které jsou často nepříznivé, ale výzkumy veřejného mínění naznačují, že lidé rozlišují mezi migranty, kteří do Česka přinášejí kapitál a bohatství a kteří jsou vnímáni jako kulturně blízcí, a migranty z méně vyspělých zemí, jejichž přínos není takto jednoznačně rozeznáván. Pozitivně jsou vnímáni zejména migranti ze „Západu“, kteří jsou chápáni jako relativně bezproblémoví. Méně příznivě a s většími obavami je spojována tzv. migrace z „Východu“ a migrace z oblastí, které nejsou vnímány jako kulturně blízké. Na jednu stranu Češi oceňují, když někdo tvrdě

pracuje, na druhou stranu mají tendenci nahlížet na tyto lidi trochu s despektem vzhledem k tomu, že často vykonávají práci, která má malou společenskou prestiž. Zároveň se do jejich postojů k migrantům z méně vyspělých nebo kulturně vzdálenějších zemí promítají různé obavy, založené spíše na jejich představách o migraci, které jim zprostředkovávají média, než na vlastní zkušenosti. A v současné době se v Evropě o migraci hovoří především v souvislosti s *ohrožením* bezpečnosti, sociální soudržnosti nebo kulturní integrity. Veřejné diskursy, které by zdůrazňovaly i kladné stránky migrace a její společenský přínos, se prosazují mnohem obtížněji a pomalu. Výzkumy také naznačují, že převážná většina české veřejnosti není příliš nakloněna kulturním rozdílům, které s sebou migranti přinášejí, a myslí si, že by se migranti měli co nejvíce přizpůsobit „našemu“ způsobu života. To je do značné míry také dědictvím z období minulých politických režimů – po válce se zde podařilo vytvořit do značné míry etnicky homogenní společnost, v komunistickém režimu navíc byla uniformita velmi pozitivně oceňovaná vlastností. Na závěr bych ale chtěla podotknout, že českou veřejnost nelze v postojích k migrantům vnímat jako jednotnou – především mladí a vzdělaní lidé jsou k migrantům otevřenější a přístupnější než například starší generace a lidé s nižším vzděláním.

V jaké oblasti znamenají migranti pro českou společnost největší přínos?

Mohla bych hovořit o vyrovnávání demografického úbytku či zaplňování děr na trhu práce v pozicích, o které „domácí“ populace nemá zájem, což je samozřejmě velmi důležité z hlediska reprodukce společnosti. Důležitým „přínosem“ je podle mého názoru však také to, že nás příchod migrantů a migrantek z jiných společenských a kulturních prostře-

dí staví do situace, ve které si musíme klást nové otázky, které jsme doposud nemuseli řešit a které nás nutí k reflexi a přehodnocení dosud nezpochybňovaných společenských institucí a norem jednání. Nutí nás to tak přemýšlet o „sobě“, více reflektovat motivy a důsledky „našeho“ jednání a institucionálního uspořádání a uvědomovat si, že to, co je pro „nás“ důležité, nemusí být tak důležité pro někoho jiného, a naopak. Věřím, že tato situace může vést k větší toleranci v mnoha aspektech společenského života, i když samozřejmě také rozbírávání zdánlivých samozřejmostí zvyšuje u mnoha lidí nejistotu a obavy z budoucnosti.

Co oceňují samotní migranti na české společnosti?

Na tuto otázku neexistuje jednoduchá odpověď, protože opět záleží na tom, o jakých migrantech a migrantkách hovoříme. Každý si může cenit něčeho jiného – někteří migranti mohou pozitivně hodnotit příznivé podnikatelské prostředí, pro jiné může být přitažlivý určitý způsob života. Ze své zkušenosti s prací v uprchlických táborech s lidmi, kteří sem přicházeli hlavně ze zemí politicky, sociálně a ekonomicky velmi nestabilních, mohu říci, že tito migranti a migrantky oceňují především klid a bezpečí. Důležité pro ně je, že se nemusí obávat o život sebe a svých blízkých, že se nemusí každý den strachovat o to, zda se jejich děti vrátí v pořádku ze školy, či jejich muž bude unesen. Oceňují to, že se jejich dětem dostane kvalitního vzdělání a zdravotní péče. Mnozí přistěhovalci ze zemí, kde bují korupce a klientelismus, také pozitivně hodnotí, že mohou žít a pracovat v jakémsi férovějším prostředí, kde úspěch nezaručuje jen každodenní placení úplatků a spoléhání se pouze na známosti. Tyto záležitosti jsou však vysoce individuální.

Rozhovor připravil Pavel Bajer

Cizincům schází dostupnost kvalitní bezplatné sociální a právní pomoci, říká ředitel OPU

V oblasti pomoci uprchlíkům operuje řada nevládních organizací. Ředitele jedné z nich, Organizace pro pomoc uprchlíkům (OPU), JUDr. **Martina Rozumka** jsme se zeptali především na to, jak vnímá přístup k žadatelům o azyl ze strany státní správy a také jak funguje komunikace, spolupráce státních institucí a nevládních organizací.

Jak se změnil za sedmnáct let přístup k žadatelům o azyl a k azylantům ze strany státní správy?

Domnívám se, že tato oblast doznala mnohých zlepšení, ale stále se objevují situace, kdy jsou prověřovány nastavené limity. Jelikož institut azylu je v našich zemích poměrně mladý, neexistují zde dosud pevně nastavená pravidla, která by odolala těmto zkouškám. Dochází pak k tomu, že se pravidla často mění, a to na základě nějaké konkrétní události. Jako v mnoha jiných oblastech ani zde neexistuje relativně pevně dané právní prostředí.

Jak se proměnila činnost nevládních organizací věnujících se uprchlíkům?

Spektrum organizací, které se věnují uprchlíkům, se výrazně rozšířilo a postupně se specializuje. Činnost nevládních organizací je vždy do značné míry podmíněna účelem poskytovaných grantů, a proto se v poslední době hodně organizací připojilo k tématu integrace na trh práce. Domnívám se, že práce s uprchlíky a migranty je dynamická, a proto láká nové a nové lidi zapojit se do této oblasti, ať již jako zaměstnanci či jako dobrovolníci. Tento příliv nové energie je jistě vítaný, organizace si však bedlivě musí hlídat svůj stupeň kvality a nerozměňovat svoje síly jen za cenu pokrytí všech témat.

Jaká jsou nejtypičtější „prázdná místa“ systému pomoci uprchlíkům?

Domnívám se, že prázdné místo je dostupnost kvalitní bezplatné sociální a právní pomoci cizincům a uprchlíkům na celém území České republiky. Prostor pak využívají komerční advokáti či různí „rádci“, mnohdy ze zemí bývalého Sovětského svazu, a za různé vysokou odměnu vykazují různé kvalitní práci, která občas vede i k poškození klientů.

Velkou otázkou je systém zajištění bydlení pro držitele mezinárodní ochrany. Bytů, které vyčleňují pro tyto účely obce, je čím dál tím méně. Klienti mají své představy o lokalitě, kde chtějí žít, ale omezená nabídka bytů jim nedává příliš velký prostor pro revizi těchto, mnohdy nerealistických očekávání. Varianta, kdy Ministerstvo vnitra ČR přispívá držitelům mezinárodní ochrany na nájemné v soukromém bytě, není moc úspěšná, zejména pro její administrativní náročnost. Zde tedy vidím prostor pro určitou revizi nastaveného systému – je zřejmé, že bytů v majetku měst ubývá a tento systém nebude udržitelný.

Aktuálním problémem, se kterým se potýkáme, je sociální situace držitelů doplňkové ochrany. Při modelaci tohoto pobytového statusu nebyly úplně domyšleny všechny praktické otázky, se kterými se lidé s tímto pobytem budou potýkat.

Je podle vás jasně vymezeno, čím se zabývají státní instituce a čím nevládní organizace v oblasti pomoci uprchlíkům, kdo je za co odpovědný?

Ano, toto je jasně stanoveno. Státní správa má jasně rozlišení, které ministerstvo je zodpovědné za kterou tematiku imigrace a uprchlictví. Na oblasti, které státní správa nepokrývá, pak vypisuje dotační řízení.

Jaká je situace v komunikaci státních institucí a nevládních organizací v oblasti pomoci uprchlíkům?

Domnívám se, že situace na tomto poli se výrazně zlepšila. Obecně se zvýšilo povědomí o náplni práce neziskových organizací a nejsou již viděny pouze jako skupinky nadšenců, ale ukazuje se, že tyto organizace dovedou pracovat zcela profesionálně a dovedou být státní správě rovnocennými partnery.

Spolupracují spolu, nebo spíše soutěží české nevládní organizace pracující v oblasti pomoci a integrace uprchlíků v ČR?

Domnívám se, že soutěžení organizací pracujících na stejném poli je věcí, která je přirozená a nedá se zcela odbourat. Každá organizace má určitá specifika své práce a považuje tu svoji práci za dobrou. Důležité je, že funguje komunikace mezi těmito organizacemi, a to nejen při práci s klientem, ale i na základních věcech, které se týkají naší práce. Pro posilování hlasu nevládních organizací ze sektoru migrace a uprchlictví bylo založeno Konsorcium nevládních organizací pracujících s uprchlíky. Jeho zakládajícími členy jsou OPU, Poradna pro uprchlíky (PPU), Poradna pro integraci (PPI) a Sdružení občanů zabývajících se emigranty (SOZE). Organizace jsou propojeny i realizací některých velkých evropských projektů (např. projekt Work in Prague, podpořený z Iniciativy Equal II, realizuje OPU ve spolupráci s Centrem integrace cizinců (CIC), SOZE a dalšími partnery).

Poskytují podle vás nevládní organizace pracující v oblasti integrace uprchlíků kvalitní sociální služby?

Netroufám si hodnotit objektivně práci ostatních. Za OPU mohu říct, že celé naše sociální oddělení se snaží poskytnout klientům reálný obraz jejich situace, aktuální a do komplexu zasazené informace a profesionální přístup ke všem klientům bez rozdílu. Pracovníci OPU se rovněž průběžně vzdělávají a pracují na hodnocení, případně revizi svých pracovních postupů.

Jak se díváte na fakt, že jen malý počet žadatelů získal v ČR azyl? Mělo by se zvyšovat procento uprchlíků, kteří získají azyl?

Předem je nutné říci, že procento udělených azylů se zvyšuje, a to zejména v souvislosti s tím, jak klesá počet žadatelů o udělení mezinárodní ochrany. Domnívám se, že azylová politika je až příliš ovlivněna politikou státu, a může se proto snadno stát (například na letišti), že skutečný uprchlík, který byl ve své zemi terčem pronásledování z rasových, náboženských či jiných konvenčních důvodů, se svého práva na mezinárodní ochranu v České republice nedovolá.

Rozhovor připravil Pavel Bajer

Sociální pracovník se má zaměřit na podporu klientů-žadatelů o azyl

Jaká je náplň činnosti a s jakými problémy se setkává sociální pracovník, který pomáhá žadatelům o azyl, vypovídá **Martina Wasserbauerová**, sociální pracovnice Sdružení občanů zabývajících se emigranty (SOZE), a **Klára Omastková**, regionální koordinátor projektu Equal „Proč mají zůstat stranou“, zaměřeného na žadatele o mezinárodní ochranu.

Co je hlavní náplní sociálního pracovníka při práci se žadateli o mezinárodní ochranu?

Klíčová je podpora žadatelů v nesnadných situacích, se kterými se mohou v pobytových střediscích nebo v soukromí setkávat. Asistují a poskytují poradenství v situacích, které jsou pro žadatele v České republice obtížné nebo neznámé, ať už se jedná o možnosti využití příspěvky na stravu, sociální dávky nebo zdravotní služby. Jako sociální pracovnice pro projekt, který je zaměřen na pracovní integraci žadatelů o mezinárodní ochranu, kontaktují jednotlivé klienty v pobytových střediscích a prostřednictvím aktivit, které projekt nabízí, se snažím zlepšit jejich šanci na pracovní uplatnění v ČR a snadnější integraci do naší společnosti.

Azylová procedura může trvat i několik let. Tito lidé jsou vystaveni značnému stresu, který se týká nejistoty jejich budoucnosti, rizika zneužívání při nelegální práci apod. Pokud je klient v kontaktu se sociálním pracovníkem, může se na něj v obtížných situacích obrátit. Možnost získat pracovní povolení – tedy legálně pracovat – má žadatel v současnosti až po prvním roce azylového řízení. I poté získá pracovní povolení jen na konkrétní místo u jednoho zaměstnavatele a tím, že vízum žadatele o mezinárodní ochranu je limitováno na dva měsíce, je limitována i délka pracovního povolení. Úkolem sociálního pracovníka je pomáhat klientovi a motivovat ho k tomu, aby využíval možností, které SOZE v rámci projektu nabízí, a zlepšil tak svou šanci na pracovní uplatnění a celkovou integraci v naší společnosti. Nabízíme především bezplatnou výuku českého a anglického jazyka, právní a sociální poradenství či ženské skupiny.

Jak správně mluvit se žadateli o jejich budoucnosti, která je velmi nejistá?

O budoucnosti žadatelů se snažíme mluvit zcela otevřeně, nezastíráme jejich mizivé šance zůstat v České republice, pokud jim nebude udělen azyl nebo doplňková ochrana. V tomto ohledu je spíš informujeme o jiných možnostech legálně se usadit v České republice podle pobytového zákona (např. o možnosti získat v budoucnu pracovní vízum nebo vízum za účelem podnikání nebo studia), vždy ovšem dodáváme, že ani tento proces nebude snadný a ve valné většině případů bude nezbytný návrat do země původu. Tím se řídíme během právního i sociálního poradenství. I když je budoucnost žadatele v naší zemi nejistá, je třeba, aby byl sociálním pracovníkem motivován pro vzdělávání sebe sama i v získávání informací o naší zemi. Prostřednictvím kursů, které SOZE nabízí, mají žadatelé možnost smysluplně využít období, které je pro ně bezesporu psychicky náročné, a nabýt dovedností, které mohou využít v budoucnosti jak v ČR, tak v zemi původu. Tato podpora je důležitá zejména kvůli následné integraci azylantů a osob s doplňkovou ochranou (pokud je mezinárodní ochrana následně udělena), nebo pro úspěšný návrat bývalých žadatelů do jejich země původu se zvýšenými znalostmi, které mohou ve své zemi poté využít.

Jak se snažíte minimalizovat očekávání žadatelů, která jsou maximální?

Maximální očekávání žadatelů se nejčastěji týkají pomoci, kterou by jim SOZE (či jiné organizace zabývající se touto problematikou) mělo poskytnout. Někteří očekávají maximální pomoc i v situacích, ve kterých jim bohužel nejsme schopni pomoci. Jedná se například o různé formy finanční podpory. Někteří vysokoškolsky vzdělaní žadatelé, kteří do ČR přicházejí, očekávají možnost pracovního uplatnění na pozicích odpovídajících jejich

vzdělání. To je však problém, pokud neovládají dobře český jazyk, nebo s sebou nemají nostrifikovatelné diplomy. Těžko se vyrovnávají s faktem, že mohou získat pouze práci, která neodpovídá jejich skutečné kvalifikaci. Obdobný problém je v případě jejich očekávání možnosti bydlení v České republice.

Jaká jsou hlavní sociokulturní a psychologická specifika žadatelů o azyl?

Sociokulturní specifika a jejich respektování je důležitou součástí práce s touto skupinou lidí. Žadatelé přicházejí do ČR z různých zemí, s odlišným náboženstvím, zvyky a tradicemi. Z toho důvodu se mohou setkávat s nepochopením a mnoho běžných situací, se kterými se v každodenním životě setkáváme, jsou pro ně zcela nové a mnohdy stresující.

Kromě jazyka, který je často největší bariérou ve spolupráci s klientem, jde například o sociokulturní rozdíly týkající se postavení muže a ženy ve společnosti, vystupování a komunikace s lidmi (například podání ruky). Někteří žadatelé (muži) mají problém důvěřovat sociální pracovníci (jako ženě) a jednání s muži v nich vzbuzuje větší důvěru. Sociokulturní specifika je nutné brát v úvahu nejen v rámci sociálního a právního poradenství, ale také při výuce žadatelů. Každý lektor, který pracuje s cizinci, na ně musí být připraven. V některých případech proto konzultujeme s klientem, zda mu nevádí být zařazen do stejné skupiny s jiným žadatelem ze zneprátené země nebo ženě muslimce s mužem a podobně.

Co se psychologických specifik týče, sociální pracovník musí respektovat klientovu zdrženlivost, či odmítnutí, sdělit jeho osobní zážitky z minulosti či jiné citlivé informace. Pro práci s žadatelem je důležité získat důvěru klienta, což je možné většinou až po delší spolupráci. Také všichni pracovníci organizace jsou povinni chránit osobní údaje žadatelů.

Jak se snažíte odstraňovat, zmírňovat jazykovou bariéru?

Žadatelé mají možnost navštěvovat v SOZE bezplatně jazykové kursy, nejen českého, ale také anglického jazyka. O této možnosti se většinou dozví od sociálních pracovníků v po-

bytových střediscích či přímo od pracovníků SOZE. Důležitou roli hraje možnost proplácení dopravy na kursy z pobytových středisek v blízkosti Brna, protože většina z nich by si cestu hradit nemohla. Cestovné i kursy jsou financovány Evropským sociálním fondem v rámci projektu Equal „Proč mají zůstat stranou“, který je zaměřen právě na žadatele o mezinárodní ochranu a jejich pracovní integraci v ČR. Potom záleží už jen na klientech, zda této možnosti využijí. O kursy českého jazyka je neustále velký zájem a často není možné pokrýt poptávku. O kursy anglického jazyka je v současnosti menší zájem než o češtinu.

Žadatelé mají možnost navštěvovat tři stupně pokročilosti českého jazyka a dvě úrovně jazyka anglického. Kursy trvají tři měsíce dvakrát týdně. Kapacita kursu je omezena, většinou od šesti do deseti lidí. Ve výuce žadatelů je důležitý individuální přístup lektora ke studentovi, což by při velkém počtu účastníků nebylo možné.

Na jakých záležitostech sociální pracovník spolupracuje s právníkem?

Sociální pracovník, který pracuje s žadatelem, musí často konzultovat případy svých klientů s právníkem. Je přínosné, pokud zná klientův případ a jeho aktuální postavení, zda je v první, druhé instanci, nebo již má řízení před Nejvyšším správním soudem, z čehož může dovodit délku pobytu žadatele zde. Může tak lépe odhadnout, jaký typ služeb je pro klienta v dané situaci nejprínosnější. Spolupráce s právníkem je nutná také při snaze pomoci žadatelům najít legální práci. Spolu s právníky se snažíme informovat potenciální zaměstnavatele o možnostech tyto lidi legálně zaměstnat a o krocích, které jsou k tomu v současnosti zapotřebí.

Spolupracujete s psychologem při pomoci uprchlíkům? Jakým způsobem?

Služby psychologa mohou žadatelé v současnosti využít přímo v pobytovém středisku, kde většina z nich žije, tyto služby si převážně zajišťuje Správa uprchlických zařízení sama. V SOZE je však přítomen psycholog, se kterým může sociální pracovník své klienty konzultovat.

Psychologické poradenství, které SOZE v minulosti žadatelům poskytovalo, bylo zaměřeno na zlepšení jejich psychické situace, zrychlení adaptace na nové prostředí v azylových zařízeních a ochranu zranitelných skupin žadatelů před zneužíváním. Důležitou roli má také prevence a řešení konfliktů spjatých s fenoménem společného ubytování osob z odlišných kultur, náboženství, sociokulturního zázemí apod. Náš psycholog rovněž poskytoval psychologické poradenství pro nezletilé žadatele o azyl bez doprovodu.

Nejčastější psychické obtíže, které se u žadatelů o azyl objevují, jsou reakce na závažný stres a poruchy přízpůsobení. Tyto poruchy navazují na mimořádně stresující životní zážitky nebo vznikají v době významné životní změny, vedoucí k dlouhodobě nepříjemným okolnostem. Časté jsou také poruchy nálad, zejména deprese, projevující se ztrátou zájmů, narušeným myšlením a neschopností soustředit se. To má za následek zhoršené sociální fungování, postupně až nemožnost plnit běžné každodenní povinnosti. Pokud má sociální pracovník podezření, že klient, se kterým pracuje, má psychické potíže, může se přímo v SOZE obrátit na psychologa. Klienti mají totiž většinou ostych a sami těchto služeb tolik nevyužívají.

Je potřeba psychologické pomoci u uprchlíků dostatečné pokryta?

Zajištění psychologického poradenství a pomoci není zcela ideální. Samotný systém poskytování psychologické péče není pro žadatele o azyl optimální. Pokud chce klient tuto službu využít, nahlásí se na sociálním oddělení, které následně psychologa kontaktuje. Ne všichni klienti jsou ale ochotni a schopni si tímto způsobem o pomoc říci a ventilovat svůj problém dalším osobám.

Jak často navštěvujete uprchlická zařízení?

Pobytová střediska navštěvují sociální pracovníci a právníci SOZE většinou jedenkrát týdně v předem stanovené dny. Navštěvujeme tato uprchlická zařízení: přijímací středisko ve Vyšních Lhotách (dva dny v týdnu právník), pobytová střediska v Zastávce u Brna, Zbýšově a Havířově (každé jednou týdně

právník, jednou sociální pracovník), zařízení pro zajištění cizinců ve Frýdku-Místku (jednou týdně) a v Poštorné u Břeclavi (dva dny v týdnu právník) a integrační azylová střediska pro uznané uprchlíky v Zastávce u Brna a Havířově (každé jednou týdně sociální pracovník). Doba strávená ve středisku závisí na kapacitě střediska, počtu klientů a na závažnosti jejich případů. Například ve Vyšních Lhotách stráví právní poradce celý pracovní den, ve Zbýšově jen dvě až tři hodiny. Záleží však také na domluvě přímo s pobytovými středisky a na poptávce samotných žadatelů.

Směřuje vaše práce se žadateli k jejich integraci do české společnosti? Nebo by k integraci měla směřovat jen práce s azylanty?

Tato otázka je dost složitá a není dosud vyřešena. Právní úprava v současné době počítá jen s integrací azylantů, popřípadě osob s doplňkovou ochranou. Integrace žadatelů o azyl se nepokládá za tolik důležitou s ohledem na to, že je možné, že v České republice pobudou jen krátkou dobu a vrátí se do země původu. Přikláníme se ovšem k tomu přístupu, který umožní alespoň v některých oblastech žadatele integrovat do společnosti, minimálně oblast výuky českého jazyka a pracovní integrace. Právě kvůli tomuto problému byl založen program NET EQUAL „Proč mají zůstat stranou“, který „předčasnou“ integraci uprchlíků umožňuje, ještě než jim je přiznán oficiální status uprchlíka.

Proto pokud naši klienti z řad žadatelů mají zájem a spolupracují se sociálním pracovníkem, mají možnost zapojit se do aktivit, které k integraci do naší společnosti přispívají. Prvním krokem je samozřejmě studium českého jazyka, pro žadatele jsou však organizovány také vzdělávací a kulturní akce, jejichž cílem je společné setkání veřejnosti a cizinců – jsou jimi např. tzv. národní večery, nebo ženské skupiny. Klienti, kteří ovládají lépe český jazyk a mají zájem hledat si v ČR práci (po prvním roce azylového řízení může být žadatel v ČR legálně zaměstnán), mohou využít poradenství zaměřené na hledání pracovních příležitostí. V rámci výše zmíněného projektu Equal „Proč mají zůstat stranou“ pořádáme

pro žadatele, kteří s námi delší dobu spolupracují, tzv. motivační kurzy, které poskytují užitečné informace o podmínkách zaměstnání v ČR, upozorňují klienty na případná rizika, ale také příležitosti pracovního trhu v ČR. Klienti se učí, jak vystupovat v kontaktu se zaměstnavatelem, při telefonickém pohovoru nebo jak psát životopis. Naše práce tedy v tomto směru usiluje o sociální i pracovní integraci žadatelů do naší společnosti. Azylová procedura navíc může trvat i několik let, je proto důležité nabídnout těmto lidem pomocnou ruku a šanci zlepšit jejich podmínky života.

Jak informujete státní i nestátní subjekty i veřejnost o problematice uprchlíků? Kde jsou největší rezervy?

Prostřednictvím přednášek nebo besed se studenty na středních školách. Pořádáme také akce pro širokou veřejnost, např. národní večery. Účastníme se celonárodních akcí, jako oranžová stužka. Informace o našich projektech či akcích pro veřejnost jsou k dispozici na webových stránkách SOZE. Pořádají se

také tiskové konference k jednotlivým projektům. Našimi partnery v projektech jsou státní úřady a instituce, s nimiž jsme proto ve stálém kontaktu. Zejména v komunikaci s nimi navzájem vidíme určité rezervy. Rádi bychom zlepšili také plošnou komunikaci s širší veřejností, v projektech se totiž zaměřujeme na konkrétní cílové skupiny, nikoliv na veřejnost jako celek.

Které etické principy jsou při práci s uprchlíky nejdůležitější?

Při práci s imigranty je nejdůležitější individuální přístup k jednotlivým klientům. Je nutné ujistit klienta, že informace, které sociálnímu pracovníkovi svěří, zůstanou mezi nimi. Pro práci s klientem je důležitá jeho důvěra k pracovníkovi.

Sociální pracovník by se měl řídit etickým kodexem sociálních pracovníků České republiky, kde jsou uvedeny např. etické zásady a pravidla etického chování sociálního pracovníka, ať už ve vztahu ke klientovi, svému kolegovi či zaměstnavateli.

Rozhovor připravil Pavel Bajer

Slovenská humanitárna rada realizuje projekt na pomoc azylantom

Slovenská humanitárna rada (SHR) pôsobí na Slovensku od roku 1990. Práve vtedy začali vznikať dobrovoľnícke organizácie – zoskupenia ľudí, ktorí dokázali venovať časť svojho času, umu, energie a prostriedkov na prospech druhých: ľudí v núdzi, chorých, postihnutých, závislých, opustených a inak odkázaných. V súčasnosti združuje Slovenská humanitárna rada viac ako 170 dobrovoľníckych neziskových organizácií na území celej republiky. Poskytuje im priamu finančnú pomoc na činnosť a na humanitné projekty. Organizuje širokú škálu aktivít a podujatí. Jedným z projektov na pomoc utečencom, ktoré SHR realizuje, je Sociálne, právne a psychologické poradenstvo a asistencia, materiálna starostlivosť a zabezpečovanie voľno-časových aktivít žiadateľom o azyl a azylantom s dôrazom na starostlivosť o maloletých a ostatné zraniteľné osoby na Slovensku II. Nielen o projekte hovorí jeho manažér Mgr. **Peter Devinsky**.

V ktorých utečeneckých táboroch realizujete váš projekt?

Náš projekt konkrétne realizujeme v pobytových táboroch Rohovce, Gabčíkovo, v záchranných táboroch Opatovská Nová Ves, Humenné, v azylovom zariadení Liptovské Vlachy a v dvoch útvaroch policajného zaistenia pre cudzincov – Medvedov a Sečovce.

Ako konkrétne utečencom pomáhate?

V prvom rade sa zameriavame na zlepšenie samotného postavenia žiadateľom o azyl a azylantom v táboroch formou vzdelávacích aktivít (výučba slovenského jazyka) a zabezpečovaním materiálnej pomoci (ošatenie, hygienické potreby, zdravotnícky materiál). V rámci projektu naši pracovníci poskytujú žiadateľom o azyl a azylantom sociálne a právne poradenstvo a právne zastupovanie. Tieto aktivity sú cieľovou skupinou vo veľkej miere využívané a pozitívne hodnotené. Projekt venuje špeciálnu pozornosť maloletým bez sprievodu a ostatným zraniteľným skupinám, ako sú matky s deťmi, tehotné ženy, hendikepovaní a starší žiadatelia o azyl.

Darí sa integrácia azylantov do slovenskej spoločnosti?

V prevažnej väčšine je integračný proces úspešný. Väčšina azylantov si úspešne nájde prácu a ubytovanie a bez väčších problémov prebieha aj komunikácia s majoritnou spoločnosťou. Získaním štátneho občianstva sa považuje integrácia do spoločnosti za úspešne ukončenú.

Aké formy a metódy sociálnej práce pri práci s utečencami využívate?

Táto otázka v sebe zahŕňa široké spektrum činností, ktoré vykonávajú naši zamestnanci pri práci s žiadateľmi o azyl a azylantmi. Ide hlavne o poskytovanie pomoci pri riešení problémov a náročných situácií v osobnom a rodinnom živote žiadateľov o azyl umiestnených v azylových zariadeniach, so zámerom udržiavať duševné zdravie vrátane preventívno-výchovnej činnosti v tejto oblasti. Ďalej je to realizácia komplexnej starostlivosti, výchovnej a poradenskej činnosti s aplikáciou poznatkov zo psychológie, sociológie a pracovno-právnych vzťahov, zameranú na sociálnu pomoc osobám žiadajúcich o udelenie azylu.

V rámci projektu spolupracujeme so všetkými zainteresovanými orgánmi pri riešení podnetov a oznámení žiadateľov o udelenie azylu, kooperáciu so zdravotníckymi inštitúciami pri zabezpečovaní lekárskej starostlivosti u žiadateľov o azyl.

Ako materiálne pomáhate utečencom?

Zabezpečovanie materiálnej pomoci žiadateľom o azyl a azylantom je vykonávané v pravidelných týždenných intervaloch na základe konkrétnych požiadaviek z jednotlivých táborov: V prevažnej miere ide o nákup sezónneho ošatenia a obuvi, spodného prádla, ošatenia a materiálu pre novorodencov, ošatenia a materiálu pre kojencov, vybavenie kuchyniek v azylových zariadeniach, ktoré slúžia najmä na prípravu doplnkovej stravy pre deti,

vybavenie priestorov vyčlenených pre voľno-časové aktivity a pod.

Taktiež je v rámci projektu zabezpečený aj nákup doplnkovej zdravotnej pomoci, ako sú napríklad vitamíny, čaje, zásypy, hojivé masti, doplatky za lieky pre deti a dospelých. Taktiež sa v rámci požiadaviek uhrádzajú aj poplatky za nutné lekárske ošetrovanie a nákup kompenzačných pomôcok.

V neposlednom rade ide aj o nákup materiálu na zabezpečenie voľno-časových aktivít žiadateľov o azyl a nákup literatúry a tlačovín (viacjazyčné knihy, časopisy, noviny).

Aké voľno-časové aktivity pre nich pripravujete? Čo robíte špeciálne pre deti?

V tábore sa vykonávajú voľno-časové aktivity niekoľkokrát denne, zahrňujúc šport vonku/vnútri, ručné práce/tvorba, sledovanie/počúvanie TV a rádia, ostatné aktivity – komunitné sedenia, výučba jazyka, atď. V pobytovom tábore Gabčíkovo je pre deti vytvorená škôlka, kde je o ne zabezpečená celodenná starostlivosť.

Kto patrí medzi zraniteľné skupiny u žiadateľov o azyl a u azylantov?

Medzi hlavné zraniteľné skupiny, ktoré sme identifikovali počas našej skúsenosti s prácou v táboroch, sem patria najmä deti, matky s deťmi, viacpočetné rodiny, hendikepovaní žiadatelia o azyl a vekovo staršie osoby.

Akú majú náplň činnosti Utečenecké sociálne kliniky?

Teoretické vedomosti sú študentom odprezentované na prednáškach zo Sociálnej práce s utečencami ich pedagógmi, potom nadväzuje praktická časť, kedy pracovník SHR informuje študentov o systéme práce mimovládnych organizácií (MVO), spolupráci s MVO a migračným úradom. Ďalej sú v tábore oboznámení s prácou sociálnych pracovníkov pracujúcich priamo v tábore a tiež sú oboznámení s chodom zariadenia. Pri kontinuálnych návštevách tábora sú vedení k vytvoreniu vhodnej voľno-časovej, prípadne pracovnej aktivity pre klientov. Taktiež pri opakovanom kontaktovaní klienta študentom študent navrhuje vhodný postup, ako by postupoval ako sociálny pracovník v prípade daného klienta.

Rozhovor pripravil Pavel Bajer

Vždy respektujeme přání a potřeby klientů, říká vedoucí pobytového střediska

Pobytové středisko v Zastávce u Brna patří mezi nejstarší zařízení tohoto typu v České republice. Již od léta roku 1990, kdy vzniklo přijímací a pobytové středisko pro uprchlíky, poskytuje základní zázemí lidem, kteří z nejrůznějších důvodů museli opustit svoji rodnou zemi. Vedoucí střediska Mgr. **Josef Sekerka** zaslíbeně popisuje, jaká specifika s sebou přináší život více než dvou stovek mnohdy velmi odlišných lidí z různých kultur na poměrně malém prostoru za provizorních podmínek.

Jaké konfliktní situace vznikají ve vašem pobytovém středisku? Jak se jim snažíte předcházet a jak je řešíte?

Konflikty, které vznikají v rámci zařízení, jsou důsledkem ubytování odlišných národností, odlišných mentalit, odlišných kultur a náboženství. My samozřejmě musíme ubytovat všechny klienty, kteří sem přicházejí. Někdy si klienti hájí svoje zájmy velmi razantně – křičí na sebe, občas dojde i k fyzickému konfliktu. Stane se, že klienti vyvolají problémovou situaci s občany města například v restauraci. Takové záležitosti řeší policie. My můžeme klientům v rámci sociální služby vysvětlovat, jaká jsou pravidla platící v České republice. Pokud však dojde k napadení a podobnému konfliktu, řeší to standardním způsobem policie. My nemáme žádné možnosti ani sankce, kterými bychom mohli situaci vyřešit.

Jak vnímají pobytové zařízení občané města?

Řekl bych, že tady v Zastávce si na to občané už zvykli. Je to svým způsobem apatie. Akceptují, že tady zařízení je, nijak nadšení ale určitě nejsou, protože občas jsou tady problémy s rušením nočního klidu nebo děti trhájí občanům ovoce ze zahrad. V některých případech však tady dokonce mezi klienty a občany Zastávky vznikla přátelství. Někteří občané vám zkrátka řeknou, že jim středisko nevaří, jiní reagují negativně.

Jakým způsobem seznamujete veřejnost s problematikou imigrantů?

Snažíme se pořádát nejrůznější veřejné a kulturní akce, případně se zúčastnit nějakých již probíhajících akcí, abychom ukázali, co vlastně je náplní naší práce. Pořádáme dny otevřených dveří, výstavy našich prací z výtvarné

dílny, sportovní turnaje s lidmi ze Zastávky. Účastníme se nejrůznějších multikulturních akcí, na kterých vystupují i naši klienti. Pořádáme také ochutnávky národních pokrmů, které připravují klientky zařízení.

Snažíte se uchovávat, posilovat kulturní identitu uprchlíků, nebo naopak je motivujete, aby se seznámili se sociálními a kulturními aspekty české společnosti?

V žádném případě neomezujeme jejich zvyklosti. Respektujeme jejich potřeby – například v období ramadánu připravujeme muslimským klientům balíčky s jídlem. Nijak však jejich kulturní identitu neposilujeme, protože sami o jejich kultuře tolik nevíme, spíše se od nich sami učíme. Snažíme se je však seznámit s českými tradicemi a zvyky, například prostřednictvím dětského centra. Mělo by jim to pak následně pomoci v integraci do české společnosti.

Jak se vyrovnáváte s jazykovou bariérou mezi zaměstnanci pobytového zařízení a uprchlíky?

Domluvíme se anglicky, rusky, někdo i francouzsky či italsky. Samozřejmě jsou tady klienti z nejrůznějších zemí, takže v dorozumívání nám pomáhají jazykové mutace vnitřních řádů, které zde máme asi v patnácti jazycích. Ty pomáhají klientům v základní orientaci v zařízení. Mnohdy je nezbytné komunikovat posunky či gesty. Jsou-li komunikační problémy závažné, najmeme si tlumočníka a snažíme se situaci vyřešit.

Mnohdy nám v komunikaci pomáhají děti. Ty často zvládnou základy jazyka naprosto bezvadně během několika měsíců. Když pak potřebujeme něco vyřešit s rodiči, přivzeme

Foto: L. Taylor, copyright UNHCR

děti, které nám překládají. Děti přistupují k jazyku mnohem otevřeněji, nebojí se tolik mluvit jako dospělí. Nespornou výhodou je pro ně i čas, který tráví s českými dětmi ve škole.

Jaké volnočasové aktivity mohou klienti ve vašem zařízení provozovat?

Ve svém volném čase mohou klienti navštívit čajovnu, kde mají k dispozici cizojazyčné časopisy. Mohou si také vypůjčit knihy v knihovně, která je součástí čajovny. Charita v rámci našeho zařízení klientům nabízí rukodělnou dílnu a velmi dobře vybavenou hudební zkušebnu. Z dalších volnočasových aktivit jsou zde k dispozici také televizní místnosti se satelitem, sportovní místnosti s rotopedem, stolním fotbalem a stolním tenisem. Pro maminky s dětmi je vyhrazená zvláštní místnost, kde se mohou dívat na pohádky. V minulosti docházelo k rozepřím, protože muži se chtěli dívat na

sport a ženy s dětmi z televizní místnosti vyhněli. Pro klienty je důležitá také výtvarná dílna, která jim prostřednictvím arteterapie pomáhá ulevit od prožitých traumat.

Jak hodnotíte spolupráci s nevládními organizacemi?

Myslím, že se všemi organizacemi, nejen s těmi smluvními, máme velmi dobré vztahy. Kromě pracovníků SOZE a Diecézní charity Brno k nám pravidelně docházejí také lidé z organizace Nesehnutí, baptisté nebo Sahadža jóga. Je třeba se vždy domluvit na pravidlech, to je základ dobré spolupráce. Pokud nevládní organizace pravidla dodržují, nevzniká žádný problém. Styk s klienty musí prostě mít určitou formu. Snažíme se tímto způsobem klienty našeho zařízení chránit.

**Rozhovor připravila
Jana Kopřivová**

Každý klient přichází do pobytového střediska se svým osobním příběhem

Z pohledu zainteresovaného člověka přibližuje Bc. Lidija Pilat, sociální pracovnice Pobytového střediska Zastávka u Brna, jaká jsou specifika a náplň práce s uprchlíky, kteří v naší zemi z nejrůznějších důvodů hledají azyl. Jak říká, je to činnost velmi nepředvídatelná a rozsáhlá, která je založena především na zvyšování informovanosti klientů. Ti přicházejí do České republiky se zkreslenými představami o „zemi zaslíbené“. Realita je však často velmi odlišná.

Co je cílem činnosti sociálního pracovníka v azylovém zařízení?

Zaměřujeme se hlavně na to, abychom pomohli našim klientům překonat adaptační období po příchodu do České republiky. Řešíme všechny problémy, které jsou spojeny se statutem uprchlíka. To má svoje specifická omezení. Jsme tady jako informátoři, ale i jako lidé, kteří jim podávají pomocnou ruku v problémech, se kterými by se v zemích původu nesetkali. Pomáháme jim také překlenuvat problémy, které vyplývají z toho, že žijí v zařízení, které je velmi vzdálené klasickému rodinnému zázemí. Jsme také prostředníkem při komunikaci mezi nimi a veřejností. Říkáme jim, co mohou, co nemohou, kde jsou rozdíly a jaká jsou pravidla.

Co děláte konkrétně pro adaptaci uprchlíků v azylovém zařízení?

Základ tvoří podávání informací tak, aby se mohli orientovat v novém prostředí. To znamená informace, na co mají nárok a co vlastně mohou. Někteří lidé přicházejí ze zemí původu se zkreslenými informacemi. Musíme je upozornit, že realita je jiná. Dozvídájí se informace o organizaci střediska, kde najdou jednotlivé služby, jak si dojít k lékaři, jak si vyřídit potvrzení o zdravotním pojištění a další. Informujeme je, kde najdou právníka. Upozorňujeme je, že mají právo na bezplatné právní poradenství. Snažíme se tak vyvarovat situací, kdy vyhledají pomoc právníka, kterého si musí zaplatit. Zprostředkováváme kontakty na psychology, protože mají právo na bezplatnou psychologickou péči. Naším hlavním úkolem tedy je poskytnout jim informace.

Jaká jsou specifika sociální práce s klienty, kteří nastoupí repatriaci?

Každý klient má právo zažádat si o repatriaci. Když se rozhodnou, že mají o tuto možnost zájem, znamená to, že už nechtějí být v azylovém řízení a chtějí se vrátit zpět do země původu. Je třeba začít řešit problémy, které mohou vzniknout při návratu, a realizovat vlastní repatriaci. V současnosti vznikl ve spolupráci s Evropskou unií grantový projekt, který se jmenuje Reintegrační program. Je určen osobám, které mají zájem o návrat do země, ze které pocházejí. Zajímá se o to, do jakých podmínek se lidé vracejí. Těžiště leží v myšlence, že je lepší, aby lidé zůstali v zemích původu a nemuseli emigrovat do jiných států z důvodů nepříznivých životních podmínek. Ukazuje se, že lidé ze země původu často odcházejí z důvodu nepříznivé ekonomické situace nebo přírodní katastrofy, ne z důvodů vyhledání politického azylu.

Co je nejtěžší na činnosti sociálního pracovníka v azylovém zařízení?

Já jsem zatím nenarazila na nějakou neřešitelnou otázku nebo problém. To, co odlišuje práci v tomto středisku od jiných zařízení, je nepředvídatelnost. Nepředvídatelnost problematiky, se kterou se zde setkáváme. Když přijdeme ráno do práce, nikdy nevíme, co budeme dělat, kromě úkolů, které jsou předem stanoveny. Netušíme, jestli budeme muset řešit důsledky nějakých konfliktů, které se odehrály v noci, nebo problémy člověka, který se najednou ocitl v krizové situaci. Tato nepředvídatelnost může některé sociální pracovníky odradit. Je to velká různorodost problematiky. Sociální pracovnice z poradny pro matky s dětmi

Foto: L. Taylor, copyright UNHCR

vědí, že budou řešit převážně problémy, které se týkají poskytování nějakých služeb tak, aby se zabezpečily všechny sociální potřeby. Tady je problematika velice široká od zmiňovaných repatriací až po alkoholismus, drogovou závislost, psychická onemocnění, deintegraci či zabezpečení volnočasových aktivit pro klienty. Spektrum činností, které se od nás očekávají, že budeme dělat, je velmi široké.

Jak se snažíte minimalizovat neúměrně vysoká očekávání žadatelů?

Věřím tomu, že řešení tohoto problému leží v tom, že se jim má maximálně přiblížit reálný způsob života v České republice a jejich skutečné možnosti. Nemálo lidí sem přichází s tím, že by mohlo získat trvalý pobyt a pobírat dávky. Podáváme jim maximum informací, v čem je omezení jejich statusu tady. Z druhé strany můžeme jejich očekávání zmírnit tím, že podporujeme jejich vlastní aktivitu. Mnoho z nich je zvyklých na mnohem vyšší životní standard a život v zařízení jim samozřejmě nevyhovuje.

Je důležité aktivizovat jejich síly. Podporujeme je, aby se naučili český jazyk, protože

znalost jazyka je odrazovým můstkem pro získání práce v této zemi. Připravujeme je na to, že mohou odejít do soukromí, ale že tato společnost od nich bude očekávat, že se domluví v češtině, že doloží své vzdělání a že nelegální práce pro ně bude znamenat, že budou sankciovaní nebo vyhoštěni. Zkrátka se snažíme podat jim prostřednictvím rozhovorů s námi nebo právníkem maximum informací, jak to v realitě vypadá. Musí si uvědomit, že i české rodiny se potýkají s velikými sociálními problémy.

Které etické principy jsou při práci s uprchlíky nejdůležitější?

Neodlišuji se příliš od etických principů v práci s jinými klienty, tak jak je definováno v etickém kodexu sociální práce. Především je to maximální důvěra a nevynášení informací. Musíme si dávat pozor na to, abychom jejich osobní údaje a příběhy nezveřejňovali před jinými klienty. Každý klient sem přichází s nějakým svým osobním příběhem a traumaty, která mají za sebou.

**Rozhovor připravila
Jana Kopřivová**

Mít kde žít – Pobytové středisko Zastávka

V srpnu tohoto roku uplyne sedmnáct let od zřízení pobytového střediska v Zastávce u Brna, které poskytuje přechodný domov uprchlíkům – lidem, kteří z vážných politických, náboženských či sociálních důvodů již nemohli déle setrávat ve svých rodných zemích. Když v roce 1990 na území tehdejšího Československa vstoupili první žadatelé o azyl, bylo třeba zřídit zařízení, která jim poskytnou základní zázemí a pomoc. To v Zastávce patří k nejstarším z nich. Rozsáhlý areál bývalého výcvikového centra dnes poskytuje dočasné útočiště až dvěma stům čtyřiceti lidem z různých koutů světa.

Pomoc a zázemí

Pobytové středisko Zastávka je jedním ze zařízení správy uprchlických zařízení, která spadá pod Ministerstvo vnitra ČR. Klienti jsou žadatelé o mezinárodní ochranu. Účel střediska vymezuje jeho vedoucí Mgr. Josef Sekerka, který se zhostil i role mého průvodce zařízením: *„Naším cílem je starat se o osoby, které žádají o mezinárodní ochranu, a poskytovat jim služby, jako je ubytování, strava, psychologické poradenství či volnočasové aktivity. V žádném případě však nemáme pravomoc zasahovat do řízení o udělení mezinárodní ochrany. To je plně v kompetencích odboru azylové imigrační politiky.“* Do zařízení přicházejí uprchlíci poté, co projdou povinnou lékařskou kontrolou a stráví přibližně tři týdny v karanténě. Vstupní zdravotní prohlídka je velmi důkladná. Jak lapidárně podotýká Sekerka, běžný člověk podobnou kontrolu absolvuje sotva jednou za život.

V případě zájmu zařízení s klienty pracuje také na jejich dobrovolné repatriaci – návratu do rodné země. Sekerka repatriaci popisuje takto: *„Dáváme klientům možnost vrátit se zpět do země původu po celou dobu řízení o udělení azylu. Jedním z důvodů je i ekonomická otázka. I když zaplatíme letenku do vzdálenější země, je to výrazně levnější než setrávání klienta a poskytování služby. Jak je v názvu uvedeno, jedná se o dobrovolnou aktivitu, klienty pouze o této možnosti informujeme, neupřednostňujeme ji.“*

Nacházíme se v jedné z několika budov střediska, které slouží k ubytování. Procházíme dlouhou tmavou chodbou plnou dveří. Můj průvodce jedny z nich vybírá a klepe na ně. Otevře nám nesmělá žena v tmavém šátku. S jejím svolením zvědavě nahlížím do jedné z obytných místností. Jen stěží si dokáží představit, že zde žije čtyřčlenná rodina. Přeskupením nábytku se snaží obyvatelé pokoje vytvořit alespoň ně-

jaké soukromí. Žena zútlunila prostředí pokoje polštářky, koberečky a obrázky a snaží se tak vytvořit atmosféru vlnidného domova.

Pobyt příliš mnoha lidí odlišných národností a kultur na poměrně malém prostoru nevyhnutelně vede ke vzniku konfliktů. Vedoucí zařízení vysvětluje systém bezpečnostních opatření: *„Děni na chodbách monitorujeme prostřednictvím kamerového systému. Zvýšený důraz je kladen na ochranu osamělých žen či matek s dětmi. Mají k dispozici budovu, do níž nikdo jiný nesmí, a dokonce i pro personál je vstup obtížný. Přísná bezpečnostní opatření pomáhají předcházet konfliktům a možným útokům.“*

Ve volném čase

Na chodbách se poflakuje několik rusky mluvících mladíků. Když je tak vidím, napadá mě, jaké možnosti využití volného času klienti zařízení mají. Sekerka vyjmenovává: *„K dispozici je jim televizní místnost se satelitem, dále sportovní místnosti s rotopedem, stolním fotbalem a stolním tenisem. Pro maminky s dětmi je vyhrazená zvláštní místnost, kde se mohou dívat na pohádky. Před budovou je dětské hřiště, které plánujeme rozšířit.“*

Procházíme suterénem a vcházíme do malé místnůstky s regály plnými knih. V knihovně si klienti mohou vypůjčit nejružnější knihy – mezi tituly je například i česká kuchařka. S knihovnou sousedí čajovna, o kterou se stará jeden manželský pár z řad klientů. *„Kupujeme jim kvalitní čaj i cizojazyčné časopisy ke čtení. Klienti si sem přicházejí především odpočinout a povykládat,“* přibližuje Sekerka. Když se rozhlížím po útulné místnůstce s příjemným posezením, polštáři, kvalitním čajovým vybavením a nevšedními obrázky, nedivím se, že zde klienti tráví tolik volného času.

Další možnost, jak v zařízení naplnit volný čas, představuje tvořivá práce v keramické dílně. Klienti zde mohou vytvořit či uplácat něco z hlíny, dělat grafiku nebo malovat na plátna. Prostor dvou menších místností je využit do posledního místečka. Kam se podívám, všude jsou vystaveny nějaké výrobky. Mnohé z nich by mohly směle konkurovat těm, kterými se pyšní výstavní síně. V pracích se projevuje kulturní ráz zemí, z nichž jejich tvůrci přicházejí. Sekerka upřesňuje: *„Nejedná se o výtvarnou výchovu. Tato dílna je důležitá proto, že klientům prostřednictvím arteterapie pomáhá ulevit od prožitých traumat. Přicházejí si sem odpočinout a alespoň na chvíli zapomenout na svá trápení.“* Mnoho z výrobků se dočká i veřejné prezentace. *„V loňském roce jsme měli jedenáct výstav, mimo jiné v Domě pánů z Kunštátu či v brněnském Domě umění. Někdy na výstavu navážeme tradičním hudebním vystoupením, klientky připravují ochutnávky národních pokrmů, dáváme lidem recepty. Smyslem je ukázat uprchlíky i v lepším světle jako lidi, kteří mohou naši kulturu obohatit,“* objasňuje Sekerka.

Pomoc zvenčí

Výčet volnočasových aktivit poskytovaných zařízením rozšiřuje nabídka smluvních partnerských organizací, které s centrem spolupracují. Jednou z nich je Diecézní charita Brno. Tě se podařilo ve středisku zřídit dílnu rukodělných prací. Za zvuku šicího stroje snaživé klientky mi asistentka dílny Miroslava Murycová vysvětluje smysl služby: *„Ženy, které sem chodí, si chtějí především ušít šaty a šátky a spravit některé kousky oblečení. Dále vytvářejí polštáře a podobné věci k zútulnění pokojů. Mnohdy si sem ale chodí jen povyládat. Proto bychom do budoucna rádi rozšířili místnost tak, aby se mohla stát „dámským klubem“, kde se budou moci klientky vypovídat, uvolnit se a vyměnit si své čistě ženské zkušenosti v bezpečném a důvěrném prostředí.“*

Volný čas mohou klienti strávit také v hudební zkušebně. Tu na prvním pohled i poslech ovládá nespoutaná atmosféra. Silvestr Tintěra, který ji dnes vede, je muž na správném místě – vynikající hudebník i veselý člověk. S žertem mi představuje „nejlepšího kytaristu na světě“ – klienta, který stěží zahraje jeden akord, ale usilovně brnká do rytmu – hraje s potě-

šením a radostí. Záhy přichází další klientka – asi desetiletá Ukrajinka Světlanka usedá za klávesy a vesele hraje známé české písničky. Profesionálně vybavená zkušebna byla zřízena díky kvalitně vypracovanému projektu, který získal finanční podporu prostřednictvím grantu z fondů Evropské unie a bezpochyby má v zařízení své opodstatnění.

Další službou, kterou Charita klientům poskytuje, je „šatník“ – humanitární sklad, ve kterém si přímo v zařízení mohou klienti vybrat oblečení, obuv, hračky, kočárky a další nezbytné zboží podle potřeby. Věci pocházejí od dárců, ze sbírek či od dohodnutých obchodníků. Klienti si mohou zboží ze skladu koupit za symbolickou částku. Proč není tato služba bezplatná, vysvětluje Mgr. Pavel Filo, vedoucí Oddělení migrace Diecézní charity Brno: *„Zpočátku po zavedení služby si klienti brali velké množství oblečení, které pak bez praní vyhazovali a nespotřebovávali. Kvůli velkým ztrátám jsme se proto s vedením dohodli, že klienti budou na provoz přispívat. Za jeden kus oblečení platí 5 Kč, za kabát nebo bundu 10 Kč, za boty 20 Kč, to samé za kočárek. V případě, že se jedná o zvláště potřebný případ, vyjdeme vstříc a klient nemusí platit.“* Filo ještě dodává, že klienti si na tento systém velmi rychle navykli a věci, které si musí koupit, byť za velmi malou částku, si více váží.

Tak trochu jiná dovolená

Nahlédnutí pod pokličku pobytového zařízení pro žadatele o mezinárodní ochranu zakončím úvahou ze sborníku Pod jedním sluncem? Tato kniha se v mých rukou ocitla téměř náhodou – daroval mi ji při prohlídce centra vedoucí zařízení Mgr. Josef Sekerka. Alena Bajnarová závěrem povídky Čerešničky, čerešničky, čerešně píše: *„Když vám bude nejhůř, připusťte si, že někdo je na tom ještě daleko hůř. Když vás bude štvtát, že máte tvrdou postel, uvědomte si, že uprchlíci nemají vůbec kam složit hlavu. Totéž udělejte, i když budete zrovna rozčileně vytáčet číslo vodáren, plynáren, mobilního operátora a dalších institucí. Někdo tuhle možnost vůbec nemá. A až pojedete v létě na dovolenou, budete šťastni – většina lidí cestuje pro zábavu, ale uprchlíci utíkají ze strachu.“*

Jana Kopřivová

Charita pomáhá Mongolům v Blansku k integraci

Napomoci integrovat do české společnosti mongolskou menšinu žijící na území Blanska usiluje Oblastní charita Blansko. Projekt integrace cizinců do ČR přispívá formou volnočasových aktivit a sociálně-právního poradenství k integraci cílové skupiny do majoritní společnosti.

Mongolové přicházejí do Blanska už od roku 2001. Do České republiky přijíždějí na základě uděleného víza v Mongolsku. „Hlavními zaměstnavateli se staly především firmy Apos, které s Mongoly uzavírají smlouvu na dobu určitou, pracovní povolení jim uděluje Úřad práce Blansko. Délka pobytu je pevně spjata s délkou pracovní smlouvy,“ vysvětluje Hana Krausová z blanenské charity. Bydlení zprostředkovávají zmíněné firmy formou ubytoven nebo si Mongolové pronajímají vlastní byty. „Tyto byty jsou velmi malé, 1+1, žije zde až 10 lidí,“ informuje H. Krausová, podle níž by řada blanenských občanů uvítala, pokud by městský úřad zakázal nebo nějak přímo ovlivňoval zaměstnávání cizinců ve městě Blansku a jeho okolí. „Jenže radnice nemá na taková řešení kompetenci,“ dodává.

Momentálně na území žije asi 467 Mongolů a noví zaměstnanci z Mongolska stále přicházejí. „Dvacetitisícové město tak velký přísun nových cizinců nezvládá, příkladem je webová stránka fóra města Blanska, na které se dozvídáme, jaká atmosféra panuje ve městě. Ve městě převládá nepřátelská atmosféra s xenofobním kontextem,“ popisuje situaci sociální pracovnice charity. Na fóru www.blansko.cz najdeme příspěvky poukazující na nepřizpůsobivost Mongolů a na problémy způsobené jejich nedostatečnou integrací. Blanenští občané se vyjadřují o Mongolech spíše negativně, například: „Mongoli jsou absolutně neschopní slušného chování a jejich chování je naprosto otravné.“ „Mongoli jsou agresivní a opilí na ulici. Máme z nich strach.“ Jak už naznačuje názor na webovém fóru, velkým problémem je také alkohol. „Mongolové mají velmi malou toleranci vůči alkoholu, výsledkem jsou opilí Mongolové pohybující se po městě, kteří jsou velkým trnem v očích veřejnosti,“ vysvětluje Krau-

sová. Podle ní je to způsobeno nedostatkem prostoru v bytových jednotkách, proto tráví volný čas v restauracích. „Mongolská kultura i mentalita je hodně odlišná od české, proto se stává, že čeští sousedé často nechápou nové mongolské sousedy. Příkladem může být tradičním mongolským způsobem zabít ovce v panelovém domě,“ konstatuje Krausová.

Zmíněná mongolská komunita pochází z hlavního města Ulánbátaru. Většinou už žijí evropským stylem života, dokáží se přizpůsobit. „Najdeme ovšem mezi nimi i takové, kteří se doposud živil tradičním způsobem – pasením ovcí. Tito Mongolové, žijící doposud v jurtách, prožívají u nás obzvlášť těžké chvíle,“ říká sociální pracovnice.

Mongolové přišli do České republiky s cílem lepší vidiny svého života. Dalším motivem je vzdělání pro jejich děti, které se ve škole velmi snaží a rychle se učí. „Sami Mongolové však nemají příliš velký zájem o vlastní vzdělávání, často ani nemají zájem se učit český jazyk. Tím si způsobují zvyšující se izolaci od české majoritní většiny. Stávají se tak závislí na svých zaměstnavatelích,“ tvrdí sociální pracovnice charity, která za účelem snazší integrace Mongolů připravuje pro rodiny s dětmi volnočasový program. Další důležitou součástí začlenění Mongolů tvoří intenzivní jazykové integrační kurzy, ve kterých kromě jazykového zdokonalování mají možnost seznámit se s fungováním společnosti v České republice. „Kurs jsme rozdělili na několik témat, konkrétně školství, zdravotnictví, bydlení a kultura, ve kterých účastníkům poskytujeme základní informace integračního charakteru. Skupinová setkávání doprovází i individuální konzultace podle individuálních potřeb našich klientů,“ přibližuje náplň činnosti sociální pracovnice charity.

Pavel Bajer

Člověk v tísní navrhuje legislativní změny k omezení nelegální migrace

Společnost Člověk v tísní se od roku 2002 v rámci svých informačních projektů věnuje i fenoménu migrace. Za cíl si klade systematicky poskytovat objektivní informace o migraci v českém, evropském i světovém měřítku, bořit stereotypy o přistěhovalcích, které se běžně objevují v českých médiích, a přispívat tak k lepšímu soužití imigrantů a většinové společnosti. Projekty se přitom zaměřují jak na obecné problémy, tak na osudy konkrétních jedinců či rodin na cestách do cílových zemí. Od poloviny roku 2005 se zabývá tématem, které nabývá na stále větší důležitosti – nelegální migraci. Ve spolupráci s dalšími čtyřmi partnery – Multikulturním centrem Praha, Poradnou pro občanství, občanská a lidská práva, Poradnou pro uprchlíky a Organizací pro pomoc uprchlíkům – společnost usiluje o zvýšení informovanosti české veřejnosti o podmínkách a dopadech nelegální migrace. Do projektu Regularizace nelegální migrace patří navržení legislativních změn, které by omezily nelegální migraci v České republice. Nejen o tomto projektu, ale také například o tzv. klientském systému hovoří vedoucí informačních a mediálních projektů společnosti Člověk v tísní **Adéla Pospichalová**.

Jaká jsou největší rizika nelegální migrace směřující do České republiky?

Rizik je několik. S nelegální migrací souvisí například korupce. Vydělávají na ní nepoctiví zaměstnavatelé a zprostředkovatelé práce, systém je navíc napojený na organizovaný zločin. Trpí hlavně pracovní trh. Nelegální migranti, stejně jako všichni ostatní, kteří pracují v Česku načerno, nabízejí svou práci za bezkonkurenční cenu. Jejich příjem není zdaněný, neodvádí se z něj sociální ani zdravotní pojištění. Stát je tak ochuzený o příjmy do státní pokladny. Migranti zase mají omezený přístup ke zdravotní péči, přitom často pracují ve velmi špatných podmínkách. Jejich postavení jim ale nedovoluje se bránit. Pro zaměstnavatele, kteří navíc pracovníky ze zahraničí nabírají přes zprostředkovatelské agentury, je tento systém ale náramně jednoduchý a levný. Mnozí si ale neuvědomují důsledky této praxe.

Můžete stručně shrnout, jakými proměnami prošla nelegální migrace v ČR v 90. letech?

Česká republika znamenala na počátku 90. let pro většinu migrantů jen zemi, kterou bylo nutné přejít na cestě do vysněné západní Evropy. Postupně, spolu se zlepšující se ekonomickou situací, se stala i cílovou zemí. To platí stejně pro legální i nelegální přistěhovalce. Nejvíce atraktivní je Česko pro lidi z výcho-

doevropských států, velkou roli přitom sehrává geografická, jazyková a kulturní blízkost. I nadále ale přes naše území přecházejí lidé, kteří směřují do Rakouska a Německa. Naše geografická poloha v centru Evropy k tomu nahrává. Největší „nápor“ na našich hranicích byl samozřejmě v době krizí, které vyvolaly migrační vlny, jako byla válka v Jugoslávii nebo konflikt v Čečensku.

Změnily se po roce 2000 trendy nelegální migrace, případně po přijetí ČR do EU?

Vstup do Evropské unie má dopad i na migrační trendy. Jednou z důležitých změn je například přijetí Dublinské úmluvy, která obsahuje pravidla, podle kterých lze určit stát odpovědný za posouzení žádosti o azyl. Pokud tento stát žádost odmítne, nemůže ji dotyčný uplatnit v jiné zemi Evropské unie. Jednoduše řečeno, rozhodnutí jednoho státu je platné na celém území unie. Přitom ale ve všech zemích neplatí stejná kritéria pro posuzování žádostí. Některé země jsou při udělování azylu hodnější a do nich pak směřují uprchlíci. Před naším vstupem do EU žádali například čečenští utečenci o azyl u nás a předtím i v Polsku, odpočinuli si a pak teprve pokračovali dál do Rakouska, které je odmítalo spíše výjimečně. Po vstupu do EU museli Česko a Polsko projít nelegálně, protože jinak by jejich žádost projednávaly přísnější úřady a do vysněného Rakouska by se asi nikdy nedostali.

Asi obligátní, ale těžko zodpověditelná otázka: Kolik žije cizinců v ČR nelegálně?

O počtu nelegálních přistěhovalců žijících a pracujících na našem území se můžeme jen dohadovat. Někteří odborníci došli k číslu 30 000, jiní až k 300 000. Často se ale uvádí, že jich u nás žije okolo 100 000. Dá se předpokládat, že nejvíce z těchto lidí k nám přichází z východní Evropy, hlavně Ukrajiny. Odráží to i trendy legální migrace. Nejpočetnější skupinu cizinců tvoří dnes Ukrajinci, kterých zde legálně žije už skoro sto tisíc. Nemálo cizinců bez patřičných povolení, kteří se u nás usadili, pochází z Vietnamu.

Je možné říct, v jakých oblastech pracovního trhu pracují?

Jedná se hlavně o práci, která není pro české lidi lákavá pro svou náročnost a nízké ohodnocení. Jsou to převážně obory ve stavebnictví a zemědělství nebo úklidové práce. Itálie například je na rozdíl od České republiky lákavá pro migrantky z Ukrajiny, které pracují často jako chůvy, pečovatelky nebo hospodyně. Česko, kde je stále vysoká poptávka po stavebních dělnících, je ale stále více atraktivní pro muže. Přes sezónu vydělávají u nás peníze a pak se vrátí za rodinou. Někteří ale zůstávají delší dobu. Pro ně se pak jejich neregulérní statut může stát velmi nepříjemnou překážkou, jak se zapojit do normálního života. V případě Asijců to je trochu jiné. Nelegální přistěhovalci pracují hlavně pro své krajany, více se zaměřují na služby, pracují v restauracích, v obchodech. Vzhledem k tomu, že je Češi od sebe špatně rozoznávají, mohou se v případě kontroly prokázat cizími platnými doklady a riziko jejich odhalení je relativně nízké.

V oblasti zaměstnávání cizinců funguje tzv. klientský systém. O co se přesně jedná?

Jedná se o způsob zaměstnávání cizinců, který využívá služeb zprostředkovatelů práce, již mají dobré kontakty na firmy se zájmem o práci cizinců. Velmi často jde o nelegální zaměstnávání. Zprostředkovatelé, takzvaní klienti, cizincům shánějí práci, bydlení, doklady, zajišťují jim cestu. Stavějí je nicméně do postavení, kdy jsou na nich zcela závislí. Od svých lidí vybírá klient nemalou část jejich výděлку, někdy do-

chází také k zadržování mzdy. Obecně platí, že v rámci klientského systému cizinci pracují v horších podmínkách a za nižší mzdu. V některých případech můžeme mluvit i o vykořisťující práci. Klienti jsou napojení na síť organizovaného zločinu a pravidelně platí takzvané reket – výpalné za ochranu.

Jsou klienti, kteří pro své pracovníky zařídí pracovní povolení. Často ale vyřídí jen turistické vízum a na jeho základě je pracovník vpuštěn do země. Pak v Česku neoprávněně pobývá a pracuje. Pro zaměstnavatele je to nejjednodušší způsob, jak cizince najmout. Nemusí nic vyřizovat a pracovníka získají rychle a na dobu, kterou potřebují. Něco takového není v případě vyřizování všech dokladů a povolení myslitelné.

Zvolila státní správa účinné nástroje pro boj s nelegální migrací? Daří se je uplatňovat?

Zdlouhavý a administrativně náročný proces získávání pracovního povolení je pro cizince i jeho potenciálního zaměstnavatele jedním z důvodů, proč je nelegální zaměstnávání stále velmi atraktivní a proč také cizinci využívají služeb prostředníků. Ekonomové se v zásadě shodují, že Česká republika pracovníky ze zahraničí potřebuje. Kdyby se česká imigrační politika zpřehlednila a procedury zjednodušily a zkrátily, odrazilo by se to jistě i ve snížení počtu nelegálních migrantů přicházejících do Česka za prací. Otevření legálních cest by na druhou stranu měly doprovodit i přísnější kontroly, aby najímání pracovníků načerno nebylo pro české zaměstnavatele tak zajímavé.

Jaké legislativní změny navrhuje k omezení nelegální migrace v ČR?

Věříme, že otevření legálních cest může nelegální migraci omezit. Nepřehledný a málo pružný systém, který nereaguje na poptávku našeho trhu práce, nahrává do karet právě klientům, kteří z toho těží. Chybí nám například program, který by odpovídal na zájem po sezónních dělnících. Pravidlo, že je pracovní povolení vázáno na konkrétní pracovní pozici, kterou cizinec bez nového povolení nesmí změnit ani v rámci stejné firmy, je až absurdně přísné. Pomohlo by také to, kdyby cizinec

mohl využít jakési ochranné lhůty – například tři měsíce, v případě ztráty zaměstnání, aby si mohl najít novou práci a nemusel odjíždět ze země a nově povolení zařizovat ze zahraničí. Právě nepružnost při změně pracovní pozice je příčinou, proč i cizinci, kteří pracují se všemi potřebnými doklady, jsou svými zaměstnavateli nebo klienty lehce vydíratelní. Ti, kteří o práci přijdou, ze země neodjíždějí, raději než projít celou procedurou se nechají zaměstnat načerno.

Na čem je založen váš projekt Regularizace nelegální migrace?

V rámci našeho projektu se snažíme otevřít otázku možné regularizace v České republice. Jedná se o opatření, kdy by předem definovaná skupina migrantů, kteří jsou v Česku načerno, dostala šanci svůj pobyt legalizovat.

Je to krok, který neřeší příčiny nelegální migrace, ale může omezit její důsledky. Měla by jí proto předcházet opatření, která nelegální migraci omezí. V zemích EU regularizace probíhají, mají různé podoby, týkaly se odlišných počtů lidí. Situace v Česku je specifická a možná regularizace by ji musela odrážet. Počet nelegálních migrantů již ale není nezanedbatelný. Jedná se o velmi kontroverzní téma, o kterém se obecně moc neví. Regularizace může nabývat i takzvané měkké podoby, kdy je nelegálním migrantům umožněn například přístup ke zdravotní péči. Lze díky ní odstranit některé negativní symptomy nelegální migrace. Proto má smysl o ní uvažovat a hledat vhodné způsoby, jak ji v českých podmínkách uplatnit. Právě o to se v tuto chvíli se svými partnery pokoušíme.

Rozhovor připravil Pavel Bajer

Dokážeme pomoci Romům vymanit se ze sociálního vyloučení?

Migrace Romů ze Slovenska do Čech v různých obdobích, jejich soužití s českou majoritou, sociální vyloučení a způsoby jeho řešení, o tom všem se dočtete v následujícím rozhovoru s PhDr. **Imrichem Vašečkou**, Ph.D., odborným asistentem na katedře sociální politiky a sociální práce Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity. V současnosti realizuje výzkum politik sociální pomoci orientovaných na romskou populaci v rámci výzkumného záměru Marginalizované, menšinové a etnické skupiny. Soustřeďuje se na problematiku menšin, zejména v středoevropském kontextu, a na problematiku lokální sociální politiky. V letech 1999 až 2001 byl členem výzkumného týmu pro projekt Světové banky v SR Roma and Labor Market. V roce 2000 se stal koordinátorem projektu Prečo Rómovia migrujú zo Slovenska do krajín EÚ. Působí také jako expert Únie miest Slovenska a je ředitelem Stredoeurópskeho inštitútu v Bratislavě.

Existují hodnověrné údaje, kolik Romů odešlo ze Slovenska do českých zemí?

Nie. A v konečném důsledku to ani nie je důležité. Důležité je, že takmer všetci Rómovia, ktorí dnes žijú v ČR, pochádzajú zo Slovenska, ale mnohí z nich sa už narodili v ČR.

První vlna Romů přišla ze Slovenska do českých zemí v roce 1945. Co je k odchodu vedlo?

V štyridsiatych rokoch prišlo zo Slovenska, údajne, okolo 17 tisíc Rómov. Takmer všetci prišli z východného Slovenska, ktoré bolo po vojne veľmi zničené. Mladí Rómovia, ktorí mali dostatok odvahy a schopností vymanit sa z rodinných a sociálnych väzieb rómskych osád, hľadali svoje šťastie v českom pohraničí. Hľadali tu svoje šťastie tiež celé skupiny Rómov, ktoré viedli odvážni a tvoriví ľudia.

Proč se usídlili většinou v pohraničí?

Povzbudením pre nich bola akcia pracovnej mobilizácie, ktorú inicioval vtedajší prezident Eduard Beneš a ktorá znamenala podporu všetkým, ktorí sa rozhodli osídlit české pohraničie. Táto etapa migrácie Rómov sa vyznačuje tým, že Rómovia prichádzali do českého pohraničia dobrovoľne a mali dostatok odvahy a schopností spoliehať sa v nepriateľskom svete „gádzov“ sami na seba a nie na štát. Táto etapa je zvláštna aj tým, že v pohraničí stretávali seba podobných ľudí z majority a že sociálne postavenie jedných aj druhých nebolo od seba natoľko vzdialené, aby sa ne-

dalo prekonať. Potomkovia týchto Rómov sú dnes zväčša integrovaní, často majú zmiešané manželstvá a nesú v sebe étos úspechu svojich predkov.

Druhá vlna prišla do Čech v padesátých a šedesátých letech. Co bylo jejím důvodem?

Organizovanie budovania socializmu. Tzv. stavby socializmu vyžadovali veľké počty robotníkov. Predpísané kvóty plnili jednotlivé obce a okresy organizovanou migráciou tých, ktorých sa podarilo „získať“ na rôzne prisľuby. Na Slovensku patrili medzi nich aj Rómovia. Do českých miest prichádzali ale mladí Rómovia aj zo svojej vôle, za prácou. Časom tu mnohí ostali a prišli za nimi aj ich rodiny. V tomto období komunisti oficiálne verili, že v novom zriadení stačí dať Rómom možnosť pracovať a vzdelávať sa a všetko sa vyrieši samo. Nevyriešilo sa, situácia sa na východnom Slovensku nezlepšovala a štát siahol k „overeným“ metódam – k represiam. Bol vydaný zákaz kočovania. Integrácii to nepomohlo, väčšina Rómov už aj tak dávno nekočovala. Pomohlo to ale režimu získať akú-takú kontrolu nad poslednou slobodnou skupinou v krajine, nad kočovnými Olaskými Rómami.

Třetí vlna nastala v roce 1965 při nařízené likvidaci rómských osad. Jaké důvody vedly vládu k tomuto nařízení?

Nadutosť a neschopnosť akceptovať odlišnosť. Rómovia v rómskych osadách na vý-

chodnom Slovensku nijako nepasovali do vymysleného sveta socializmu. Stále zaostali, chudobní a odlišní. A mimo kontrolu štátu. A navyše, oficiálne boli občanmi cigánskeho pôvodu a ich jediným osudom sa mala stať asimilácia. A za jej najväčšiu prekážku sa považovala existencia rómskych osád. Osady bolo preto treba likvidovať a ich obyvateľov rozptýliť medzi majoritné obyvateľstvo. Rómovia boli násilne vysťahovaní do miest na Slovensku a v Čechách. Pravdou je, že rómske osady na Slovensku boli a sú urážkou ľudskej dôstojnosti, ale Rómovia si ich nevymysleli, boli im nanútené legislatívou vojnového slovenského štátu. Ich násilná likvidácia iba nahradzovala jednu nespravodlivosť inou. Výsledkom je čosi tak neuveriteľné, ako napríklad Luník IX na Slovensku a Chánov v Čechách.

Jak se liší jednotlivé vlny přistěhovaých Romů, co se týká přizpůsobení se české společnosti a naopak zachování vlastních tradic?

Tradičie Rómov boli vážne narušené ešte pred ich príchodom do českých zemí. Rómske osady na Slovensku, to nie sú obce, to sú svojho druhu getá a o tom, že by sa v nich zachovávali nejaké rómske tradície, nemožno hovoriť. Organizovaný a neskôr násilný príchod do českých zemí však narušil tradičnú organizáciu ich skupinového života. Vytvorilo to síce predpoklad pre rýchlu asimiláciu, ale iba povrchnú, tá skutočná sa nadekrétovať nedá. Najrýchlejšie a najlepšie sa integrovali Rómovia z prvej vlny v štyridsiatych rokoch a v rokoch päťdesiatych. Prišli dobrovoľne a vedeli, že spoľahnúť sa môžu iba sami na seba. S integráciou tých, ktorí prichádzali neskôr, bol a je problém. Adaptácia týchto ľudí na zásadne odlišné pomery v českých zemiach bola sťažená tým, že títo Rómovia si do českých zemí prinášali negatívnu skúsenosť so slovenskou majoritou, prinášali si tiež hodnoty, normy a návyky vytvorené v rómskych osadách a hlavne pocit krivdy z násilného vysťahovania. To je ale sociálna výbava, ktorá sa nehodí do moderného sveta. Nadekrétovaná asimilácia sa nepodarila. A to napriek snahe

vtedajších sociálnych pracovníkov a učiteľov, ktorí sa snažili pomôcť týmto Rómom. Pomoc ale stála na základoch, v ktorých bolo zabudované násilné presídlenie a násilná asimilácia. To nemohlo dobre dopadnúť a ani nedopadlo.

V čem se nejvíce komunistický režim podepsal na sociálním vyloučení Romů?

Od pádu komunistického režimu uplynulo už takmer 20 rokov a sociálne vylúčenie Rómov nie je o nič menšie ako vtedy. Má len inú podobu. Každé zriadenie ich vylučuje na svoj spôsob. Je ale pravdou, že súčasné problémy majú svoje korene v období komunizmu. Predovšetkým ide o likvidáciu rómskych osád, o čom už bola reč, ďalej o nevhodné sociálne opatrenia, ktoré namiesto, aby Rómov aktivizovali, ich korumpovali, a o to, že nebol umožnený rozvoj rómskej identity. So systematicky v minulosti ničenou identitou súvisí dnes to, že elita schopná Rómov reprezentovať a viesť sa utvára až po roku 1990 a bude ešte chvíľu trvať, kým sa sformuje.

Jak se vyvíjela migrace Romů do Čech po roce 1990?

Táto migrácia má už tiež svoje etapy. Do konca roku 1992 pokračuje spontánny pohyb zo Slovenska, ktorý sa začal už v rokoch osemdesiatych a kedy do ČR prichádzajú príbuzní tých, ktorí tu už boli z predchádzajúcich období. Po rozpade federácie nastáva opačný pohyb – mnohí z tých, ktorým nebolo priznané občianstvo ČR, sa pokúšajú o návrat na Slovensko. Slovensko ich však nechcelo prijať. A mnohí sa už ani nemali kam vrátiť a žiť tiež nemali z čoho. Tento problém sa doriešil až v roku 1998. Medzitým prevážna väčšina Rómov v obidvoch krajinách stratila zamestnanie a ostal im jediný legálny príjem – sociálne dávky. Je to tiež obdobie, kedy sa stupňuje násilie extrémnych skupín voči Rómom. Koncom deväťdesiatych rokov Rómovia z ČR aj zo Slovenska začínajú odchádzať do Kanady a krajín západnej Európy. Sú obvinení z nelojálnosti a zo špekulácie, západoeurópske krajiny sa pred nimi uzatvárajú. Pre Rómov zo Slovenska však ostáva otvorená cesta

do ČR. Prichádzajú príbuzní tých, ktorí už tu sú. Ich počet sa zvýšil potom, ako Slovensko prijalo opatrenia na aktivizovanie dlhodobo nezamestnaných. Neide ale o dramatické počty. Väčším problémom sú skôr tí, ktorí prichádzajú za rodinou iba prechodne, ale svojou prítomnosťou destabilizujú prostredie, v ktorom pobývajú.

Jaké jsou největší problémy při sžívání Romů s českou společností?

Ide o nedostatok príležitostí na strane jednej a o nedostatok motivácie využívať tie príležitosti, ktoré sú k dispozícii. Budúcnosť ale bude zložitejšia. Ak majorita dokáže účinne pomôcť sociálne vylúčeným Rómom občiansky a ľudsky sa emancipovať, čaká ju obdobie, kedy bude musieť trpezlivo a s prehľadom uniesť žiadosti Rómov o satisfakciu, za skutočné aj domnelé krivdy z minulosti. Až toto obdobie pripraví obidve strany na skutočnú integráciu. Ak ale majorita nedokáže poskytnúť Rómom účinnú pomoc, spochybní tým hodnoty rovnosti, spravodlivosti a humanity, na ktorých stojí jej identita a kultúra.

Usilují Romové o asimilaci s majoritní společností?

Podstatné je, či sa Rómovia majú kam asimilovať. Myslím, že šanca Róma stať sa Čechom je malá. Otvára sa ale priestor pre integráciu. Česi nie sú rasisti a majú zmysel pre spravodlivosť. Doteraz vždy dokázali oceniť, keď sa niekto snažil a keď presvedčil o svojich kvalitách. Táto cesta je otvorená aj Rómom a verím, že integrácia sa im raz podarí.

Kde vidíte původ toho, že Romové vnímají českou společnost jako nepřátelskou?

Neide o českú spoločnosť, ale o to, že je to spoločnosť gadžovská. Nielen my delíme svet na „my“ a „oni“. Rómovia tiež. A tak ako my,

ani oni nedôverujú tým, ktorí patria do skupiny „oni“. Predpokladom integrácie ale je, že „nás“ aj „ich“ spájajú nejaké spoločné vlastnosti, spoločný osud a vízia spoločnej budúcnosti. Až potom začne vznikať krehká dôvera. Zatiaľ sa od seba vzdalujeme a vzájomne si nedôverujeme.

Jaké krivdy z minulosti zůstávají nevyřešeny mezi Čechy a Romy?

Krivdy, ktoré napáchala majorita. Tak to už chodí, že krivdy pácha majorita a menšina ich pripomína. Nie som Róm, ťažko sa k tomu môžem vyjadriť. Z môjho pohľadu ako člena majority ide o nedoriešenie dôstojného pamätníka v Letech u Písku. Tu ide o symboliku, dôležitú symboliku.

Jsou vhodná pozitivní opatření vůči Romům? Proč ano, či ne?

Rozhodne nie. Korumpovania už bolo dosť. To, čo sociálne vylúčení Rómovia potrebujú, je ponuka príležitostí a pomoc v tom, aby na ne dosiahli a chceli dosiahnuť. Ide o opatrenia, ktoré pomôžu odstrániť diskrimináciu a ktoré pomôžu vytvoriť početnú vrstvu vzdelaných Rómov.

V čem jsou Romové pro českou společnost největším přínosem?

Ponúkajú nám zrkadlo, v ktorom si môžeme prehliadnúť svoje necnosti. A sú výzvou, preverujú platnosť hodnôt, ktorými sa vo svete chválime.

Majoritní společnost nerozlišuje mezi romskou populací. Jak prožívají Romové tuto neznalost?

Nie som Róm, môžem sa iba domnievať, že ich to irituje a považujú to za naše ignorantstvo. Ale to je tiež všetko, čo s tým zatiaľ môžu urobiť.

Rozhovor připravil Pavel Bajer

Interkulturní komunikace umožňuje efektivnější dorozumívání s cizinci

V dnešním globalizovaném světě bude stále větší nutností umět komunikovat s příslušníky jiných kultur. Právě pomoc migrantům klade na sociální pracovníky nároky, které jim umožní lépe zvládat trénink interkulturní komunikace. Projekty na podporu interkulturního vzdělávání se v rámci společnosti Solutions HR Specialists zabývá Mgr. **Jana Skalková**. Dříve pracovala v neziskovém sektoru jako lektorka a koordinátorka projektů v oblasti interkulturního vzdělávání, komunikačních dovedností a vyjednávání.

První otázka je nasnadě. Co obnáší interkulturní komunikace?

V současném globalizovaném světě stále častěji přicházíme do kontaktu s lidmi z jiných zemí, kultur. Žijí kolem nás, spolupracujeme s nimi v zaměstnání, setkáváme se v běžných životních situacích – např. při nákupech, při vyzvedávání dětí ve školkách či školách. Ve všech zmíněných situacích spolu komunikujeme. V rámci této komunikace ovšem současně narážíme na odlišnosti, které plynou z naší osobnosti a jejího nastavení, z prostředí, ve kterém jsme vyrůstali. V rámci socializace se učíme stávat členy společenství již od útlého dětství. Každý z nás má v sobě hluboko zakódované způsoby chování, norem, pravidel, toho, co je a co není správné, přirozené, logické. Nejedná se vždy jen o hluboká filozofická témata. Odlišnosti začínají u běžných situací, o kterých často nepřemýšlíme – podání ruky, pozdrav, fyzická vzdálenost při prvním setkání, jestli je nebo není vhodné projevit emoce, city atd.

Každá kultura má svá vlastní pravidla. Interkulturní komunikace tak přichází jako pomůcka, jak odlišnosti vnímat, pochopit, jak lze v interkulturním prostředí komunikovat efektivně, jaké dovednosti jsou potřebné a jak je lze procvičovat a předcházet tak konfliktům. Každý z nás máme svůj „software“ myslí, s tímto „softwarem“ kulturně podmíněným lze pracovat, poznávat jej a zdokonalovat, obohacovat.

Proč je dobré trénovat interkulturní komunikaci?

Komunikační dovednosti jsou oblastí, kterou je možné zdokonalovat neustále. Nikdy nejsme na konci cesty. Na druhé straně existuje

Mgr. **Jana Skalková**

i pozitivum této informace – nikdy není pozdě začít se vzdělávat. Trénink interkulturní komunikace přináší každému člověku důležité informace o jeho vlastních komunikačních schopnostech – pokud je těmito informacím otevřený, lze zjistit, kde jsou v rámci komunikace jeho silné stránky nebo co lze naopak zdokonalovat. Současně také získává informace o tom, se kterým kulturním prostředím (a jeho příslušníky) se domluví v důsledku uznávaných hodnot a komunikačního stylu snáze a které kulturní prostředí uznává podobně

hodnoty, podobný styl komunikace. Anebo naopak v kontaktu s jakým prostředím může mít potíže. Trénink nabízí člověku konkrétní odpovědi, jak lze komunikační dovednosti zdokonalit. Rozšiřuje tak své dovednosti, což v konečném důsledku přináší obohacení – více nových sociálních kontaktů, známých, přátel, lepší orientaci v mezinárodním světě, rozšíření obzorů. Interkulturní komunikace nezobecňuje, pouze vysvětluje a upozorňuje na existující rozdíly a nabízí řešení, jak s odlišnostmi pracovat.

K jakým nedorozuměním nejobvykleji dochází při komunikaci příslušníků české majoritní většiny s migranty?

Komunikační nedorozumění začínají u předsudků – zažitých tvrzení, obrazů, vlastností a charakteristik, které jsou přisuzovány příslušníkům určitých skupin. Málokdy víme, odkud k nám dané tvrzení přišlo, spokojíme se s tím, že se „to říká“. Předsudky, většinou negativní informace, nám tak brání v tom, abychom vnímali člověka jako jednotlivce, v jeho konkrétní situaci. Předsudky současně znamenají zvýšenou počáteční ostražitost, nedůvěru, hodnocení, aniž se cokoliv stalo. Svým způsobem je to obrana skupiny, jedince v moderním, informacemi zahlceném světě. Na druhé straně znamená pramen nedorozumění. Řada odlišností je spjata s kulturními zvyky, tradicemi. Pokud je neznáme, opět dochází k nedorozumění. Odlišné může být vnímání času (co znamená slovo hned, za chvíli), hierarchie, autorit, pravomocí, delegování úkolů, kontroly jejich plnění. Vnímání role individuální zodpovědnosti, či spolupráce v rámci skupin. Práce s emocemi, pocity. S vnímáním role muže a žen ve společnosti.

Můžete uvést principy efektivní komunikace s příslušníky jiných kultur?

Základní princip vypadá jednoduše – otevřenost a nepředpojatost. Zapomenout na předsudky, zkusit se na daného člověka dívat jako na jednotlivce v určité konkrétní situaci. Pokud ale rozumím tomu, jaké jsou hodnoty země, odkud přichází, jaká jsou zažitá pravidla, v čem tkívá odlišnost oproti tomu, co je „běžné“ zde u nás, mohu danému člověku

snáze vyjít vstříc. Řada věcí mě nepřekvapí nebo si je nebudu brát osobně. Důležitá je tedy také akceptace samotného faktu odlišnosti. Ochota komunikovat.

Jak tedy máme komunikovat, když hovoříme s člověkem z jiného etnického, náboženského či sociálního prostředí, který navíc uznává jiné postoje, hodnoty, normy?

Na začátku doporučuji dát čas – druhému i sobě. Ono pomyslné dání si prostoru. Tak jako se rozkoukávám v novém městě na dovolené, potřebuji informace k tomu, jak lze přežít, i v komunikaci s příslušníky jiných kultur potřebujeme oba čas. Člověk, který přichází, jej obvykle potřebuje víc. My svému místu, našim pravidlům a hodnotám rozumíme. Víme, „kam chodíme pro vodu“, kde mají nejlepší rohlíky nebo proč v sobotu nikdo není na úřadech. Na toho, kdo přichází, je kladen velký tlak, což znesnadňuje také komunikaci. Je dobré nic nepředpokládat, každá situace je jiná. Výraznou pomocí jsou otázky – ptát se co nejvíce, dozvídat se nové informace, nechat si vysvětlit požadavky, postřehy toho, s kým komunikuji, nechat si vysvětlit, říci pravidla a způsoby, které fungují v kultuře, odkud daný člověk přichází. Ne všemu budeme rozumět, možná nás řada informací překvapí. Samotná snaha domluvit se, ochota naslouchat je základní předpoklad úspěšné interkulturní komunikace.

Lze trénovat dorozumívání v případech komunikačních rozdílů – jeden člověk mluví obrazným jazykem a druhý užívá konkrétních pojmenování?

Ano, komunikace a domluva je možná. Záleží na dobré vůli, ochotě komunikovat. A je potřeba vysvětlovat. Připravme se, že komunikace může trvat déle, budeme se více ptát, více vysvětlovat. Dozvíme se ale na oplátku řadu nových informací, vysvětlení a souvislostí, které by nás možná ani nenapadly. Společně tvoříme třetí jazyk – takový, kterému rozumíme a který chceme společně používat.

Co je u tréninku důležité – aby jím prošli všichni aktéři jednání – spolupracovníci, členové rodiny. Ti, kteří spolu nadále mají komunikovat, pracovat, řešit problémy.

Trénink je dlouhodobou záležitostí. Pracuje se s informacemi a prožitky, které jsou mnohdy citlivé, bolestivé. Je proto potřeba najít si čas na uvědomění si a pojmenování problémů, teprve potom se dá přejít k nastavení efektivní komunikace a jejích pravidel. Nezbytnou součástí tréninku je praktický nácvik. Zkoušení nabytých dovedností při řešení praktických problémů, situací z každodenního života.

Trénink se ukazuje jako velmi efektivní v mezinárodních pracovních týmech. Od managementu až po řadové pracovníky. Pokud se již při příchodu nového zahraničního zaměstnavatele podaří nastavit si pravidla efektivní komunikace s jeho zaměstnanci, s uvědoměním si kulturních a komunikačních rozdílů, předchází se tak např. zvýšené fluktuaci zaměstnanců, konfliktům na pracovišti. Nedávno jsme řešili případ, kdy mezi zaměstnanci jedné výrobní společnosti kvůli kulturním

a komunikačním odlišnostem docházelo až k fyzickým potyčkám. Je to extrémní situace, ale právě takovým může společné nastavení pravidel předcházet.

Je zajímavé, že zvýšený prostor interkulturním tréninkům zatím dávají výrobní společnosti a ziskové organizace. Přitom práce s cizinci se týká řady sociálních profesí a věřím, že například při práci s uprchlíky nebo při začleňování zahraničních zaměstnanců ze zemí třetího světa by tento trénink byl velmi přínosný – nejen pro pomáhající profese.

Pro koho jsou tréninky interkulturní komunikace určeny?

Pro všechny – bez ohledu na věk, profesi, region. Pro všechny, kteří se chtějí domluvit a poznávat. Pozitivní na daném tréninku je, že nikdy není pozdě začít.

Rozhovor připravil Pavel Bajer

Otazníky migrace

Tři čtvrtiny obyvatel Česka podle výzkumů soudí, že imigrantů je příliš mnoho. Paradoxní je, že už v sousedním Polsku má tento názor jen menšinovou oporu. V naší minianketě jsme pomoci tři otázek zjišťovali, jak jsou vůči cizincům tolerantní obyvatelé a návštěvníci Brna, jak vnímají schopnost integrace cizinců – migrantů do české společnosti.

1. Myslíte si, že cizinců, kteří hledají v ČR svůj domov, je u nás dost, nebo bychom ještě nějaké mohli přijmout?
2. Jsou tito lidé pro českou společnost přínosem, nebo zátěží? V čem?
3. Jsou takoví cizinci, které bychom do ČR neměli přijímat, a naopak takoví, kterých by u nás klidně mohlo být více?

Eva Nováková, 62 let, důchodkyně

1. Myslím, že jich je u nás dost.
2. Mohou být přínosem v profesích, v kterých čeští občané nechťejí pracovat. Například u nás žije docela hodně Vietnamců, což není moc dobré, ale jsem spokojená, že u nich mohu levně nakoupit. Všechno, tedy i pobyt cizinců v České republice, má své pro a proti.
3. Nepřijímala bych obyčejné dělníky, ty, co nechťejí dělat, kteří sem jen utíkají z Východu. Těch inteligentů ze Západu bychom mohli přijmout více, ale nesmějí brát našim lidem práci.

Pavla Janečková, 43 let, sekretářka

1. Myslím, že cizinců je u nás už dost. Nejsem však rezolutně proti přijímání dalších cizinců, jen si myslím, že by se mělo sestavit nějaké pořadí důležitosti (závažnosti) žádostí cizinců o azyl a vytvořit speciální komisi odborníků, která by se posuzováním jednotlivých případů zabývala. Nevím ovšem, jestli už taková nějaká komise neexistuje.
2. Upřímně musím říci, že podle mně dostupných informací, které mám ze sdělovacích prostředků, jsou cizinci pro naši společnost spíše zátěží. Zdá se mi, že se těžko přizpůsobují našim zvyklostem. Rozdíly v myšlení a chování, které si s sebou nesou z původních zemí, jsou často rušivým elementem ve snaze se nějak užitečně a smysluplně zapojit do životního i pracovního procesu v naší republice. Nemám však osobní zkušenost ze setkání s migranty, takže tento můj názor vychází především z informací zprostředkovaných sdělovacími prostředky.
3. Mohu odpovědět pouze obecně. Neměli bychom přijímat ty, kteří nejsou ochotni

respektovat zvyklosti naší země, slušně se chovat, neváží si pomoci druhých, a ty, kteří chtějí na druhých parazitovat bez osobního přičinění. Naopak nemám nic proti přijímání těch, kteří se chovají slušně, jsou vděční za pomoc a jsou ochotni přiložit ruku k dílu i respektovat pravidla a zákony jiné země. Je mi ovšem jasné, že rozpoznat hned zpočátku ty slušné od těch neslušných je prakticky nemožné a neproveditelné...

Marcel Lesák, 16 let, student

1. Myslím, že vzhledem k velikosti naší republiky je u nás cizinců přiměřené množství. V porovnání se zeměmi západní Evropy je jich zde sice méně, ale na druhou stranu musíme vzít v úvahu velikost zemí. Určitě je zde hodně Asiatů. Právě Asiaté jsou některými lidmi opovrhováni, ale to záleží na názoru každého. Podle mého názoru bychom ještě nějaké cizince přijmout mohli, ale musíme si dávat pozor, aby nás cizinci za chvíli nepohltili.
2. Jako asi všechno má i tenhle problém své pro a proti. Přínosem by mohlo být například zavedení nových kultur a zvyků do ČR. Naopak problémem by mohlo být rasistické chování některých občanů k některým národnostem.
3. V naší zemi žije určitě velké množství Asiátů, jako vlastně téměř všude na světě. Přijímání Asiátů do ČR by se mělo každopádně omezit, ne-li úplně zakázat. Jejich přemnožení by mohlo znamenat úplnou změnu kultury u nás. Naopak jiné národnosti nemají v naší zemi téměř žádné zastoupení, a proto si myslím, že by neměl být problém je sem nadále přijímat.

Marcela Křivánková, 27 let, na mateřské dovolené

1. Domnívám se, že bychom měli přijímat jen takové cizince, kteří zde plánují zůstat, zařídit si české občanství a snaží se najít zaměstnání za účelem usadit se u nás.

2. Nemám ani nic proti těm, kteří hledají příležitost získání kontaktů k lepší prosperitě v obchodní činnosti, ke studiu, eventuálně uvažují o získání státního občanství, ale ne na úkor ztráty rodného občanství. Také bych sem zahrнула cizince, jako jsou lidé z Ukrajiny, hledající u nás pracovní příležitost, kteří nemají problém přes agenturu zařadit se do

pracovní činnosti i do podřadnějších zaměstnání. Myslím si, že tyto cizince bychom se nemuseli bát přijímat.

Vím ale, že se zde nacházejí také cizinci, kteří u nás jsou na černo za obchodem, či překupníci.

3. Uprchlíci z méně rozvinutých zemí, to je opravdu celosvětový problém. Na jedné straně je mi těch lidí líto, ale pro zemi jako takovou jsou lidé žijící ve státě na černo, či uprchlíci přítěží pro stát, zvláště po ekonomické, sociálně humanistické i ekologické stránce.

Anketu připravil Pavel Bajer

Výňatek z novelizovaného znění zákona 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky

ČÁST PRVNÍ POBYT CIZINCŮ NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY

HLAVA I ÚVODNÍ USTANOVENÍ

§ 1

Předmět úpravy

(1) Tento zákon stanoví podmínky vstupu cizince na území České republiky (dále jen „území“), jeho pobytu na něm a vycestování z území a vymezuje působnost Policie České republiky (dále jen „policie“), Ministerstva vnitra (dále jen „ministerstvo“) a Ministerstva zahraničních věcí v této oblasti státní správy.

(2) Cizincem se rozumí fyzická osoba, která není státním občanem České republiky, včetně občana Evropské unie.

§ 2

Působnost zákona

Tento zákon se nevztahuje na cizince, který

- a) požádal Českou republiku o mezinárodní ochranu formou azylu nebo doplňkové ochrany, a azyllanta nebo osobu požívající doplňkové ochrany, pokud tento zákon nebo zvláštní právní předpis nestanoví jinak,
- b) pobývá na území na základě zvláštního právního předpisu upravujícího přechodný pobyt cizích ozbrojených sil na území,
- c) požádal Českou republiku o udělení oprávnění k pobytu za účelem poskytnutí dočasné ochrany na území, a cizince, který pobývá na území na základě uděleného oprávnění k pobytu za účelem dočasné ochrany, pokud tento zákon nebo zvláštní právní předpis nestanoví jinak.

HLAVA IV TRVALÝ POBYT NA ÚZEMÍ

§ 66

Povolení k trvalému pobytu

(1) Povolení k trvalému pobytu se bez podmínky předchozího nepřetržitého pobytu na

území vydá cizinci,

- a) který o vydání tohoto povolení žádá z humanitárních důvodů, zejména

1. je-li manželem azyllanta a manželství vzniklo před vstupem azyllanta na území,
2. je-li nezletilým dítětem azyllanta nebo dítětem, které je závislé na péči azyllanta, pokud nepožádá o udělení azylu, nebo
3. byl-li v minulosti státním občanem České republiky,

- b) který o vydání tohoto povolení žádá z jiných důvodů hodných zvláštního zřetele,

- c) na jeho žádost, pokud je jeho pobyt na území v zájmu České republiky, nebo

- d) který o vydání tohoto povolení žádá jako nezletilé nebo zletilé nezaopatřené dítě cizince, jenž na území pobývá na základě povolení k trvalému pobytu, je-li důvodem žádosti společné soužití těchto cizinců.

(2) Povolení k trvalému pobytu se dále na žádost vydá cizinci, kterému předchozí povolení k trvalému pobytu na území bylo zrušeno z důvodu podle § 77 odst. 1 písm. c) nebo d), pokud od nabytí právní moci rozhodnutí neuplynula doba 3 let.

§ 67

(1) Povolení k trvalému pobytu se po 4 letech nepřetržitého pobytu na území vydá cizinci, který na území pobývá v rámci přechodného pobytu po ukončení řízení o udělení mezinárodní ochrany a

- a) o vydání tohoto povolení žádá neprodleně po ukončení řízení o udělení mezinárodní ochrany, a

- b) toto řízení, včetně případného řízení o kasační stížnosti, trvalo nejméně 2 roky.

(2) Do doby pobytu podle odstavce 1 se započítává doba pobytu na území na vízum k pobytu nad 90 dnů, na povolení k dlouhodobému pobytu a doba pobytu po dobu řízení o udělení mezinárodní ochrany, včetně případného řízení o kasační stížnosti.

(3) Nepřetržitost pobytu na území je zachována, pokud cizinec podal žádost o udělení

mezinárodní ochrany nejpozději do 7 dnů po skončení přechodného pobytu na dlouhodobé vízum nebo na povolení k dlouhodobému pobytu.

(4) Splnění podmínky nepřetržitého pobytu a podmínky trvání řízení o udělení mezinárodní ochrany lze prominout, žádá-li o povolení k trvalému pobytu na území nezletilý nebo zletilý nezaopatřený cizinec anebo cizinec zbavený způsobilosti k právním úkonům, který byl rozhodnutím příslušného orgánu svěřen do péče cizince žádajícího o povolení k trvalému pobytu podle odstavce 1.

§ 68

(1) Povolení k trvalému pobytu se na žádost vydá cizinci po 5 letech nepřetržitého pobytu na území.

(2) Do doby pobytu podle odstavce 1 se započítává doba pobytu na území na vízum k pobytu nad 90 dnů a na povolení k dlouhodobému pobytu nebo doba pobytu na základě udělené doplňkové ochrany podle zvláštního právního předpisu. Do této doby se nezapočítává doba, po kterou byl cizinec na území služebně vyslán zahraničním zaměstnavatelem nebo zahraniční právnickou nebo fyzickou osobou; doba pobytu na území za účelem studia se započítává jednou polovinou.

(3) Do doby pobytu podle odstavce 1 se započítávají i období nepřítomnosti cizince na území v průběhu této doby pobytu, pokud tato jednotlivá období nepřítomnosti nepřesáhla 6 po sobě jdoucích měsíců a pokud ve svém souhrnu nepřesáhla 10 měsíců, a dále období nepřítomnosti cizince na území, které nepřesáhlo 12 po sobě jdoucích měsíců, pokud byl cizinec pracovním vyslán do zahraničí. Nepřetržitost pobytu je dále zachována, pokud jedno období nepřítomnosti cizince na území nebylo delší než 12 po sobě jdoucích měsíců ze závažných důvodů, zejména jde-li o těhotenství a narození dítěte, závažné onemocnění anebo studium nebo odborné školení, přičemž toto období se do doby pobytu podle odstavce 1 nezapočítává.

(4) Žádost o povolení k trvalému pobytu je oprávněn podat i cizinec, který v době splnění podmínek podle předchozích odstavců pobývá mimo území. Jestliže platnost

povolení k dlouhodobému pobytu na území skončí cizinci v době jeho nepřítomnosti na území, musí být žádost podána nejpozději do 6 měsíců od skončení platnosti tohoto povolení.

§ 77

(1) Policie nebo ministerstvo zruší platnost povolení k trvalému pobytu, jestliže

- c) cizinec pobýval mimo území států Evropské unie nepřetržitě po dobu delší než 12 měsíců, pokud nebyla odůvodněna závažnými důvody, zejména těhotenstvím a narozením dítěte, závažným onemocněním, studiem nebo odborným školením anebo pracovním vysláním do zahraničí,
- d) cizinec pobýval mimo území nepřetržitě po dobu delší než 6 let.

HLAVA VII

HLÁŠENÍ MÍSTA POBYTU NA ÚZEMÍ

§ 99

Ubytovatel a jeho povinnosti

(1) Ubytovatelem se pro účely tohoto zákona rozumí každý, kdo poskytuje ubytování za úhradu.

(2) Ubytováním se pro účely tohoto zákona rozumí vztah založený smlouvou o ubytování, nájemní smlouvou, podnájemní smlouvou nebo smlouvou s obdobným obsahem.

§ 100

Ubytovatel je povinen

- a) neprodleně policii oznámit úmrtí ubytovaného cizince,
- b) umožnit policii vstup do míst, kde se může cizinec zdržovat, jde-li o místo užívané pro podnikání nebo provozování jiné hospodářské činnosti, pokud tímto vstupem nebude porušeno právo cizince na soukromí nebo rodinný život,
- c) oznámit policii ubytování cizince (§ 102),
- d) zajistit cizinci ubytování, které není zjevně nepřiměřené úrovni ubytování poskytovaného ostatními ubytovateli v objektech obdobného určení v obci, popřípadě okresu nebo kraji. Přiměřenost se posuzuje zejména srovnáním hygienických podmínek a počtu ubytovaných osob.

- e) cizinci na požádání vydat potvrzení o ubytování s uvedením jména, příjmení, ulice, místa a doby ubytování,
 - f) vést domovní knihu a na požádání policie ji předložit ke kontrole.
- a) až na 10 let,
 - 1. je-li důvodné nebezpečí, že by cizinec mohl při pobytu na území ohrozit bezpečnost státu užitím síly při prosazování politických cílů, prováděním činnosti ohrožující základy demokratického státu nebo směřující k narušení celistvosti území anebo jiným obdobným způsobem, nebo
 - 2. je-li důvodné nebezpečí, že by cizinec mohl při pobytu na území závažným způsobem narušit veřejný pořádek nebo ohrozit veřejné zdraví tím, že trpí závažnou nemocí, nebo
 - 3. jestliže cizinec opakovaně úmyslně porušuje právní předpisy nebo maří výkon soudních nebo správních rozhodnutí.

HLAVA X SPRÁVNÍ VYHOŠTĚNÍ

§ 119

Správní vyhoštění z přechodného pobytu na území

(1) Policie vydá rozhodnutí o správním vyhoštění cizince, který pobývá na území přechodně, s dobou, po kterou nelze cizinci umožnit vstup na území,

Stanoviska odborníků k zákonu o pobytu cizinců a azylovému zákonu

V rubrice Pohledy na věc se v tomto čísle zabýváme zákony, které upravují problematiku žadatelů o azyl v České a Slovenské republice. K seznámení s legislativními změnami nabížíme čtyři názory odborníků. V prvních dvou rozhovorech je diskutovaným tématem především novelizovaný zákon o pobytu cizinců v České republice. Ředitel odboru azylové a migrační politiky ministerstva vnitra PhDr. **Tomáš Haišman** popisuje nejzásadnější změny v tomto zákoně. Pohled neziskových organizací poskytujících pomoc uprchlíkům na tyto změny představují právníci Mgr. **Pavel Čížinský** z Poradny pro občanství/Občanská a lidská práva v Praze a **Hana Tóthová** z brněnského Sdružení zabývajících se emigranty (SOZE). K novelizovanému azylovému zákonu se vyjadřuje právní poradkyně Slovenské humanitní rady Mgr. **Barbara Dunajová**.

Zákon o pobytu cizinců se neustále novelizuje

V prvním obsáhlém rozhovoru přibližuje PhDr. **Tomáš Haišman**, ředitel odboru azylové a migrační politiky, současný právní stav ohledně pobytu cizinců v ČR. Rovněž se vyjadřuje i k některým kontroverzním pasážím novelizovaného zákona a k připomínkám neziskových organizací.

Řadu důležitých změn v souvislosti s pobyttem cizinců přinesla novela zákona o pobytu cizinců č. 161/2006 Sb. Přípravují se další novely, které upravují pobyt cizinců na území ČR? V jaké fázi je příprava těchto zákonů?

Další významnou novelu zákona o pobytu cizinců dne 11. 4. 2007 projednala a schválila vláda České republiky (usnesení vlády č. 343/2007); v současné době je projednáván Poslaneckou sněmovnou PČR (sněmovní tisk č. 191). Další novela zákona o pobytu cizinců je součástí návrhu zákona, kterým se mění některé zákony v souvislosti se vstupem České republiky do schengenského prostoru (vládní návrh byl dne 26. 4. 2007 schválen Poslaneckou sněmovnou PČR; sněmovní tisk č. 187).

Z několika dalších návrhů, které byly zpracovány jinými resorty a které současně předpokládají provedení úpravy zákona o pobytu cizinců, uvádím zejména návrh zákona, kterým se mění zákon o Rejstříku trestů, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony, ve znění pozdějších předpisů (návrh zpracovalo Ministerstvo spravedlnosti ČR a v nejbližší době ho bude projednávat vláda).

K jakým nejzávažnějším změnám došlo v souvislosti s přijetím zákona o pobytu cizinců č. 161/2006 Sb.?

Zákon č. 161/2006 Sb. v zákoně o pobytu cizinců zejména zohlednil další nově přijaté právní předpisy Evropských společenství, konkrétně se jednalo o:

- a) Směrnici Rady 2003/109/ES ze dne 25. listopadu 2003 o právním postavení příslušníků třetích zemí, kteří jsou dlouhodobě pobývajícími rezidenty,
- b) Směrnici Evropského parlamentu a Rady 2004/38/ES ze dne 29. dubna 2004 o právu občanů Unie a jejich rodinných příslušníků svobodně se pohybovat a pobývat na území členských států,
- c) Směrnice Rady 2004/114/ES ze dne 13. prosince 2004 o podmínkách přijímání státních příslušníků třetích zemí za účelem studia, výměnných pobytů žáků, neplacené odborné přípravy nebo dobrovolné služby a
- d) Směrnici Rady 2004/81/ES ze dne 29. dubna 2004 týkající se vydávání povolení k pobytu občanům třetích zemí, kteří se stali obětmi obchodování s lidmi nebo kteří se stali objekty převáděčství a spolupracují s příslušnými orgány.

K nejzávažnějším změnám náleží:

- a) V oblasti *povolování trvalých pobytů cizinců na území ČR* se podstatným způsobem zkrátila podmínka předchozího pobytu na

území pro získání tohoto oprávnění, a to ze dřívějších 10 let na 5 roků.

- b) V oblasti *související s pobytem občanů EU a jejich rodinných příslušníků na území ČR*, kdy občan EU a jeho rodinný příslušník musí prokázat, že se na něho vztahuje právo volného pohybu a pobytu – tuto skutečnost však musí vždy prokazovat pouze cestovním dokladem nebo dokladem totožnosti, ale občan EU může místo zmíněných dokladů předložit jiné doklady, jimiž prokáže svoji totožnost a státní občanství, resp. skutečnost, že je rodinným příslušníkem občana EU.

Pro případy, kdy občan EU hodlá na území ČR pobývat po dobu delší než tři měsíce, se i nadále ponechává na jeho vůli, zda požádá o vydání příslušného dokladu, kterým je potvrzení přechodného pobytu na území České republiky.

Oproti dosavadní právní úpravě jsou občanům EU a jejich rodinným příslušníkům vydávány nové druhy dokladů k přechodnému a trvalému pobytu na území. Nově byl zaveden požadavek předložení dokladu o zajištěném ubytování.

Nově byla upravena oblast povolování trvalých pobytů občanům EU a jejich rodinným příslušníkům na území. Výraznou změnou je skutečnost, že trvalý pobyt se standardně povolí po 5 letech nepřetržitého pobytu na území – možné výjimky (např. vydání povolení k trvalému pobytu rodinnému příslušníkovi občana České republiky) jsou v zákoně vymezeny.

- c) Byl zaveden *speciální režim vydávání povolení k dlouhodobému pobytu za účelem studia* (viz § 42d) *a za účelem ochrany* (viz § 42e).
- d) Byla *zjednodušena možnost získání víza k pobytu nad 90 dnů za účelem podnikání podle živnostenského zákona* – podstatou je skutečnost, že řízení o udělení víza probíhá souběžně s řízením o získání živnostenského oprávnění. Toto opatření umožňuje podstatně zkrátit lhůtu pro udělení víza. Při stanovení konkrétního postupu bylo vycházeno z obdobné praxe, která byla již dříve na základě usnesení vlády č. 108/2004, o Akčním plánu boje s nelegální migrací, zavedena při udělování víz k pobytu za účelem zaměstnání.

- e) *Ministerstvu vnitra byla svěřena působnost povolování trvalých pobytů, a to v případech státního zájmu*, kdy je žádoucí, aby takové případy projednával a rozhodoval orgán, který není spjat s policejní prací a je schopen vnímat okolnosti případu v širších souvislostech. Vedle toho byla *působnost rozhodování o žádostech o povolení trvalého pobytu z humanitárních důvodů nebo z důvodů hodných zvláštního zřetele přenesena na Ředitelství služby cizinecké a pohraniční policie*.

Součástí zákona č. 161/2006 Sb. jsou novely i dalších právních předpisů, které zajišťují transpozici shora uvedených předpisů ES do vnitrostátního práva (konkrétně např. zákona o evidenci obyvatel, zákona o živnostenském podnikání, trestního zákona, školského zákona, zákona o vysokých školách, zákona o uznávání odborné kvalifikace a zákona o správních poplatcích).

Proč se cizincům omezují možnosti požádat o trvalý pobyt ve zvláštních případech po ukončení azylového řízení (viz § 67)?

Ustanovení § 67, které vychází z původního ustanovení § 69a, umožňuje podat žádost o povolení k trvalému pobytu poté, kdy cizinec na území pobýval minimálně čtyři roky, z čehož nejméně dva roky byl účastníkem řízení o azylu. Toto ustanovení je svou povahou ustanovením chránícím cizince před případnými restrikcemi státu jeho původu, které by mu mohly hrozit v důsledku toho, že v jiné zemi požádal o azyl. Současně se zohledňuje délka dosavadního nepřetržitého pobytu na území, kdy minimálně po dva roky nenavštívil stát původu, což odůvodňuje domněnku, že došlo k narušení vazeb cizince na stát původu a cizinec je již do značné míry integrován na území České republiky. V zájmu zachování rodinných vazeb se připouští prominutí podmínky nepřetržitého pobytu na území a doby trvání azylového řízení v případě dětí tak, aby i ony mohly získat stejné pobytové oprávnění jako rodič, pokud se narodily za pobytu cizince na území nebo na území vstoupily později než rodič. Lhůta sedmi dnů po skončení přechodného pobytu v rámci posuzování nepřetržitosti pobytu je stanovena s ohledem na skutečnost,

že při zániku přechodného pobytu (např. zrušení z důvodu zániku účelu – ztráta zaměstnání) cizinec žádající o azyl přechází fyzicky do azylového zařízení a je z jeho pohledu nezbytné, aby uspořádal své osobní poměry (bydlení, movitý majetek apod.).

Domníváte se, že sankce za porušení některých ustanovení zákona ze strany cizinců jsou úměrné?

Nejsou konkretizována žádná ustanovení, v nichž sankce za porušení zákona o pobytu cizinců by bylo možné ze strany cizinců považovat za neúměrné. Při řešení konkrétních případů je nezbytné vycházet i z obecné právní úpravy obsažené v zákonu č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů. Zákon o přestupcích v § 11 odst. 1 stanovuje, že za přestupek lze jako sankci uložit napomenutí, pokutu, zákaz činnosti nebo propadnutí věci (poslední dvě sankce nelze použít v případě přestupků, jejichž skutkové podstaty jsou obsaženy v zákonu o pobytu cizinců). Podle § 12 odst. 1 zákona o přestupcích je při určení druhu sankce a její výměry nezbytné přihlídnout k závažnosti přestupku, zejména ke způsobu jeho spáchání a jeho následkům, k okolnostem, za nichž byl spáchán, k míře zavinění, k pohnutkám a k osobě pachatele.

Zákon o pobytu cizinců umožňuje za konkrétní protiprávní jednání uložit pokutu, přičemž stanovuje pouze její maximální výši. Tím zákon o pobytu cizinců v dostatečné míře umožňuje policii řešit přestupky s ohledem na okolnosti protiprávního jednání, míru ohrožení zájmu státu chráněného tímto zákonem, přičemž nevylučuje možnost řešit konkrétní přestupek formou domluvy.

Pro úplnost uvádím, že v blokovém řízení lze přestupek projednat pouze tehdy, jestliže je spolehlivě zjištěn, nestačí domluva a obviněný z přestupku je ochoten pokutu zaplatit (viz § 84 odst. 1 zákona o přestupcích). V takovém řízení lze podle zákona o pobytu cizinců uložit pokutu nejvýše do 3 000 Kč (viz § 157 odst. 2). S ohledem na skutečnost, že s takovým způsobem vyřízení přestupku musí cizinec vyjádřit svůj souhlas, nemá možnost se proti takovému rozhodnutí odvolat. V ostatních případech se na řízení o přestupcích vztahují obecné před-

pisí o správním řízení (zákon č. 500/2004 Sb., správní řád), a cizinec se proto může domáhat zrušení takového rozhodnutí (a to formou odvolání, případně i žalobou k soudu).

Pro informaci uvádím, že při stanovení výše pokuty bylo v případě jednotlivých skutkových podstat přestupků přihlíženo i k výši pokuty, která za obdobné jednání může být uložena občanu České republiky (např. cizinci lze za překročení státní hranice mimo hraniční přechod uložit pokutu až do výše 10 000 Kč; ve stejné výši lze pokutu uložit občanu České republiky, pokud při opuštění území České republiky neoprávněně překročí státní hranice bez platného cestovního dokladu; v případě porušení povinnosti chránit vydané doklady před jejich ztrátou, odcizením, poškozením nebo zneužitím – lze jak cizinci, tak občanu České republiky uložit pokutu až do výše 10 000 Kč).

Uvolňují se nebo naopak zpřísňují podmínky pro pobyt cizinců na území ČR?

Na tuto otázku nelze dát jednoduchou nebo jednoznačnou pozitivní nebo negativní odpověď. Cizinecké právo musí reagovat na různé změny společenských trendů. Jako příklad pro zjednodušování podmínek pro pobyt cizinců lze uvést implementaci Směrnice Rady 2005/71/ES o zvláštním postupu pro přijímání státních příslušníků třetích zemí pro účely vědeckého výzkumu, jejímž cílem je zjednodušení vstupu a pobytu těchto osob na území.

Cizinecké právo musí rovněž reagovat na negativní jevy, které se v naší společnosti vyskytují. Příkladem je zpřísňování boje proti účelovému jednání. Vedle případů tzv. „úcelových sňatků“ byly zaznamenány případy i jiných účelových jednání, jejichž cílem bylo získat oprávnění k pobytu. V těchto případech jsme museli přijmout opatření pro potírání účelových manželství a účelového prohlášení otcovství.

§ 119 upravuje, za jakých okolností může dojít ke správnímu vyhoštění z přechodného pobytu na území. Co bylo příčinou těchto úprav, změn?

Zákonem č. 161/2006 Sb., kterým byl s účinností od 27. 4. 2007 změněn zákon o pobytu cizinců na území České republiky, došlo i ke

změnám v obsahu ustanovení § 119, upravujícího správní vyhoštění cizince přechodně pobývajícího na území České republiky. S ohledem na velké množství navrhovaných legislativních změn nezbytných v důsledku transpozice práva ES a nové úpravy povolování trvalého pobytu bylo přistoupeno k tomu, že obsah tohoto ustanovení byl nově upraven a z důvodu lepší přehlednosti rozdělen do dvou paragrafů (§ 119 a § 119a).

V porovnání s předchozí úpravou došlo touto novelou zejména k následujícím změnám § 119:

- doplněním bodu 8 do odstavce 1 písm. b) bylo zohledněno Nařízení Rady (ES) č. 2133/2004, kterým se příslušným orgánům členských států ukládá povinnost systematicky opatřovat otiskem razítka cestovní doklady státních příslušníků třetích zemí při překročení vnějších hranic členských států a kterým se k tomuto účelu mění prováděcí úmluva k Schengenské dohodě a Společná příručka;
- v odstavci 2 byly zpřesněny důvody, ze kterých může být občan Evropské unie a jeho rodinný příslušník vyhoštěn z území České republiky – provedení této změny bylo vyžádáno nezbytností zajistit soulad tohoto ustanovení se Směrnicí Rady 2004/38/ES o právu občanů Unie a jejich rodinných příslušníků svobodně se pohybovat a pobývat na území členských států, o změně nařízení (EHS) č. 1612/68 a o zrušení směrnic 64/221/EHS, 68/360/EHS, 72/194/EHS, 73/148/EHS, 75/34/EHS, 75/35/EHS, 90/364/EHS, 90/365/EHS a 93/96/EHS;
- obsah odstavce 3 byl doplněn tak, aby důvody správního vyhoštění uvedené v tomto ustanovení se vztahovaly i na cizince, kterému bylo vydáno povolení k dlouhodobému pobytu za účelem studia – k provedení této změny došlo v souladu se Směrnicí Rady 2004/114/ES o podmínkách přijímání státních příslušníků třetích zemí za účelem studia, výměnných pobytů žáků, neplacené odborné přípravy nebo dobrovolné služby;
- v odstavci 4 byly nově doplněny důvody možného ukončení přechodného pobytu na území formou správního vyhoštění, jednalo-li o cizince, který má na území jiného státu

Evropské unie povolen trvalý pobyt a přiznáno právní postavení dlouhodobě pobývajících rezidentů v Evropském společenství – k provedení této změny došlo v souladu se Směrnicí Rady 2003/109/ES o právním postavení státních příslušníků třetích zemí, kteří jsou dlouhodobě pobývajícími rezidenty.

V § 119a v odstavci 2 byla zakotvena povinnost posuzovat při vyhošťování cizince z území České republiky přiměřenost dopadů takového rozhodnutí do rodinného nebo soukromého života cizince. Při posuzování této přiměřenosti je potřebné vycházet z úpravy práva ES/EU, podle něhož má být při rozhodování o vyhoštění občana Evropské unie nebo jeho rodinného příslušníka anebo cizince z důvodu veřejného pořádku a veřejné bezpečnosti zohledněna délka pobytu, věk, zdravotní stav, rodinná a hospodářská situace, sociální a kulturní integrace v zemi pobytu a vazba na zemi pobytu. V návaznosti na zavedení institutu povolení k dlouhodobému pobytu za účelem ochrany na území bylo odstavci 4 a 5 zakotveno, že z území České republiky nelze vyhostit cizince, který požádal o vydání povolení k dlouhodobému pobytu za účelem ochrany nebo již získal takové povolení.

Pro úplnost uvádím, že v dalším období došlo k dílčímu upřesnění § 119 a § 119a, a to v souvislosti se změnami vyvolanými v souvislosti s transpozicí Směrnice Rady 2004/83/ES ze dne 29. dubna 2004 o minimálních normách, které musí splňovat státní příslušníci třetích zemí nebo osoby bez státní příslušnosti, aby mohli žádat o postavení uprchlíka nebo osoby, která z jiných důvodů potřebuje mezinárodní ochranu, a o obsahu poskytované ochrany (viz část třetí zákona č. 165/2006 Sb. – body 35 a 36).

Když si přečte zákon nezaujatý člověk, zaujme ho, že zákon je psán ve velmi restriktivním duchu. Co je toho důvodem?

Jedním z hlavních problémů současné Evropy je stoupající příliv cizinců do vyspělých evropských států, motivovaný zejména ekonomickými důvody. Tyto státy proto postupně přijímají nové úpravy bytového režimu cizinců,

kteřé sledují mj. cíl zpřísnit podmínky imigrace cizinců. Pro eliminaci negativních jevů spojených s mezinárodní migrací evropské státy dále vytvářejí nadnárodní mechanismy v podobě jednotné vízové politiky a readmisních dohod.

Rostoucí příliv cizinců pociťuje i Česká republika. Dochází k prudkému nárůstu počtu cizinců s povoleným pobytem. Statistiky potvrzují, že Česká republika přestává být zemí průjezdní a stává se i zemí cílovou. Ve snaze vstoupit na naše území dochází ke značnému množství, v mnoha případech úspěšných pokusů o nezákonné překročení státních hranic České republiky.

Česká republika, přes nárůst počtu cizinců, dosud nezaznamenala zásadnější xenofobní projevy obyvatelstva vůči této skupině obyvatel. Na základě zkušeností jiných států lze však dospět k závěru, že společnost je ochotna absorbovat pouze určité množství cizorodého prvku, který cizinci představují. Překročením tohoto množství se pak zpravidla zvedá odpor společnosti prezentovaný požadavky na regulaci přílivu cizinců. Tento závěr potvrzuje např. vývoj v Německu, Francii, Holandsku, které z tohoto pohledu přehodnocují dosavadní právní úpravy pobytu cizinců. Česká republika jako „nárazníkový“ stát stojící na hranici členských států Schengenské dohody pak musí na tento trend také přistoupit a novou právní úpravou získat dostatečné právní instrumenty k řešení otázky cizinců, kteří „neprojdou“ zesíleným filtračním sítím členských států Schengenské dohody i dalších.

Současně je však potřeba vzít do úvahy, že pouze národní právní úprava vstupu a pobytu cizinců k řešení problematiky migrace cizinců nestačí. Tato úprava je jen součástí systému opatření vytvářeného s cílem tuto migraci regulovat. Tento systém dále tvoří právní úprava podmínek zaměstnávání a podnikání cizinců, mezinárodní dohody o spolupráci na státních hranicích a o readmisi, vízová politika, dohody regulující příliv zahraničních pracovníků na trhy práce jednotlivých zemí a zesílená ochrana státních hranic v zájmu eliminace nezákonného vstupu. Ministerstvu vnitra je svěřena do působnosti sice významná, ale pouze jen část této problematiky.

Jak se bude prakticky zajišťovat požadavek na znalost českého jazyka u osob žádajících trvalý pobyt?

Praktické provádění požadavku na prokázání znalostí českého jazyka u výše uvedených osob připravuje Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR. V současné době probíhají intenzivní práce, které doposud nejsou ukončeny. Do doby konečného rozhodnutí o formě a způsobu prokazování znalostí ministerstvo nepodává informace.

Nevládní neziskové organizace poskytly k tzv. cizineckému zákonu řadu připomínek. Byly jejich připomínky přijaty? Pokud ano, jaké? Pokud ne, proč?

Postup při přípravě návrhů zákonů je upraven Legislativními pravidly vlády, které schválila vláda České republiky svým usnesením č. 188/1998, ve znění pozdějších úprav. V této souvislosti sdělují, že každý návrh novely cizineckého zákona je nad rámec standardních připomínkových míst zasílán v rámci meziresortního připomínkového řízení k vyjádření zmocněnci vlády pro lidská práva a předsedovi Rady vlády pro lidská práva Úřadu vlády ČR (obsah jeho vyjádření zohledňuje připomínky i rady nevládních organizací) a veřejnému ochránci práv. Poslední návrh novely (sněmovní tisk č. 191) byl dále zaslán k vyjádření i řediteli Organizace pro pomoc uprchlíkům. Všemi uplatněnými připomínkami se ministerstvo vnitra zabývalo.

K návrhu novely cizineckého zákona, který vláda schválila dne 11. 4. 2007 (tj. sněmovní tisk 191) uplatnil v meziresortním připomínkovém řízení:

- a) Zmocněnec vlády pro lidská práva celkem 23 zásadních připomínek (vztahovaly se k § návrhu úpravy § 9, § 15a, § 44 odst. 4 písm. b), § 44a odst. 8, § 45 odst. 7, § 46a odst. 2 písm. j), § 77 odst. 1 písm. a), § 87e odst. 1 písm. b), § 87k odst. 1 písm. b), § 46 odst. 5, § 67, § 69 odst. 2 písm. a), § 82 odst. 3, § 87 v odst. 3, § 87h odst. 1 písm. b), § 87k odst. 1, § 103 písm. k), § 111 odst. 1, § 113 odst. 8 písm. a), § 124b, § 136 odst. 3, § 137 odst. 4, § 140 odst. 3, § 144 odst. 3, § 154 odst. 4 a § 170 odst. 8) – devět připomínek bylo akceptováno, od zbývajících zmocněnec vlády po vysvětlení ustoupil.

- b) Veřejný ochránce práv uplatnil celkem 15 zásadních připomínek (vztahovaly se k § 67, § 77 odst. 1 písm. a), § 87e odst. 1 písm. c), § 87k odst. 1 písm. c), § 87l odst. 1 písm. b), § 130 odst. 3, § 132a, § 134 odst. 1 písm. d), § 135 odst. 3, 4, 5, § 136 odst. 2, 3, § 140 odst. 3, § 144 odst. 3, § 145 odst. 4, § 170 odst. 9, § 126 písm. b) – 14 bylo akceptováno, od jedné veřejný ochránce práv ustoupil.
- c) Organizace pro pomoc uprchlíkům uplatnila tři připomínky (k návrhu úpravy § 67, § 124b a § 144/3) – v tomto případě se jednalo o obdobné připomínky, které ke zmíněným ustanovením uplatnil zmocněnec vlády pro lidská práva a veřejný ochránce práv, se kterými byla dohodnuta i příslušná úprava finálního legislativního návrhu.

Zákon obsahuje nesmírné množství administrativních bariér

Co konkrétně vadí neziskovým organizacím na tzv. cizineckém zákoně, vysvětluje Mgr. **Pavel Čížinský** z Poradny pro občanství/Občanská a lidská práva.

Jak byste celkově popsal český zákon o pobytu cizinců?

Z hlediska obsahu upravuje zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky, jen část právního postavení cizinců žijících v naší zemi, totiž jen právo vstupu a pobytu. Práva a povinnosti cizinců v ostatních právních oblastech – např. sociální či politická práva cizinců – jsou obsažena v jiných zákonech, např. v zákoně o zaměstnanosti, v zákoně o státní sociální podpoře či ve volebních zákonech. Lze říci, že téměř každá česká právní norma (včetně např. trestního zákona či Obchodního zákoníku) má ustanovení týkající se specificky cizinců. Cizinecký zákon se dále nevztahuje na cizince v právním režimu azylu (žadatelé o azyl či uznané uprchlíky), kteří ovšem – navzdory velké mediální pozornosti – tvoří jen nepatrný zlomek z celkových přibližně 350 000 cizinců, kteří zde legálně dlouhodobě či trvale žijí.

Z hlediska formy je cizinecký zákon typickou normou správního práva. Zde je nutné podotknout, že legislativně-technicky vykazuje tento zákon řadu negativních jevů, které postihují celý český právní řád, ale které jsou v tomto zákoně dovedeny do stadia takřka učebnicových příkladů. Jedná se zejména o neustálé změny zákona: od počátku své platnosti v roce 2000 prošel zákon již sedmi rozsáhlými novelami, z nichž každá změnila desítky jeho přibližně dvou set paragrafů. Nestabilita textu zákona je doprovázena

i nestabilitou právní terminologie a tvorbou v praxi nepoužitelných pojmů typu povolení k dlouhodobému pobytu za účelem společného soužití rodiny. Právní úprava je nešťastně kasuistická, chybějí obecné pojmy a principy, a zákon je tak vlastně souborem přibližně 15 autonomních pobytově-právních škatulek, z nichž každá zvlášť upravuje stále tytéž právní instituty (okruh oprávněných žadatelů, náležitosti žádosti, místo podání žádosti, délku platnosti povolení, důvody zamítnutí žádosti a důvody zrušení povolení). Tato legislativně-technická nešikovnost vede k chybám v zákoně a k nutnosti stále dalších novelizací, kdykoli Evropská unie přijme další právní normu, což se při bouřlivém rozvoji evropského migračního práva děje téměř neustále. Dalším důvodem novelizací je ovšem skutečnost, že Ministerstvo vnitra ČR a cizinecká policie si zákon neustále upravují podle potřeb praxe, takže lze téměř říci, že samy nejsou vázány zákonem, nýbrž že si svůj zákon tvoří.

Zákon nelze označit přímo za restriktivní, na rozdíl od jiných států neaplikuje Česká republika žádné kvóty či jiné selekční mechanismy vůči nově příchozím cizincům a legislativně jsme v podstatě otevřená země. Zákon ovšem obsahuje nesmírné množství administrativních bariér, které výběr mezi migranty – často kontraproduktivně – fakticky provádějí.

Na webových stránkách organizací zabývajících se pomocí migrantům lze najít

mnoho výhrad vůči cizineckému zákonu.

Co vám konkrétně nejvíce vadí? Jaký dopad mají kritizovaná ustanovení na praxi?

Zákon je příliš komplikovaný, takže většinu jeho problémů lze veřejnosti (včetně odborné) jen obtížně vysvětlit. Kritika nevládních organizací míří jednak na práci cizinecké policie (formalismus, netransparentnost, ale někdy i korupční prostředí) a pak na ustanovení zákona týkající se těch, kteří se dostali do humanitárně obtížné situace či do jiných problémů. Z pozic liberalismu lze kritizovat přílišnou byrokratizaci povolování pobytu: např. pro zaměstnání cizince jsou nutná hned tři povolení, jejichž vydání může trvat až půl roku. Stále více se také hovoří o tzv. klientském systému, což je struktura organizace práce snad většiny Ukrajinců a Rusů, která podléhá kontrole ze strany organizovaného zločinu a v níž dělníci odvádějí svým zprostředkovatelům-zaměstnavatelům-ochranitelům významnou část své mzdy.

Domníváte se, že sankce za porušení některých ustanovení zákona ze strany cizinců jsou úměrná?

Nejhorší jsou ustanovení, která ani sankcemi nejsou, která ovšem stejně vedou k tomu, že cizinec nezíská povolení k pobytu a musí z ČR odjet, což je ne vždy proveditelné či účelné. K sankcím je třeba uvést, že cizinci podléhají všem běžným trestům jako čeští občané, např. trestnímu či přestupkovému právu, a cizinec podléhá ještě zvláštním sankcím stanoveným cizineckým zákonem, což mohou být pokuty, zakázání pobytu a omezení svobody. Pokuty jsou většinou drobné, maximálně 10 000 Kč, a to i za poměrně závažné věci, jako je třeba nelegální přechod hranic. Mnohem větším pokutám čelí např. zaměstnavatelé či ubytovatelé cizinců. Pokuty ovšem bývají cizincům ukládány i za poměrně banální prohřešky, jako je neohlášení sňatku či místa bydliště, čeští občané na tom však v jiných oblastech práva nebývají lépe. Těžiště cizinecké represe leží v zákazu fyzické přítomnosti cizince a v hrozbě zadržení cizince až na půl roku a jeho deportace do zahraničí. Zde bych rád nadnesl, že neoprávněný pobyt sám o sobě je podle mého

prohřeškem, který by měl být posuzován na podobné úrovni jako třeba překročení povolené rychlosti na silnici. V praxi je ovšem nelegální pobyt považován za delikt srovnatelný spíše s pácháním trestné činnosti, a cizinci jsou tak fakticky kriminalizováni, což se ovšem děje i v zahraničí.

V čem konkrétně kriminalizuje cizince současná právní úprava?

Cizinec poměrně snadno spadne do ilegality, pak je vyhoštěn správně, a pokud ani pak neodjede, dopustí se trestného činu maření výkonu úředního rozhodnutí, a stane se tak de iure zločincem, ačkoli vlastně nespáchal nic než svou „přítomnost“.

Domníváte se, že se zpřísnuje režim pobytu cizinců na území ČR? Je to dobře, nebo špatně?

Toto nelze říci takto paušálně, určitá ustanovení se zpřísnují, něco se naopak liberalizuje. Na tuto otázku existuje řada názorů. Mnozí volají po zpřísnění, což ovšem není – s ohledem na lidská práva (právo na rodinný život a na azyl) – vždy proveditelné. Jiní volají po zlepšení migračního managementu, ještě další by si přáli uvolnění migrační politiky, které by se mohlo blížit až konceptu tzv. otevřených hranic. Osobně bych kombinoval druhý a třetí princip.

V roce 2006 nastaly v zákoně změny ohledně udělení povolení k trvalému pobytu po čtyřech letech v řízení o udělení mezinárodní ochrany. Jak je hodnotíte?

Udílení pobytu dlouhodobým žadatelům o azyl je jednoznačně správné. V praxi bohužel mnozí žadatelé neuspějí z formalistických důvodů: o trvalý pobyt musí požádat do jednoho měsíce po skončení azylové procedury, ovšem mnozí se o tomto skončení nedozvědí, neboť jim konečné rozhodnutí soudu není doručeno.

Mají cizinci zajištěny podmínky, aby se jim dostalo kvalifikované právní pomoci?

Právní pomoc není vždy dostupná ani českým občanům, pokud nemají dostatek finančních prostředků. Pokud jde o pomoc specificky ci-

zincům, existuje zde mnoho organizací, které se na cizince zaměřují. Mnoho cizinců (snad dokonce většina) ovšem tyto služby nevyužívá, neboť se o nich nedozvědí (zejména v regionech) anebo jsou zvyklí řešit své problémy pomocí právníků či neprávníků působících v jejich etnických či jiných skupinách. Nevládní organizace postihnou možná jen malý segment z celkové cizinecké populace.

Jak se díváte na úpravu správního vyhoštění cizinců?

Správní vyhoštění se neustále zpřesňuje a pro mnohé skupiny i zmírňuje. Ve srovnání s „gumovými“ ustanoveními zákona z devadesátých let, kdy cizince bylo možné vyhostit za porušení téměř kterékoli právní povinnosti,

což pak zrušil Ústavní soud, je dnes situace mnohem lepší. Praxe policie je ovšem často příliš zautomatizovaná a tvrdá.

Vychází vstříc MV při vstupu pracovníků NNO do zajišťovacích zařízení pro cizince?

Osobní zkušenosti zde nemám. Od kolegů, kteří do detenčních center jezdí, vím, že existují určité problémy. Navíc je nyní plánováno zpřísnění zákona, takže do těchto středisek by pak mohli jen někteří poskytovatelé právní pomoci, což by začalo více připomínat situaci ve vazbě či ve vězení.

Poznámka: Tento rozhovor byl pořízen za finanční pomoci Evropské unie.

V azylovém řízení na letišti jsou velké nedostatky

Názor neziskových organizací k azylové problematice zastupuje i právní poradce SOZE **Hana Tóthová**, která má na starosti právní poradenství pro žadatele o azyl, cizince s dlouhodobým, trvalým pobytem a azylanty. Mimo jiné sděluje svůj pohled na přístup státní správy k uprchlíkům při vyřizování jejich žádostí o azyl, zda dochází k porušování práv uprchlíků ze strany státní správy, co dělají ve své organizaci pro zlepšení postavení uprchlíků v ČR.

Podle zákona se má rozhodnout o žádosti o azyl do 90 dnů. Co je podle vás příčinou, že u některých žádostí se čeká na vydání rozhodnutí i několik let? Podniká ministerstvo vnitra správné kroky pro zkrácení doby vydání rozhodnutí?

U některých žádostí je vydáno rozhodnutí již během 30 dnů – takové řízení se nazývá zrychlené řízení a jde obvykle o žádosti zjevně azylově neoprávněné, například jsou to případy lidí, kteří v ČR pracovali nelegálně a snaží se legalizovat si pobyt žádostí o azyl.

Je pravda, že u mnoha žádostí trvá rozhodnutí i déle než povinných 90 dnů – v takovém případě je totiž ministerstvu zákonem upravenou umožněno prodloužit lhůtu pro vydání rozhodnutí, což MV opakovaně využívá. Důvody bývají různé, například se jedná o nutnost zjistit totožnost osoby: mnozí žadatelé přijíždějí do České republiky bez cestovního dokladu a zjištění totožnosti se činí jen na základě jejich čestného prohlášení. Mnoho z žadatelů nemá žádné důkazní prostředky (listiny, fotografie...), aby prokázali proná-

sledování. O to víc musí MV dbát o ověření věrohodnosti žadatele při pohovorech a toto někdy způsobuje prodloužení lhůty. V jiných případech je příběh žadatele složitý, proto MV po zjištění některých informací skuteční doplňující pohovor nebo pohovory, aby tyto informace konfrontovalo s tvrzeními žadatele. Následně srovnává také jednotlivé pohovory, zda nevznikly rozpory ve výpovědi. Také se někdy čeká na vyjádření zastupitelského úřadu ČR působícího v zemi původu žadatele.

Pravda je, že dlouhé trvání rozhodování má za následek několik negativních skutečností: někteří žadatelé se během řízení úplně demotivují, nejsou aktivní, a protože první rok v řízení nemohou legálně pracovat, ztrácejí pracovní návyky. Navíc během řízení není žádná snaha ze strany státu žadatele o azyl integrovat, takže pokud se řízení protáhne například na tři roky, azyl dostane často člověk, který nemluví česky, tři roky nepracoval, nevzdělával se a byl ubytován a dostával stravu zdarma. Mnohokrát pak tyto potíže řešíme už

se samotnými azyly, kteří jsou v důsledku dlouhého řízení demotivováni. Bohužel zrovna mnoho pozitivních rozhodnutí udělujících azyl následuje po delší době, naopak případy na první pohled neazylové bývají vyřizovány poměrně rychle. Jinou negativní skutečností je ta, že někteří žadatelé o azyl s nadějí, že rozhodování bude trvat dlouho, požádají o azyl, a „legalizují“ si tak pobyt na dostatečně dlouhou dobu. To bohužel navyšuje počty zjevně neoprávněných žadatelů a následkem toho častokrát i veřejnosti uniká smysl a účel institutu azylu.

Většina podaných žádostí o azyl bývá zamítnuta. Pokud se nepletu, tak snad jen 2 % žadatelů nakonec získají azyl v ČR. Jsou ze strany státních úřadů projednávány žádosti o azyl korektně? Setkáváte se s případy, kdy by měl žadatel podle platných právních předpisů získat azyl, ale nezíská ho?

Minulý rok získalo azyl 268 žadatelů z počtu žádostí 3 016, přičemž je možné, že některé azyly byly uděleny žadatelům ještě z předchozího roku 2005. Tento rok dosud získalo azyl 64 žadatelů, takže pravděpodobně tento rok bude počet udělených azylů klesat. Ovšem klesl i počet žadatelů o azyl. V tomto roce požádalo o azyl zatím jen 464 žadatelů. Takže azyl během minulého roku získalo zhruba 8 % žadatelů. Za celou dobu, co azylové řízení existuje, v České republice skutečně získalo azyl jen asi 3 % žadatelů, ale tento údaj je trochu zkreslen měnící se povahou azylového řízení a také měnícím se složením žadatelů o azyl.

Vysoký počet udělených azylů není vždy známkou korektního projednávání žádostí o azyl, nicméně situace se značně zlepšila, zejména od doby, kdy azyl uděluje Ministerstvo vnitra ČR místo někdejší policie. V některých případech můžeme konstatovat, že žádosti nebyly projednány s patřičnou péčí, například byly využity zastaralé informace o zemi původu, nebo informace, které MV zjistilo, se příliš netýkaly předmětného případu. Taktéž pravidelně vidíme v rozhodnutích odkaz jen na rozhodnutí Evropské-

ho soudu pro lidská práva (ESLP), která jsou v neprospěch žadatelů, naopak jsme ještě neviděli využití judikatury ESLP ve prospěch žadatele. Problematické je taktéž to, že neexistují žádná koherentní pravidla o pohovoru ve věci azylu, což způsobuje velice rozdílnou kvalitu pohovoru v závislosti od konkrétního rozhodce ve věci. V uvedených případech se snažíme uplatnit naše námítky v žalobách proti rozhodnutím, i když zrovna námítky proti způsobu vedení pohovoru je nezbytné uplatnit již při pohovoru. Ovšem v zařízeních, jež navštěvujeme, jsme žádná závažná porušení pravidel řízení ve věci azylu nezaznamenali. S případy, kdy si myslíme, že by žadateli měl být udělen azyl a není, se samozřejmě setkáváme, ale takových případů není příliš mnoho.

Jaké jsou nejčastější nedostatky státního systému, porušování práv uprchlíků?

V současné době jsou nedostatky vnímány zejména v azylovém řízení na letišti, což je řízení ve zkráceném řízení. Taktéž problematické bylo vytvoření fikce tranzitního prostoru letiště mimo samotné letiště v minulém roce, čímž bylo umožněno zadržovat žadatele o azyl v přijímacím středisku a jejich nevpuštění na území ČR až po dobu 180 dnů.

Některé nedostatky také s řízením ve věci azylu jen souvisejí – zejména pokud jde o postavení žadatelů o azyl: jako negativní vnímáme skutečnost, že mohou žadatelé pracovat až po jednom roce od vstupu do azylového řízení. I když takové omezení bylo nejdříve zavedeno, aby se zabránilo zneužívání azylového řízení ze strany lidí, kteří chtějí v České republice pracovat, v současnosti tak dlouhá doba neplní svůj účel: azylové řízení u zjevně nedůvodných žádostí se značně zkrátilo (některé případy jsou rozhodnuty ve všech instancích během jednoho roku), zejména narážíme neustále na problém, který jsem již zmínila, a to změnu a zvýšení pasivity žadatelů po uplynutí jednoho roku od žádosti o azyl. Na žadatelích se pak projevuje obdobný syndrom jako na dlouhodobě nezaměstnaných, s tím, že mají těžší situaci, neboť zde nemají české známé,

neznají jazyk nebo mají silný přízvuk a někdy zde nemají také uplatnění se vzděláním, které získali v zemi původu. Rovněž neexistuje žádná politika na to, jak usnadnit žadatelům integraci v České republice – v čemž Česká republika sice není výjimkou, ovšem také se to odrazí na integraci později uznaných azylantů.

Další problémy se momentálně týkají provedení postavení osob požívajících doplňkové ochrany. Institut doplňkové ochrany byl zaveden v minulém roce k 1. 9. 2006, přičemž jde o časově omezenou formu mezinárodní ochrany. Před zavedením doplňkové ochrany jsme se na základě navržených novel příslušných zákonů domnívali, že osoby s doplňkovou ochranou budou moci pobírat dávky pomoci v hmotné nouzi a státní sociální podporu, která jim umožní přežít, pokud neseženou ihned práci. Zavedením do praxe se ukázalo, že novely nebyly úplně dotaženy a že osoby s doplňkovou ochranou, protože nemohou být v evidenci uchazečů o zaměstnání, nemají snadný přístup k pomoci v hmotné nouzi a následně nejsou zdravotně pojištěny, pokud si pojištění nehradí samy. V současné době se tento problém již částečně vyřešil, neboť orgány pomoci v hmotné nouzi mají podle zákona možnost výjimkou dávky přiznat, což již v několika případech učinily, ovšem stále ne všichni úředníci jsou o této možnosti informováni.

Jaké rozvíjíte aktivity směřující k nápravě? SOZE vyvíjí aktivity v různých oblastech – poskytujeme právní, sociální poradenství, vyučujeme český jazyk. Snažíme se jednak monitorovat aktuální situaci, pomoci při individuálních případech porušení zákona a poskytujeme také pomoc jak žadatelům, tak samotným azylantům při integraci v České republice.

V oblasti integrace žadatelů o azyl a zkoumání jejich možností pracovat SOZE organizuje projekt NET EQUAL, poskytujeme jim právní a sociální poradenství v otázkách zaměstnání žadatelů o azyl, nabízíme jim zdarma výuku českého jazyka, výuku práce s počítačem a internetem, motivační kurzy. Také

jsem schopni udělat žadatelům audit dovedností a pomáháme jim hledat možné zaměstnání.

Pokud jde o problémy týkající se doplňkové ochrany, poskytuje SOZE ubytování osobám s doplňkovou ochranou a taktéž sociální poradenství související s žádostí o dávky nebo asistenci při vyhledávání zaměstnání.

V oblasti integrace azylantů pomáháme zejména s vyhledáváním tzv. integračních bytů, dále poskytujeme kurzy českého jazyka a kurzy pracovní integrace. Naši pracovníci jsou v kontaktu s azylanty a řeší veškeré jejich problémy týkající se hledání práce, uznání vzdělání ze země původu, žádosti o důchody, žádosti o sociální dávky.

V současné době se také spolupodílíme s ostatními nevládními organizacemi na petici proti navrhované novele zákona o azylu a zákona o pobytu cizinců. Pokud bude tato novela přijata, ač obsahuje několik pozitivních návrhů, značně se omezí práva žadatelů o azyl na pohyb a návrh je pravděpodobně v rozporu s Evropskou úmluvou o lidských právech. SOZE se připojilo k Prohlášení nevládních organizací k hrozcím změnám novely cizineckého a azylového zákona, jejíž text připravila Poradna pro občanství, občanská a lidská práva a Multikulturní centrum Praha.

Poznámka:

Při příležitosti projednávání novely cizineckého a azylového zákona Poslaneckou sněmovnou bylo vydáno prohlášení představitelů nevládních organizací a akademických institucí. Podle tohoto prohlášení by některé body novely měly velmi negativní dopad na život cizinců a jejich českých rodinných příslušníků, jakož i na standard lidských práv v ČR. Při zdůvodňování těchto konkrétních změn není možné se jednoduše schovávat za argument o přistoupení k schengenskému prostoru, jak se uvádí v důvodové zprávě k zákonům.

Prohlášení nevládních organizací k novele zákona o azylu najdete na http://migraceonline.cz/novinky_f.shtml?x=1997221

Udelení doplňkové ochrany naráža na viaceré administratívne prekážky

Nespokojnosť s nízkym počtom žiadateľov, ktorým bol pridelený azyl, vyjadruje Mgr. **Barbara Dunajová**, právna poradkyňa Slovenské humanitnej rady.

Ste spokojní s novelizovaným azylovým zákonom?

Cieľom novely zákona č. 480/2002 Z. z., o azyle, bolo zosúladienie nášho azylového práva s právom Európskej únie. Do právneho poriadku SR bola implementovaná tzv. kvalifikačná smernica Rady o minimálnych ustanoveniach pre oprávnenie a postavenie štátnych príslušníkov tretej krajiny, osôb bez štátnej príslušnosti ako utečencov alebo osôb, ktoré inak potrebujú medzinárodnú ochranu.

Novelou zákona o azyle sa zaviedla tzv. doplnková ochrana. Ministerstvo vnútra SR okrem rozhodovania o azyle či poskytovaní dočasného útočiska rozhoduje aj o poskytovaní *doplňkovej ochrany*. Túto zmenu by bolo možné hodnotiť ako pozitívnu, ak by jej uplatňovanie v praxi nenarážalo na závažné problémy a nedostatky. Ministerstvo vnútra SR odhadovalo, že v roku 2007 by túto formu ochrany mohlo u nás získať až 200 cudzincov. Doteraz však nie je vyriešená otázka ich ubytovania. Ministerstvo vnútra SR nemá k dispozícii zariadenie, v ktorom by takýto počet cudzincov mohol byť ubytovaný po dobu poskytovania doplnkovej ochrany. Ďalší problém vyvstáva v súvislosti so vstupom cudzincov, ktorým bola udelená doplnková ochrana, do pracovnoprávneho vzťahu. V zmysle zákona č. 5/2004 Z. z., o službách zamestnanosti v platnom znení, Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny udeľuje cudzincovi s doplnkovou ochranou povolenie na zamestnanie. Pritom povolenie na zamestnanie sa nevyžaduje u cudzinca, ktorý je žiadateľom o azyl, alebo ktorému bol udelený azyl. Na udelenie povolenia na zamestnanie je potrebné úradu predložiť doklad o dosiahnutom vzdelaní. Táto požiadavka je však vzhľadom na situáciu, v akej sa cudzinec nachádza, a okolnosti, za ktorých opustil svoju krajinu pôvodu, nespĺniteľná. Navyše získanie povolenia na zamestnanie môže trvať až 90 dní, pričom doplnková ochrana sa udeľuje len na jeden rok. Cudzinec, ktorému bola udelená doplnková ochrana a ktorý má zá-

ujem pracovať, teda naráža na viaceré administratívne prekážky.

Ako pozitívne možno hodnotiť to, že novelou zákona o azyle došlo k vymedzeniu niektorých kľúčových pojmov, napr. prenasledovanie, pôvodca prenasledovania, vážne bezprávie, rasa, národnosť, náboženstvo, politické názory, sociálna skupina a pod.

Považujete azylový systém za efektívny?

Efektívnosť azylového konania odzrkadľuje skutočnosť, že v roku 2006 bolo udelených osem azylov z celkového počtu 2 871 žiadostí. Azylové konanie je zdĺhavé a žiadatelia žijú príliš dlhý čas v neistote bez možnosti zlepšiť kvalitu svojho života. Navyše sú informovaní o počte udelených azylov v SR, čo výrazne prispieva k tomu, že vo väčšine prípadov opúšťajú územie SR a hľadajú ochranu v inom štáte.

Drvivá väčšina podaných žiadostí o azyl je zamietnutá. Ste spokojní s počtom žiadateľov, ktorým bol udelený azyl?

Nie, zo strany štátnych orgánov sú žiadatelia často automaticky považovaní za ekonomických migrantov. Rozhodnutia o neudelení azylu sú obvykle odôvodnené tým, že v krajine pôvodu žiadateľa je zlá ekonomická situácia, a teda k odchodu ho v skutočnosti viedli ekonomické dôvody. Každá žiadosť o azyl by však mala byť posudzovaná individuálne a mali by byť zohľadnené dôležité skutočnosti týkajúce sa krajiny pôvodu žiadateľa, vyhlásenia a dokumentácia predložená žiadateľom, jeho postavenie, osobné pomery, odôvodnenosť jeho strachu z prenasledovania v krajine pôvodu a pod.

Ako hodnotíte spoluprácu s Migračným úradom SR?

Spolupráca s Migračným úradom SR je dobrá a nemá vážnejšie nedostatky. Pracovníci Migračného úradu SR nás rešpektujú ako splnomocnených zástupcov žiadateľov o azyl.

Rozhovory pripravil Pavel Bajer

V minulém čísle jsme avizovali novou rubriku věnující se standardům kvality sociálních služeb. Dnes přinášíme první dva články věnující se této problematice. V prvním Martin Bednář čtenáře seznamuje obecně s problematikou kvality, ve druhém Jaroslava Sýkorová vysvětluje základní ustanovení standardu č. 1. Příště se budeme zabývat ochranou práv osob.

Věříme, že rubrika, kterou tyto články otvírají, umožní nejenom kvalifikovanou diskusi, ale především nabídne poskytovatelům oporu v tom, že standardy kvality sociálních služeb jsou užitečné jak pro jejich uživatele, tak pro ně samotné.

Své reakce, náměty a příspěvky do diskuse posílejte na adresu socprace@fss.muni.cz.

Úvod do standardů kvality sociálních služeb

V posledních letech se synonymem pro kvalitu v sociálních službách staly standardy kvality. Kvalita v sociálních službách ovšem nerovná se standardy kvality, respektive nejsou to jen standardy kvality. Kvalita je pojem daleko širší, podobně jako obecné modely hodnocení kvality. Standardy kvality sociálních služeb z těchto modelů čerpají inspiraci a tyto modely, zejména EFQM (European Foundation for Quality Management) se do nich promítají. Nelze proto dobře porozumět standardům kvality bez alespoň základní znalosti kvality a metod jejího zavádění a hodnocení.

Kvalita se odvozuje od latinského „qualis“, tzn. jaký, jaké povahy. Odtud také jakost, která ovšem není zcela totožná s kvalitou. Velice stručně řečeno, kvalita je výsledkem srovnání mezi očekáváním a výkonem. Podle definice ISO 9002 je „kvalita stupeň, na němž určitý souhrn inherentních znaků splňuje požadavky“¹. Evropská charta kvality (Paříž, 1998) kvalitu definuje poněkud jinak: „Kvalita je cílem snažení po dokonalosti, je metodou a způsobem podpory aktivní účasti pracovníků založená na angažovanosti a odpovědnosti každého jednotlivce.“² Z této definice je zřejmé, že zavádění kvality (potažmo standardů kvality) je permanentní činnost, která se týká všech pracovníků organizace.

Inspirace z průmyslu

Systémy měření a řízení kvality byly vyvinuty nejprve v průmyslu a počátky spadají do období mnoha desítek let nazpátek. Například ISO – International Organization for Standardization (Mezinárodní organizace pro vývoj a sjednocení standardů) byla založena v roce 1947 jako síť národních institutů pro normalizaci s centrálním sekretariátem v Ženevě. Její hlavní činností je vývoj technických norem. Národním zástupcem v ISO za Českou republiku je Český normalizační institut. Některé varianty tohoto modelu se v poslední

době v sociálních službách čím dál více prosazují. A také standardy kvality sociálních služeb z něj čerpají inspiraci, například v tom, že kvalitativní požadavky musejí být dokumentovány. Pokud má organizace něco garantovat, musí být stanoveno, co má garantovat. To se týká jak pravidel činnosti, tak pracovních postupů. Tyto postupy jsou vodítkem pro personál a zároveň se stávají vymahatelnými. Mezi další zásady mj. patří: za politiku kvality v organizaci je odpovědné nejvyšší vedení, v procesu služeb musí být zkoušky na začátku, mezi i na konci, zárukou kvality jsou interní kvalitativní audity, příslušní pracovníci musejí být vyškoleni. V rozporu s těmito zásadami se v sociálních službách setkáváme s tím, že tzv. zaváděním kvality jsou pověřeni pouze určití pracovníci, navíc mnohdy bez patřičných pravomocí, že interní hodnocení se neprovádí, organizace čeká na inspekci, a pokud nepřichází, neexistuje relevantní reflexe kvality vlastních služeb, že vedení organizace očekává, že standardy kvality zavedou pracovníci bez patřičné podpory.

Jak již bylo řečeno, metody hodnocení a řízení kvality se nejprve prosadily v průmyslu. Důvod je zcela zřejmý. V komerční sféře je úspěch měřitelný mírou zisku. A důraz na kvalitu je základní metodou, jak být úspěšný. To je skutečnost zcela jednoznačně potvrzená.

Například japonský průmysl předčil americký či evropský právě důrazem na kvalitu. Když si to na konci 60. let v Americe uvědomili, odrazili negativní trend právě soustředěním se na kvalitu. Do Evropy toto poznání dorazilo později – na konci 80. let. Tento vývoj můžeme také sledovat na přímé linii vývoje modelu hodnocení kvality EFQM (European Foundation for Quality Management). Jeho předchůdcem byl v 70. letech model používaný v Americe TQM (Total Quality Management), kterému předcházela v Japonsku model TQC (Total Quality Control). Jeho autorem je americký vědec W. E. Deming, kterého vyslala americká vláda po skončení 2. světové války do Japonska, aby „pomohl tamnímu průmyslu postavit se na nohy“. Dnes již neuvěřitelně působí fakt, že tehdejší japonské výrobky charakterizovala nízká kvalita³.

Jak je ale možné, že v komerční sféře je nutnost důrazu na kvalitu pochopitelná i pro lidi v ní nepůsobící, zatímco v sociálních službách mnohdy převládá názor, že kvalita přichází jaksi sama sebou, že standardy kvality sociálních služeb jsou zbytečnou komplikací, a dokonce že zavádění standardů kvality je ve skutečnosti příčinou snižující se kvality? Domnívám se, že tyto názory jsou odrazem neporozumění kvalitě a z toho plynoucího formálního, a tudíž neefektivního, či dokonce kontraproduktivního naplňování požadavků standardů kvality.

Specifika sociálních služeb

Sociální služby mají na rozdíl od komerční sféry několik odlišností. Patří mezi ně například financování z veřejných zdrojů, větší míra závislosti na politických rozhodnutích, a to jak na centrální, tak místní úrovni, velice úzká vazba na legislativu, dále častá intimní povaha těchto služeb, provázanost se sítěmi existujícími v místní komunitě, významná úloha rodiny či jiných neformálních společenství, výrazná etická a hodnotová dimenze⁴.

Z těchto důvodů dochází v oblasti zajištění a zvyšování kvality sociálních služeb k propojování profesních i komerčních přístupů. Zjednodušeně lze říci, že koncepty a metody programů zajišťujících kvalitu jsou navrženy tak, aby: 1. hodnotily kvalitu služeb; 2. stano-

vovaly, zda tyto služby odpovídají očekávaním uživatelů; 3. korigovaly nebo opravovaly jakékoliv chyby zjištěné v průběhu procesu. Zajištění kvality je tedy zaměřeno na stanovené standardy a zahrnuje soustavný systém sledování, hodnocení a nápravy⁵.

Důvodů kladení důrazu na kvalitu v hospodářské i neziskové sféře je celá řada. Pro mnohé poskytovatele je nyní prvořadým zákonným požadavek. Ten je zcela explicitně vyjádřený v zákonu o sociálních službách. Je ovšem důležité uvědomit si, proč jsou kvalitativní požadavky součástí legislativy. Tento výčet by mohl být velice dlouhý, proto uvedu jen důvody nejdůležitější: nutnost vysoké efektivity (snaha s co nejmenším množstvím peněz dosáhnout co nejlepších výsledků), snaha minimalizovat riziko, konkurenceschopnost, současně také tlak uživatelů, či jejich rodinných příslušníků, vlastní – dobrovolná snaha zlepšit služby, nutnost definovat vlastní služby (jak, když ne se zřetelem na to, jaké služby jsme schopni poskytovat v náležité kvalitě), s tím související nutnost definování podmínek pro zaměstnance (vymezení kompetencí a zodpovědností), potřeba nové struktury organizace (takové, aby umožňovala naplnění kvalitativních požadavků), snaha a nutnost managementu dělat rychlá a správná rozhodnutí.

EFQM

V oblasti hodnocení kvality se setkáváme s celou řadou různých modelů a metod. Část z nich je spojena se vznikem modelu TQM/EFQM, část vznikla paralelně. Rozsah tohoto textu neumožňuje věnovat se jim podrobněji. To však neznamená, že jejich znalost není užitečná, ba právě naopak. Za zvlášť inspirativní považuji již zmíněný Systém managementu jakosti ISO 9000 či systém vyvážených ukazatelů výkonnosti Balanced Scorecard (BSC).

Jak již bylo řečeno v úvodu, do konečné podoby standardů kvality sociálních služeb se nejvíce promítl model EFQM. V Evropě byl tento model aplikován v 80. letech. V roce 1988 založili představitelé nejvýznamnějších podniků Evropskou nadaci pro management kvality (EFQM – European Foundation for Quality Management) a od roku 1992 je

udělována Evropská cena za jakost. Model EFQM je využitelný ve všech typech podniků a institucí a úspěšně se prosadil i do zdravotnictví a sociálních služeb. Zaměřuje se na devět oblastí činností organizace, neboli devět hlavních kritérií. Prvních pět vytváří předpoklad pro to, aby organizace měla dobré výsledky (vedení, pracovníci, politika a strategie, partnerství a zdroje, procesy) a ve zbylých čtyřech (pracovníci, uživatelé, společnost, klíčové výsledky ekonomiky) se hodnotí z hlediska dosažených výsledků a cílů. Model EFQM představuje komplexní analýzu organizace a všech jejích procesů a činností, bere v úvahu potenciál zaměstnanců, uživatele i okolí. Záměrem modelu EFQM je posun stylu řízení.

Celá řada organizací tento model převzala jako interní metodiku měření vlastních schopností. Jeho pomocí je možné změřit předpoklady pro stabilní fungování, odhalit rizika ohrožující další rozvoj, zviditelnit méně efektivní oblasti.

Logika modelu je poměrně jednoduchá. Vychází z předpokladu, že vynikající výsledky organizace mohou být dosaženy jen za podmínky maximální spokojenosti klientů, spokojenosti vlastních zaměstnanců a při respektování okolí. Tyto efekty souhrnně označované jako výsledky jsou však podmíněné precizním zvládnutím a řízením procesů, což vyžaduje nejen vhodně definovanou a rozvíjenou politiku a strategii, ale i propracovaný systém řízení všech zdrojů a budování partnerských vztahů.

Charakteristikou tohoto modelu je, že se snaží být nenařizující, uznává, že existuje mnoho přístupů k dosažení udržitelné dokonalosti organizace, hodnoceným subjektům nevnucuje jeden konkrétní způsob fungování. Výjimečnost (excellence) se zakládá na vyváženosti a uspokojování potřeb všech zainteresovaných stran. Model je průběžně vylepšován a doplňován na základě zkušeností tisíců organizací v Evropě i jiných částí světa. Jeho důkladnější znalost výrazně přispěje k pochopení kvality jako takové a potažmo standardů kvality sociálních služeb. Nicméně zde bych čtenáře odkázel například na zdroje uvedené na internetové adrese České společnosti pro jakost: www.csq.cz.

Standardy kvality sociálních služeb

V České republice v podstatě kvalita sociálních služeb nebyla až donedávna sledována a stanovena její kritéria. Teprve v souvislosti s přípravou nového zákona o sociálních službách publikovalo v roce 2002 ministerstvo práce a sociálních věcí Standardy kvality sociálních služeb. Na jejich vytvoření spolupracovali s uživateli i poskytovatelé sociálních služeb. Kromě toho, že se do nich aplikovaly obecné modely hodnocení kvality, došlo při jejich tvorbě k využití zkušeností se standardy kvality sociálních služeb některých evropských zemí (zejména Velké Británie). Jejich cílem je shrnout to, co se obecně očekává od dobré sociální služby, popisují „dobrou praxi“. Po přijetí zákona o sociálních službách v roce 2006 došlo v jejich znění k úpravě a v závazné formě byly publikovány ve vyhlášce č. 505/2006 Sb. Výsledné znění ovlivnily tři oblasti zdrojů: již zmíněné obecné modely hodnocení kvality, tzv. dobrá praxe a politické a společenské zadání.

Dobrou praxi rozumíme souhrn odborných postupů, přístupů a metod. Vychází z důkladných znalostí problematiky vztahující se k dané oblasti. Například není možné zpracovat kvalitní individuální plán pro člověka s mentálním handicapem, pokud zpracovatel neovládá potřebné komunikační dovednosti a nemá znalosti, na jejichž základě je schopen dohodnout s uživatelem cíl a cestu k němu vedoucí. Podobně u člověka v těžké životní situaci hledajícího pomoc v azylovém domě musí sociální pracovník nejenom s ním navázat kvalitní kontakt, ale musí umět provádět účinnou intervenci. Přitom ovšem platí zásadní kritérium – výsledkem dobré praxe je taková služba, o které by zúčastněný člověk mohl říci: „Tuto službu bych v případě nutnosti využil sám, sem bych se nerozpokoval umístit své dítě či svého rodiče.“

Společenským a politickým zadáním rozumíme taková kritéria, která se promítla do obecného cíle sociálních služeb a do zásad a charakteristik, které standardy kvality musí naplňovat. Patří sem také zachování lidské důstojnosti, aktivní působení, rozvoj samostatnosti, motivace, posilování sociálního začleňování⁶. Nestačí již tedy uživatelům sociálních služeb poskytnout základní péči.

Domnívám se, že tato zcela zásadní a vše propustující změna nebyla dosud plně doceněna či pochopena.

Standardy kvality platí pro všechny typy a druhy služeb, z toho důvodu jsou formulovány obecně. Řadu pravidel si v souladu s principy obsaženými ve standardech musí definovat poskytovatelé sami (poslání, cíle, stížnostní postupy, pravidla pro individuální plánování služeb apod.). Právě proto je nesmírně důležité, aby poskytovatelé jejich znění rozuměli, chápali souvislosti, věděli, proč je po nich to či ono vyžadováno. Jen tak se budou moci vyhnout nedorozuměním, která jim velice ztěžují situaci, přinášejí zbytečnou práci a v konečném důsledku vyvolávají averzi vůči standardům kvality. Typickým příkladem je tzv. zpracovávání standardů podle jejich čísel, tedy dříve 1–17, nyní 1–15, kdy pro snahu o formální správnost se zcela vytrácí logika, smysl a účelnost zpracovaných materiálů.

**Mgr. Martin Bednář, Ph.D.,
ředitel CARITAS – VOŠs Olomouc**

Poznámky

- 1 **Deutsches Institut für Normierung e.V. DIN EN ISO 9000.** Berlin: Beuth, 2000, s. 18.
- 2 **Kvalita v podmínkách Evropské unie.** Ostrava: Montanex, 1998, s. 10.
- 3 Srov. BRAUN, V. **Od TQC (TQM) k modelu excellence EFQM** [online]. Dostupné z: <http://www.perspektivyjakosti.cz/jakost/view.php?cisloclanku=2004033107>. [cit. 2006-07-08]
- 4 Srov. **Standardy kvality sociálních služeb.** Praha: Český helsinský výbor, 2004, s. 8.
- 5 Srov. YOUNG, A. T. **Quality assurance.** In EDWARDS, R. L., HOPPS, J. G., BEEBE, L., WINCHESTER, N. A. **Encyclopedia of social work.** Washington, DC, NASW Press, 1995, s. 2016.
- 6 Srov. § 2 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

Doporučené zdroje:

Národní politika podpory jakosti: www.npj.cz
 Perspektivy jakosti: www.perspektivyjakosti.cz
 Česká společnost pro jakost: www.csq.cz

Poslání a cíle – povinnost, nebo předpoklad dobré praxe?

Standards kvality byly vyjednány a stanoveny především pro poskytovatele sociálních služeb. To je premisa, ze které bychom měli vycházet, jestliže s nimi začínáme pracovat. Smyslem standardů je shromáždění a utřídění dosavadních poznatků z oblasti sociálních služeb tak, aby poskytovatelé věděli, jaké procesy mají jimi poskytované služby obsahovat. Ze své zkušenosti inspekční i konzultantské vím, že velmi dobrých výsledků v naplňování standardů dosahují poskytovatelé, kteří si je vzali za své, zabývají se především tím, zda svoji praxi dělají v souladu s požadavky standardů, a pak teprve přistupují k písemnému zaznamenávání své dobré praxe. Toto pojetí platí zejména pro standard č. 1, jehož zpracování považujeme za výchozí pro práci s dalšími oblastmi. Cílem tohoto textu je vysvětlit širší souvislosti požadavků standardu č. 1, respektive jeho kritéria 1a) a podělit se o zkušenosti, které jsme s kolegy inspektory a konzultanty získali při práci s poskytovateli sociálních služeb.

Pro úplnost v úvodu uvádím přesné znění standardu č. 1 a jeho kritéria a) tak, jak je stanoví vyhláška 505/2006 Sb.:

Standard 1. Cíle a způsoby poskytování služeb

Kritérium a)

Poskytovatel má **písemně definováno a zveřejněno poslání, cíle a zásady** poskytované sociální služby a **okruh osob**, kterým je služba určena, v souladu se zákonem stanovenými základními zásadami poskytování sociálních služeb, druhem sociální služby a individuálně určenými potřebami osob, kterým je sociální služba poskytována.¹

Standard č. 1, zejména kritérium a) je pro poskytovatele služeb *naprosto zásadní*. Rozpracování tohoto standardu dává každé konkrétní službě potřebný rámec. Jeho naplnění zajišťuje veřejné zdůvodnění poskytované služby a jasnou nabídku pro možného zájemce. Další standardy kvality se neustále k tomuto standardu odkazují, žádná služba nemůže vykazovat svou kvalitu, nemá-li jasně stanoveno, jaký je účel její existence, co je jejím cílem a pro koho jsou její aktivity určeny. Například, pokud se zařízení bude věnovat podrobnému rozpracování standardu Stížnosti a nebude mít jasně, přehledně a veřejně přístupné své poslání, cíle a okruh osob, nebude se moci žádná stížnost vztáhnout k poskytovaným službám, jejichž nabídku stěžovatel nezná.

Je potřeba připomenout, že požadavek standardu č. 1 *obsahuje zásady strategického řízení*

a *plánování*. Řízení organizací patří v současné době k velmi frekventovanému tématu ve všech odvětvích lidské činnosti. Ve stále více proměnlivém společenském prostředí získávají na významu takové dovednosti, které umožní pružně reagovat na změny v okolí i organizaci samotné.

Řada úspěšných organizací a firem si nedovede dnes bez vytváření strategického plánu představit svou činnost. Tvorba strategického plánu zahrnuje *shromáždění informací z prostředí, ve kterém organizace funguje, analýzu vnitřního prostředí organizace (procesy řízení, výrobní postupy, metodické postupy aj.) a rozhodování o poslání, cílech, strategiích a cílové skupině uživatelů*. Pomocí strategického plánování musí vedoucí pracovníci organizace vytvořit silnou společnou vizi, kterou budou sdílet všichni pracovníci.

Poslání – jak přistupovat k vytváření poslání?

Smyslem každé organizace je plnit určitou úlohu v širším prostředí. Účel, respektive poslání, byl určen již na začátku jejího fungování ve zřizovací listině, stanovách. Během času dochází ke změnám v okolním prostředí (demografická struktura, vývoj společenského myšlení, nové poznatky, politická situace apod.) i ke změnám v řízení a personálním obsazení organizace. Tyto změny mohou způsobit, že původní poslání (stanovený účel) organizace se stane nevhodným nebo ne plně vyhovujícím. Taková situace nastala v řadě organizací, které poskytují sociální služby, v lednu 2007, kdy vstoupil

v platnost zákon 108/2006 Sb., o sociálních službách, a prováděcí vyhláška 505/2006 Sb., která obsahuje v příloze č. 2 Standardy kvality sociálních služeb.

Při určování poslání je třeba nalézt odpověď na dvě otázky:

„Co je smyslem našich služeb (podnikání)?“ a „Jaké by naše služby měly být?“. Smyslem poslání je poskytnout všem zaměstnancům jasnou představu o zaměření a významu činnosti organizace. Je třeba, aby všichni zaměstnanci bez ohledu na jejich postavení (funkci) měli pocit, že jejich práce je s posláním v souladu.

Poslání určuje, k čemu naše služby směřují, sděluje, jakým způsobem jsou služby poskytovány, a určuje směr rozvoje organizace, která služby poskytuje – je jako vlajková loď, která určuje základní směr nebo směry působení organizace.

Základní vlastnosti poslání – charakteristické rysy

Vytváření užitečného a efektivního poslání je mimořádně obtížné. Dokončené účinné poslání by mělo být *dosažitelné* (reálné, odpovídající schopnosti organizace, například původní domov důchodců se těžko může transformovat v terapeutickou komunitu), *motivující* (dobře formulované poslání musí vytvářet v pracovnících pocit, že jejich práce má smysl a že se podílí na smysluplné činnosti) a *specifické* (nemělo by být příliš obecné, naopak by mělo odrážet zvláštní dovednosti či podmínky konkrétní organizace).

Poslání by mělo být více *zaměřené na trhy než na produkty* – činnost organizace není definována názvem organizace, statutem či zápisem v obchodním rejstříku. Je definována potřebami a přáními zákazníků, kteří si výrobky nebo služby kupují. Posláním jakékoli organizace je uspokojovat potřeby zákazníka, nikoli samotná výroba produktu nebo služby. Tato charakteristika platí i pro neziskové nebo veřejné organizace, také ony musí vycházet při určování svého poslání z potřeb a přání určitého okruhu občanů/uživatelů jejich služeb. Pro poskytovatele sociálních služeb to znamená, že v *poslání by mělo být obsaženo, o co se snažíme, o jakou změnu v nepříznivé sociální situaci uživatelů (společně s nimi) usilujeme*.

Základní dvě otázky, kladené v souvislosti s vytvářením poslání, by měly doprovázet vznik každé organizace a opětně být nastoleny vždy, pokud nastanou v organizaci vážné potíže nebo zásadní změny. Ukazuje se, že nejúspěšnější organizace si tyto otázky kladou častěji, než je na první pohled nutné. Ovšem rychlé změny v prostředí to vyžadují. Periodické přehodnocování poslání umožňuje lépe předvídat, jak budou změny prostředí ovlivňovat cíle organizace. Na druhé straně jednou z vlastností poslání je jeho stabilita v čase – to znamená neměnit vyjednané poslání častěji než jedenkrát za tři roky.

Součástí poslání organizací jsou i zásady, které musejí pracovníci respektovat při vykonávání svých funkcí – součástí zásad by měly být i požadavky na etiku rozhodování vedoucích pracovníků i etiku chování ostatních pracovníků. Tyto zásady u poskytovatelů sociálních služeb samozřejmě vycházejí ze zásad uvedených v § 2 zákona o sociálních službách, ale musí být konkretizovány pro každou službu a dobře debatovány s pracovníky, aby nešlo jen o prázdňé deklarace, ale aby bylo jasné, jak přijaté zásady uplatňují pracovníci v každodenní činnosti.

Manažer praktik může považovat vyhlášení obsažená v poslání za akademické slovní cvičení s velmi malým významem při důležitých a strategických rozhodováních. Poslání (mission statement) však určuje základní směr pro další rozvoj organizace v budoucnosti. Jak si může organizace vytyčit specifické cíle, pokud neví, o co se na tomto světě snaží, a pokud nevyjádří své základní poslání?

Neexistuje recept na to, jak má správné poslání vypadat a co má obsahovat. Poslání by mělo vyjadřovat *jedinečnost a odlišnost organizace* od jiných organizací stejného zaměření. To je důležité zejména pro sociální služby – často se setkáváme s tím, že poskytovatelé definují své poslání jen obecně, vlastně opisují obecné fráze ze standardů kvality nebo ze zákona: „Posláním poskytovaných služeb je sociální začleňování lidí s mentálním postižením.“ Takové pojetí nesplňuje požadavek na specifčnost. Z poslání musí být patrné, jak se situace uživatelů díky využívání sociální služby změní směrem k jejich sociálnímu začlenění: „Posláním programu Chráněné bydlení je poskytovat dospělým lidem s mentálním postižením takovou

Tabulka č. 1: Příklady poslání organizací	
Organizace	Poslání
Úvěrová organizace	Vytváříme a zabezpečujeme okruh kvalitních služeb pro plné uspokojování finančních potřeb jednotlivců a organizací.
Výrobce papírových spotřebitelských obalů	Realizujeme rozvoj a marketing nepoživatelných produktů pro potravinářské obchody.
Ministerstvo zdravotnictví	Administrativně a právně zabezpečujeme fungování zdravotních zařízení a vytváření obecných podmínek pro zlepšování zdravotního stavu obyvatelstva.
Domov pro seniory	Nahradit domov klientům, kteří vzhledem ke svému stáří a zdravotnímu stavu nemohou žít ve svém přirozeném prostředí, a umožnit jim prožít aktivní a důstojné stáří. Péče v domově je poskytována kvalifikovaným a motivovaným personálem, který pracuje podle zásad dobré a bezpečné praxe.
Odbor sociálních věcí kraje	Zajištění a zprostředkování kvalitních služeb sociální péče v souladu s potřebami a zájmy uživatele v zařízeních sociální péče, které zřizuje kraj.
Nízkoprahové zařízení sociálních služeb pro děti a mládež	Posláním střediska je usilovat o pozitivní změnu v životním způsobu a zlepšování životních podmínek dětí a mládeže od 8 do 21 let z města a okolí, kteří se ocitají v nepříznivé sociální situaci; poskytovat informace, odbornou pomoc, podporu, a předcházet tak jejich vyloučení ze společnosti.
Azylový dům pro matky s dětmi	Posláním azylového ubytování je pomoci matce a jejím dětem nebo rodinám z našeho města překlenout těžkou životní situaci a společně ji řešit.

podporu, kterou potřebují k tomu, aby mohli žít v běžných bytech v Praze způsobem života srovnatelným se životem svých vrstevníků bez postižení.“

Poslání by mělo být *motivující pro pracovníky a srozumitelné pro uživatele/zákazníky*. Především pak by mělo být pro vedení a pracovníky užitečné, to znamená, že by se na něm měli všichni svým způsobem podílet a měli by vědět, jakým způsobem právě oni přispívají k jeho dosahování. Z pohledu užitečnosti nemá poslání smysl tehdy, pokud jen konstatuje, co už bylo uděláno, nebo prostě popisuje, jaké činnosti se v organizaci rutinně provádějí. A ještě praktická rada na závěr – ujistěte se před konečným schválením poslání, že poměr prázdných slov nebo frází ve vašem „mission statement“ není větší než jedna pětina.

Poslání jednotlivých služeb se tedy logicky budou odlišovat; v čem by se shodovat měla, jsou zásady poskytování sociálních služeb, kte-

ré jsou *stanoveny ve čl. 2 § 2 zák. 108/2006 Sb., o sociálních službách*:

- rozsah a forma pomoci a podpory zachovává lidskou důstojnost,
- vychází z individuálně určených potřeb osob,
- podporuje rozvoj samostatnosti,
- motivuje k překonání nepříznivé sociální situace,
- posiluje sociální začleňování osob,
- sociální služby musí být poskytovány v zájmu osob a v náležité kvalitě takovými způsoby, aby bylo vždy důsledně zajištěno dodržování lidských práv a základních svobod osob.

Zejména zásada, která se týká sociálního začleňování, vede poskytovatele k tomu, aby se zamýšleli nad způsoby, jak může jimi poskytovaná sociální služba podporovat uživatele v dosažení příležitostí. Dále tato zásada ukazuje možnosti umožňující zapojit se nejen do

ekonomického (týká se samozřejmě osob v produktivním věku), ale zejména do sociálního i kulturního života společnosti a žít způsobem, který je ve společnosti považován za běžný. Tyto možnosti se odvíjejí od nezbytného rozsahu pomoci, který by měl vést k uschopňování a k nezávislosti na službě – k rozvoji samostatnosti uživatele v co nejvyšší možné míře a k samostatné volbě v běžných denních činnostech. Předpokladem pro zajištění přesně takové podpory, jakou uživatel potřebuje, je individuální přístup a nastavení služby právě podle zájmů a potřeb každého uživatele. Jedině prostřednictvím osobních cílů uživatele, ať už se týkají změny životního stylu, získání pracovního uplatnění nebo možnosti jít si nakoupit, je možné motivovat člověka k překonání nepříznivé sociální situace.

Zásady stanovené v § 2 zák. 108/2006 Sb. jsou pro vás vodítkem, jak mají poskytované sociální služby vypadat, co má být jejich obsahem a k čemu mají směřovat. *Přesvědčte se prosím, zda stanovené poslání je v souladu s těmito zásadami.*

K vytvoření poslání přistupují organizace různým způsobem. Společným principem, se kterým jsme se setkali ve všech dobře fungujících zařízeních, je týmová spolupráce vedení i jednotlivých pracovních týmů. Vyjednávání poslání v týmech i s pracovníky, kteří jsou v přímém kontaktu s uživateli, a vyjednávání poslání poskytovaných služeb s uživateli přispívá k jeho srozumitelnosti. Podle mého názoru je proces tvorby poslání, často provázený bouřlivým vyjednáváním a vyjasňováním postojů pracovníků, důležitější než výsledný produkt. Nezapomeňte, že *vyjednané poslání je veřejným závazkem*, uváděným ve všech dokumentech ve stejném znění.

Jak stanovit cíle pro další činnost a rozvoj?

Stanoveného poslání dosahujeme prostřednictvím cílů. Cíle můžeme definovat jako požadované budoucí výsledky. Stanovené cíle by se vždy měly vztahovat k praktickým činnostem, nemělo by jít jen o prázdná prohlášení, jejichž naplňování nemůžeme změřit a nemůžeme pak ani dokázat, že přijatý veřejný závazek naplňujeme. Cíle rozlišujeme *strategické, dlouhodobé a krátkodobé (operační)*. Strategické a dlouhodobé cíle se stanovují zpravidla

na období pět až deset let, krátkodobé cíle na období jednoho roku, operativní cíle na plnění aktuálních úkolů.

Jak přistupujeme k definování cílů? Při tvorbě poslání můžeme například zjistit, že se naše činnost odchýlila od politiky sociálního začleňování, ale naopak směřuje k izolaci uživatelů, protože například vysoké procento uživatelů zůstává v azylovém domě déle než dva roky. Uživatelům v komunitních centrech je tady sice příjemně, ale nic se na jejich dosavadním způsobu života nemění, není zavedeno individuální plánování služeb a neznáme osobní cíle uživatelů domova pro seniory, nevytváříme příležitosti k tomu, aby uživatelé s mentálním postižením mohli využívat veřejné služby a běžné sociální vztahy, pak budeme uvažovat o zásadních rozhodnutích, která nám umožní postupně naplňovat obecný cíl sociálních služeb. Tato zásadní rozhodnutí vedení o dalším vývoji zařízení se nazývají strategické cíle. Mohou znamenat například útlum některých oblastí služeb ve prospěch rozvoje jiných – například útlum plošného poskytování ve prospěch individuální podpory uživatelů, rozvoj individuální podpory při doprovázení uživatelů aj. Po vyhodnocení současné situace může vedení také navrhnout zásadní rozhodnutí o transformaci sociálních služeb, které poskytuje, například transformaci komunitního centra v nízkoprahové zařízení pro děti a mládež, transformaci ústavního zařízení a naplánování přechodu uživatelů do komunitních služeb a chráněných bytů apod.

Od těchto zásadních rozhodnutí se odvíjejí dlouhodobé cíle, které jsou konkrétní, opatřeny termínem a za jejich plnění je odpovědný konkrétní pracovník. Dlouhodobým cílem může být: zavedení fungujícího systému individuálního plánování do konce roku 2009. Za naplnění tohoto cíle odpovídá vedoucí týmu pracovníků, kteří se přímo věnují uživatelům.

K uskutečňování a měření dlouhodobých cílů je potřeba dlouhodobé cíle rozpracovat do opatření, do cílů krátkodobých (operativních). Tato opatření musí být konkrétní, označená termínem a jménem odpovědného pracovníka. Je praktické rozpracovat krátkodobé cíle na období jednoho roku. Pro inspiraci uvádím jednu z možností, jak pracovat s krátkodobým plánováním:

Tabulka č. 2: Příklad rozpracovaného operativního plánu			
Popis úkolů	Zodpovědná osoba	Osoby, které je třeba ještě zapojit	Jak, kdy a kde
Připravit pracovníky, kteří se přímo věnují uživatelům, na přijetí myšlenky individuálního přístupu, motivovat je ke spolupráci, uspořádat 2x půldenní semináře, vyvolat diskusi o výhodách a rizicích individuálního přístupu	Sociální pracovník	Vedoucí základních týmů	Schůzky vedení zařízení každé třetí úterý v měsíci v pracovně sociálního pracovníka
		Pracovníci, kteří se přímo věnují uživatelům	Setkání s pracovníky, kteří se věnují uživatelům, každé první úterý v měsíci v jídelně, diskuse o zájmech a motivech jednotlivých uživatelů, zjišťování vzdělávacích potřeb pracovníků v přímé práci.
březen–červenec 2007		Externí lektor pro individuální plánování	Realizace semináře – 2x 4 hodiny – květen + červen 2007, jídelna.

Vlastnosti cílů

Cíle pro celou organizaci bývají často formulovány ve všeobecné rovině: „poskytovat služby celé komunitě“, „zajistit kvalitu poskytovaných služeb“. Tato vyjádření nesplňují základní kritéria kladená na jakékoliv cíle. Podle mého názoru mají všeobecný význam a pohybují se ve velmi vágní rovině bez významného praktického smyslu, navíc takto formulované cíle může mít většina existujících organizací zabývajících se poskytováním služeb. Především však jsou takové cíle velmi nepraktické pro vyhodnocování jejich naplňování. Aby cíle plnily v organizaci svou roli, musí se vyznačovat následujícími vlastnostmi:

- **Specifik**, specifický v množství, kvalitě a čase
- **Measurable**, měřitelný, má jednotku měření
- **Agreed**, akceptovatelný, podřízený s ním souhlasí
- **Realistic**, reálný, musí být dosažitelný
- **Trackable**, sledovatelný, je možné sledovat jeho postupné plnění

Tzv. pravidlo SMART vyjadřuje vlastnosti dobře stanoveného cíle. Zkontrolujte tedy každý svůj stanovený cíl a ujistěte se, že vyhovuje tomuto pravidlu.

Příklady dlouhodobých cílů

- 80 % uživatelů našich služeb bude chodit nakupovat do místní samoobsluhy.

- 30 % uživatelů našich služeb si bude pravidelně vyměňovat jehly a stříkačky.
- Nejméně 60 % uživatelů rezidenčních služeb, které zřizuje kraj, bude mít možnost využívat veřejných služeb a zdrojů v komunitě.
- Nejméně 60 % zařízení sociálních služeb, která zřizuje kraj, bude poskytovat služby občanům, které jsou závislé na pomoci druhé osoby.
- Naše organizace zkvalitní poskytování sociálních služeb tak, aby uspěla v roce 2007 v inspekci nejméně na 95 % bodového hodnocení.

Nezapomeňte – cíl je určitý stav, o kterém manažer předpokládá, že může být dosažen ve stanoveném čase. Strategické a dlouhodobé cíle musí být propojeny s osobními cíli uživatelů v individuálních plánech. Bez tohoto propojení by neměla celá naše práce s vytvářením poslání a strategických cílů žádný smysl. Právě individuální plány a pravidelné vyhodnocování osobních cílů jednotlivých uživatelů jsou indikátory k vyhodnocování strategických plánů a posléze i naplňování poslání sociální služby. Pokud tedy budeme dobře zacházet se standardem č. 1, budeme bez větších potíží plnit kritéria standardu č. 15. Vyhodnocování kvality služby je nedílnou součástí plánování a rozvoje organizace a vede k přehodnocování stanovených strategií – tedy cest k dosažení cílů a poslání.

Okruh osob – proč definovat okruh osob?

Opravdu kvalitní služby můžeme poskytovat tehdy, pokud víme, pro koho jsou určeny, jaké jsou potřeby a zájmy našich uživatelů. V sociálních službách patří vymezení cílových skupin – okruhu osob k problematickým oblastem. Čím je více rozličných potřeb uživatelů, tím se stává daná služba složitější. Vzniká zde větší procento problémového chování, pracovníci i přes svou maximální snahu často nedokáží služby v potřebné kvalitě uživatelům z rozdílných cílových skupin poskytnout.

Obecným vodítkem pro stanovení okruhu osob je § 4 zákona 108/2006 Sb., o sociálních službách, který stanovuje okruh oprávněných osob pro poskytování sociálních služeb. Jednotlivé *druhy sociálních služeb*, ke kterým se poskytovatel registruje, obsahují orientačně okruh osob, pro který je tato služba určena (například osoby se zdravotním postižením, pro děti a mládež). Konkrétní okruh osob je vhodné vymezit *prostřednictvím nepříznivé sociální situace*, do které se potenciální uživatel dostal a na kterou působí sociální služba svými činnostmi – například osoby s mentálním postižením, které potřebují pomoc při zprostředkování kontaktu se společenským prostředím; uživatelé návykových látek nebo omamných psychotropních látek, osoby bez přístřeší, osoby žijící v sociálně vyloučených komunitách, které potřebují podporu při uplatňování svých práv a zájmů; senioři, kteří jsou zcela závislí na pomoci druhé osoby, apod.

Při vymezování okruhu osob je dále vhodné vycházet z dosavadních zkušeností poskytovatele, dovedností a znalostí pracovníků, bohužel i z prostorového vybavení. Zařízení některých sociálních služeb nejsou bezbariérová a nemohou například poskytovat služby lidem na vozíku. V takovém případě by však ve strategickém plánu poskytovatele měly být učiněny kroky k odstranění bariér. Je třeba si uvědomit, že vymezení okruhu osob je pro poskytovatele závazné. Pokud se zaváže poskytovat pomoc osobám se smyslovým postižením, potom musí zabezpečit pomůcky, vybavení, způsob informací a další vzdělávání svých pracovníků tak, aby těmto osobám mohla být zajištěna kvalitní služba, například informační materiály ve zvukové nebo naopak ve video formě, pomůcky pro

orientaci v prostoru, dovednosti pracovníků v alternativní komunikaci... Vymezení okruhu osob je i požadavkem § 88 – Povinnosti poskytovatele.

Z vymezení okruhu osob by mělo být jasné, komu jsou naše služby určeny a komu už ne. Negativní vymezení důvodů pro nepřijetí je součástí definice okruhu osob. Je dobré si uvědomit, že v § 36 vyhl. 505/2006 Sb. jsou uvedeny pouze zdravotní důvody, které vylučují poskytování pobytových sociálních služeb. Jinak je vymezení okruhu osob v kompetenci poskytovatele. Významnou roli ve vyjednávání o stanoveném okruhu osob, kterému budou služby poskytovány, může mít zřizovatel nebo zadavatel sociálních služeb. V případě, že si zřizovatel nebo zadavatel přeje zajistit poskytování služeb pro určitý okruh osob, je odpovědností poskytovatele upozornit, co všechno je potřeba ve službě zajistit a upravit, aby služby byly pro takový okruh osob poskytovány kvalitně. Zveřejněním svého poslání, cílů a vymezení cílových skupin uživatelů se zařízení poskytující sociální služby zavazuje veřejnosti k naplňování těchto prohlášení.

Na závěr bych chtěla připomenout: pokud poskytovatel přistupuje k tvorbě poslání, cílů a dalších prohlášení, které požaduje standard č. 1, pouze z povinnosti, kterou mu ukládá zákon a kterou budou kontrolovat inspekce, pravděpodobně vytvoří prázdnou definici, které nebudou pracovníci rozumět a budou ji velmi těžko inspektorům a veřejnosti vysvětlovat a obhajovat. Pokud se nám podaří porozumět významu těchto základních prohlášení po diskusích v týmech a s uživateli, budeme vědět, proč jsme vytvořili právě tato znění. Potom je nejen obhájíme, ale budou nám užitečná a praktická pro naši praxi.

**PhDr. Jaroslava Sýkorová,
ředitelka OS Instand**

Poznámky:

- 1 Zásadní kritérium musí být splněno poskytovatelem sociálních služeb výborně nebo dobře. Jestliže v některém ze zásadních kritérií nezíská poskytovatel alespoň dva body, nesplňuje standardy kvality sociálních služeb (viz vyhláška č. 505/2006 Sb.).

Perspektivy vývoje integrace cizinců na trhu práce v České republice

Contemporary Development Tendencies of Foreigners Labour Market Integration in the Czech Republic

Hana Pořízková

Mgr. Hana Pořízková je od roku 2006 doktorandkou na katedře sociální politiky a sociální práce Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. V rámci své výzkumné činnosti se zabývá otázkami zahraniční pracovní migrace, migrační a integrační politikou a postavením a integrací cizinců na trhu práce.

Abstrakt

Se vzrůstajícím počtem migrantů na území našeho státu nabývá na významu otázka jejich integrace. Za klíčový předpoklad integrace cizinců do společnosti je pak považována jejich integrace na trhu práce. Zkušenosti z některých evropských zemí však naznačují, že nalézt efektivní a účinnou cestu integrace cizinců na trh práce není vůbec jednoduché. Důkazem toho jsou vysoké míry nezaměstnanosti cizinců prakticky ve všech evropských zemích stejně jako výrazné rozdíly mezi ukazateli socio-ekonomické postavení na trhu práce mezi tzv. „native-born“ a „foreign-born“ pracovníky. V tomto textu se proto snažím zjistit, jaké jsou soudobé vývojové tendence v oblasti integrace cizinců na trhu práce a jaké jsou faktory budoucího vývoje v této oblasti v České republice.

Odpověď na tyto otázky se snažím nalézt prostřednictvím údajů o stavu a vývoji zaměstnanosti cizinců v České republice, zmapováním dosavadního vývoje přístupu k zaměstnávání cizinců v České republice a na základě poznatků o současných opatřeních na podporu integrace cizinců na trhu práce. Tímto článkem bych chtěla poukázat na potřebu zkoumat a vyvíjet nové způsoby práce s cizinci vedoucí k jejich úspěšné participaci na pracovním trhu.

Abstract

The issue of foreigner integration in the labour market is most important with the increasing number of migrants. Labour market integration is considered the key assumption of migrant integration; however, it is difficult to find an efficient way to labour market integration of foreigners as experience from some European countries indicates through the high unemployment rate of migrants, and the marked difference between the native-born and the foreign-born concerning their labour market status indicators. The aim of this article is to find out the contemporary development tendencies in the labour market integration of foreigners and the main factors for future development in this sphere in the Czech Republic. I am trying to find the answer to this question through data concerning foreigner employment in the Czech Republic, mapping the current development of attitudes towards the employment of foreigners and based on current measures to integrate in the labour market. I would like point out the need to investigate and develop new ways of working with foreigners aimed at their successful labour market participation.

1. Úvod

Odborná literatura charakterizující soudobý socio-ekonomický vývoj v evropských státech se zabývá zejména procesy globali-

zace, deindustrializace, terciarizace a jejich vlivem na hospodářskou situaci, situaci na trzích práce a důsledky pro pracovní sílu v jednotlivých zemích. K těmto řekla bych

„tradičním“ tématům se zhruba od poloviny 70. let v evropských zemích a od poloviny 90. let v České republice přidává téma migrace a následné integrace cizinců. Otázka migrace, zejména pak ekonomické migrace a jejích důsledků, nabývala v západní Evropě na významu v 70. letech minulého století. Do té doby většinou vítaní pracovní migranti byli spíše řešením problémů nežli jejich zdrojem. Zahraničním pracovním nábořem řešily tehdejší vlády poválečný nedostatek pracovních sil (Holandsko, Německo, Švédsko, Švýcarsko). Ekonomická recese, ropná krize a následný růst nezaměstnanosti migrantů vedly k reakcím jednotlivých vlád ve formě restriktivních migračních politik.

Vlivem demografické krize, stárnutí populace a neudržitelnosti systémů sociálního zabezpečení je migrace opět považována za jedno z možných řešení vznikajících problémů. Vzhledem ke zkušenostem západních evropských zemí ze 70. let, které nabádají k opatrnosti při realizaci aktivních migračních politik, a vzhledem k tomu, že poptávka z hlediska migrace pracovní síly často neodpovídá nabídce, vyvstává nad budoucím vývojem migrace a integrace cizinců do společnosti celá řada otázek.

Problematika migrace a otázky s ní spojené začínají nabývat na významu také v České republice. Jak uvádí Massey (2005: 133), potenciál vzrůstající migrace se objevuje v zemích bývalého socialistického bloku v souvislosti s průnikem kapitalistické ekonomiky a nárůstem investic, z čehož je možné odvodit budoucí potenciál růstu počtu migrantů v zemích střední a východní Evropy. Demografický vývoj v České republice, pozvolný nárůst počtu cizinců na našem území a skutečnost, že jsme součástí evropského společenství, které se snaží na nadnárodní úrovni o regulaci migrace,¹ jsou další okolnosti, které nutí k zamyšlení nad budoucím vývojem v této oblasti.

Migrace je pro Českou republiku poměrně novým jevem. Teprve ke konci devadesátých let se u nás objevují první koncepční materiály k otázkám migrace a integrace cizinců, které za předpoklad úspěšné integrace cizinců do většinové společnosti považují jejich integraci

na trhu práce. Poznávací otázka tohoto textu proto zní:

„Jaké jsou soudobé vývojové tendence v oblasti integrace cizinců na trhu práce a jaké jsou faktory budoucího vývoje v této oblasti v České republice?“

Úvod do problematiky tvoří kapitola o jednotlivých typech integračních politik. Význam kapitoly spočívá v naznačení možných cest vývoje v České republice. Následně vymezují význam cizinců na trhu práce, přičemž se opírám zejména o poznatky teorie duálního trhu práce. Úvahy o současném a budoucím vývoji integrace cizinců na trhu práce opírám taktéž o statistické údaje mapující zaměstnanost cizinců v ČR. Na základě dostupných poznatků ze zahraniční literatury vymezují možná opatření zaměřená na integraci této skupiny na trhu práce. Znalosti o těchto opatřeních jsou významné pro úvahy o možných faktorech ovlivňujících vývoj v oblasti integrace cizinců. Na základě dostupných koncepčních materiálů vztahujících se k migraci cizinců a na základě poznatků o současných opatřeních v závěrečné kapitole uvádím perspektivu možného budoucího vývoje a faktory, které tento vývoj mohou významně ovlivňovat.

Aplikační cíl tohoto textu spatřuji v naznačení možných cest ve vývoji opatření na podporu integrace cizinců na trhu práce a vývoji integrační politiky jako celku. Význam článku pro sociální práci pak spočívá v nastínění možných forem sociální práce s cizinci za účelem jejich integrace na trhu práce.

2. Typologie integračních politik

Z hlediska přístupu jednotlivých zemí k imigraci a následné integraci cizinců rozlišujeme tři základní modelové typy: diskriminační, asimilační a multikulturní model (tzv. model kulturního pluralismu).

Diskriminační model předpokládá pouze dočasný pobyt cizinců spojený většinou s jejich rolí na pracovním trhu a s omezenou možností participace v jiných oblastech života společnosti. Diskriminační model je ze své podstaty modelem exkluzivním. Přístup podobný tomuto modelu je charakteristický např. pro Německo, Rakousko či Švýcarsko.

Tab. 1: Inkluzivnost a exkluzivnost vládních modelů politik vůči imigrantům

Dimenze občanství	inkluzivnost			exkluzivnost		
	Typ integračních politik					
	1	2	3	4	5	6
Právně-politická dimenze	+	+	+	–	–	–
Socio-ekonomická dimenze	+	+	–	+	–	–
Kulturně-náboženská dimenze	+	–	–	+	+	–
Zdroj: Penninx, R. Integration of migrants: economic, social, cultural and political dimensions. In: The New Demographic regime – Population Challenge and Policy Response. Geneva: United Nations. 2005, s. 137–151.						

Asimilační model předpokládá adaptaci imigranta na podmínky života v hostující společnosti, která spočívá v postupném opouštění dosavadních kulturních a sociálních zvyklostí. Imigrační a integrační politika Francie je nejbližší tomuto modelu. *Multikulturní (pluralitní) model* je v poslední době nejčastěji diskutovaným modelem integračních politik v evropských zemích a i přes své limity je považován za model nej přijatelnější. Multikulturalismus uznává legitimitu kulturní a sociální různorodosti etnických minorit, kterou navíc dílčími opatřeními podporuje (Castles, Miller, 1988).

Zajímavou typologii integračních politik nabízí Penninx (2005). Tato typologie jednak rozlišuje jednotlivé dimenze integrace a dále umožňuje seřadit státy a jejich integrační politiky na pomyslné škále „inkluzivnost–exkluzivnost“, tak jak to znázorňuje tabulka 1.

Penninx ve své typologii rozlišuje tři odlišné dimenze občanství: právně-politickou, socio-ekonomickou a kulturně-náboženskou. *Právně-politická dimenze* určuje, nakolik jsou migranti vnímáni jako plnoprávní členové společnosti, poukazuje na jejich politická práva, možnosti získání občanství, práva cizinců jakožto pobývajících rezidentů, přístup k formálnímu politickému systému apod. *Socio-ekonomická dimenze* občanství se týká sociálních a ekonomických práv, přístupu cizinců na trh práce, přístupu ke zprostředkování zaměstnání, ke zvyšování kvalifikace, k dávkám v nezaměstnanosti, sociálnímu zabezpečení apod. *Kulturně-náboženská dimenze* pak vyjadřuje možnost zachování kulturních, náboženských a etnických specifik cizinců. V našem textu se zaměříme právě na socio-ekonomickou dimenzi integrace cizinců.

Podle Penninx (2005) patří k *exkluzivním politikám* všechny typy tzv. „*guest-worker*“ politik, které považují migraci za dočasnou, a proto jsou práva cizinců výrazně redukována. Holandská politika do roku 1980 je příkladem typu 4, neboť spojuje politickou exkluzi se speciálním právním postavením hostujících pracovníků v socio-ekonomické sféře a s podporou zachování jejich kulturní a náboženské identity. Dočasný charakter pracovní migrace tak neohrožuje většinovou společnost a umožňuje speciální právní postavení hostujících pracovníků stejně jako zachování jejich kulturní a náboženské identity. Charakter typu 5 a 6 si i v současné době zachovává rakouská a švýcarská politika „*quest workers*“, protože kombinuje exkluzi v dimenzi právně-politické s nerovným postavením na trhu práce a s nerovností v sociálních právech.

Inkluzivní politiky vycházejí naopak z předpokladu, že přítomnost cizinců na území státu je dlouhodobá nebo trvalá a z toho důvodu je třeba řešit otázku jejich integrace. Typ 3 teoreticky v západních zemích v současné době neexistuje, protože principy liberální demokracie vylučují nerovná práva pro někoho, kdo je vnímán jako součást společenského celku, a cizinci s povolením pobytu, ať už krátkodobého či dlouhodobého, součástí takového celku jsou. V rámci evropských zemí se tak nejčastěji setkáváme s typem 2 a 1. Typ 1 představuje multikulturní politiky. Ideálním příkladem tohoto typu byly integrační politiky Velké Británie, Holandska a Švédska v 80. a 90. letech 20. stol. Typ 2 charakterizuje politiky asimilace. Typickým reprezentantem tohoto typu je Francie. Českou republiku lze, na základě dosavadního vývoje, umístit mezi typ 1 a 2. V rámci integračních opatření v České

republiky dochází ke kombinaci multikulturního přístupu s prvky asimilacionismu. Baršová a Barša (2005a: 61) tento přístup označují za „*asimilacionismus občanský*“, vycházející z teze, že podmínkou plné integrace přistěhovalců je, aby přijali liberální občanskou politickou kulturu daného státu. Podle těchto autorů se nejedná o popření multikulturalismu, ale spíše o přenesení důrazu v rámci multikulturálního konceptu „jednoty v roznořnosti“ na jednotu.

Většina evropských států v současné době posiluje inkluzivní charakter svých migračních a integračních politik. Vzhledem k velkému a narůstajícímu počtu cizinců na území evropských států již není možné vylučovat migranty ze života společnosti, a zvyšovat tak riziko sociálních nepokojů, které jsou v některých zemích západní Evropy důsledkem nedostatečné integrace cizinců. I když je možné sledovat jistou míru *konvergence integračních politik* zejména na úrovni právně-politické a socio-ekonomické dimenze, stále přetrvávají významné rozdíly v přístupech jednotlivých zemí. Odlišné zájmy a priority jednotlivých členských států, které vyplývají z jejich odlišné demografické situace, odlišných charakteristik v zaměstnanosti, nerovnoměrného vývoje počtu pracovních sil a z odlišných pravidel přístupu k sociálnímu zabezpečení, vyžadují, podle Felda (2005), specifické strategie přístupu k migraci a integraci cizinců.

3. Teorie duálního trhu práce a role cizinců na trhu práce

Klíčovou otázkou při formulaci integračních opatření na trhu práce je otázka: „Jaká je role cizinců na trhu práce?“ a s ní související otázka: „Proč potřebujeme na trhu práce zahraniční pracovníky?“ Zdůvodnění přítomnosti cizinců na trhu práce vyvstává otázka: „Jaký počet cizinců potřebujeme a v jaké struktuře?“ a následně: „Jakým způsobem zajistit integraci cizinců na trhu práce?“ Zdůvodnění přítomnosti, počtu a struktury cizinců na trhu práce jsou předmětem imigrační politiky. Volbou způsobů začlenění cizinců do společnosti a na trh práce se pak zabývá politika integrační. Vymezení významu a role cizinců na trhu

práce přináší odpovědi na výše uvedené otázky, a je proto předmětem této kapitoly.

Jedno z možných vysvětlení nabízí teorie duálního trhu práce. Massey (2005) zdůvodňuje vhodnost použití této teorie pro migraci na evropských trzích práce přísnější vládní kontrolou imigrace a občanství a omezenějším přístupem k zaměstnání pro občany třetích zemí. Tato regulace je pak příčinou zvýšené koncentrace cizinců v určitých segmentech pracovního trhu.

Teorie duálního trhu práce považuje za hlavní faktor migrace hierarchickou segmentaci domácího trhu pracovních míst a náborové politiky zaměstnavatelů (Baršová, Barša, 2005).

Sekundární trh práce nabízí nestabilní, špatně placené práce s nízkým sociálním statusem a s výrazně omezenou možností postupu, tzv. „*dead-end-jobs*“. Domácí pracovní síla se těmito pracím vyhýbá, proto je tu poptávka po další pracovní síle – „*additional labour supply*“. Tato poptávka se vyskytuje i při vysoké míře nezaměstnanosti. Jedním z možných indikátorů této situace je dlouhodobě vyšší počet volných pracovních míst v rámci určitého sektoru pracovního trhu i přes existenci domácí pracovní síly v požadované kvalifikační struktuře a s požadovanými znalostmi a dovednostmi. Imigranti jsou nejvhodnější skupinou k zaplnění tohoto prostoru. To se děje ne jenom kvůli mzdovým rozdílům mezi zemí původu a zemí cílovou, ale také proto, že zahraniční pracovníci jsou nájímáni na krátkodobé úvazky a centrum jejich zájmů je stále v jejich původní zemi. Tito migranti se tak méně zajímají o sociální status plynoucí z práce nebo o šance na postup v hostující zemi. Nespojují své sebehodnocení a identitu se svým sociálním postavením v hostující zemi, ale spíše se svou zemí původu, kde se jejich status zvyšuje vlivem výdělků v zahraničí. Práce v hostující zemi jsou tak odděleny od jejich sociální identity, která má stále kořeny v sociální struktuře země původu.

Z hlediska integrace cizinců je významný přechod z fáze „dočasnosti“ pobytu a výkonu práce k fázi „setrvání“, kterou provází snaha migranta zvýšit svůj socio-ekonomický status, neboť rozhodnutí setrvat v nové zemi

zvyšuje zejména náklady na ubytování, a tím také mzdové požadavky cizince. Vyšší mzdové požadavky následně mohou být faktorem snižujícím konkurenceschopnost vůči domácím pracovníkům právě ve chvíli, kdy se cizinec rozhodne pro dlouhodobý či trvalý pobyt, a může být příčinou následné exkluze na trhu práce, pokud byly nízké požadavky na mzdu jedinou „konkurenční výhodou“.

Omezit význam cizinců na trhu práce pouze na levnou pracovní sílu by však bylo velkou chybou. I když stále přetrvává a doajista bude přetrvávat vyšší konkurenceschopnost zahraničních pracovníků vzhledem k nižším požadavkům na mzdy, je třeba význam cizinců na trhu práce spatřovat také ve zvyšování počtu pracovních sil potřebných jednak pro udržitelnost stávajících sociálních systémů a pro zajištění souladu nabídky s poptávkou na pracovních trzích. Stále častěji je navíc v evropských zemích voláno po příchodu kvalifikovaných a dokonce vysoce kvalifikovaných pracovních sil, které by měly jednak zaplnit stávající nedostatek kvalifikovaných pracovníků v určitých profesích, ale také by měly být zdrojem inovací a konkurenceschopnosti v rámci globální soutěže.

Potenciální význam cizinců na trhu práce tak můžeme spatřovat v obsazování tzv. „dead-end-jobs“, v poskytnutí dodatečné nabídky na trhu práce ve struktuře požadované zaměstnavateli, v šetření mzdových nákladů zaměstnavatelů, ve zvyšování celkového objemu pracovních sil, zvyšování konkurenceschopnosti zaměstnavatelů a v neposlední řadě také v částečném řešení poklesu počtu a stárnutí populace. Význam je tedy možno spatřovat v rovině ekonomické a demografické.

4. Cizinci na trhu práce v České republice

Údaje o počtu cizinců na území ČR vykazují dlouhodobě stoupající tendenci. Zatímco v roce 1993 bylo na území státu 77 668 cizinců s trvalým a dlouhodobým pobytem, v roce 2006 vrostl tento počet na 321 456³. Z hlediska integračních opatření na trhu práce jsou významné zejména počty cizinců s trvalým pobytem, protože u cizinců s trvalým pobytem se podle zákona o zaměstnanosti⁴ nevyžaduje povolení k zaměstnání, které je hlavním

nástrojem regulace zahraniční zaměstnanosti a struktury cizinců na trhu práce v České republice. Prostřednictvím tohoto nástroje může úřad práce plnit jeden z úkolů státní politiky zaměstnanosti, kterým je „usměrňování zaměstnávání pracovních sil ze zahraničí na území České republiky“. (Zákon o zaměstnanosti.)

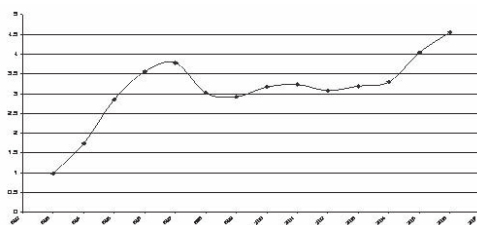
Základní podmínkou pro vydání povolení k zaměstnání je situace na trhu práce a okolnost, že volné pracovní místo nelze s ohledem na požadovanou kvalifikaci nebo dočasný nedostatek pracovních sil obsadit domácím pracovníkem.

Postavení cizince s trvalým pobytem na trhu práce je tak prakticky totožné s postavením občana ČR, neboť pro jeho zaměstnávání není třeba pracovní povolení. Cizinec s trvalým pobytem má navíc nárok na vedení v evidenci uchazečů o zaměstnání, na dávky v nezaměstnanosti a na zařazení do některého z opatření aktivní politiky zaměstnanosti. Počet cizinců s trvalým pobytem byl v roce 2006 čtyřnásobně vyšší než v roce 1993.

Celková zaměstnanost cizinců v roce 2006 činila 250 797 osob. Zaměstnanost cizinců tvoří jak osoby v postavení zaměstnanců, tak osoby se živnostenským oprávněním. Podíl cizinců na pracovní síle tvořil 4,56 % ke konci roku 2006 (Horáková, 2007).

Následující graf dokumentuje narůstající trend zvyšujícího se podílu cizinců na pracovní síle ČR, a legitimizuje tak úvahy o budoucím vývoji opatření na integraci cizinců na trhu práce.

Graf č. 1: Podíl cizinců na pracovní síle ČR (časová řada 1993–2006)

Zdroj: Horáková, M. Mezinárodní pracovní migrace v ČR. Bulletin č. 18. Praha: VÚPSV. 2007.

Horáková, M. Mezinárodní pracovní migrace v ČR. Bulletin č. 4. Praha: VÚPSV. 2000

Důležitým ukazatelem postavení cizinců na trhu práce je jejich právní status. Jiné podmínky mají cizinci, kteří potřebují pracovní povolení vydávané úřadem práce, jiné podmínky mají kategorie cizinců, které toto povolení nepotřebují, ale jsou v postavení zaměstnanců, a zcela jiné podmínky mají cizinci s živnostenským oprávněním.

Z celkového počtu cizinců evidovaných na úřadech práce tvořili největší podíl občané EU/EHP a Švýcarska – 63 %. Druhou nejpočetnější skupinou pak byli cizinci s platným povolením k zaměstnání – 33 % a 4 % tvořili cizinci, občané třetích zemí, kteří nepotřebují povolení k zaměstnání. Z těchto údajů vyplývá, že tzv. „neregulovatelná zaměstnanost cizinců“ zatím nedosahuje významnějších počtů.⁵

Postavení v rámci jednotlivých segmentů pracovního trhu je pro budoucí úspěšnou pracovní integraci klíčové. Jedním z možných indikátorů tohoto postavení je požadavek na vzdělání uváděný v žádosti o povolení k zaměstnávání cizinců.⁶ Podle těchto požadavků je již tradičně nejvyšší zájem o pracovníky pro dělnická povolání. V roce 2004 se jednalo o bezmála 30 000 pracovních povolení pro dělnická povolání, která tvořila 87 % všech pracovních povolení. Naopak, požadavek na vysokoškolské vzdělání byl uveden pouze u 8 % žádostí. Je patrné, že zaměstnanost cizinců je v drtivé většině tvořena zaměstnaností na sekundárním trhu práce.

Údaje o počtech cizinců pracujících v hlavním zaměstnání členěné podle odvětvové klasifikace ekonomických činností (OKEČ) jsou dalším indikátorem postavení cizinců na trhu práce. Z celkového počtu cizinců tvoří největší podíl cizinci zaměstnaní ve zpracovatelském průmyslu (27,1 %), stavebnictví (21,6 %) a obchodě (21,6 %). (Cizinci, 2006.)

S vysokou mírou pravděpodobnosti lze předpokládat, že se opět jedná o místa na sekundárním trhu práce.

Pro dokreslení postavení cizinců na trhu práce uvádím dostupné údaje o míře nezaměstnanosti cizinců v České republice za rok 2004. Míra nezaměstnanosti mužů, občanů ČR, tvořila 7 %, zatímco míra nezaměstnanosti mužů-cizinců 12,2 %. Míra nezaměstnanosti žen, občanek ČR, tvořila v uvedeném

období 9,6 %, zatímco míra nezaměstnanosti žen-cizinek 13,6 % (OECD, 2006).

Míra nezaměstnanosti cizinců je tak v ČR, stejně jako v ostatních evropských zemích, vyšší než míra nezaměstnanosti domácích pracovníků. Naskytá se tedy otázka, jaká opatření na podporu integrace cizinců na trhu práce jsou v současné době dostupná a jaké dopady z hlediska účinků lze v této souvislosti očekávat. Tato otázka je zčásti zodpovězena v následujících dvou kapitolách.

5. Opatření na podporu integrace cizinců na trh práce

Přítomnost cizinců na pracovních trzích některých evropských zemí v poválečném období byla zpočátku považována za dočasnou. Tato tzv. „*fiction of temporary stay*“ postupně slábla. Zejména v 70. letech, kdy hospodářská recese způsobila narůstající nezaměstnanost, se ukázalo, že cizinci, kteří ztratili práci, se nehodlají navracet zpět do svých domovů, ale naopak začínají hledat strategie vedoucí k dlouhodobému či trvalému usazování. Toto období bylo výzvou pro tvorbu speciálních integračních opatření zaměřených na cizince.

Böhning (1995) provedl analýzu těchto integračních opatření používaných v 70. a 80. letech v tradičních imigračních zemích (Francie, Německo, Holandsko, Švédsko) a na jejím základě identifikoval tři základní typy opatření: jazykové kursy, všeobecná opatření na podporu zaměstnanosti cizinců a opatření na přímou tvorbu pracovních míst určených pro zaměstnávání cizinců.

Jazykové kursy jsou i dnes většinou organizovány nevládními neziskovými organizacemi za finančního přispění státu či obcí. Podle Böhninga (1995: 16) jsou „nezbytným, ale celkově nedostačujícím opatřením na integraci“. Jazykové kursy stojí spíše na počátku integračního procesu a jsou jedním ze základních předpokladů umožňujících participaci na trhu práce a měly by předcházet všem následným opatřením aktivní politiky zaměstnanosti.

Vzrůstající úroveň etnické diverzity, vzrůstající specifické míry nezaměstnanosti cizinců, spolu s přiznáním, že zahraniční pracovní migrace nabývá spíše trvalého charakteru, pod-

pořily snahy o vyšší cílenost opatření na cizince. Böhning (1995) rozlišuje cílenost opatření z hlediska povinného podílu zástupců specifické cílové skupiny, kteří se daného opatření účastní, tzv. „*quantitative targeting*“⁷, a cílenost zaměřenou na zvyšování finančních prostředků na jednotlivá opatření, pokud jsou do nich zahrnuti jedinci, kteří jsou z hlediska integrace na trhu práce považováni za rizikové, např. migranti, tedy tzv. „*qualitative targeting*“ (např. vyšší dotace na mzdu v případě, že se opatření aktivní politiky zaměstnanosti účastní dlouhodobě nezaměstnaný cizinec).

Opatření můžeme rozlišit také z chronologického hlediska. Během počáteční fáze legálního pobytu cizince jsou realizována spíše opatření zacílená na seznámení cizince s novým socio-kulturním prostředím a se specifickými požadavky místních zaměstnavatelů. V této fázi jsou realizovány zejména: jazykové kurzy, kurzy orientace na trhu práce a zásad ucházení se o práci, sociálně-právní poradenství, asistence při hledání zaměstnání apod. Jiná situace nastává ve chvíli, kdy cizinec již nějakou dobu participuje na trhu práce a poté se stane nezaměstnaným. V této fázi vstupují do integračního procesu veřejné služby zaměstnanosti, jejichž snahou je prostřednictvím nástrojů aktivní politiky zaměstnanosti integrovat cizince zpět na trh práce a udržovat či zvyšovat jejich zaměstnatelnost.

Banting a Kymlicka (2006) ve své práci poukazují na riziko negativního vlivu vzrůstající etnické heterogenity, na legitimitu některých opatření sociálního státu, mezi nimi i sociálních dávek pro nezaměstnané cizince. Jestliže vazby, které jedince svazují k ostatním spoluobčanům, jsou zvětšující se diverzitou ve společnosti uvolněny, zvyšuje se pravděpodobnost, že občané budou méně inklinovat ke sdílení svých zdrojů s ostatními.

Některé výzkumy efektivity a účinnosti opatření na podporu integrace cizinců navíc naznačují, že zatímco míra nezaměstnanosti cizinců prakticky ve všech evropských státech převyšuje míru nezaměstnanosti domácího obyvatelstva, relativní zastoupení cizinců na jednotlivých opatřeních je velmi malé (např. Werner, 1994 In Böhning, 1995). Pokud se již cizinci těchto opatření účastní, pak je prav-

děpodobnost dokončení programu nižší než u domácí populace, stejně jako šance na následné získání zaměstnání.

6. Vývoj přístupu k zaměstnávání cizinců v České republice

Vývojové fáze politiky ve vztahu k zaměstnávání cizinců v České republice lze podle Horákové (2002) rozdělit na tři období.

První období, mezi roky 1993–1996, se vyznačuje *liberálnější* přístupem, a jak uvádějí Baršová a Barša (2005b: 221), jednalo se spíše o „*liberalismus tolerance, nikoliv přijetí*“. Právě v tomto období došlo k výraznému nárůstu podílu cizinců na celkovém počtu pracovních sil, a to z 0,98 % v roce 1993 na 3,56 % v roce 1996. Již v této době existoval regulační mechanismus usměrňování zahraniční zaměstnanosti prostřednictvím institutu pracovního povolení a bylo uplatňováno tzv. „*pravidlo preference*“,⁸ které stanoví upřednostňování zaměstnání domácích občanů před občany třetích zemí.

Impulsem k přechodu k *restriktivní migrační politice* (1997–1998) byla nepříznivá situace na trhu práce a z ní plynoucí rostoucí míra nezaměstnanosti. V únoru 1997 tak došlo k uzavření dohody mezi vládou ČR a Ukrajiny o vzájemném zaměstnávání občanů, která umožnila stanovit kvóty, a snížit tak počty vydaných povolení k zaměstnání pro občany Ukrajiny o 40 % původního počtu (Horáková, 2002).

Důsledkem snah o redukci počtu vydávaných pracovních povolení byl nárůst nelegální pracovní migrace a tzv. „švarc-systému“.⁹ Vláda České republiky následně přikročila k dalším opatřením regulujícím usměrňování zejména zahraniční pracovní migrace.

Poslední období vývoje migrační politiky je obdobím *kontrolované a řízené migrace*. Jedná se o období od roku 1999 až do současnosti. Pro tuto fázi je charakteristický koncepční přístup k řešení otázek spojených s pobytem cizinců na území státu a jejich ekonomickými aktivitami. V této době byly vypracovány a schváleny *Zásady koncepce integrace cizinců na území České republiky v roce 1999* a následně *Koncepce integrace cizinců na území České republiky přijaté v roce 2000*. Tyto dva

dokumenty lze považovat za počátek vývoje migrační a integrační politiky v České republice. Pro toto období je taktéž charakteristická výrazná legislativní činnost v oblasti vymezování podmínek vstupu, pobytu, setrvávání a výkonu ekonomické činnosti cizinců na území státu (např. zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky, zákon č. 325/1999 Sb., o azylu, zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti). Zesílenou aktivitu vlády v otázkách migrace lze dokumentovat také zahájením projektu „Aktivní výběr kvalifikovaných zahraničních pracovníků“, který zahájilo Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR (MPSV) a jehož cílem je přilákat na trh práce v České republice kvalifikovanou pracovní sílu, která by měla zájem se na území státu i se svými rodinami usadit.

7. Současná opatření na podporu integrace cizinců na trhu práce v České republice

Na základě metodiky Ministerstva práce a sociálních věcí České republiky pro poskytování dotací ze státního rozpočtu nestátním neziskovým subjektům v oblasti integrace cizinců pro rok 2007 můžeme usuzovat na volbu preferovaných způsobů integrace. Prostřednictvím dotací ze státního rozpočtu jsou podporovány následující projekty:

- a) *aktivitty směřující k prohloubení znalosti českého jazyka* (např. kursy češtiny, kursy socio-kulturní orientace ve společnosti);
- b) *aktivitty směřující k usnadnění vstupu na trh práce* (např. motivační kursy, nácvik dovedností potřebných při přijímacích pohovorech, projekty sociálního doprovodu migrantů při vstupu na trh práce, kursy základů PC apod.);
- c) *aktivitty zaměřené na poskytování sociálně-právního poradenství cizincům* (tj. poskytování informací o možnostech a způsobu získání zaměstnání, asistence cizincům při jednání na úřadech, doprovázení cizince i po nástupu do zaměstnání apod.). (Metodika.)

Kromě těchto dotací jsou opatření na integraci cizinců na trhu práce financována také z prostředků Evropského sociálního fondu,

a to v rámci opatření 1.1 Posílení aktivní politiky zaměstnanosti při zaměstnávání uchazečů a zájemců o zaměstnání nebo opatření 2.1 Integrace specifických skupin obyvatelstva ohrožených sociální exkluzí a z rozpočtů obcí a měst.

V roce 2006 byly zahájeny přípravy na vytvoření seznamu dlouhodobě obtížně obsaditelných volných pracovních míst nebo profesí, aby bylo možné lépe regulovat vstup „žádoucích“ cizinců na trh práce.

MPSV se taktéž zabývá možným návrhem způsobu prodlužování platnosti povolení k zaměstnání v závislosti na délce platnosti předchozích povolení k zaměstnání, tzv. principem nabývání práv. V průběhu pěti let by tak cizinec musel žádat o pracovní povolení pouze třikrát, na rozdíl od současného každoročního prodlužování pracovních povolení. Po pěti letech by pak získal právo na trvalý pobyt, který by mu zajistil zcela volný přístup na český trh práce.

Otevřenou otázkou zůstává možnost cizince s pracovním povolením setrvat na území republiky i po ztrátě zaměstnání u svého dosavadního zaměstnavatele, a nalézt si tak zaměstnání nové. Pracovní povolení je doposud vázáno na konkrétního zaměstnavatele, což zvyšuje závislost cizince na tomto zaměstnavateli a je příčinou jeho oslabené vyjednávací pozice.

Co se týče aktivit samotných úřadů práce zacílených na integraci cizinců, existuje značně omezené množství informací o míře využívání jednotlivých opatření aktivní politiky zaměstnanosti při práci s cizinci. Výjimkou v tomto směru je analýza MPSV, která se zabývala mírou využívání výuky českého jazyka v rámci rekvalifikačních kursů pro cizince vedené v evidenci úřadů práce a její efektivitou. Údaje byly zjištěny za rok 2005 a za období leden až říjen 2006. Z analýzy vyplývá, že v roce 2005 byla z celkového počtu 6 778 cizinců v evidenci úřadů práce poskytnuta výuka českého jazyka jako rekvalifikace 66 cizincům (tj. 1,0 %). Nízký počet cizinců, kteří se zúčastnili rekvalifikačního kursu českého jazyka, je zdůvodňován zejména jejich malým zájmem o účast na rekvalifikaci. Problém také nastává v případě malého počtu zájemců o rekvalifikaci, který neumožňuje kurs otevřít. Co se

týče efektivity kursů, tak podle údajů MPSV našlo 58 % cizinců, kteří se v roce 2005 zúčastnili výuky českého jazyka jako rekvalifikace, do šesti měsíců práci (Zpráva).

Závěrem lze říci, že v České republice je poměrně dobře rozvinutá síť nevládních neziskových organizací zabývajících se podporou integrace cizinců do společnosti a na trh práce. Nedostatečné údaje však zatím nedovolují hodnotit přístup veřejných služeb zaměstnanosti k otázkám integrace cizinců na trh práce a využívání stávajících možností aktivní politiky zaměstnanosti.

8. Perspektivy budoucího vývoje

Mým cílem v tomto textu bylo charakterizovat dosavadní vývoj a stávající situaci v oblasti integrace cizinců na trhu práce. Pokusila jsem se nastínit odpovědi na základní otázky imigrační a integrační politiky, tedy proč vlastně umožnit přístup cizincům na trh práce, jakou „rolí“ hrají cizinci na trhu práce, jaká je požadovaná vzdělanostní struktura a jaké jsou známé a používané způsoby jejich integrace na trhu práce.

Soudobé vývojové tendence v oblasti integrace cizinců na trhu práce v České republice lze charakterizovat následovně:

- Převážná část cizinců v postavení zaměstnanců se pohybuje na sekundárním trhu práce, tedy na nejistých pracovních pozicích s nižšími mzdami a omezenou možností kariérního postupu a s omezeným integračním potenciálem.
- Nárůst počtu cizinců na trhu práce zvyšuje poptávku po integračních opatřeních, a to jak ve formě projektů realizovaných neziskovými organizacemi, tak ve formě opatření aktivní politiky zaměstnanosti realizovaných českými úřady práce.
- Nárůst počtu cizinců s trvalým pobytem zvyšuje podíl cizinců, kteří nepotřebují pro výkon závislé činnosti na našem území pracovní povolení, a jejich pracovní činnost je tak z hlediska činnosti úřadů práce neregulovatelná.
- Za hlavní nástroje integrace jsou považovány: jazykové kursy, kursy usnadňující vstup na trh práce a sociálně-právní poradenství.

- Objevují se tendence usnadňovat cizincům vstup na trh práce a setrvání na něm. Lze uvést např. vymezení volných míst obsaditelných bez pracovního povolení, princip nabývání práv, možnost setrvat na území i po ztrátě zaměstnání u cizinců pracujících na základě pracovního povolení, a umožnit jim tak nalézt nové pracovní místo.
- Přístup k integraci cizinců lze v současné době označit za multikulturní přístup s prvky asimilacionismu.

Z popsané situace vyplývají následující úkoly pro českou migrační a integrační politiku a její tvůrce:

- na základě zhodnocení dosavadních přínosů projektu „Výběr kvalifikovaných zahraničních pracovních sil“ zkvalitnit metody výběru ekonomických migrantů;
- nastavit imigrační politiku tak, aby do země přicházela pracovní síla v požadovaném počtu a struktuře, ale aby byla zároveň dostatečně chráněna domácí pracovní síla;
- vytvořit nová opatření k zefektivnění boje proti ilegální pracovní migraci;
- cíleností opatření aktivní politiky zaměstnanosti bojovat proti riziku nezaměstnanosti migrantů a jejich následné sociální exkluzi;
- zvýšit konkurenceschopnost země ve snaze přilákat vysoce kvalifikované migranty (významnou podmínkou v tomto směru je vyhlídka trvalého pobytu a přístup k získání občanství).

Jaká bude následná reakce na tyto výzvy v České republice, bude v prvé řadě záležet na tom, jak se bude česká veřejnost vyrovnávat se vzrůstající etnickou diverzitou. Jak ukazují některé sociologické výzkumy, postoje české veřejnosti vůči migrantům jsou stále značně odmítavé. Např. Rabušic a Burjanek (2003) na základě výsledků reprezentativního výzkumu obyvatel ČR¹⁰ konstatují, že v české mentalitě je imigrace asociována s negativní konotací a že česká veřejnost si migraci spojuje především s náklady (ekonomickými, sociálními a kulturními). Podobné závěry nabízí také reprezentativní sociologické šetření obyvatel ČR¹¹, podle kterého pro řešení

nepříznivé demografické situace v ČR formou aktivní migrační politiky se vyslovila pouze 2 % dotázaných. Rozšířenost xenofobních postojů ilustruje např. skutečnost, že 66 % dotázaných požaduje, aby cizincům z některých zemí bylo zakázáno u nás podnikat, a 46 % respondentů se domnívá, že úroveň práv cizince usazeného v ČR by měla záviset na jeho národnosti či na tom, ze které části světa pochází.

Na základě těchto empirických poznatků je možné očekávat zvýšenou „citlivost“ české populace na otázky spojené s narůstající heterogenitou společnosti, zejména pak s opatřeními sociální politiky zaměřenými ve prospěch imigrantů

Taktéž postoje politických stran k otázkám migrace a integrace cizinců a rozložení politických sil budou pravděpodobně hrát v budoucnu významnější roli. Na rozdíl od jiných evropských států (např. Holandsko, Německo, Francie) zatím není migrace v současné době významným politickým tématem. Podle závěrů analýzy stranických přístupů k etnické a imigrační politice po roce 1989 však lze do budoucna očekávat mezistranické střety v oblasti nastavení imigrační politiky a volby integračních opatření mezi jejich odpůrci z řad ODS a zastánci z řad ČSSD, zelených a zřejmě i „europeistické“ části KSČM (Mareš a kol., 2004).

Budoucí směřování české migrační a integrační politiky bude nepochybně záviset také na vývoji migračních toků do země. Výraznější migrační toky spolu se současným trendem zjednodušovat přístup cizinců na trh práce mohou zvyšovat význam a aktuálnost integračních opatření. Tento trend však může také posílit negativní postoje české veřejnosti a následně ovlivňovat postoje českých politických stran k otázkám migrace a integrace cizinců.

Z kapitoly o současných opatřeních na podporu integrace cizinců na trhu práce vyplývá, že institucionální podmínky integrace cizinců hrají nemalou úlohu. V tomto ohledu spatřuji výzvu zejména pro české úřady práce, které budou muset ve větší míře, než tomu bylo doposud, využívat nástrojů aktivní poli-

tiky zaměstnanosti k řešení situace nezaměstnaných cizinců. Vítaná by byla také spolupráce s neziskovým sektorem, ať už v rámci projektů financovaných přímo ze státního rozpočtu nebo v rámci projektů financovaných z prostředků Evropského sociálního fondu. Na formulaci české migrační a integrační politiky bude mít bezpochyby nemalý vliv také evropský diskurs v této oblasti.

Poznámky

- 1 V roce 1999 vstoupila v platnost Amsterdamská smlouva, která přesunula záležitosti azylové a přistěhovalecké politiky ze třetího do prvního pilíře. Unie tak v těchto oblastech získala mandát k přijímání unijních právních předpisů.
- 2 Politiky dočasné pracovní migrace, neboli „hostujících pracovníků“.
- 3 Zdroj: Stránky českého statistického úřadu, http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/ciz_pocet_cizincu.
- 4 Zákon o zaměstnanosti, č. 435/2004 Sb.
- 5 Občané EU/EHP a Švýcarska spadají také do této kategorie „neregulovatelné zaměstnanosti“, neboť ani u nich není požadováno pracovní povolení k výkonu zaměstnání na území České republiky. Jejich zaměstnavatelé mají pouze informační povinnost ve vztahu k místně příslušnému úřadu práce.
- 6 Proceduru udělování pracovního povolení zahajuje zaměstnavatel prostřednictvím podání žádosti o povolení získávat na volná pracovní místa zaměstnance ze zahraničí. Pokud zaměstnavatel obdržel od úřadu práce povolení získávat zaměstnance ze zahraničí, může cizince zaměstnávat pouze tehdy, má-li tento cizinec platné povolení k zaměstnání, taktéž vydané úřadem práce.
- 7 Např. holandský program Jeugdwerkgarantiewet (JWG) byl programem kombinujícím odborné vzdělávání a odborné praxe mladých nezaměstnaných stanovující též úroveň minimální mzdy v rámci odborné praxe, přičemž vláda stanovila, že 70 % účastníků mají být ženy a 12 % cizinci.
- 8 Pro země EU toto pravidlo stanoví Rezoluce Rady z 20. června 1994 o omezení přístupu státních příslušníků z třetích zemí na území EU

za účelem zaměstnávání. Ode května roku 2004 je tak východiskem tohoto pravidla právě uvedená rezoluce.

- 9 Tímto výrazem je označován mechanismus, jak vyřešit vysoké odvody na sociální a zdravotní pojištění zaměstnanců – nezaměstnávat zaměstnance, ale spolupracovat s podnikateli vlastnickými živnostenský list.
- 10 Výzkum obyvatel ČR realizován prostřednictvím agentury CS&C na základě stratifikovaného náhodného výběru na přelomu října a listopadu 2001 na vzorku 1 094 respondentů ve věku 18–75 let (Rabušic, L., Burjanek, A., 2003).
- 11 Dotazování probíhalo v období 16. 9.–24. 9. 2004 a účastnilo se ho 1 078 respondentů (Gabal, 2004).

Seznam literatury

- BANTING K., KYMLICKA, W. **Multiculturalism and the Welfare State: Recognition and Redistribution in Contemporary Welfare State.** Oxford; New York: Oxford University Press, 2006.
- BARŠOVÁ, A., BARŠA, P. **Od multikulturalismu k občanské integraci. Změny v západoevropských politikách integrace přistěhovalců.** *Sociální studia*, Dilemata občanské společnosti; FSS MU, 1/2005a, s. 49–63.
- BARŠOVÁ, A., BARŠA, P. **Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku.** Brno: Masarykova univerzita, 2005b.
- BÖHNING, W. R. **Labor Market Integration in Western and Northern Europe.** *International Migration Papers.* 8/1995, Geneva: International Labor Office.
- CASTLES, S., MILLER, J. **The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World.** Basingstoke: Macmillan Press, 1998.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/ciz_pocet_cizincu [on-line] [1. 5. 2007]
- Cizinci v České republice 2006.** Praha: Český statistický úřad, 2006.
- FELD, S. **Labor Force Trends and Immigration in Europe.** *International Migration Review*, 39/2005, s. 637–661.
- GABAL, I. **Analýza postavení cizinců dlouhodobě žijících v ČR a návrh optimalizačních kroků.** Pracovní studie. Praha: Ivan Gabal Analysis & Consulting; 2004.
- HORÁKOVÁ, M. **Jaký je přístup ČR k pracovní migraci?** *Parlamentní zpravodaj*, 3/2002, s. 19–22.
- HORÁKOVÁ, M. **Mezinárodní pracovní migrace v ČR.** Bulletin č. 18. Praha: VÚPSV, 2007.
- HORÁKOVÁ, M. **Mezinárodní pracovní migrace v ČR.** Bulletin č. 4. Praha: VÚPSV, 2000.
- MAREŠ, M., a kol. **Etnické menšiny a česká politika: analýza stranických přístupů k etnické a imigrační politice po roce 1989.** Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2004.
- MASSEY, D. **Worlds in Motion: Understanding International Migration at the end of the Millennium.** Oxford: Clarendon Press, 2005.
- Metodika Ministerstva práce a sociálních věcí ČR pro poskytování dotací ze státního rozpočtu nestátním neziskovým subjektům pro rok 2007 v oblasti podpory integrace cizinců.** Zdroj: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/3083/metodika.pdf> [on-line] [5. 2. 2007]
- OECD, INTERNATIONAL MIGRATION OUTLOOK. **Annual Report, 2006.**
- PENNINX, R. **Integration of migrants: economic, social, cultural and political dimensions.** In *The New Demographic regime – Population Challenge and Policy Response.* Geneva: United Nations. 2005, s. 137–151.
- RABUŠIC, L. BURJANEK, A. **Imigrace a imigrační politika jako prvek řešení české demografické situace?** Praha: VÚPSV, výzkumné centrum Brno, 2003.
- Zákon č. 435/2005 Sb., o zaměstnanosti.**
- Zásady koncepce integrace cizinců na území České republiky.** <http://www.cizinci.cz/files/clanky/423/koncepce.pdf> [on-line] [5. 2. 2007]
- Zpráva o realizaci koncepce integrace cizinců v roce 2006 a návrh dalšího postupu.** <http://www.cizinci.cz/files/clanky/423/koncepce.pdf> [on-line] [5. 2. 2007]

Neregulární práce imigrantů v České republice

Irregular Migrant Work in the Czech Republic

Ondřej Hofírek, Michal Nekorjak

Mgr. Ondřej Hofírek¹ (1980) a Mgr. Michal Nekorjak² (1976) jsou výzkumnými pracovníky Institutu pro výzkum integrace a reprodukce společnosti na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity. Vystudovali sociologii na téže fakultě, kde v současné době pokračují v postgraduálním studiu. Zabývají se problematikou sociální exkluze a mezinárodní migrací.

Vznik tohoto článku byl podpořen grantem MŠMT „Reprodukce a integrace společnosti“ MSM 002 1622408.

Abstrakt

V této stati se zabýváme neregulárním zaměstnáváním imigrantů a pozornost zaměřujeme na cizince z tzv. třetích zemí, kterým je přístup na pracovní trh nejvíce omezen. Není náhodou, že právě přistěhovalci z těchto zemí významně participují v šedé ekonomice, a chceme poukázat na to, že právě tato omezení v kombinaci s poptávkou zaměstnavatelů mají významný vliv na vytváření skupiny tzv. ilegálních imigrantů. Dále se věnujeme vývoji regulární i neregulární migrace v Evropě a v České republice, abychom poukázali na obecný kontext i vzájemnou podobnost. Pomocí předloženého schématu pak dokumentujeme jednotlivé situace, ve kterých dochází k tomu, že imigranti zaujímají neregulární postavení na trhu práce. Protože na neregulární práci imigrantů nahlížíme jako na problém jejich integrace do struktur pracovního trhu, zabýváme se na závěr i integrační politikou České republiky.

Abstract

In this paper/essay we deal with irregular employment of immigrants with the attention being paid to foreigners coming from so-called third countries, whose access to labour market is mainly restricted. It is not a coincidence that the immigrants from these very countries participate in grey economy. Therefore, we want to point out that these restrictions combined with employers' demand have a significant impact on setting up groups of so-called illegal immigrants. Furthermore, we devote to the development of both regular and irregular migration in Europe and the Czech Republic to refer to both general context and reciprocal similarity. Subsequently, through the use of the scheme presented we document individual situations in which it comes about to the fact that immigrants hold the irregular status on labour market. Since we consider irregular migration to be a problem of their integration into the labour market structure, we also deal with integrative policy in the Czech Republic.

Úvod: Nelegální, nebo neregulární migrace a práce?

Po roce 1989 se v Česku setkáváme s relativně novým jevem, kterým je neregulární migrace a zaměstnávání cizinců. Migrace stála po dlouhý čas tak trochu mimo okruh zájmů českých sociologů, a jedním z důsledků je tak stále ještě nevyjasněný a neustálený pojmový aparát. Aniž bychom chtěli článek zatěžovat pojmovými analýzami, vysvětlíme, proč namísto zavedeného termínu ilegální

imigrant budeme používat označení neregulární imigrant.

Termíny ilegální migrace, ilegální imigrant se ve světě používá relativně krátkou dobu. Osoby, které vstupovaly nebo žily na území států neoprávněně, byly označovány často jinými termíny. Označení *ilegální* v souvislosti s imigranty se objevilo po první světové válce, ale bylo užíváno výjimečně. Prakticky se tento termín začal uplatňovat až od šedesátých let, v jednotlivých zemích pak vždy v souvislosti se

zaváděním restrikcí zaměřených na imigranty. K opravdu masovému rozšíření v politickém, veřejném a mediálním diskursu došlo až v devadesátých letech. Neregulérní migrace nebyla vždy chápána jako závažný problém. Historie používání termínů *ilegální migrace/imigrant* mj. souvisí i s politizací a s kriminalizací neregulérní migrace. To jsou důvody, proč tento (původně) politický a hodnotící termín přijímá sociální věda kriticky a raději používá jiná, nehodnotící označení (Düvell 2006). V tomto článku budeme tedy používat v zahraničí obvyklejší termín neregulérní migrace/imigrant.

1. Strukturální vlivy ovlivňující neregulérní práci imigrantů

Existují dva základní ekonomické pohledy na pracovní migraci (The European Commission... 2001). První z nich – ten tradičnější – tvrdí, že migrace je exogenní (vnější) faktor, který vyvolává soutěž s domácí pracovní silou, a tím narušuje vyváženost mezd. Kvantitativní dopad na nezaměstnanost pak závisí na pružnosti nabídky práce i poptávky po ní. Pokud domácí pracovníci neakceptují nižší mzdy nabízené zaměstnavateli, či pokud zároveň neroste poptávka zaměstnavatelů po pracovní síle, dochází k nahrazení domácích pracovníků imigranty.

Druhý, novější pohled považuje za klíčový faktor zaměstnávání imigrantů segmentaci trhu práce. To znamená, že soutěž domácí a zahraniční pracovní síly neprobíhá přímo, respektive dotýká se jen určité části domácí pracovní síly, a to té, která se pohybuje na sekundárním trhu práce.¹ Pokles úrovně mezd v primárním sektoru způsobuje nárůst poptávky po pracovní síle, kdežto nízká úroveň mezd, slabá prestiž a celková nevýhodnost zaměstnání v sekundárním sektoru způsobuje nízkou úroveň nabídky ze strany domácí pracovní síly, kterou pak nahrazují cizinci. Motivace zaměstnavatele najímat cizince souvisí i s ekonomickými cykly. Krátkodobé nedostatky/nadbytky v produkci nemohou být vždy domácí pracovní silou snadno kompenzovány. Tato situace pak vede k „dovozu“ a „vývozu“ zahraniční pracovní síly. I v případě vysoké míry nezaměstnanosti může existovat nedostatek pracovní síly ve specifických oborech, které „přitahují“

imigranty s odpovídající kvalifikací a dovednostmi (The European Commission... 2001; Piore 1979; Layard a kol. 1991).

Tyto argumenty nás vedou k závěru, že v tržních ekonomikách existuje určitý počet pracovních míst, jejichž povaha zaměstnavatele motivuje k tomu, aby je obsazovali imigranti, kteří pocházejí z periferie světového ekonomického systému. Nedokážeme ale říci, kolik takových pracovních míst existuje ani kolik dalších pracovních míst je obsazováno v důsledku příchodu imigrantů, a tedy skutečně zvyšuje nezaměstnanost. Obě uvedené teorie se spíše doplňují, než že by stály striktně proti sobě, každá totiž popisuje jiný problém. Nicméně řada zahraničních studií dochází k závěru, že dopad migrace (včetně neregulérní) má na nezaměstnanost i na pokles mezd marginální dopad (viz Düvell 2006).

Poptávka po výše zmíněných „imigrantských“ pracovních místech ze strany imigrantů má řadu důvodů. Hlavním motivačním faktorem je rozdíl ve mzdách mezi zemí hostitelskou a zemí původu. Proto jsou tato zaměstnání i přes nižší mzdy a horší pracovní podmínky pro imigranty z chudších (periferních) států akceptovatelná (Massey, Bartley, 2005; Piore 1979).²

Nabídka pracovní síly a poptávka po práci imigrantů ale naráží na státní regulaci trhu, která se odvolává na ochranu domácí pracovní síly (Düvell 2006). A právě toto napětí mezi silnými ekonomickými motivy sociálních aktérů (imigrantů a zaměstnavatelů) a formálními překážkami (ze strany státu) je jednou z hlavních příčin neregulérní práce přistěhovalců. Omezení svobodného přístupu na pracovní trh část imigrantů řeší tím, že uplatňuje strategie, které jsou v rozporu s omezujícími předpisy, a vykonávají pracovní aktivity bez patřičného povolení (Tapinos 2000, The European Commission).³

Při úvahách o neregulérní práci imigrantů je třeba brát zřetel také na trendy globální ekonomické soutěže, které vyústily v to, co se označuje jako flexibilní postmodernismus nebo také post-fordismus (Schierup, Hansen, Castles 2006). Pro současný globální ekonomický systém je charakteristická rostoucí mezinárodní mobilita pracovní síly a internacionalizace produkce zboží a služeb. Ta

podporuje tlak na snižování výrobních nákladů s přímým dopadem na zaměstnance. Trh práce se flexibilizuje tak, aby najímání a propouštění pracovní síly bylo pro zaměstnavatele co nejjednodušší. Jedním z důsledků je nárůst objemu „nejistých“ zaměstnání, která nejsou dostatečně legislativně chráněna. Zvyšuje se také význam neformálního sektoru a nelegálních praktik zaměstnavatelů, nestandardní formy zaměstnávání, jako jsou subkontraktace, sebe-zaměstnávání či neformální zaměstnání (Sirovátka 2007, Dauvé, Nesic 2002; Basgen, Blunden 2004). Především sekundární trh práce je místem, kde se setkává neregulérní migrace (jako součást dynamiky mezinárodních migračních procesů) a šedá ekonomika (která je navázána na postmoderní proměny trhu práce). (Moulier-Boutang, 1991; Tapinos 2000; Fassmann 2006.)

Druhým strukturálním faktorem, který přispívá k neregulérnímu zaměstnávání imigrantů, je tedy afinita dvou typů poptávky: poptávky po práci imigrantů a poptávky po práci načerno.

2. Historie pracovní migrace v Evropě

Abychom lépe porozuměli problematice neregulérní pracovní migrace v České republice, podnikneme krátký historický exkurs do evropské pracovní migrace po 2. světové válce.

V Evropě můžeme rozlišit od druhé poloviny 20. století čtyři hlavní migrační periody (Garson, Loizillon 2003). Ihned po skončení druhé světové války byly migrační toky charakterizovány návratem vymístěných osob do zemí původu a přesuny osob v souvislosti se změnou státních hranic a s nedobrovolnými odsuny „nežádoucích“ populací (např. Němci, Maďari, Ukrajinci). Navzdory těmto masovým migračním proudům byla poválečná obnova západní Evropy poznamenána nedostatkem pracovní síly, a proto vládní autority, firmy a soukromníci najímali imigranty, kteří měli být dočasným řešením problému. Příchozí pocházeli především z periferií Evropy nebo z bývalých kolonií (Castles, Miller 1998). Potřeba zahraniční pracovní síly (převážně manuální) ovlivňovala přistěhovaleckou politiku, neregulérní migrace nebyla vnímána jako problém a imigranti, kteří ne-

splňovali požadavky na legitimitu svého zaměstnání, nebyli v této situaci dlouho. Těžili z pomalu se rozvíjejících programů regularizace (Francie) a pomalu se integrovali do lokálních trhů práce a do společnosti hostitelské země (Garson, Loizillon 2003).

Počátek druhého období má přímou souvislost s ekonomickou krizí poloviny 70. let (tzv. ropná krize). Evropské země se snažily omezit počty imigrantů s cílem snížit vzrůstající počet domácích nezaměstnaných. Přestože dramaticky poklesla migrace pracovní, jiné typy naopak výrazně posílily, zejména neregulérní migrace a migrace spojená se slučováním rodin (Düvell 2006). Mnozí pracovní imigranti se již nevraceli domů, využili svých sociálních práv a spolu se svými rodinami se usadili. S ekonomickou krizí 70. let a s nárůstem nezaměstnanosti se stalo téma neregulérní migrace a boj s ní prioritou v migračních politikách mnoha zemí EU. Programy regularizace, na rozdíl od prvního období, byly uplatňovány čím dál méně, neregulérní migrace a zaměstnávání přistěhovalců načerno pokračovaly (ibid.).

Třetí období, které začalo na konci 80. let 20. století, je charakteristické proměnou zdrojových a cílových zemí. Tradiční země emigrace (Španělsko, Itálie, Irsko, Řecko a Portugalsko) se stále více stávaly zeměmi migračními a nechávaly své hranice otevřené v situaci, kdy tradiční imigrantské země (Francie, Velká Británie) své hranice naopak uzavíraly. Imigranti již navíc nepřicházeli pouze z bývalých kolonií (což byl například případ Velké Británie a Francie), ale z různých dalších zemí (převážně sub-saharské Afriky a Asie). Motivace imigrantů se proměnily a kvůli různým regionálním konfliktům a uzavření kanálů legální migrace značně vzrostl počet uprchlíků a žadatelů o azyl. Toto období je také charakteristické převahou migrace využívající možnosti slučování rodin. Od osmdesátých let byly implementovány regularizační programy například ve Francii, Španělsku, Itálii a v poslední době i v Portugalsku a Řecku, nicméně se jim nepodařilo problém neregulérní migrace uspokojivě vyřešit (část lidí se vrátila do ilegality, či na uvolněná pracovní místa v šedé ekonomice přišli noví přistěhovalci). (Tapinos 2000; Glytsos 2005.)

Čtvrté období (od devadesátých let 20. století) je charakteristické obnovením významu pracovní migrace spojené s preferencí kvalifikovaných pracovníků a dočasných pobytů. Je to důsledkem několika vlivů: rozvoje informačních a komunikačních technologií, zdravotnictví a vzdělávání – tedy sektorů, které vyžadují (i vysoce) kvalifikovanou pracovní sílu, které je v některých zemích nedostatek. Nárůst pracovní migrace také souvisí s poptávkou po nekvalifikované pracovní síle uplatňující se i nadále v zemědělství, stavebnictví a nově i ve službách pro domácnosti. Od 90. let také přibývá počtu žen-imigrantek. Tento trend je zejména patrný ve Francii, Řecku, Španělsku, Švédsku, Velké Británii a Itálii (Garson, Loizillon 2003). Zároveň v Evropě narostl význam neregulérního zaměstnávání, a to i v důsledku politických změn, které se odehrály ve střední a východní Evropě a v bývalém Sovětském svazu (Tapinos 2000; SOPEMI 2001).

I přes úsilí věnované zvládání neregulérní migrace za posledních třicet let tento problém stále narůstá. Ve Spojených státech se odhaduje počet přistěhovalců bez dokumentů asi na 8–11 miliónů, v západní Evropě na 4–7 miliónů (Düvell 2006).

2.1 Situace v České republice

V České republice začneme popis rokem 1989, protože do té doby sice existoval určitý (malý) objem pracovní migrace, ta však byla státem přísně kontrolována a regulována. Historické perspektivě před rokem 1989 věnujeme prostor v části *Pracovní migrace Vietnamců a Ukrajinců do Česka*. Podle Drbohlava (2003a) lze v Česku po pádu komunistického režimu identifikovat čtyři období pracovní migrace.

V letech 1990–1992 se v souvislosti s počátkem politické a ekonomické transformace objevují první návrhy související s migrační politikou: určení odpovědných orgánů a institucí, návrhy legislativy. V České republice se objevují první polistopadoví imigranti.

V dalším období let 1993–1996 Česká republika prošla relativně úspěšně ekonomickými reformami a zařadila se v ekonomických parametrech na špičku mezi zeměmi střední a východní Evropy. V té době proto začíná výrazný příliv ekonomických imigrantů.

Mezi roky 1997–1999 se projevuje ekonomická nerovnováha, vlády se snaží urychlit transformační proces, a vyřešit tak makro- i mikroekonomické problémy. Imigrační politika se zpřísňuje, a v tomto období je tak poněkud zbrzděn nárůst počtu imigrantů.

V letech 2000–2004 se ekonomická situace v zemi opět zlepšuje. Kompetentní státní orgány a instituce se více věnují otázkám zahraniční migrace a v platnost vcházejí nové migrační zákony. Imigrační politika a praxe státních úřadů jsou čím dál více restriktivní. V roce 2000 jsou zaváděna víza pro některé země (Ukrajina, Rusko, Kazachstán, Moldávie atd.) a dočasně klesá počet registrovaných cizinců, který však od roku 2001 začíná opět stoupat.

Po vstupu Česka do Evropské unie můžeme přidat další období, kdy se od roku 2004 posiluje diferenciací přístupu k pracovním imigrantům – vstupem do EU vzrostl počet zemí, jejichž občané nemusí mít pracovní povolení (platí jen ohlašovací povinnost). Prohlubující se integrace Česka do struktur globální ekonomiky s sebou přinesla přesun většího počtu poboček zahraničních nadnárodních firem a podnítila další příliv zahraničních dělníků, ale i vysoce kvalifikovaných pracovníků (manažerů, techniků a specialistů).

V Česku tedy v krátkém období proběhl podobné trendy jako v zahraničí. Politika vůči imigrantům ze třetích zemí se v devadesátých letech postupně zotřila a přes dílčí změny zůstává nadále restriktivní; objevily se snahy regulovat pracovní migraci pomocí vládních programů; postupně nabývá na významu instituce sloučení rodin; roste celkový počet imigrantů i podíl migrujících žen; roste podíl kvalifikovaných imigrantů (SOPEMI 2003). V tomto smyslu lze říci, že Česko řeší (nebo bude řešit) obdobné problémy spojené s neregulérní migrací jako ostatní ekonomicky rozvinuté země.

3. Charakteristika zdrojových populací neregulérních imigrantů

Drbohlav (2003a) uvádí, že v České republice můžeme rozlišit dvě základní skupiny imigrantů. V první z nich, kategorii, kterou nazývá „z východu“, nacházíme převážně mladé muže najímané na manuální, špatně placenou a nekvalifikovanou práci, která zcela nevyužívá

Tabulka 1: Cizinci v ČR podle státního občanství (stav k 31. 12. 2005)

Země	2003			2004			2005		
	Pracující cizinci celkem	v tom		Pracující cizinci celkem	v tom		Pracující cizinci celkem	v tom	
		evidovaní na úřadech práce	s platným živnostenským oprávněním		evidovaní na úřadech práce	s platným živnostenským oprávněním		evidovaní na úřadech práce	s platným živnostenským oprávněním
Slovensko	66 176	58 053	8 123	68 575	59 818	8 757	84 016	75 297	8 719
Ukrajina	41 241	22 489	18 752	41 885	22 399	19 486	61 195	40 060	21 135
Vietnam	21 201	237	20 964	22 229	183	22 046	22 876	256	22 620
Polsko	8 529	7 403	1 126	10 133	8 882	1 251	13 929	12 635	1 294
Rusko	2 489	867	1 622	2 689	1 078	1 611	3 929	2 447	1 482

Zdroj: ČSÚ

jejich potenciál (lze tedy hovořit o podzaměstnanosti).⁴ Právě v této skupině imigrantů lze nalézt velký počet neregulérních zaměstnanců (Horáková 2006a).

Druhá skupina, kterou Drbohlav nazývá „ze západu“, je více heterogenní, objevují se v ní ve větším počtu lidé s vyšším vzděláním, kteří jsou zaměstnáváni na manažerských a vysoce kvalifikovaných pozicích.

První skupina se v podstatě překrývá s tzv. třetími zeměmi, jejichž občané kromě pracovního povolení musí mít i vstupní víza – většinou se, v porovnání z Českou republikou, jedná o státy s nižší životní úrovní. Druhá skupina je totožná převážně se zeměmi, které jsou součástí EU nebo s tzv. třetími zeměmi, jejichž občané víza nepotřebují, a většinou jde o státy s vyšší nebo srovnatelnou životní úrovní obyvatel, jakou má Česko. Toto rozdělení imigrantů tedy odráží (a) různou míru práv, která jsou přistěhovalcům podle země původu přiznána, a (b) zároveň – a nikoliv náhodou – i ekonomickou a politickou distanci (blízkost/vzdálenost) mezi Českou republikou a zdrojovými zeměmi migrace.

V Česku nejsou k dispozici srovnatelná statistická data mapující populaci neregulérně pracujících imigrantů, jako mají k dispozici například výzkumníci ve Spojených státech (Massey, Bartley 2005). Proto konkrétní počty a další statistické proměnné o této populaci neznáme. Pravděpodobně se neregulérní

práce týká především imigrantů z Ukrajiny a z Vietnamu, kteří, nepočítáme-li Slováky, tvoří v Česku nejpočetnější skupiny cizinců (viz tabulka 1).⁵

Obě tyto skupiny zároveň patří k zemím, které jsou nejvíce formálně znevýhodněny při vstupu na pracovní trh, což je, jak už jsme zmínili, podle poznatků a dlouhodobých zkušeností z jiných zemí jedním z předpokladů neregulérní práce imigrantů. Ze statistik Policie ČR vyplývá, že občané těchto dvou zemí jsou při porušování pobytového režimu přistiženi nejčastěji (viz tabulka 2).

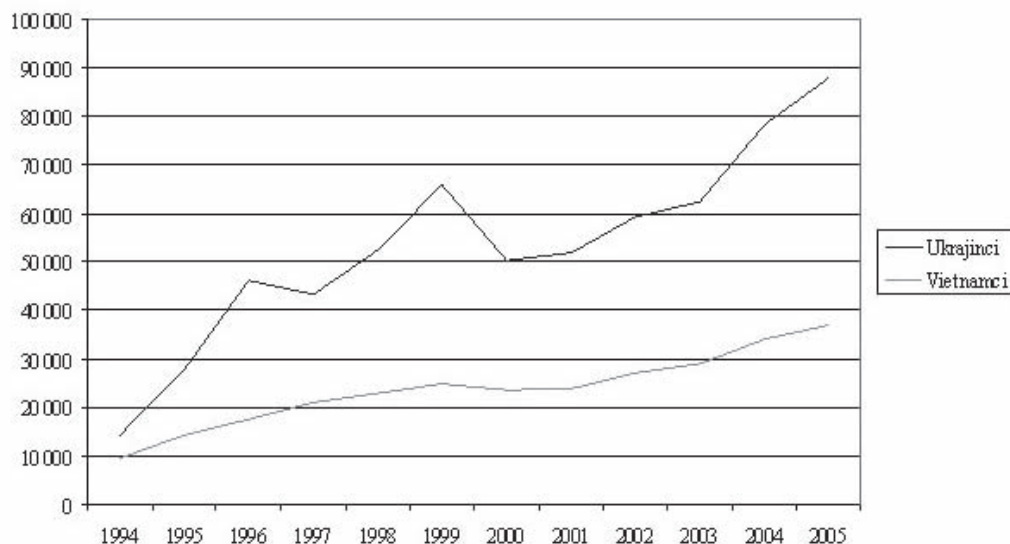
3.1 Pracovní migrace Vietnamců a Ukrajinců do Česka

Historie pracovní migrace po 2. světové válce v ČR byla ovlivněna především systémem

Tabulka 2: Nelegální migrace na území ČR – porušování pobytového režimu v roce 2006 (pět zemí, z nichž nejčastěji pocházejí zadržení imigranti)

Země	Počet odhalených případů
Ukrajina	6 838
Vietnam	598
Čína	311
Bělorusko	298
Rusko	286

Zdroj: ČSÚ

Graf 1: Vývoj počtu občanů Ukrajiny a Vietnamu v ČR v letech 1994–2005**Zdroj: Data ČSÚ**

socialistického plánovaného hospodářství a internacionální pomoci (Boušková 2005). Tehdejší Československo potřebovalo z důvodů nedostatku domácích pracovníků pro plnění svých pětiletých plánů využívat pracovní sílu importovanou ze zahraničí, zároveň vysílající země počítaly s tím, že jejich pracovníci načerpají v zahraničí zkušenosti, které pak zužitkují v domácí ekonomice. Systém byl založen na mezivládních dohodách, které fungovaly až do převratu v roce 1989.

Tyto dohody Československo uzavřelo také s Vietnamskou socialistickou republikou a na jejich základě k nám přijely pracovat a studovat desetitisíce Vietnamců (Brouček 2003). Vietnamští pracovníci zde působili ve strojírenském, hutnickém, textilním, chemickém

a potravinářském průmyslu. V roce 1990 došlo k jednostrannému ukončení těchto dohod usnesením č. 274/1990 s tím, že Vietnamci zde dokončí své závazky v souladu s těmito dohodami.

„Vzhledem k tomu, že nebylo možné zajistit na pracovním trhu dokončení pracovních závazků v souladu s výše uvedeným usnesením č. 274/1990, poskytla vláda ČSFR v roce 1992 vietnamské straně humanitární pomoc ve výši 400 mil. Kčs na vytvoření pracovních míst pro vietnamské pracovníky, kteří předčasně ukončili pracovní poměr v čs. organizacích a vrátili se zpět do vlasti.“ (Boušková 2005: 3–4.)

Současnou migraci Vietnamců můžeme označit jako pobytovou, kdy imigranti po příjezdu (většinou legálním) v zemi zůstávají

Tabulka 3: Vývoj v oblasti neregulérní práce cizinců

Výsledky kontrol	2006*	2005	2004	2003	2002	2001
Celkový počet kontrol	5 634	9 933	9 112	10 597	11 078	11 238
Počet kontrol zaměstnavatelů zaměstnávajících cizince	798	1 631	1 430	1 760	1 382	1 306
Počet zkontrolovaných cizinců	5 780	9 534	9 889	5 128	5 145	—
Z toho nelegálně zaměstnaných	1 600	2 017	1 646	1 466	1 488	1 381
Počet zkontrolovaných občanů SR	—	—	—	1 466	1 488	—
Z toho nelegálně zaměstnaných	631	123	397	1 081	829	968

Zdroj: Horáková, 2006b; * stav k 30. 6. 2006

a za nimi pak příjíždějí jejich rodinní příslušníci, rodí se zde jejich děti, které procházejí českým vzdělávacím systémem. V současné době žije v Česku 37 tisíc úředně registrovaných Vietnamců.

I ukrajinská migrace do Česka má svoji historii a není zcela novým jevem. Jestliže však v případě Vietnamců to byla právě éra komunismu, která migračně propojila Vietnam a Česko, pak v případě teritoria dnes náležícího pod Ukrajinu je tomu naopak: k vytvoření migračních toků došlo po skončení první světové války a po roce 1945 byly na čtyřicet let přerušeny (Nekorjak 2004). Česká republika měla od roku 1996 (Meduna 2003) s Ukrajinou, podobně jako s Vietnamem, uzavřeny bilaterální smlouvy, které byly v roce 2002 zrušeny, což však nemělo téměř žádný vliv na migrační toky z Ukrajiny (Economic... 2004). Ukrajínští imigranti do Česka jezdí spíše na kratší dobu, někdy pouze sezónně, po ukončení práce se vracejí zpět na Ukrajinu. Ukrajinskou migraci lze proto chápat jako více zaměřenou na strategie dočasného pobytu, s významným podílem pendlerů. Je však pravda, že počet Ukrajinců s trvalým pobytem neustále roste.

4. Neregulérní migrace a práce cizinců v Česku

Podle údajů Ministerstva vnitra ČR bylo mezi lety 1993–2005 zadrženo při nedovoleném překročení hranic (nebo při jejich pokusu) více než 300 000 osob. Nejvíce případů bylo registrováno v roce 1998 (45 tisíc), od té doby dochází k postupnému snižování (11 000 v roce 2004).⁶ Ve vnitrozemí bylo mezi lety 1999 až 2004 policií zadrženo 115 000 cizinců, kteří na území České republiky pobývali v rozporu s formálními předpisy.

Skutečné počty cizinců, kteří v Česku neregulérně pracují, nejsou známy, což vyplývá z podstaty problému. Kromě úředně registrovaných případů se využívají i expertní odhady (viz Zpráva... 2004; Drbohlav 2003a; Labor Migration... 2006; zdroje o registrovaných případech viz Horáková 2006a, 2006b; ČSÚ – Cizinci v České republice⁷). Drbohlav (2003a) například uvádí, že na konci roku 2000 mohlo být v Česku podle odhadů 295–335 tisíc

neregulérních imigrantů, z nichž zhruba 165 tisíc mohlo být aktivních na českém trhu práce. Z obou typů dostupných zdrojů dat je však zřejmé, že se počet neregulérně zaměstnávaných cizinců patrně zvyšuje.

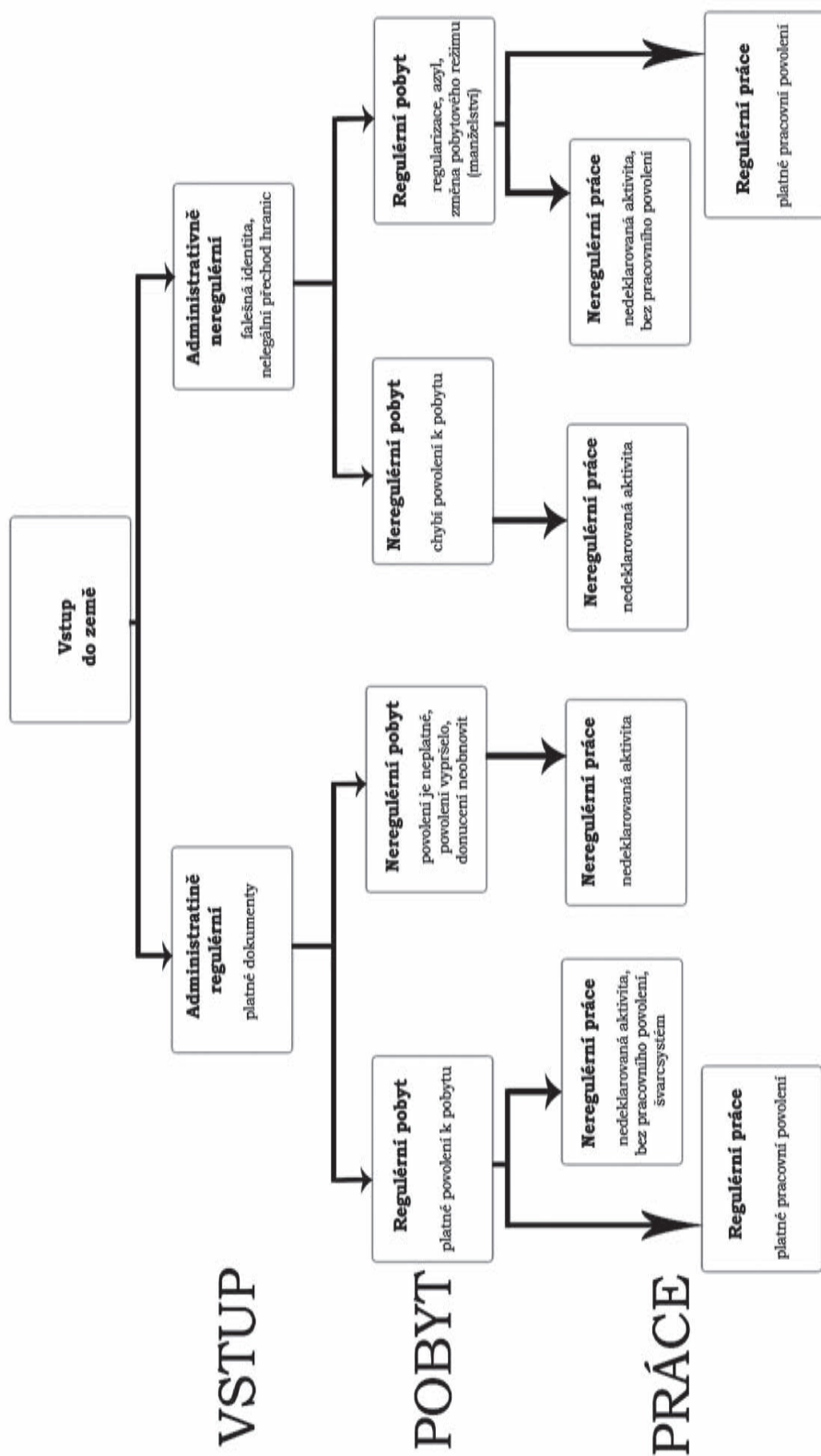
4.1 Institucionální (ne)legalita

Přiložené Schéma 1 zobrazuje institucionálně ohraničené kanály, kterými se imigranti z Ukrajiny, Vietnamu a dalších znevýhodněných třetích zemí dostávají do pozice neregulérních zaměstnanců.⁸

První rovina diferencuje imigranty na základě toho, zda do země přicestovali bez, nebo s platnými dokumenty. Do první skupiny (cizinců bez platného víza) se řadí případy nedovoleného překročení hranic, imigranti s falešnými doklady nebo uprchlíci. Obecně lze říci, že pro tento typ cizinců je zóna šedé ekonomiky jediným místem, kde se na pracovním trhu mohou uplatnit, pokud jejich pobyt není regularizován, a nezískají tak ex post legální oprávnění pracovat. Podrobněji o problematice práce uprchlíků viz zpráva *Zkušenosti žadatelů o azyl a strpitelů se zaměstnáváním v ČR* v tomto čísle Sociální práce.

Druhá skupina imigrantů – tedy ti, kteří mají víza – je v Evropě podle Düvella (2006) početnější. Důvodem je poměrně efektivní kontrola hranic, takže většina neregulérně pracujících imigrantů vstoupila do prostoru EU na základě platných dokumentů. Z hlediska neregulérní práce se tato skupina imigrantů diferencuje na ty, (a) kteří povolení k pobytu, a tedy i k práci ztratí, a na ty, (b) kteří i přes platné povolení k pobytu stejně pracují v rámci šedé ekonomiky.

Ztráta platnosti dokumentů (ad a) a s ní související přesun přistěhovalce do kategorie *ilegální imigrant* se děje na základě dobrovolného strategického rozhodnutí nebo mimovolně. V prvním případě imigrant záměrně neobnoví platnost svých dokumentů, k čemuž může být veden řadou důvodů (například někteří imigranti nechtějí investovat čas a peníze do nejistého administrativního procesu, jiní počítají s brzkým návratem). Ve druhém případě je de-regularizace pobytu imigranta nezáměrná. Stává se, že neznalost zákonů uvede cizince do situace, kdy

není schopen své dokumenty řádně obnovit, v horším případě se stane obětí důvěry v poskytovatele práce, který mu přislíbil řádné zajištění dokumentů, ale slib nedodržel. Motivem může být například snaha o posílení vazeb závislosti přistěhovalce na zaměstnavatele nebo na prostředníka práce (viz například Nekorjak 2006).

Imigranti, kteří mají platné povolení k pobytu, avšak pracují v rámci šedé ekonomiky (ad b), využívají rozdílu mezi podmínkami k získání pracovního povolení a živnostenského listu. Pracovní povolení podléhá regulačním opatřením a kontrole úřadů práce, zatímco obstarání živnostenského listu je nepoměrně snazší.⁹ Důsledkem je vznik početné skupiny cizinců-živnostníků, kteří jsou fakticky v pozici zaměstnanců a kteří se do ekonomiky začleňují na principu subkontraktací.

Subkontraktace je obecně svěřování úkolů a činností podnikatele, které nechce realizovat sám, jiným subjektům. Subkontraktace mohou mít podobu legální (tzv. outsourcing) a nelegální (tzv. švarcsystém).¹⁰ Ve skutečnosti je však hranice mezi nelegálním švarcsystémem a legálním outsourcingem velmi tenká, a pokud je smlouva mezi podnikateli vhodně uzavřená, lze i švarcsystém vydávat za outsourcing (Peterka 2006).¹¹

Problémem švarcsystému je, že namísto rovnocenného vztahu dvou samostatných podnikatelů jde fakticky o zaměstnanecký vztah, kdy je jeden subjekt druhému podřízen a je na něm závislý (má danou pracovní dobu, používá pracovní prostředky a suroviny, které sám nevlastní, apod.).

Jestliže motivací imigrantů je usnadnit si přístup na pracovní trh, pak:

„Motivací zaměstnavatele pro uplatňování švarcsystému je snaha o zjednodušení jeho mzdové a účetní agendy a především snaha o snížení jeho nákladů (není nutné hradit zákonné odvody jako za zaměstnance). Rovněž je motivace dána úsilím o vyloučení aplikace Zákoníku práce, který zaměstnance chrání mnohem více než (...) smlouvy uzavírané mezi „podnikateli“.“ (Kočí 2005.)

I když je jedna z forem subkontraktací – švarcsystém – ze zákona neregulérní, druhá forma – outsourcing – je v souladu se záko-

nem. Proto se někteří zaměstnavatelé chrání proti postihům tím, že zodpovědnost za neregulérní zaměstnávání imigrantů přesunou na jiné firmy, které pak najmou v rámci legálního outsourcingu. Tyto najaté zprostředkovatelské firmy – často ve vlastnictví imigrantů – tedy fungují spíše jako personální agentury než jako skutečné produkční firmy. Tento trend se poprvé ve velké míře uplatnil ve Spojených státech právě v souvislosti se zavedením přísných postihů zaměstnavatelů, kteří najímali imigranty v rozporu s předpisy. Zaměstnavatelé tak reagovali na riziko odhalení a represivní opatření se v podstatě minula účinkem (Massey, Bartley 2005).

Z tabulky 1 je patrné, že téměř všichni Vietnamci a značná část Ukrajinců využívají strategii získání živnostenského listu, a potenciálně jsou tak zapojeni do systému subkontraktací.¹² V případě Vietnamců jde o práci převážně v rámci vlastní imigrantské skupiny, kdežto Ukrajinci jsou zaměstnáváni i u českých subjektů.

5. Současná integrační politika začleňování imigrantů na trh práce v Česku

Česká republika se v posledních letech etablovala jako přitažlivá imigrační destinace, o čemž svědčí trvalý nárůst počtu cizinců. Například za minulý rok (2006) o více než 43 tisíc na celkový počet 295 955 (zdroj: ČSÚ). Ze statistik Ministerstva práce a sociálních věcí ČR a Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí vyplývá, že imigranti, kteří tvoří 2,7 procenta populace, zastávají čtyři procenta pracovní síly (například v Praze a dalších regionech až deset procent). V zemích EU přitom žije podle statistik v průměru osm procent cizinců, a lze tedy předpokládat, že i u nás jich bude přibývat (Schroth 2006). Dosud se však nepodařilo zavést ucelený systém pro-integračních opatření zahrnující podpory regulérního začlenění na trh práce pro občany třetích zemí, kteří musí mít víza a pracovní povolení a kterých se nejvíce týká rizika participace v šedé ekonomice, v horším případě obchod s lidmi, resp. otrocká práce (Economic... 2004).

Existující koncepce imigrační politiky České republiky (Koncepce... 2005) deklaruje

obecný cíl začlenit imigranty na trh práce tak, aby nedocházelo k vytváření skupiny marginalizovaných přistěhovalců, zároveň reflektuje problém nucené práce a činnost organizovaného zločinu v tomto prostředí. Avšak participace cizinců ze třetích zemí, kteří nemají status trvalého pobytu, je i nadále koncipována tak, že nemají konkurovat domácí pracovní síle, a tedy mají směřovat na ta pracovní místa, která jsou neobsazena. Koncepce tedy stále počítá s řízenou regulací práce cizinců. Přistěhovalci mají být i nadále začleňováni na pracovní trh s tím, že je jim odepřena část práv spojených se svobodou pohybu a svobodným výběrem pracovního místa. I když nemůžeme podceňovat nedostatek kvalifikovaných pracovníků v určitých typech oborů, bývá tradičně nedostatek zaměstnanců spíše na sekundárním trhu práce, v hůře placených a málo prestižních oborech. To znamená, že nejpočetnější část imigrantů má být i nadále začleňována na pracovní trh skrze řízenou (i když nezáměrnou) marginalizaci.

Určitou alternativou podporující regulérní práci kvalifikovaných cizinců z ekonomicky slabších třetích zemí je projekt „Aktivní výběr kvalifikovaných zahraničních pracovníků“, který je však v současné době omezen pouze na občany Bulharska, Chorvatska, Kazachstánu, Běloruska, Moldavska, Srbska a Černé Hory, Kanady, Ukrajiny, Makedonie, Ruska a Bosny a Hercegoviny. Postupem doby by nicméně měli mít tuto možnost cizinci ze všech zemí světa (Horáková 2006b). Podmínkou k zařazení do výběrové procedury je kromě povolení k zaměstnání a víza nad 90 dnů za účelem zaměstnání minimálně úplné středoškolské vzdělání a konkrétní pracovní nabídka (Pilotní... 2003). Do současnosti (7. 3. 2007) bylo do tohoto programu zařazeno celkem 578 uchazečů (347 mužů a 231 žen). Podle původních předpokladů (Černík 2003) mělo být prvních 300 úspěšných uchazečů přijato do konce roku 2003 a v roce 2004 pak mělo uspět až 1 400 zahraničních pracovníků. Je tedy zřejmé, že tento projekt pomohl k práci v ČR pouze marginálnímu množství cizinců a že v celkovém objemu zaměstnávání zahraničních pracovníků není příliš úspěšný.

Praktické integrační politiky jsou v ČR podle zprávy OECD stále v plenkách (Economic... 2004). Jsou více rozvinuty pro malé počty uprchlíků a azylantů (jazykové kursy, právní a psychologické poradenství) než pro větší počty pracovních imigrantů.

Závěr:

V České republice jsou důvody existence neregulérního zaměstnávání cizinců ze třetích zemí, kteří potřebují pracovní povolení, podobné, jako je tomu i v jiných ekonomicky rozvinutých zemích. Charakteristiky nabízených pracovních míst jsou příčinou toho, že zaměstnavatelé nenacházejí vhodné pracovníky mezi českými občany, a jsou tudíž motivováni zaměstnávat přistěhovalce ochotné přijmout nabízená místa pro zajištění chodu svých produkčních kapacit.

Motivace neregulérně zaměstnávat imigranty má několik zdrojů. Neregulérní zaměstnávání snižuje náklady podnikatelů na pracovní sílu tím, že jim šetří prostředky na daňové odvody sociálního a zdravotního pojištění. Navíc zaměstnavatel není díky neexistenci pracovní smlouvy nucen dodržovat předpisy vyplývající ze Zákoníku práce. Rizikům spojeným s odhalením se lze vyhnout na základě outsourcingu a přenesení zodpovědnosti za neregulérní práci na firmy imigrantů.

I když imigrantům plynou určité výhody z neregulérní práce (například v podobě neplacení daní), vidíme hlavní důvody jejich jednání v tom, že takto řeší legislativně omezený přístup na pracovní trh a také vlastní zaměstnatelnost, protože struktura příležitostí je směřuje do sféry šedé ekonomiky.

Neregulérní pracovní migrace vyjadřuje nesoulad mezi v podstatě neomezenou zálibou pracovní síly imigrantů, trvalým zájmem zaměstnavatelů o (neregulérní) pracovní sílu imigrantů a omezeními, která uplatňují přijímací země vůči určitým skupinám přistěhovalců. Integrační politika Česka je v tomto směru teprve na začátku a nástroje začlenění imigrantů z ekonomicky méně vyspělých třetích zemí bez trvalého pobytu nejsou dostatečné, pokud tedy ovšem za žádoucí stav integrační politiky ČR nepovažujeme začlenění cizinců v šedé ekonomice.

Poznámky

I hofirek@fss.muni.cz.

II nekorjak@fss.muni.cz.

- 1 „Sekundární trh práce je charakterizován pracovními místy s nižší prestiží a s nižší mzdovou úrovní. Pracovní kariéra je zde málo výhodná, popřípadě se o kariéře nedá vůbec hovořit. Navíc je to trh méně stabilních příležitostí a pracovní kariéra osob, které se na tomto trhu pohybují, je přerušována obdobími kratší či delší nezaměstnanosti.“ (Mareš 1994: 51.)
- 2 Některým imigrantům charakter zaměstnání na sekundárním trhu práce vyhovuje z hlediska krátkodobosti kontraktů a snadné adaptability na pracovní místa, která nevyžadují dobrou znalost jazyka.
- 3 Novelizace zákonů z roku 2006 přinesla určitá zlepšení. Mimo jiné zkrácení čekací doby na trvalý pobyt z 10 na 5 let, dovolení podnikat i těm cizincům, kteří nemají povolen pobyt přímo za účelem podnikání, atp. (Čížinský 2006). Přesto není situace pracovních imigrantů ze třetích zemí jednoduchá. V námi prováděných výzkumech (*Příčiny marginalizace Ukrajinců na českém trhu práce, Vietnamští imigranti a český trh práce, Migrující osoby v ČR – postavení na trhu práce a sociální integrace, Poptávka po zahraničních pracovnících v České republice*) ukazují na spletitost a časovou náročnost administrativních procedur imigranti i jejich zaměstnavatelé. Aktualizovaná *Koncepce integrace cizinců* (Koncepce... 2005) nově reflektuje zbytečnou administrativní mašinérii a předjímá určité úpravy. Jejich konkrétní podoba ani časový horizont ale nejsou závazně stanoveny.
- 4 Přesné údaje o vzdělání imigrantů nejsou statisticky zpracovány. Existují jen dílčí studie mapující i vzdělání, které však nelze zobecnit na celou zkoumanou populaci (např. Drbohlav 2001; Drbohlav 2003b).
- 5 To pochopitelně neznamená, že občané Polska či Slovenska u nás také nepracují neregulérně. Také je třeba si klást otázku, zda kontrolní aparát dohlížející na pobyt a práci cizinců nefunguje tak, že zachytává spíše občany třetích zemí potřebujících víza.
- 6 <http://www.mvcr.cz/azyl/migrace.html>
- 7 http://www.czso.cz/ciz/cizinci.nsf/i/cizinci_v_cr
- 8 Schéma jsme přejali ze zprávy OECD Combating the Illegal Employment of Foreign Workers,

kteřá shrnuje příspěvky z konference Preventing and combating the employment of foreigners in irregular situation konané v Haagu v dubnu 1999 a upravili jej pro podmínky platné v České republice.

- 9 Na rozdíl od mnoha zemí EU není vyžadován žádný obchodní plán a ani neexistuje žádný požadavek na dostatek finančního kapitálu (OECD Economic Survey 2004).
- 10 Podle novely zákona o zaměstnanosti (202/2005 Sb.). Vznik názvu švarcsystém je spojován s podnikatelem Miroslavem Švarcem. Ten v době, kdy to ještě nebylo nezákonné (do konce roku 1991), všechny své zaměstnance změnil na osoby samostatně výdělečně činné a výrazně ušetřil na platbách sociálního a zdravotního pojištění. Timto nápadem se inspirovali i další zaměstnavatelé, proto došlo k novelizaci zákona o zaměstnanosti k 1. 1. 1992, podle které byl tzv. švarcsystém téměř zakázán (Slámová 2006).
- 11 V České republice se začíná outsourcingu využívat hlavně v oblasti informačních technologií a předpokládá se, že outsourcing je v Česku „průmyslem s budoucností“ (Ho, Atkins 2006).
- 12 Ze statistických údajů však není zřejmé, kolik vlastníků živnostenských listů skutečně podniká a kolik je jich fakticky v pozici zaměstnanců – viz dále.

Seznam literatury:

- BASGEN, B., BLUNDEN, A. 2004. **Toyotism**. *Encyclopedia of Marxism* <http://www.marxists.org/glossary/terms/t/o.htm> [on-line][16. 4. 2007]
- BOUŠKOVÁ, P. 2005. **Pracovní migrace cizinců v České republice v 70. až 90. letech**. Praha: MPSV. www.mvcr.cz/azyl/integrace2/nks01/prispevek4.pdf [on-line][16. 4. 2007]
- BROUČEK, S. 2003. **Aktuální problémy adaptace vietnamského etnika v ČR**. Praha: Etnologický ústav AV ČR.
- CASTLES, S., MILLER, J. M. 1998. **The Age of Migration**. Houndmills: Macmillan Press Ltd.
- ČERNÍK, J. 2003. **Aktivní nábor kvalifikované síly: kanadské bodování přistěhovalců, ale i české státní správy na kluzišti mezinárodní migrace**. *Migraceonline.cz*. http://www.migraceonline.cz/clanky_f.shtml?x=143567 [on-line][16. 4. 2007]

- ČIŽINSKÝ, P. 2006. **Zásadní novela cizineckého zákona, sněmovní tisk 1107.** *Migraceonline.cz*. http://www.migraceonline.cz/legislativa_f.shtml?x=1758259 [online][16. 4. 2007]
- DAUVÉ, G., NESIC, K. 2002. **What? Why? How?** *Troploin Newsletter*. <http://troploin0.free.fr/biblio/whither/> [on-line][16. 4. 2007]
- DRBOHLAV, D. 2003. **Immigration and the Czech Republic (with Special Respect to the Foreign Labor Force).** *International Migration Review*, vol. 37, no. 1, p. 94–224.
- DRBOHLAV, D. 2001. **Ukrajinská komunita v České republice.** In ŠÍŠKOVÁ, T. *Menšiny a migranti v České republice*. Praha: Portál.
- DRBOHLAV, D. 2003b. **Současná migrace Ukrajinců a Rusů do Česka – Podobnosti a rozdílnosti.** *Migraceonline.cz*. http://www.migraceonline.cz/clanky_f.shtml?x=130054 [on-line][16. 4. 2007]
- DÜVELL, F. 2006. **Irregular Migration: a Global, Historical and Economic Perspective.** In DÜVELL, F. *Illegal Immigration in Europe: Beyond Control*. Houndmills, New York: Palgrave MacMillan, s. 14–34.
- FASSMANN, M. 2000. **Stínová ekonomika I. (Úvod do studia).** Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky.
- FASSMANN, M. 2006. **Stínová ekonomika III: Práce na černo.** Praha: Soudy.
- GARSON, J.-P., LOIZILLON, A. 2003. **Changes and Challenges Europe and Migration from 1950 to Present.** Brusel: OECD. <http://www.oecd.org/dataoecd/15/3/15516948.pdf> [on-line][16. 4. 2007]
- GLYTSOS, N. P. 2005. **Stepping from Illegality to Legality and Advancing towards Integration: The Case of Immigrants in Greece.** *International Migration Review*, vol. 39, no. 4, p. 819–840.
- HO, L., ATKINS, A. 2006. **IT Outsourcing: Impacts and Challenges. IT-Enabled Strategic Management: Increasing Returns for the Organization.** In WALTERS, B., TANG, Z., HERSHEY, P. A.: *Idea Group Publishing*, s. 244–274. *Gale Virtual Reference Library*. Thomson Gale. <http://find.galegroup.com/gvrl/infomark.do?&contentSet=EBKS&type=retrieve&tabID=T001&prodId=GVRL&docId=CX2559100022&source=gale&userGroupName=masaryk&version=1.0> [on-line][16. 4. 2007]
- HORÁKOVÁ, M., 2006a. **Mezinárodní pracovní migrace v ČR.** Praha: VÚPSV.
- HORÁKOVÁ, M. 2006b. **Zahraníční pracovní migrace v České republice dva roky po vstupu ČR do EU.** Praha: VÚPSV.
- KOČÍ, P. 2005. **Švarcsystém a „zaměstnávání podnikatelů“.** *Měsíc.cz*. <http://www.mesec.cz/clanky/svarcsystem-a-zaměstnavani-podnikatelu/> [on-line][16. 4. 2007]
- Koncepce integrace cizinců.** 2005. http://www.czso.cz/ciz/cizinci.nsf/i/koncepce_integrace_cizincu [on-line][16. 4. 2007]
- Labor Migration Assessment for the WNIS Region.** 2006. Kiev: International Organization for Migration.
- NEKORJAK, M. 2005. **Imigrace Ukrajinců do České republiky.** In STANĚK, A., DOPIA, M. *Výchova k demokratickému občanství a vzájemné toleranci v multikulturní společnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, s. 91–109.
- NEKORJAK, M. 2006. **Klientský systém a ukrajinská pracovní migrace do České republiky.** *Sociální studia*, č. 1, s. 89–109.
- MASSEY, D. S., BARTLEY, K. 2005. **The Changing Legal Status Distribution of Immigrants: A Cution.** *International Migration Review*, vol. 39, no. 2, p. 1103–1125.
- MEDUNA, M. 2003. **Employment of Foreigners in and from the Czech Republic.** In *Migration for Employment. Bilateral Agreements at a Crossroads*. Brusel: OECD. <http://213.253.134.43/oecd/pdfs/browseit/8104171E.PDF> [on-line][16. 4. 2007]
- SCHIERUP, C.-U., HANSEN, P., CASTLES, S. 2006. **Migration, Citizenship and the European Welfare State. A European Dilemma.** Oxford University Press.
- SCHROTH, J. 2006. **Pilotní projekt pro kvalifikované zahraniční pracovníky vstoupil**

- do druhé poloviny. Praha: IOM, MPSV. <http://www.imigracecz.org/?lang=cz&article=media&full=true&mm=3175> [on-line][16. 4. 2007]
- Economic Survey of the Czech Republic.** 2004. Brusel: OECD. http://www.oecd.org/document/51/0,2340,en_2649_201185_33903667_1_1_1_1,00.html [on-line][16. 4. 2007]
- PETERKA, R. 2006. Švarcsystém – účinný, geniální, ale stále nelegální. *idnes.cz*. http://podnikani.idnes.cz/svarcsystem-ucinnny-genialni-ale-stale-nelegalni-fu6/p_dane.asp?c=A060718_135423_p_dane_vra [on-line][16. 4. 2007]
- Pilotní projekt Aktivní výběr kvalifikovaných zahraničních pracovníků. Zpráva o realizaci projektu v roce 2003.** Praha: MPSV. <http://www.imigracecz.org/?lang=cz&article=media&full=true&mm=41> [on-line][16. 4. 2007]
- PIORE, M. J. 1979. **Birds of Passage. Migrant Labour in Industrial Societies.** Cambridge: Cambridge University Press.
- REINER, E. 2003. **Illegal immigration and the underground economy.** Conference paper. <http://www.anu.edu.au/NEC/Archive/reyneri.pdf> [on-line][16. 4. 2007]
- SIROVÁTKA, T. 2007. **Dynamika soudobého trhu práce: flexibilita, segmentace a inkluze.** Rukopis Brno: FSS MU.
- SLÁMOVÁ, T. 2006. **Trh práce v ČR po vstupu do EU.** Diplomová práce Brno: MU.
- SOPEMI 2001. Trends in International Migration.** Brusel: OECD. <http://213.253.134.43/oecd/pdfs/browseit/8101131E.PDF> [on-line][16. 4. 2007]
- SOPEMI 2003. Trends in International Migration.** Brusel: OECD. <http://213.253.134.43/oecd/pdfs/browseit/8104011E.PDF> [on-line][16. 4. 2007]
- TAPINOS, G. 2000. **Irregular Migration: Economic and Political Issues.** In OECD. **Combating the Illegal Employment of Foreign Workers.** S. 13–45. Brusel: OECD. <http://www.oecd.org/scripts/publications/bookshop/redirect.asp?812000141P1> [on-line][16. 4. 2007]
- The European Commission on Factors Influencing Labour Migration.** *Population and Development Review*, Vol. 27, No. 2, Pp. 391–394.
- Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2003.** 2004. Praha: Úřad vlády ČR: Sekretariát Rady vlády pro národnostní menšiny.

Možnosti sociálních intervencí v prostředí ilegální pracovní migrace

Possibilities of Social Intervention in the Environment of Illegal Labour Migration

Pavel Kliment, Daniel Topinka

PhDr. Pavel Kliment, Ph.D.,¹ pracuje jako odborný asistent na katedře sociologie a andragogiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Zabývá se zde obecnými problémy poradenství v sociální práci. V letech 1999–2005 pracoval jako metodik sociální práce ve Správě uprchlických zařízení Ministerstva vnitra ČR, kde zastával i funkci psychologa.

PhDr. Daniel Topinka² působí jako odborný asistent na katedře sociologie a andragogiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Věnuje se tématu mezinárodních migrací a sociální inkluzi imigrantů. V letech 1999–2005 pracoval jako sociální pracovník a vedoucí přijímacího střediska Vyšní Lhoty ve Správě uprchlických zařízení Ministerstva vnitra ČR.

Abstrakt

Ve stati pojednáváme o možnostech sociální intervence ve prospěch ilegálních pracujících migrantů. Nejprve vymezujeme termíny ilegální migrace a ilegální pracující migrant, dále se zabýváme situací a postavením ilegálních pracujících migrantů v rámci ČR a dospíváme k deskripci jejich životních podmínek. Uvedené uvozuje vlastní nástin možných podob sociální intervence.

Abstract

In our article, we deal with the possibilities of social intervention in favour of illegal labour migrants. First, we define the terms of illegal migration and illegal labour migrant, then we focus on the situation and status of illegal labour migrants in the Czech environment and come to a description of their living conditions. In conclusion of the above findings we try to outline possible forms of social intervention

Úvod

Tato stať si klade za cíl zvážit možnosti sociální práce v sociálním prostředí ilegálních pracujících migrantů. Hned v úvodu vyjasníme naši pozici. Neusilujeme o deskripci všech perspektiv životního světa ilegálních pracujících migrantů, stejně tak nechceme hledat zázračné recepty na zlepšení jejich situace. Rovněž neposuzujeme klady či zápory možných opatření a intervencí, které může stát při řešení postavení ilegálních migrantů ze své pozice uplatnit. Představujeme daný jev v jeho hlavních rysech a nastiňujeme možné způsoby sociální pomoci ve prospěch zmíněných osob.

I. Ilegální pracovní migrace v EU

Není v možnostech tohoto článku popsat všechny aspekty ilegální pracovní migrace, v úvodu chceme čtenáři představit jen několik základních informací. Ilegální pracovní migrace se objevila jako obtížně čitelný produkt procesu formování národních států. V západní Evropě se utváří od konce 19. století, kdy jednotlivé národní státy začaly definovat imigrační kritéria a migranti je následně začali obcházet (Castles a Miller, 1993). Ilegální pracující migranti překračují hranice států a pobývají na jejich území v rozporu s tamními zákony. Státy při prosazování svých

hospodářsko-politických zájmů přijímaly různá ochranná opatření ve prospěch svých občanů, jimiž regulovaly pobyt cizinců na území a upravovaly podmínky pro vstup na trh práce. Ilegální pracující migranti jsou těmi, kdo tato opatření začleněná do legislativy obcházejí. Z toho můžeme odvodit, že tzv. ilegální pracující migrant je především právním konstruktem, který vyprodukoval národní stát – ilegality migrantů je konstruována legálně (De Genova, 2002).

Ilegální migrace je v rámci politického diskursu považována za hrozbu a nebezpečí pro stát a jeho občany (Düvell, Jordan, 2002). Obavy z ilegálních migrujících se odvíjejí od politizace imigračního diskursu v sedmdesátých a osmdesátých letech dvacátého století, kterou provázelo zavádění sankcí např. vůči zaměstnavatelům ilegálních migrantů (Castles a Miller, 1993). Prosazování různých omezení a restrikcí s cílem více regulovat imigraci vedlo k tomu, že stále více migrujících začalo tato protiimigrační opatření obcházet. Ilegální migranti se v posledních desetiletích stali součástí společnosti západní Evropy, kde bývá jejich počet odhadován v řádech milionů. Jedná se pouze o odhady, odpovídají přibližně 10 % legálně pobývajících imigrantů v té které zemi (Castles a Davidson, 2000). Jejich celkový počet byl v západní Evropě na počátku devadesátých let odhadován v rozmezí 3,5 až 5,5 milionů. Ilegální pracující migranti se v poslední dekádě objevili i v prostoru tzv. imigrační nárazníkové zóny (immigration buffer zone), což je označení užívané pro Maďarsko, Polsko, Českou republiku a Slovenskou republiku, jež bezprostředně sousedí se zeměmi západní Evropy. Díky své geografické poloze vytváří jakési nárazníkové pásmo proti migraci z východu do západní Evropy.

Na území EU podle odhadů vstupuje 120 až 500 tisíc ilegálních migrantů (Scott, 2004). Evropská unie se ztotožňuje s horním odhadem. Téma nelegálního přistěhovalectví je od roku 1999 součástí společné imigrační politiky, která zahrnuje uplatňování vízové politiky, uzavírání readmisních dohod, repatriace ilegálně pobývajících cizinců z třetích zemí, potírání převáděčství a ostrahu hranic. Evropská komise ve svém sdělení z roku 2001 deklaruje

snahu řešit otázku nelegálního přistěhovalectví prostřednictvím komplexního přístupu. Jednotlivá opatření nalezneme ve třech akčních plánech Evropské rady z roku 2002 o nelegálním přistěhovalectví, vnějších hranicích a navrácení. Za nelegální přistěhovatele jsou označeni ti, kteří na území členských států vstoupili nelegálně, nebo přicestovali legálně a následně překročili dobu svého pobytu či účel pobytu, případně i neúspěšní žadatelé o azyl, kteří v zemi zůstali i po konečném zamítnutí své žádosti. Haagský program stanovil agendu stupňování boje proti těmto podobám nelegálního přistěhovalectví, mimo jiné i oblasti nelegální práce. Nelegální práci se v tomto případě rozumí jakýkoli druh placené hospodářské činnosti vykonávané státním příslušníkem třetí země, který pobývá nezákonně na území EU (Sdělení Komise o prioritách boje proti nelegálnímu přistěhovalectví státních příslušníků třetích zemí, 2006).

Řešení EU spatřuje zejména v zavedení jasných pravidel pro legální migraci, která by uspokojila potřeby pracovních trhů. Některé členské země EU uskutečnily v minulých letech regularizaci – udělily ilegálním přistěhovalcům povolení k dlouhodobému pobytu. Regularizační programy patří k vnitrostátním opatřením, která EU přijímala pro rozporuplné dopady spíše rezervovaně. Právní rámec k regularizacím na úrovni EU neexistuje.

Nelegální práci EU považuje za klíčový přitahující (pull) faktor. Připouští, že riziko odhalení zaměstnavatelů i zaměstnanců je velmi malé, přičemž nelegální práci provázejí závažné podoby vykořisťování a pracovníci jsou izolováni od sociálního zabezpečení. EU v tomto směru postrádá kvalitní informace o fenoménu práce vykonávané nelegálně pobývajícími státními příslušníky třetích zemí (Sdělení Komise o prioritách boje proti nelegálnímu přistěhovalectví státních příslušníků třetích zemí, 2006). Castles zařazuje ilegální pracovní migraci do kategorie státem nechtěných imigrací (Castles a Miller, 1993). Přestože existují snahy ilegální imigraci omezovat, úspěchy takovýchto politik mají své limity. Je obtížné otevřít hranice mezinárodnímu pohybu kapitálu, informací a zboží a současně je uzavřít pro migrující (Castles a Miller, 1993).

Přispívají k tomu i další kontradikce v oblasti pracovního trhu. Na straně zaměstnavatelů existuje poptávka po levné pracovní síle, kterou provázejí postupy přenášení rizik a nevýhod na pracovníky. Zaměstnavatelé se zbavují zodpovědnosti za pracovníky a přesouvají na ně některé náklady za účelem snížení svých nákladů a dosažení vyšších zisků. Práce ilegálních migrantů je v jistých segmentech pracovního trhu nezbytná a vlastně i obtížně nahraditelná, což poněkud zpochybňuje dosažitelnost deklarovaných cílů v boji proti nelegálnímu přistěhovalectví.

II. Ilegální pracující migranti

Přítomnost ilegálních pracujících migrantů nás vede k zamyšlení nad otázkou sociální spravedlnosti a možnosti uplatňování základních lidských práv a svobod v prostředí států, které bývají označovány za demokratické a rozvinuté. V úvodu jsme zmínili, že označení „ilegální pracující migrant“ je právním konstruktem, který vyprodukoval národní stát (De Genova, 2002). Samotné studium ilegality je epistemologickým, metodologickým a politickým problémem. Ilegalita je konstruktem, výrazem právního statusu, který se odvozuje od státního občanství. Stát legitimizuje zdroje sociální podpory pro své občany, nikoliv pro ilegální pracující migranty, kterým je odepřeno začlenění do občanských, politických, sociálních a dalších sfér. Pro potřeby sociální práce budeme ilegality imigrantů vnímat jako parciální, samostatně existující realitu, přičemž jsme si vědomi toho, že ve skutečnosti žádnou pevnou substanci netvoří. Naopak se v čase mění, rekonstruuje se a také vnitřně stratifikuje.

Kdo je tedy v rámci politicko-právního diskursu označen za ilegálního pracujícího migranta? Jedná se o migrující osoby, které vykonávají práci bez povolení k zaměstnání, což vesměs provází ilegální pobyt na území. Migrující pobývají na území státu v rozporu s právními předpisy, přičemž přišli o možnost na území státu pobývat legálně a této možnosti už nemohou využít ani v budoucnu (např. odmítnutí žadatelé o vízum, vyhoštění cizinci). Tito migranti bývají označováni za ty, kteří překročili povolenou dobu pobytu, ilegální mi-

granty („overstayers“, „sans-papiers“). Může jít také o případy osob, jež pobývají na území státu v rozporu s právními předpisy, kteří však mohou svůj pobyt legalizovat, ale nečiní tak (např. obnovení víza). Tito lidé bývají označováni za utajené, neregulérní („clandestine“, „undocumented“), neboť jejich cílem je vyhnout se zlegalizování pobytu. Jiným případem jsou imigranti, kteří se po dobu svého legálního pobytu živí prací, aktivně vyhledávají ilegální pracovní trh a většinu času na něm participují. Porušují tak právní předpisy v oblasti zaměstnanosti cizinců. Gosh doporučuje od sebe vzájemně odlišit ilegální příchod do země, ilegální pobyt a ilegální pracovní aktivity (Gosh, 1998).

Politicko-právní diskurs charakterizují dva druhy výpovědi o ilegálních imigrantech. Jsou vnímáni jako nechtění nelegální přistěhovalci, kteří se ale ocitají v roli vykořisťované pracovní síly či oběti zločineckých struktur. Jejich postavení se vyznačuje tím, že nemají přístup k právům a je snadné je vykořisťovat (Castles a Davidson, 2000). Ilegální migranti se na novou životní situaci adaptují a smířují se s tím, že jim jsou odepřena základní lidská práva. V každodenním životě se musí se svým nabytým ilegálním statutem vyrovnat. Buď ho maskují, vytěsňují, nebo jinak kompenzují (Solis, 2004). Sociální prostor, který zmínění imigranti obývají, charakterizují různé stupně omezování imigrantů. Coutina v této souvislosti zmiňuje dimenze neexistence, jež jsou na imigranta „uvaleny“. Život v ilegalitě je vytěsňován za hranice legality a ilegální migrant podléhá zneviditelnění. Status „ilegála“ má dočasný charakter, je zpochybňována legitimita příbuzenských svazků, znemožněny běžné aktivity, jako řízení automobilu, cestování, práce. Pokud se k nim imigrant uchýlí, porušuje další zákonné předpisy (Coutin, 2000). Život v ilegalitě provází skrývání se, omezování fyzického pohybu a sociální mobility. Imigranti se pod tlakem nejisté budoucnosti nuceně orientují na přítomnost a rezignují na rozvíjení dlouhodobějších životních strategií (De Genova, 2002). Podřizují své strategie limitující životní situaci, přizpůsobují se podmínkám ilegality a jsou vystaveni mnohočetným materiálním a sociálním deprivacím.

III. Situace v České republice

Při zjišťování údajů o ilegální pracovní migraci se můžeme opřít o dostupné, ale z pohledných důvodů neúplné statistické údaje a dále některé pilotní výzkumy. Nejdříve uvádíme absolutní počty ilegálních migrantů, jak jsou uváděny v běžně dostupných statistikách. V roce 2005 registrovalo Ředitelství služby cizinecké a pohraniční policie MV ČR 14.545 případů nelegální migrace cizinců. Tento údaj zahrnuje počet cizinců, kteří byli zadrženi při nedovoleném překročení státní hranice, a také počet těch, u nichž policie zjistila porušování pobytového režimu. Cizinců bez povolení k pobytu policie zadržela 9.800. Nejčastěji sem patří občané Ukrajiny, kteří tvoří 70.% všech cizinců, za nimi se umístili občané Vietnamu, Číny, Běloruska a Ruska. V roce 2004 porušilo pobytový režim 16 696 cizinců a v roce 2003 pak 21 350 (Český statistický úřad, 2007). Tolik oficiální statistiky. O skutečném rozsahu ilegální pracovní migrace můžeme pouze spekulovat. Odhady často vycházejí z toho, že ilegální pracovní migrace kopíruje stav migrace legální v oblasti státní příslušnosti i ekonomických aktivit. Konkrétní údaje, na jejichž základě by bylo možné formulovat intervence a politiky vůči této sociální skupině, doposud v Evropě chybějí (LeVoy, Verbruggen, 2005). S obdobnou situací se setkáváme v České republice, a tak například u již zmíněných Ukrajinců odhady neurčitě zmiňují počty v řádu desítek až stovek tisíc osob (Výzkum obchodu s lidmi především za účelem nucené práce, 2005). Jen pro srovnání – k 31. 12. 2006 bylo v ČR registrováno 86 676 Ukrajinců s trvalým či dlouhodobým pobytem.

Již jsme uvedli, že ilegální pracující migrant je právním konstruktem, z čehož plyne, že jeho ilegalitu podmiňuje konkrétní stav legislativy daného státu. V České republice lze z hlediska konstruování ilegální pracovní migrace nalézt dva významné okamžiky. Prvním bylo zpřísnění imigrační politiky, které představovalo přijetí restriktivnějšího cizineckého zákona a nového azylového zákona s účinností k 1. lednu 2000. V tomtéž období došlo k zavedení vízového režimu s Ukrajinou a také k přijetí omezujících opatření v oblasti zaměstnávání cizinců. Toto mělo za následek institucio-

nalizaci pracovní migrace z Ukrajiny (Uherek, 2001) a ztrátu víry cizinců v možnost získání zaměstnání legální cestou (Livinský a Kočík, 2003). Druhým okamžikem byla změna systému zaměstnávání v roce 2004 v souvislosti se vstupem ČR do Evropské unie. Cizinci tak byli rozděleni do dvou kategorií – na občany států EU a na ty, kteří občany států EU nejsou. Občané států EU mají vstup na trh práce volný, ostatní musí splnit určité podmínky, mezi něž patří udělení povolení k zaměstnání na konkrétní pracovní místo, povolení k pobytu a povolení získávat zaměstnance ze zahraničí na ohlášená volná pracovní místa, na která nelze přijmout domácí uchazeče o zaměstnání.

Zaměstnávání cizinců může mít dvě podoby: cizinec je buď zaměstnán u právnické či fyzické osoby, nebo může sám podnikat. Pokud pracovní poměr skončí dříve, vyprší i platnost povolení k pobytu za účelem zaměstnání. Povolení k zaměstnání může úřad práce prodloužit, podmínkou je výkon stejné práce u stejného zaměstnavatele na stejném místě výkonu práce. Za nelegální pracující migranty jsou považováni cizinci, kteří porušují podmínky zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, který upravuje zabezpečování státní politiky zaměstnanosti. Podle tohoto zákona je nelegální práce každá práce, která není cizincem vykonávána pro právnickou nebo fyzickou osobu na základě pracovněprávního vztahu nebo jiné smlouvy, nebo je vykonávána v rozporu s vydaným povolením k zaměstnání nebo bez tohoto povolení, je-li povolení k zaměstnání vyžadováno. V případě nelegální práce hrozí zaměstnanci finanční postih do výše 10 000 Kč a zaměstnavateli do výše 2 milionů Kč.

IV. Jak žijí ilegální pracující migranti

V oblasti ilegální pracovní migrace se zatím musíme smířit s nedostatkem systematických analýz, které by zachycovaly sociální prostředí migrantů. Vládní i nevládní zdroje, z nichž můžeme informace čerpat, představují ilegálního pracujícího migranta především jako oběť vykořisťování. Nejvíce informací máme k dispozici z prostředí ukrajinské ilegální migrace, neboť je nejrozsáhlejší a neizoluje ji jazyková bariéra, jak je tomu například u migrujících z Vietnamu, Číny či Mongolska. Při popisu

života ilegálních pracujících migrantů jsme vycházeli ze sekundárních zdrojů.

K vykořisťování pracujících migrantů dochází v rámci tzv. klientského systému. Klientský systém autoři popisují na příkladu ukrajinské migrace, přičemž jeho vznik lokalizují do rurálního prostředí Zakarpatské Ukrajiny (Uherek, 2001). Silně je ovlivněn kolektivistickými rysy sovětského hospodářství (Černík, 2005). Za klienta je označován člověk, který organizuje ukrajinskou pracovní sílu a nabízí ji na českém trhu práce (Nekorjak, 2006). Z těchto transakcí mu plynou vlastní zisky. Klienti organizují život pracovníků, dohlížejí na dodržování pravidel, zajišťují práci, zprostředkovávají kontakt s okolním světem a zaměstnavateli, ochraňují pracovníky, zabezpečují přepravu do země a také nabízejí celý komplex dalších služeb, jako dopravu na pracoviště, ubytování, pojištění pro případ úrazu či vyřízení živnostenského listu. Z uvedeného výčtu vyplývá, že klienty nemůžeme považovat za pouhé zprostředkovatele práce. Kontrolují ilegální pracovníky a izolují je od okolního světa. Tito pracovníci zůstávají v rámci mocensky nerovných vztahů na spodních příčkách hierarchického systému, nad nimi se nalézají klienti, ještě výše pak mafie, která se do vztahů zapojila později (Nekorjak, 2006). Celý mechanismus spočívá na tom, že klienti organizují pracovní sílu a ta zase napomáhá celý systém udržovat ekonomicky – financuje ho tím, že v jeho prospěch odvádí třetinu až polovinu svého výdělků. Celý mechanismus je udržován v chodu prostřednictvím disciplinace pracovní síly a výhodnosti pro všechny participující strany. Tímto způsobem profitují nejenom klienti, ale i zaměstnavatelé a koneční konci i český stát.

Ilegální migranti pracují ve špatných podmínkách. Jejich „neexistence“ umožňuje několikastupňové vykořisťování, přičemž se pracovníci adaptují na dočasně nevyhovující životní podmínky. Ilegální pracovníci nemají zajištěný přístup k sociální a zdravotní péči. Náročná fyzická práce vede k velké zátěži organismu a úbytku tělesného i duševního zdraví. Pracovníci se v případě nemoci neléčí, přitom pracují v odvětvích, kde je riziko onemocnění či úrazu vysoké. Pokud pracovat nemohou,

stávají se neužitečnými. Zdravotní komplikace je problémem, mezi něž patří i těhotenství, které pracovní sílu diskvalifikuje. Znamená to, že migrant nevydělá peníze a nebude mít na případné splacení dluhů, které mu imigraci vznikly.

Migrující vykonávají namáhavou práci na místech, kde by měl být kladen důraz na respektování bezpečnosti a ochrany zdraví při práci. Pracovní podmínky jsou nevyhovující, zdraví nebezpečné a nehygienické. V některých případech pracovníci či pracovnice přespávají přímo na místě práce (stavba, kravín). Pracují déle než osm hodin, někdy dvanáct, ale i osmnáct hodin denně (Výzkum obchodu s lidmi především za účelem nucené práce, 2005). Po práci dostatečně neodpočívají, doba odpočinku se omezuje na zajištění základních potřeb – stravování a spánek. Pracuje se rovněž o víkendů a v noci. Možnost vést kulturní život je vyloučena. Ilegální migranti se nepravdělně stravují, v některých případech jsou závislí na dodávání stravy klientem. Během svého pobytu se snaží snižovat své životní náklady, aby více ušetřili. Omezují se ve svých potřebách a nárocích – vyhovuje jim levné ubytování a vítají všechny úlevy, které vedou ke snížení životních nákladů na minimum. Vzhledem k charakteru vykonávané práce se často přemisťují z místa na místo, což jim znemožňuje si vypěstovat k danému místu vztah. Neustále střídají prostředí a práci. Pohybují se na sekundárním trhu práce a pracují zejména ve stavebnictví, zemědělství a oblasti služeb. Výdělek často posílají domů a přizpůsobují se stávajícím podmínkám, byť sebehorším. Vidina výdělků dokáže překonat dočasné potíže. Ne ale všem. Fyzicky náročné pracovní podmínky a katastrofální poměry bydlení mohou vyvolávat pocit odcizení a touhu vrátit se domů (Leontiyeva, 2005). Migrující se orientují na přítomnost a svou momentální situaci považují za dočasnou. Pracují v uzavřených komunitách (Fedyuk, 2006).

Jednou z obtížných situací je okamžik, kdy se ilegální pracovníci ocitnou bez práce. Hledají nové příležitosti a výjimkou není střídání klientů. Trpí nedostatkem soukromí, bydlí na ubytovnách či v bytech, kde vládou pravidla, která mohou ovlivnit jen minimálně. Jsou

omezování ve fyzickém pohybu. V extrémních případech jim klienti brání v opuštění pracovního prostoru. Ale i pracovníci váží, kam a kdy si mohou vyjit. Z obav o vyzrazení vyvinuli řadu maskovacích praktik s cílem zakrýt svůj pohyb. Tento pohyb je neviditelný, nebýt vyzrazen a sankcionován znamená umět se pohybovat neviditelně a neustále se učit tomu, jak být nenápadným (Topinka, 2006).

Pracovníci se ocitají v prostředí, kde strádají ztrátou sociální identity. Často doma nechávají celé rodiny a narušují své rodinné vztahy. Zkušenost v nové zemi je také měnící. Obtížný pak může být i návrat, který může provázet pocit viny pro opuštění rodiny nebo podezření z nemravného chování v cizině (Fedyuk, 2006). V řadě případů se ale neocitají v izolaci, protože se jejich migrace odehrává v rámci etnických a příbuzenských sítí, které poskytují oporu. Další záležitostí je propad na pomyslném společenském žebříčku, kdy migrující akceptují práci, která neodpovídá jejich vzdělání a kterou by doma nevykonávali. V případě obtíží se mohou obrátit o pomoc v rámci sociální sítě, ale ne vždy v ní panuje solidární atmosféra. Někdy není komu si stěžovat, krajané jsou považováni za nespolehlivé a žádat o pomoc u českých úřadů je riskantní (Topinka, 2005). To vede k vyzrazení a následné sankci v podobě vyhoštění ze země. Pracovníci žijí v neustálých obavách, že je někdo může udat, což by jejich pracovní pobyt ukončilo. Ilegální status také znemožňuje provádět řadu „běžných“ aktivit – např. oženit se, vyřídit si řidičský průkaz, obrátit se na úřady o pomoc.

Pracovníci se občas stávají obětí podvodného jednání ze strany klientů. Není jim vyplacena mzda, což je pro ně značně frustrující. Odevzdávají část svého výdělků a jsou na svém klientovi značně závislí. Klienti nad pracovníky vykonávají přímý dohled a používají celou škálu praktik, aby si nad nimi udrželi kontrolu. Mezi nimi může být uplatňování informačního embarga, kdy klient využívá své převahy v oblasti sociálních kontaktů a orientace v českém prostředí, přičemž záměrně pracovníky dezinformuje ohledně jejich možností nebo jim zadrží pas. Často je záměrně vmanévruje do postavení ilegálního migranta. Dalším prostředkem jsou různá nátlaková jednání a vyhro-

žování ublížením pracovníkovi nebo členům jeho rodiny. Uniknout z klientského systému je téměř nemožné. Je zřejmé, že stres spojený s touto pracovní migrací je velký. Expozice mnohočetných deprivací může ústít ve vážné následky.

V. Možnosti sociální intervence ve prospěch nelegálních pracujících migrantů

Z výše uvedených skutečností vyplývá, že ilegální pracující migranti tvoří specifickou skupinu klientů v sociální práci. Předně se jedná, s ohledem na existující odhady, o poměrně rozsáhlou klientskou skupinu, pokud uvážíme, že se na našem území vyskytují řádově desítky až stovky tisíc nelegálních pracujících migrantů. Nelze však očekávat, že každý nelegální pracující migrant vysloví zakázku sociální pomoci.

V sociálním prostoru hostitelské země se Tito jedinci pohybují za pomoci prostředníků, jejichž úkolem je napomoci adaptivnímu jednání v daném prostoru. Pro tyto prostředníky se na našem území vžil označení klienti (z ruštiny). V textu však budeme hovořit o tzv. klientech, a to z pochopitelného důvodu zabránění jisté terminologické zmatečnosti, protože termín klient má již v teorii i praxi sociální práce svůj ustálený význam. Zákonitosti fungování klientského systému jsme objasnili v předchozím textu. Vztah mezi ilegálním pracovníkem a jeho tzv. klientem je mnohdy jednostranně vymezován jako vztah konkurence. Nelegální pracující migrant je zobrazován jako pasivní oběť své nastalé životní situace, tzv. klient pak jako aktivní činitel, který zneužívá stavu nouze ilegálního pracovníka. Pokušíme se však v dalším textu naznačit, že daný vztah vykazuje jak znaky konkurence, tak i znaky jisté reciprocit. Převaha jedné ze strategií z perspektivy tzv. klienta pak v konečném důsledku určí, zda klient vůbec vysloví zakázku sociální intervence či nikoli.

Přirozenou adaptační strategií nelegálních pracujících migrantů je zůstat skryt v sociálním prostoru hostitelské země, neupozorňovat na sebe, protože tímto by došlo k odhalení zastávaného ilegálního statusu. Celkově lze konstatovat, že sledovaná klientská skupina je ve zvýšené míře ohrožena zranitelností. Ona zranitelnost pramení ze skutečnosti, že jsou vytěsňeni

až za samotnou hranici legality, vyskytují se v prostoru, který lze označit jako vakuum legality. Lze na ně nahlížet jako na skupinu extrémně vyloučených osob. Těmto jedincům je odepřen přístup k právům, respektive je jim tento přístup značně omezen. Pokud již vyhledávají sociální oporu v rámci veřejnoprávních institucí, jsou nuceni se demaskovat, žádosti o pomoc se souběžně hlásí ke svému nelegálnímu statusu. Vystaví se tak riziku, že vůči nim budou aplikovány legální sankce v podobě zadržení a následného vyhoštění. Je zřejmé, že uvedený stav životní nouze nelegálního pracovníka využívají ve svůj prospěch osoby, které se nacházejí v životním prostoru legality nebo k němu mají snadnější přístup a jsou prostředníky mezi těmito životními prostory. Půjde především o zmíněné tzv. klienty, takto zprostředkovatele zaměstnání a někdy též ubytování (a dalších služeb), kteří s touto závislostí pracovníků na své osobě mohou i dopředu kalkulovat. Uvedeného budou využívat i další osoby, které přicházejí s nelegálními pracujícími migranty do sociálního kontaktu a kteří zastávají legální sociální status. Pracovník tedy nemusí mít vždy zjevného tzv. klienta, některé funkce tzv. klienta však přebírají právěti, kteří zprostředkují kontakt pracovníka s legálním životním prostorem. Ilegální pracující migranti pak přirozeně hledají sociální oporu v rámci své sociální sítě, tedy mezi nositeli obdobného sociálního statusu. Někdy funkci sociální opory plní i samotní tzv. klienti. Je tedy zřejmé, že pak v této souvislosti nelze hovořit pouze o konkurenčních strategiích tzv. klienta vůči nelegálnímu migrantovi.

Zvýšená zranitelnost nelegálních pracujících migrantů plyne nejenom z faktu, že se permanentně nacházejí ve vakuu legality, ale též ze skutečnosti, že jsou nositeli komodifikované pracovní síly.

Jejich pracovní síla se stala zbožím, které jednoznačně určuje životní standard svého nositele a případně též i jeho rodiny. Nacházejí se v obdobné situaci, v jaké se nacházeli námezdní dělníci v počátcích konstituování trhu práce. Je jim zabráněno, opět díky jejich nelegálnímu postavení, vstupovat do procesu dekomodifikace pracovní síly, nemohou tak využívat alternativních prostředků vyplývajících z participace na trhu práce (Večeřa, 2001).

Pokud pracovník svou práci ztrácí, skokově klesá jeho životní standard. Jestliže v této souvislosti souběžně zohledníme skutečnost, že svůj status ilegální pracovník zažívá jako dočasný, v důsledku čehož se orientuje spíše na současnost než budoucnost, tak v případě ztráty zaměstnání nemá k dispozici adekvátní zdroje k překlenutí nastalé životní události. Uvedené dále prohlubuje důležitost úlohy tzv. klienta jako zdroje sociální opory. Pokud tento zasáhne ve prospěch pracovníka, který ztratil zaměstnání, tak se úroveň jeho životních podmínek opět skokově zlepšuje.

Nelegální pracující migranti se adaptují na svou životní situaci, svůj vztah k tzv. klientům považují za neovlivnitelný a reciproční. Finanční prostředky, které odvádějí ze své mzdy tzv. klientům, jsou směňovány za poskytnutí či udržení zaměstnání, případně i ubytování jako nezbytného zázemí nebo i za jiné služby. Výše uvedené skutečnosti dokládají důležitost role tzv. klienta v životní dráze ilegálních pracujících migrantů. Tito nekritizují systém klientelismu jako takový, spíše upozorňují na podvodné jednání některých klientů. Je pak možné v jejich hovoru vyslechnout dělení na dobré a špatné klienty (Výzkum obchodu s lidmi především za účelem nucené práce, 2005).

Ne každý nelegální pracující migrant tak vyslovuje zakázku sociální pomoci. Učiní tak spíše ti, kteří se nedokážou v prostoru hostitelské země adaptivně orientovat a v relaci k tomu nejsou schopni nalézt vhodného prostředníka či jej ztratili nebo se takový prostředník dopustil vůči nim podvodného jednání.

Zmiňovaná zranitelnost sledované skupiny osob s sebou přináší nutnost systémové sociální pomoci v jejich prospěch. Nepovažujeme se za kompetentní ve svém textu pojednávat o možných intencionálních zásazích státu ve prospěch nebo možná i neprospěch ilegálních pracujících migrantů, které jsou spíše předmětem zájmu politického diskursu. Změny v této oblasti jsou navíc dlouhodobějšího rázu, přinášejí s sebou také mnohé nežádoucí a neočekávané efekty, což by si zasloužilo vlastní pojednání. Zásadní otázkou je, zda se vydat spíše cestou represe, nebo prevalence. My se spíše zamýšlíme, zda jsou k dispozici intervenční postupy, které lze realizovat

z dostupných zdrojů, a to v krátkém časovém horizontu, tedy prakticky bezprostředně. V této souvislosti je žádoucí stanovit, kým by měla být ona pomoc poskytována, jaké jsou cíle sociální intervence a konečně jaké formy pomoci by měly být přednostně s ohledem na očekávanou efektivitu voleny. Při stanovování cílů sociální intervence a jednotlivých forem pomoci jsme se nechali inspirovat praxí nestátní neziskové organizace v Belgii, nesoucí název OR.C.A. – Organisatie voor Clandestiene Arbeidsmigranten se sídlem v Bruselu, kterou jsme měli možnost navštívit v rámci svého studijního pobytu v roce 2005. Tato organizace se od roku 2003 zaměřuje právě na pomoc a poskytování služeb nelegálním pracujícím migrantům. Druhým inspiračním zdrojem pro nás byla činnost nestátní neziskové organizace La Strada napomáhající obětem obchodu se ženami, a to pro skutečnost shodných stěžejních charakteristik sociální situace těchto dvou klientských skupin v sociální práci.

VI. Subjekty sociální intervence

Otázkou zůstává, zda mají veřejnoprávní instituce sociální potřeby ilegálních pracujících migrantů ignorovat, nebo zda se tyto potřeby mají stát uznanými sociálními potřebami. Klade se tedy otázka, zda se uvedené uspokojování potřeb má stát součástí sociálního programu společnosti. Proti uznání těchto potřeb hovoří ani ne tak kvantitativní hledisko počtu sociálních případů, jako spíše ilegální status nositelů těchto potřeb. Tyto potřeby by měly být uspokojovány spíše nestátními neziskovými organizacemi (třetím sektorem).

Na roli sociálního pracovníka lze nahlížet jako na jeden z vrcholů interakčního trojúhelníku sociální pomoci. Další vrchol tvoří samotný klient, takto nositel jistých charakteristik a jednání, které z něj činí klienta sociální práce. Třetím vrcholem je pak společenský systém, který tvoří vztahový rámec pomoci, onen vztahový rámec skrze normativní řád ovlivňuje zbylé dva vrcholy trojúhelníku sociální pomoci. Sociální pracovník má vystupovat jako prostředník mezi požadavky klienta a požadavky společnosti (Úlehla, 1996).

V zásadě lze sociální pracovníky rozdělit do dvou kategorií. První kategorie je tvořena so-

ciálními pracovníky veřejnoprávních institucí, druhá pak sociálními pracovníky nestátního neziskového sektoru. Etický kodex sociálního pracovníka velí zůstat loajálním vůči svému zaměstnavateli, konkrétně se pak praví, že sociální pracovník odpovědně plní své povinnosti vyplývající ze závazku ke svému zaměstnavateli. Ona loajálnost vůči svému zaměstnavateli pak může být jistou bariérou plné sociální pomoci ze strany sociálních pracovníků zmíněných veřejnoprávních institucí. Sociální pracovník by se v případě poskytování sociální pomoci nelegálnímu pracujícímu migrantovi mohl dostávat do situací, kdy by zprostředkováně vystupoval proti státu a jeho zájmům.

Pracovník nestátního neziskového sektoru může v souladu s vytyčenými cíli organizace, pro kterou pracuje, akceptovat nelegálního pracujícího migranta bez jakýchkoliv podmínek. Ono bezvýhradné přijetí klienta je též nezbytným předpokladem, ze kterého vyvěrá důvěra v sociálního pracovníka. Jedinci s nelegálním statutem s nedůvěrou přistupují k sociálním pracovníkům veřejnoprávních institucí, protože u nich předpokládají spojení s výkonnou mocí a obávají se, tak jak již bylo řečeno, že v případě vyslovení zakázky sociální pomoci budou demaskováni se všemi negativními důsledky z této skutečnosti pro ně plynoucími. Pro pomoc poskytovanou ze strany nestátních neziskových organizací hovoří také skutečnost, že tyto jsou ze své podstaty lépe schopny pracovat s anonymním klientem. Pokud by byl požadavek anonymity ohrožen, tak sledovaná klientská skupina pomoc odmítne, protože v mnoha ohledech tak může ohrozit nejenom sebe, ale i své blízké, ať již se tito nacházejí v hostitelské zemi nebo pobývají v zemi původu.

VII. Cíle sociální intervence

Pokud budeme nahlížet na život nelegálních pracujících migrantů z našeho společenského kontextu, tak můžeme konstatovat, že tito jedinci strádají z nedostatku uspokojování základních psychických potřeb. Jejich životní potřeby nejsou uspokojovány v plné míře a uvedené neuspokojení může trvat různě dlouhou dobu, ono neuspokojení může zanechat negativní dopady na psychických charakteristikách jedince. V těchto souvislostech je

užíván termín deprivace, eventuálně psychická deprivace. Obvykle má termín deprivace vystihovat konečné psychické stavy (výsledky) předchozího strádání, někdy též procesy směřující k těmto výsledkům. My termínem deprivace budeme označovat jak konečné psychické stavy, tak i psychické děje směřující k těmto výsledkům. Pokud je volen termín psychická deprivace, pak adjektivum psychická má vystihovat skutečnost, že deprivace se týká probíhajících motivačních procesů, tyto nesměřují tak, jak je obvyklé, do stavu psychické rovnováhy, ale do stavu nerovnováhy, což se negativně odrazí v psychické struktuře jedince.

Sociální intervence pak má směřovat k odstranění překážek vedoucích k uspokojování základních životních potřeb, cílem je tedy zmírňování a v lepším případě i odstraňování nastalých stavů psychické deprivace, aby u jejich nositelů nedocházelo k nežádoucím psychickým změnám. Nelze popírat existenci takové klientské skupiny, jakož se i zabývat zodpovědností za bezpráví, které je na nich pácháno, konstatováním, že se do dané situace dostali vlastním přičiněním. Je zřejmé, že sociální intervence plní především funkci snižování rizik vážících se na jev nelegální pracovní migrace a možnosti pomoci jsou značně limitované celkovou charakteristikou situace sledovaných osob.

Psychická deprivace bývá dělena do několika podskupin, většinou bývá dělena na deprivaci senzorickou, biologickou a sociální. Pokud jde o senzorickou deprivaci (omezení působení percepčních podnětů), tak bychom museli uvažovat o stavech, kdy jsou nelegální pracující migranti drženi v izolaci od svého okolí. Takový jedinec by ani nemohl vyslovit zakázku sociální pomoci. Proto od tohoto druhu deprivace odhlédneme a budeme se zabývat blíže deprivací biologickou a sociální, jakož i možnostmi pomoci v těchto dvou případech.

Neměli bychom pak absolutizovat ani řešení materiálních podmínek (tzv. ekonomizace), ani řešení podmínek sociálních (tzv. psychologizace). Obě řešení by měla zůstat v rovnováze, měla by být rovněž volena s ohledem na ten či onen klientský případ (Van der Laan, 1998).

Biologická deprivace se bude týkat strádání, které je způsobeno ztíženými materiálními

životními podmínkami sledovaných jedinců. Jak již bylo uvedeno, pro nelegální pracující migranty je typické, že jsou nositeli komodifikované pracovní síly, navíc jsou ve zvýšené míře orientováni na přítomnost. To znamená, že v případě ztráty zaměstnání jsou vystaveni zvýšenému riziku, že budou materiálně strádat. V jejich životní situaci je totiž poměrně riskantní mít u sebe větší finanční hotovost, vydělané peníze proto odesílají druhým, nejčastěji svým blízkým, a ponechávají si jen nezbytnou finanční rezervu nutnou k pokrytí svých základních provozních nákladů. V okamžiku ztráty zaměstnání tak po dobu, než k nim opět doputují jejich nastrádané finanční prostředky (pokud tyto mají), zůstávají bez finanční pomoci, v důsledku čehož zůstávají po různé dlouhou dobu neuspokojeny jejich bazální životní potřeby. Konkrétně pak trpí nedostatkem potravy, ztrácejí přístřeší, které je často vázáno na zastávané zaměstnání, jsou omezeni v hygienických zvyklostech a podobně.

Kromě toho existuje specifická životní událost, kterou nedokáží v dostatečné míře zvládnout ani přes zastávané zaměstnání, a tou je úraz nebo nenadálá nemoc.

Úlohou sociálního pracovníka je napomoci překlenout nastalou materiální nouzi. Nestátní nezisková organizace by měla mít k dispozici k tomuto účelu přiměřené finanční prostředky, eventuálně též utajené ubytovací kapacity, kam by se jedinci bez přístřeší mohli na omezenou dobu uchýlit. Utajené bydlení by též mohlo sloužit jako možná teritoriální ochrana v případech, kdy se jedinec dostane do konfliktu se svým tzv. klientem. Sociální pomoc by tedy spočívala v poskytování přístřeší, potravin, ošacení, léků nebo i odpovídající zdravotní pomoci mimo garantovanou akutní péči, aby se jedinec mohl v ideálním případě bez obtíží navrátit do země původu, kde by mohl dokončit své léčení. Jeví se účelným stanovit v odůvodněných případech zdravotní pomoci i spoluúčast klienta, aby se tak zabránilo zneužívání pomoci ze strany nelegálních pracujících migrantů.

Sociální deprivace se pak bude analogicky týkat strádání, které je způsobeno sociální izolací sledovaných jedinců, dále pak nedostatkem sociálních kontaktů, které jsou základem

sociální opory těchto jedinců, stejně tak i nedostatkem příslušných znalostí týkajících se života na území hostitelské země, které jsou nezbytné k adaptivnímu fungování.

Sociální intervence by pak měla směřovat k maximální možné informovanosti klientů. Nelegálnímu pracujícímu migrantovi by se dostalo informací právního charakteru, které se týkají jeho nastalé životní situace. Byl by upozorňován na rizika plynoucí z nabytého nelegálního statusu, jakož i na existující možnosti řešení, a to jak v rámci prostoru legality (možnosti změny nelegálního pobytu a práce na pobyt a práci legální), tak i v prostoru nelegality. Dále by mu mohla být poskytována poradenská činnost týkající se vztahových problémů na území hostitelské země nebo i v zemi původu. Součástí sociální pomoci směřující ke zmírňování sociální deprivace může být poskytování kontaktů na další subjekty sociální pomoci, které v daném regionu napomáhají obdobným klientským skupinám bezplatně nebo za přiměřenou finanční částku. Nelegální pracující migrant by tak byl upozorněn na možnosti nenáročného nebo i nouzového přespání, získání přiměřené stravy, ošacení a podobně.

Jistou překážkou, která brání zformulování konkrétních sociálních intervencí, je nedostatek informací o životě nelegálních pracujících migrantů. V tomto směru pokládáme za velmi důležité podpořit výzkumy, které by dokázaly přinést další informace, případně i doporučení pro oblast sociální práce a současně by zohledňovaly regionální situaci. Sociální intervence předpokládají, že bude vytvořen prostor k jejich realizaci. Netýká se to pouze vybudování kapacit, ale i specifického přístupu sociálního pracovníka.

VIII. Užité formy sociální intervence

Obecné charakteristiky nelegálních pracujících migrantů jako specifické klientské skupiny v sociální práci determinují rovněž volbu možných forem sociální pomoci v jejich prospěch. Nejvhodnější formou pomoci se zde jeví sociální práce na ulici neboli streetwork. Streetwork jako cesta pomoci první volby bude ze strany jednotlivých klientů shledávána spíše za bezpečnou pro svůj anonymní charakter, bude jim tak nabízena sociální pomoc,

aniž by se museli poskytovateli sociální pomoci identifikovat. Touto cestou se příjemci pomoci nebudou muset demaskovat, nemusí se veřejně hlásit ke svému ilegálnímu statusu. Kontakt na ulici by byl i jedinou zprostředkující cestou do případných pobytových zařízení organizace.

Podmínkou úspěšné činnosti sociálního pracovníka na ulici by byla dokonalá orientace v problematice nelegální pracovní migrace zasazená do konkrétního operačního prostoru. Poté na základě znalostí základních charakteristik klientské skupiny a místních charakteristik dochází ze strany sociálního pracovníka k identifikaci možných klientů nebo celých skupin ve sledovaném prostoru. A konečně v dalším kroku vstupuje do kontaktu s vytipovanými jedinci a nabízí svou pomoc (Bednářová, Pelech, 2003).

Je zřejmé, že v procesu navazování kontaktů bude nejobtížnější získat důvěru ze strany svých případných klientů. Právě získání důvěry je prvním a základním předpokladem úspěšné činnosti. Pokud se již pracovník úspěšně etabloje na daném prostoru, stane se součástí sociální sítě nelegálních pracujících migrantů, kteří si informace o jeho existenci a přínosu pro sebe navzájem sdělí a v případě nastalé nouze se jej sami pokusí kontaktovat.

Druhým základním předpokladem úspěšné činnosti sociálního pracovníka na ulici bude získání si případné důvěry také ze strany tzv. klientů. Sociální pracovník na ulici by neměl vůči těmto jedincům aktivně vystupovat, měl by se s nimi snažit koexistovat. Tzv. klienti by měli vnímat zájmy sociálních pracovníků působících ve směru pomoci vůči nelegálním pracujícím migrantům za odlišné od svých vlastních zájmů, ale ne za protichůdné. Své poslání by sociální pracovník neměl před tzv. klienty tajit, jen tak nebude z jejich strany považován za ohrožení jejich zájmů a nebude považován za reprezentanta státní moci. Za těchto podmínek nebude sociální pracovník tzv. klienty vytěšňován ze svého operačního prostoru pomoci, tyto odstředivé tendence však nelze vyloučit. Dalším možným rizikem plynoucím z jeho činnosti je skutečnost, že může být dotčenými organizacemi obviněn z napomáhání k nelegálnímu pobytu a mig-

raci, což jej může stigmatizovat, a bránit tak v jeho poslání.

Závěr

Ve své stati jsme se pokusili charakterizovat specifika nelegálních pracujících migrantů na území ČR, kdy tato specifika výrazně determinují možnosti sociální pomoci, které se zde snažíme postihnout. Jedná se o „neviditelnou“ skupinu klientů. Ona neviditelnost spočívá v jejich obecné tendenci nedemaskovat se, což souvisí s jejich ilegálním statusem. Danou klientskou skupinu také ve velmi omezené míře registrují společenské organizace, čímž je jí odepřena možnost participovat na sociální spravedlnosti naší společnosti. Uvedené skutečnosti jsou tou největší bariérou pomoci této skupině osob a tito zůstávají nejvíce vyloučenou, jakož i zranitelnou sociální skupinou u nás. Při formulování sociálních intervencí se setkáváme s nedostatkem informací o životě nelegálních pracujících migrantů. Pokládáme za velmi důležité podpořit výzkumy, které by dokázaly přinést další informace, případně i doporučení pro oblast sociální práce a současně by zohledňovaly regionální situaci. Za významné pokládáme intervence v oblasti uspokojování základních psychických a materiálních potřeb. Za těžiště sociální intervence v této chvíli lze považovat poskytování informací ilegálním pracujícím migrantům o jejich právech a možnostech. Vedle této intervence pokládáme za důležité působit na zaměstnavatele, podpořit veřejnou diskusi, vytvořit kapacity pro poskytování sociální práce a hledat způsoby, jak čelit důsledkům mnohočetných deprivací sledované skupiny, případně zvážit možnosti v oblasti legalizace nelegálního statusu.

Poznámky

- 1 pavel.kliment@seznam.cz
- 2 d.topinka@volny.cz

Seznam literatury

BEDNÁŘOVÁ, Z., PELECH, L. **Slabikář sociální práce na ulici**. Brno: Doplněk, 2003.
 CASTLES, S., DAVIDSON, A. **Citizenship and Migration**. London: MACMILLAN-PRESS, 2000.

CASTLES, S., MILLER, M. J. **The Age of Migration**. New York: The Guilford Press, 1993.

COUTIN, B. S. **Legalizing Moves: Salvadoran Immigrant's Struggle for U.S. Residency**. Michigan: University of Michigan, 2000.

DE GENOVA, N. P. **Migrant "Illegality" and Deportability in Everyday Life**. *Annual Review of Anthropology*, Vol. 31: 419–447. Palo Alto: Annual Reviews, 2002.

DÜVELL, F., JORDAN, B. **Irregular Migration – the Dilemmas of Trans-national Mobility**. Cheltenham: Edward Edgar Publishing, 2002.

GOSH, B. **Huddled Masses and Uncertain Shores – Insight into Irregular Migration**. The Hague: Martinus Nijhoff Publisher, 1998. **Informační publikace pro cizince Česká republika**. Praha: MPSV, 2006.

LEVOY, M., VERBRUGGEN, N. **Ten Ways to Protect Undocumented Migrant Workers**. Brussels: PICUM, 2005.

NEKORJAK, M. **Klientský systém a ukrajinská pracovní migrace do České republiky**. *Sociální studia 1/2006*. Život v pohybu. Brno: FSS Masarykovy univerzity, 2006.

Sdělení Komise o prioritách boje proti nelegálnímu přistěhovalectví státních příslušníků třetích zemí. KOM (2006) 402, 2006.

SOLIS, J. **Narrating and Counternarrating Illegality as an Identity**. In DAIUTE, C., LIGHTFOOT, C. (ed.). *Narrative Analysis*. London: SAGE Publications, 2004.

TOPINKA, D. **Uváznutí v nelegalitě**. *Sociální studia 1/2006*. Život v pohybu. Brno: FSS Masarykovy univerzity, 2006.

ÚLEHLA, I. **Umění pomáhat**. Písek: Renesance, 1996.

UHEREK, Z. **Rekonstrukce vybraných podmínek života pracovní migrace z Ukrajiny v České republice na základě šetření na Zakarpatské Ukrajině – případová studie**. In *Analýza zdravotní péče o cizince v České republice*. Kostelec nad Černými lesy: IZPE 2001.

VAN DER LAAN, G. **Otázky legitimace sociální práce**. Boskovice: Albert, 1998.

VEČEŘA, M. **Sociální stát. Východiska a přístupy**. Praha: Slon, 2001.

Elektronické zdroje:

- ČERNÍK, J. **Klientský systém jako quasi-feudalismus v Česku.** Praha: Multikulturní Centrum 2005 [online] [1. 3. 2005] <http://www.migraceonline.cz>.
- FEDYUK, O. **Ukrajínští pracovní migranti: pohled prizmatem stereotypů.** Praha: Multikulturní centrum, 2006 [online] [11. 6. 2006]. [on-line] [15. 4. 2007] <http://www.migraceonline.cz>. <http://www.czso.cz/>.
- LEONTIYEVA, Y. **Ukrajinci v ČR.** Praha: Sociologický ústav AVČR, 2005 [online] [8. 4. 2006]. <http://www.socioweb.cz>.
- LIVINSKÝ, O., KOČÍK, R. **Za prací do Česka.** Praha: Infoservis společnosti Člověk v tísni při České televizi, 2003 [on-line] [10. 6. 2006] <http://www.infoservis.net>.
- Obchod s lidmi a nucená či vykořisťující práce v České republice.** La Strada ČR, 2006 [on-line] [15. 4. 2007] <http://www.migraceonline.cz>.
- Pilotní výzkum prostředí obchodu s lidmi v České republice.** Praha: IOM, 2005 [online] [15. 4. 2007]. <http://www.mvcr.cz>.
- Potírání obchodu s lidmi v ČR a možnosti optimalizace bezpečnostní politiky státu.** Ivan Gabal Analysis & Consulting, 2006 [on-line] [15. 4. 2007] <http://www.migraceonline.cz>.
- TOPINKA, D. **Institute klientelismu na pozadí legality a nelegality.** Praha: Multikulturní centrum, 2005 [on-line] [8. 4. 2006] <http://www.migraceonline.cz>.
- Výzkum obchodu s lidmi především za účelem nucené práce.** INTERMUNDIA, o.p.s., 2005 [on-line] [15. 4. 2007] <http://www.migrace.cz>.
- SCOTT, P. **Undocumented Migrants In Germany and Britain: The Human "Rights" and "Wrongs" Regarding Access to Health Care.** *Electronic Journal of Sociology*, 2004. [on-line] [8. 4. 2006] <http://www.sociology.org/content/2004/tier2/scott.html>.

Úloha a úskalí sociální práce s imigranty

The Problem and Difficulties of the Social Work with Migrants

Michal Trousil

Mgr. Michal Trousil¹ vystudoval politické vědy na Univerzitě v Hradci Králové, politickou a kulturní geografii na Ostravské univerzitě, v současnosti je externím doktorandem katedry sociální práce Zdravotně sociální fakulty Ostravské univerzity a pracuje jako středoškolský a vysokoškolský pedagog.

Abstrakt

Sociální práce s imigranty se v současnosti stává, nejen v západní Evropě a USA, také v České republice, závažným tématem, které nebude možné opomíjet v souvislosti s postupujícím procesem ekonomické, politické a kulturní globalizace. Migrace vyvolává tlak na národní státy, identitu jejich obyvatel a příchod „cizinců“, které Evropa potřebuje z demografických důvodů a Evropu potřebují z důvodů ekonomických, staví před sociální práci mnohé úkoly, které zejména v českých podmínkách nemusela zatím příliš řešit.

Cílem tohoto textu je identifikace některých důležitých problémů, s nimiž se musí pomáhat profesí v práci s imigranty potýkat, upozornění na mnohá specifika (např. schopnost sebereflexe pomáhajících profesí, ne vždy jasná identifikace jejich vlastních kulturních vzorců, význam činností komunitního i individuálního typu) a úskalí práce s touto sociální skupinou, jako třeba různé úspěšné i neúspěšné integrační aktivity, psychologické problémy imigranta s vlastní identitou, stresory, kterými jsou imigranti ohrožováni, atd.

Abstract

The social work with migrants has been very important topic in this time, not only in Western Europe and the USA, but also in the Czech Republic. This will not possible to omit in regard to getting on process of the economical, political and cultural globalization. The migration raises the pressure on national states and identity of their citizens. The arrival of „foreigners“, whose Europe needs for reasons of demographic development and who need Europe for economic reasons, confront the social work with many tasks, which haven't to be dealt with until this time, especially in the Czech Republic.

The main aim of this text is the identification of some important problems, which the helping profession have to deal with at the work with the migrants, the notice on some specifics and difficulties at work with this social group and enlargement of the number of professional texts concern with this problematic.

Úloha a úskalí sociální práce s imigranty

„Jestliže 20. století bylo ve znamení úsilí jednotlivých států o národní suverenitu, a tedy i národní identitu (konkrétně představovanou vládou daného státu, státním rozpočtem, domácí měnou, národní kulturou apod.), přelom tisíciletí je ve znamení hledání nových, nadnárodních znaků identity obyvatel.“ (Vencálek, 1998: 139)

Není pochyb o tom, že Evropa se stala z kontinentu emigrace územím imigrace.² Prohlubující se ekonomické a demografické rozdíly mezi vyspělými zeměmi a zeměmi tzv. třetího světa posilují tendence k migraci z chudého jihu na bohatý sever, čímž prohlubují procesy znovunalezení vlastní identity evropských společností a zvyšují riziko úspěšného využití xenofobních³ nálad nejvíce

postížených sociálních skupin (tj. nezaměstnaných a nekvalifikovaných pracovních sil, přičemž dnes už jsou zaznamenány i obavy z přistěhovalců u tzv. středních vrstev a politického establishmentu)⁴ konzervativními pravicovými⁵ populisty v politickém soupeření se silami vyznávajícími principy moderní demokracie (tj. základní lidská práva, rovnost před zákonem, solidaritu, diskusi apod.). V Evropě a řadě dalších vyspělých zemí je proto nutné více než doposud hledat nejvhodnější cesty ke zmírňování napětí, které může příchod imigrantů ve společnosti vyvolávat. Kromě legislativních opatření ze strany politické reprezentace, jejichž analýza⁶ však přesahuje možnosti tohoto textu, zde plní nezastupitelnou úlohu sociální práce, jež má v oblasti imigrační problematiky, v porovnání s ostatními okruhy její činnosti, zvláštní postavení dané složitostí problémů příchodu i hostitelské společnosti.

Migrace jako sociální problém

Migrace vyvolává řadu problémů v rovině psychické (problém identity, stres, deprese) i v rovině celospolečenské (nacionální šovinismus⁷, xenofobie, rasismus⁸, problémy s adaptací na právní prostředí, jazyková a kulturní bariéra apod.).

Tyto oblasti musí být středem pozornosti sociální práce, jež se nemůže omezit na vnímání pouze jedné z těchto rovin. Přistěhovalci či uprchlíci, kteří přišli do cílové země ať již z jakýchkoli důvodů (politických, ekonomických či ekologických)⁹, trpí obecně několika základními problémy, s nimiž se pomáhající pracovníci musí potýkat. Odmysleme si sociálně-právní rámec řešení problémů imigrantů a zaměříme se jen na takové problémy sociální práce, které jsou sociální skutečnosti migrace společné. Nezabývejme se ani tím, zda jde o imigranty legální či nelegální, neboť s nelegálními imigranty sociální pracovník přijde do styku prozatím jen zřídka, případně o této skutečnosti pochopitelně neví.

Pro některé jedince znamená migrace především proměnu společenské formy a prožití mezníku v individuálním rozvoji jeho identity. Aby se mohl orientovat v přijímající společnosti, musí se seznámit s jejím jazykem

a sociálními strukturami (Kalayci, 2002). Kulturní šok, který imigrant prožívá, je způsoben změnou prostředí, které neodpovídá jeho mentální mapě. „Člověk má svoji představu o světě, vnitřní mentální mapu, která funguje v prostředí, ve kterém vyrostl a které je pro něj známé. Dostane-li se do neznámého prostředí, přestává mu jeho mentální mapa dostačovat, nebo neodpovídá nové realitě. (...) To vysvětluje, proč se mnozí lidé zdržují v komunitě své vlastní národnosti.“ (Tučková, 2006: 18.) Kulturní šok, jenž mohou zažít i lidé přicházející z venkova do měst, se může projevat např. odmítáním členů nové kultury, sníženým sebevědomím, uzavřeností, podrážděností, ztrátou schopnosti efektivně pracovat, manželským stresem, nevysvětlitelnými záchvaty pláče, psychickým nebo psychosomatickým onemocněním (Tučková, 2006). Zvláštním druhem problému je i pocit, že člověk „nikam nepatří“, z čehož pak vyplývá častá idealizace dřívější komunity a dřívějšího způsobu života (Sotoniaková, 2004).

Imigrant¹⁰, resp. uprchlík, může také prožívat pocit psychické deprivace a z důvodu zážitků v domovské zemi trpět posttraumatickými stresovými poruchami.¹¹ Ze symptomů, které se vyskytují nejčastěji, jde pak o depresivní pocity, neobvyklou tichost, flashbaky (pocit náhlého znovuprožití dané události), poruchy spánku, všudypřítomnou úzkost a vyhýbání se kontaktu s jinými (Newmann, Preiss, 1995).¹²

V nové zemi jsou pak uprchlíci nejvíce ohroženi následujícími stresory (Vizinová, Preiss, 1999):

- ztrátou síly a finanční závislosti na druhých, což vyvolává frustraci a hněv;
- novým příbytkem s neustálým hlukem;
- napětím v rodině;
- procesem akulturace¹³, kdy jsou uprchlíci stále ještě duchem ve své vlasti a nemají proto dostatečnou motivaci k integraci do nové společnosti.

Psychické problémy klienta jsou ještě prohlubovány očekáváním udělení azylu, nejistotou dalšího vývoje vlastní situace, pokud ho neobdrží, a obavou z nuceného návratu do země, odkud uprchl.¹⁴

Pocit nedostatečného finančního zabezpečení vyvolávající frustraci a hněv se může týkat také politických uprchlíků i přes jejich zahrnutí do různých integračních programů v případě získání politického azylu. Stres v tomto případě prožívají zejména muslimští muži¹⁵, kteří schopnost zabezpečit vlastní rodinu tradičně¹⁶ vnímají jako svoji povinnost.¹⁷ Mnozí pracovní imigranti, kteří byli v minulosti v západní Evropě v naprosté většině nájímáni na málo kvalifikovaná pracovní místa, se nemohli v souvislosti s komunikační bariérou, nedostatečnou znalostí pracovní právní legislativy a nedostatkem cenově dostupných bytů (i pro rodiny, které je časem následovaly) dostatečně začlenit do nové společnosti.¹⁸ Jejich potomci se pak nemohou smířit se svou sociální situací a inklinují k fundamentalismu, jenž doslovně vykládá a zneužívá náboženské texty k prosazení vlastních cílů.

„Jejich sporádaný a všeobjímající svět tradice je pryč, ale oni sami zároveň ještě nejsou sebevědomými občany moderního, individualistického světa. Nejde v první řadě o otázku zaměstnání, ba ani chudoby, nýbrž o otázku marginalizace a odcizení, o nedostatek pocitu sounáležitosti.“ (Dahrendorf, 2005: on-line.) S tímto tvrzením lze souhlasit s výhradou, že pro bezkonfliktní soužití imigrantů s majoritní společností je důležitá jejich integrace na trhu práce, jak nám ukazují nedávné nepokoje ve Francii, jež jsou silně motivovány sociální situací.¹⁹ V průběhu pomoci při zprostředkování zaměstnání má sociální práce jen těžko zastupitelnou roli, ačkoli se obecně možnosti úspěšné integrace nezaměstnaných na trhu práce stále zhoršují.²⁰ Ztížené postavení imigrantů na trhu práce podporuje fakt, že příchozí často nemají potvrzení o dosaženém vzdělání ve své domovské zemi, případně jim vzdělání není v nové zemi uznáváno. Dostávají se tak do pozice nekvalifikované pracovní síly s jazykovými problémy a kulturně specifickými způsoby chování.²¹

Úloha a úskali sociální práce

Cílem sociální práce s imigranty je řešení aktuální sociální situace klientů a prevence konfliktních situací. Sociální služby tedy zahrnují psychosociální a právní poradenství,

administrativní a technickou pomoc, zprostředkování materiální pomoci a lékařské péče a nabídku využití volného času (Sotoniaková, 2004). Za jednu z důležitých aktivit sociálních pracovníků lze označit jejich podíl na integraci imigrantů do nové společnosti, což představuje do značné míry specifický typ činnosti pomáhající profese, která se v České republice zaměřuje na klienta²², zatímco imigranti vedle toho potřebují také komunitní přístup v sociální práci.

„Fiktivní trojúhelník ohraničující pole sociální práce, tedy vztah společnost – sociální pracovník – uprchlík, vymezuje tři role sociálního pracovníka: první z nich je role reprezentanta společnosti (státu), dále role ‚obhájce‘ klienta vůči společnosti, třetí pak role zprostředkovatele mezi uprchlíky a majoritou, role předpokládající vyváženost mezi loajalitou ke klientovi a loajalitou ke státu, resp. společnosti. Sociální pracovníci pověřeni touto rolí si mnohdy neuvědomují, jak velkou moc díky tomuto pověření vůči klientům disponují, ani jak silně je jejich moc klientem vnímána: identifikace sociálního pracovníka s hostitelskou společností je zvráceným, avšak vcelku logickým důsledkem tohoto a priori daného vztahu. Často vede k přeceňování reálných možností sociálního pracovníka klientem, který pak má tendenci na sociálního pracovníka přenášet plnou odpovědnost za řešení svých problémů, jakož i vinit jej ze svého neúspěchu (například odmítnutí žádosti o azyl, nezískání pracovního povolení apod.).“ (Kuric, 1997: 23–24.) Nezvládnutí role zástupce hostitelské společnosti může podle Kurice nakonec vést až k syndromu vyhoření.²³ Je otázkou, zda identifikace sociálního pracovníka s hostitelskou společností je „zvráceným“ důsledkem jeho loajality k ní, či důsledkem přirozeným. Domnívám se, že jde spíše o důsledek přirozený a škodlivý pouze v případě, že si tuto skutečnost neuvědomuje a neprovádí dostatečnou sebereflexi.

Zmiňovaná nabídka využití volného času má (kromě navození příjemnějšího klimatu v azylových zařízeních) přispívat k sociální a kulturní integraci příchozích, kteří zde získali azyl či trvalý pobyt. Uherek (2003) upozorňuje, jak v českých podmínkách dochází

k velmi úspěšné integraci imigrantů prostřednictvím zapojení do sportovních aktivit v dané lokalitě, přičemž ostatní způsoby se ukazují jako méně časté. K dalším prostředkům patří např. organizování hudebních produkcí, výstav, divadelních představení pro širokou veřejnost ve spolupráci se spolky imigrantů a ostatními občanskými spolky v dané komunitě, ale i na celostátní úrovni.²⁴ Právě kulturní akce mohou vytvářet prostor pro vzájemné seznamování majoritní společnosti a příchozích, zároveň být diskusním fórem o vzájemných odlišnostech s cílem nalézt společné hodnoty i přes jejich odlišné naplňování. Přínosné mohou být také besedy, jež mohou iniciovat a moderovat komunitní sociální pracovníci, ať již z iniciativy státní správy či samosprávy nebo ze strany nevládních organizací. Osoba, která takovou besedu řídí, však musí mít dostatečné všeobecné vzdělání politicko-vědného charakteru, protože v opačném případě nelze očekávat příliš velkou efektivitu těchto aktivit, zejména pokud jde např. o výběr témat či předřečníků.

V rámci volnočasových aktivit lze za velmi důležitý označit proces integrace imigrantů prostřednictvím práce s dětmi, neboť rodiče často jejich případné úspěchy považují za své vlastní (Uherek, 2003) a případné úspěchy v různých sportovních soutěžích apod. zvyšují hrdost, a částečně tedy i spokojenost cizinců s životem v dané lokalitě. Bohužel, Uherek dospívá k závěru, že ačkoli česká společnost nepovažuje cizince a priori za anomálii nebo symbol společenského neúspěchu, lokální společnosti považují homogenitu za pozitivní charakteristiku a z tohoto důvodu nebude prý ještě dlouho možné integrovat cizince tím, že by se kladl důraz na obohacení společnosti jejich odlišností, ale především tak, že cizinec společnost přesvědčí, že se od ní neliší. Z tohoto důvodu je důležité soustavné seznamování veřejnosti s výsledky průzkumů a analýz týkajících se soužití majorit a minorit, náboženských, ideologických a mezinárodně politických konfliktů, ale také konfliktu tradičního a moderního, resp. postmoderního pojetí společnosti. (Zkrátka seznamování s problémy společného soužití a vyvracení mýtů a předsudků vůči odlišnému na základě

jeho poznávání.) „Každá kultura je zápasem o uhájení srozumitelnosti světa před cizinci různého druhu – před těmi třeba, kteří kladou většinu cizí otázky, ptají se na věci, které by jim měly být samozřejmé. Cizinci jinak argumentují, jinak mluví, mají jiné cíle, vidí svět odjinud, a proto musí být buď zničení, nebo vysvětleni – ne vždy je mezi tím velký rozdíl. Kultury, které si dokážou ‚vysvětlit cizince‘, procházejí relativizujícím šokem, krize srozumitelnosti jejich světa se v nich stává obecně sdílenou zkušeností. Vynořují se radikální otázky, které teprve dělají z pouhých kronik dějiny a z pouhých kultur civilizace.“ (Bělohradský, 2004: 3.) Pomáhající pracovník by tedy měl být schopen klientovi pomoci nejen ke svépomoci v náročné životní situaci, ale zejména reflektovat problémy na straně větší nové společnosti, která na imigranty nějakým způsobem reaguje.

Sociální práce musí hledat odpověď na otázku, zda si v rámci sebereflexe dané společnosti uvědomuje negativní dopady politických rozhodnutí ohledně integrace cizinců, či vztahu společnosti k jiným kulturám i na mezinárodní úrovni, jež do značné míry ovlivňují pohled příchozích z těchto kultur.²⁵ Podle Dahrendorfa (2004: on-line) „moderní společnosti charakterizují naléhavé problémy sounáležitosti. Neposkytují nevyslovená, podvědomá pouta společenství, která občané dříve pociťovali. Lidé (přistěhovalci, přičemž je otázkou, zda také lidé „dlouhodobě“ žijící v jedné obci, v jednom regionu, v jednom státě... – pozn. aut.) proto začali lnout k jiným, původnějším skupinovým totožnostem. Brání se asimilaci, neboť se obávají, že je oloupí o jejich identitu, aniž by jim nabídla novou.“

Problémy s imigranty a jejich potomky se v Evropě stávají problémem více ideologickým a náboženským než problémem etnicko-kulturním (Bařšová, Bařša, 2005a). To na jedné straně podtrhuje nutnost pro sociálního pracovníka vyjasnit si vlastní ideologickou pozici, což znamená schopnost artikulovat vlastní postoje v komunikaci s klientem, a na straně druhé nabízí příležitost ke komunikaci v rámci náboženského diskursu, neboť muslimové často opovrhují nevěřícím více než věřícím z odlišného náboženství. Protože

náboženství můžeme považovat za základ kulturní specifikace různých oblastí²⁶ a za přirozeného zprostředkovatele hodnot a norm, lze v této souvislosti zmínit chválnou snahu „katolického rebela“ Hanse Künga o mezináboženský dialog s cílem nalézt společný étos, s nímž by mohli souhlasit i tzv. ateisté. „Světový étos je *základní konsenzus* v závazných hodnotách, neodvolatelných kritériích a základních postojích, jimž přitakávají *všechna náboženství* navzdory svým dogmatickým rozdílům a jež mohou společně sdílet *dokonce i nevěřící*.“ (Küng, 1999: 122.) Můžeme totiž přistoupit na myšlenku, že „mezi civilizacemi velmi odlišných forem může existovat jistý druh totožnosti, uvědomíme-li si totiž, že všechny spočívají na stejných základních principech a jsou jen aplikacemi těchto principů podmíněných různými okolnostmi“ (Guénon, 2002: 34). Ať již je tato teze správná či nikoli, je nutné si klást otázku, zda je „naše“ kultura či civilizace schopna dostatečně reflektovat prostřednictvím legislativních a praktických opatření problémy imigrantů v zájmu udržení sociálního smíru a stability. Zde se ovšem také rýsuje otázka, zda se v souvislosti s negativními dopady globalizace nezvyšuje riziko zformování konzervativních a autoritativních režimů opřených o církve, resp. nějakou sektu čistých, „bílých“..., kteří vědí, co je mravné a nemravné, a co je tedy nutné tvrdě postihovat „ve jménu Božím“.

S těmito problémy se budou muset pomáhající profese vyrovnat, a jejich situace se tak stává velmi nezáviděníhodnou, obzvláště pokud jim záleží na pomoci potřebným bez ohledu na jejich náboženské vyznání, zatímco politická reprezentace bude s narůstajícími problémy sociálního státu veřejností tlačena k tvrdšímu postupu²⁷ v postoji k cizincům, kteří „nám berou práci“ nebo žijí „z našich sociálních dávek“.

Maslen a Brnula (2004) tvrdí, že sociální pracovníci jednající s utečenci by měli disponovat pochopením pro odlišnost náboženského vyznání a podpořit v nich udržování si vlastní kulturní rozmanitosti, pokud si ji chtějí udržet. Tato podpora by však měla být realizována pouze v mezích zákona a liberálně-demokratické ústavy, která umožňuje kaž-

dému občanovi realizaci jeho individuálních lidských práv, tj. i zmiňovaných žen, jež mohou být svými muslimskými partnery nuceny k zahalování na veřejnosti, případně osočovány z necudnosti, pokud se oblékají lépe než v domácím prostředí. Partnerské konflikty by měl v tomto případě pomáhající pracovník či psycholog řešit zejména s ohledem na přání ženy. To, co „naše“ kultura považuje za genderové násilí, může být totiž z pohledu imigranta považováno za přirozené jednání v souladu s jeho dobrými mravy. Nehovoříme zde ovšem o tom, že by měl sociální pracovník přisuzovat manželovi dané ženy vinu za nastalý konflikt, ale o jeho schopnosti zakotvit problémy do celospolečenského kontextu a vysvětlit příchodnému možné příčiny a budoucí důsledky jeho jednání.²⁸ Sociální práce s imigranty tak umožňuje, více než jiné oblasti sociální péče, pracovníkovi z hostitelské země poznat svoje hranice a limity, kam až dokáže jít ve své toleranci a ve své schopnosti pracovat s nadhledem (bez nadměrné vnitřní angažovanosti vedoucí až k syndromu vyhoření), poznat předsudky vůči jinakosti, vlastní stereotypy a zvyky, obyčeje a hodnoty v jiných kulturách, přičemž toto poznání je zároveň důležitým aspektem poskytování kvalitní pomoci, jak uvádí Maslen a Brnula. K takové sebereflexi tedy patří uvědomění si pozice vlastní společnosti, resp. jejích kulturních vzorců. Podle Rabušice (2005) je jednou z podmínek sociální inkluze imigrantů jejich respektování kulturních vzorců hostitelské společnosti. Jaké jsou tyto vzorce, si však společnost včetně sociálních pracovníků musí teprve uvědomit. Tento proces může být velmi složitý, pokud nemá být založen na tradičním diskursu etnonacionalismu a narušovat kulturní rozmanitost v rámci širšího geografického prostoru, jakým je např. Evropa.²⁹ (Srov. Bělohradský, 2000.)

Podle toho, z jakého kulturního prostředí imigrant pochází, by měl být i zvolen přístup sociálního pracovníka a průběh celého procesu práce s klientem (Günterová, 2005 In Matoušek). Günterová (2005) se domnívá, že znalost jeho původního prostředí je předpokladem respektu k jeho jinakosti, ačkoli je jasné, že dobrá znalost kulturního prostoru,

z něhož imigrant pochází, nepomůže vyřešit všechny problémy, které s jeho situací souvisí (Hendriks, 1994). Přesto bychom si měli stále znovu klást otázku, zda jsou sociální pracovníci dostatečně obeznámeni s možnými návyky a mravními normami imigrantů³⁰, zejména s nepříliš dostatečným vzděláním v oblasti sociální, kulturní a politické geografie či antropologie (tj. politického, socio-ekonomického a náboženského prostředí, z něhož přistěhovalce přišel a jež nepochybně ovlivňuje pohled na novou společnost, resp. jeho hodnotící postoje v otázce mravů této společnosti). Imigrant může být oslněn ekonomickým bohatstvím nové společnosti, nicméně může také pociťovat odpor k takovým skutečnostem, jako jsou sňatky homosexuálů, interrupce, pornografie apod. Představa ohrožení své vlastní kulturní identity tak může vést k užšímu sepětí s tradičními normami a hodnotami vlastní skupiny (Kalayci, 2002) či až ke zmiňovanému fundamentalismu, jenž je nakonec v rozporu jak s moderní společností, tak s původním prostředím imigranta (Baršová, Barša, 2005a).

Za velmi problematickou lze v této souvislosti označit výchovu v rodině přistěhovalce, kde se rodiče často snaží své děti vychovávat na straně jedné směrem k integraci do nové společnosti a na druhé straně zachovávat tradiční kulturu společnosti vlastní, aby zajistili dětem bezproblémový život v nové společnosti, ale zároveň zachovali možnost jejich bezproblémové integrace do společnosti původní v případě návratu³¹ (Kalayci, 2002), což je způsobeno zejména nejistým právním postavením imigrantů a prohlubujícími se generačními konflikty v rodině.

Imigrační proces a hledání vhodných způsobů integrace imigrantů může tedy přispět k reflexi norem vlastní společnosti, protože příchozí z odlišného kulturního prostředí (a jejich potomci vyrůstající již v „naší kultuře“) nám mohou prostřednictvím sociálních pracovníků řešících různé problémy nastavovat zrcadlo. Sociální pracovníci jsou pak také nuceni si klást otázku (podobně jako celá společnost), co je vlastně „naše kultura“, do jaké míry jsou její normy vhodné pro poklidné soužití mezi lidmi a v souladu s princi-

py humanismu, jenž je součástí evropských dějin a demokratické společnosti. V případě, že toto pomáhající pracovník nedokáže, lze na jedné straně očekávat neschopnost dostatečně porozumět problémům imigranta a na straně druhé se stává do jisté míry za jeho problémy spoluodpovědným. Více než v jiných oblastech sociální práce je tedy při práci s přistěhovalci důležité i vědomí etické zodpovědnosti sociálních pracovníků vůči společnosti, protože úspěšná integrace je silně podmíněna jejich ochotou angažovat se ve prospěch celé komunity (tedy i s legitimním ovlivňováním její politické reprezentace), protože např. zkušenosti s pracovními imigranty v Rakousku ukazují, že dosavadní metody sociální práce, které se orientují pouze na individuální péči o klienta, vedou do slepé uličky (Kalayci, 2002).

Sociální práce by tak měla reflektovat postoje imigranta, postoje společnosti k imigrantům a zejména v rámci komunitních aktivit, činit opatření k tomu, aby odstraňovala předsudky vůči příchozímu obyvatelstvu zprostředkováním kontaktu s většinovou kulturou. Jedním z cílů takovýchto setkání mohou být výstupy, jež lze použít v rámci lokálních i celostátních politických rozhodnutí týkajících se pozice přistěhovalců v nové společnosti. Odstranění předsudků, nepřátelství k cizincům, diskriminace a rasismu je tedy hlavní úlohou tzv. interkulturní³² sociální práce (Kalayci, 2002). V podstatě platí, že v oblasti interkulturní sociální práce, resp. interkulturní komunikace, by měli být kvalifikováni nejen sociální pracovníci zabývající se problémy imigrantů, ale všechny pomáhající profese, neboť v souladu s očekávaným evropským vývojem přílivu imigrantů (které potřebuje Evropa zejména z demografických důvodů a kteří potřebují Evropu zejména z důvodů ekonomických) lze očekávat nárůst kontaktů s těmito potřebnými.

„Jestliže jsme nuceni se vzdát naděje na asimilaci, naše úsilí by se mělo zaměřit na vytvoření veřejného prostoru, k němuž všichni přispívají a v němž se všichni dobře cítí. Ideálně by se mělo jednat o rozšiřující se veřejný prostor, neboť nakonec právě prvek jednoty je v moderní společnosti zárukou svobody

jejích občanů.“ (Dahrendorf, 2004: on-line.) Odmítáme-li však asimilaci, která může vyvolávat protitlak ze strany asimilovaných, neznamená to, že odmítáme občanskou integraci, která je jedním z hlavních úkolů sociální práce s imigranty a v praxi je u nás doménou zejména nevládních organizací.³³ Potřeby imigrantů jsou do značné míry shodné s potřebami většinové společnosti, nicméně jejich situace je zhoršována zmiňovanými problémy a je otázkou, zda náboženské a ideologické konflikty jsou schopni lépe reflektovat zástupci nevládních organizací, náboženských společností či zástupci státní správy a samosprávy. Analýzy interkulturních kompetencí³⁴ pomáhajících pracovníků by se tak měly stát standardním ukazatelem kvality sociálních služeb, k čemuž by měly patřit i schopnosti politického vzdělávání na bázi výkladu ideových východisek „západní“, resp. demokratické, politické kultury.

Z výše uvedeného se zdá, že nehodnotící model sociální práce nemá v oblasti pomoci imigrantům místo. Sociální pracovník, který přichází jako jeden z prvních do styku s imigranty z prostředí s odlišným pojetím správného života, může jen s velkými problémy opustit v procesu pomoci vlastní kulturní vzorce. Lépe než si namlouvat, že jsem nezávislý, je proto vhodnější si uvědomit, že jsem součástí kultury, jejíž mravní normy jsem si osvojil v procesu socializace, a pokusit se některé osvojené modely jednání, včetně předsudků a negativních stereotypů, přehodnotit. Společně s tím být zároveň schopen a ochoten vnímat kriticky i osvojené modely jednání přistěhovalců. Pokud se mi to nepodaří, na jedné straně hrozí, že budu pouhým „technickým expertem“ či „rutiněrem“ (Kuric, 1997), nebo na straně druhé nekriticky stát na straně imigrantů, přičemž tento nevyvážený přístup může vést až k brzkému syndromu vyhoření.³⁵ Cílem vzdělávání pomáhajících profesí by měl být proto „reflektující odborník“ (Kuric, 1997).

Sociální práce s imigranty by se kromě psychosociální pomoci měla výrazně orientovat na komunitní práci, podporu interkulturního vzdělávání majority i samotných pomáhajících profesí a na socio-kulturní a politic-

kou integraci imigranta. Posledně zmiňovaná integrace je důležitá zejména z důvodu snahy o zachování demokratického režimu v daném státě. Před pomáhajícími profesemi tedy stojí úkol participovat na formování obsahu vzdělávacích kursů pro imigranty, kteří tím získají povědomí o společnosti, do které přišli a ve které chtějí žít, včetně nevládních organizací v České republice, jež se ve své většině „zatím drží kréda pomoci znevýhodněným a obhajoby lidských práv a do diskusí o úskalích diversity a integrace se příliš nehrnou“, jak upozorňuje Baršová a Barša (2005a). Nevládní neziskové organizace již dnes např. v českých podmínkách představují důležitý činitel práce s imigranty, neboť se jim snaží poskytovat většinu zmiňovaných služeb a zároveň vyvažují mnohdy zřejmě příliš byrokratický přístup představitelů státní správy a samosprávy k imigrantům.³⁶ Jednou z důležitých úloh nevládních organizací by mělo být iniciování vzniku vlastních občanských sdružení imigrantů, jejichž aktivity (ať už z vlastní iniciativy či z iniciativy komunitních sociálních pracovníků) mohou vést k postupnému zvýšení zájmu o přímou participaci na politické moci. „Veřejný diskurs základních práv může být sice nekonečným zdrojem problematizace sociálních vztahů, poskytuje ovšem nejen motivační východisko občanské aktivizace, nýbrž také možnost dorozumění a vzájemné shody na obecných morálních otázkách.“ (Marada, 2005: 161.)

Příchozí by měli být podporováni k prezentaci vlastní kultury a realizaci kulturních vzorců, ale pouze v rámci zákonem daných pravidel, o nichž je možné diskutovat, ale jež je nutné respektovat. Přistěhovalce, kteří získají azyl či trvalý pobyt, je nutné podporovat v politické participaci prostřednictvím poměrného volebního zastoupení minimálně na komunální úrovni, což je tedy úlohou komunitně zaměřeného přístupu v sociální práci za využití dobrovolných pracovníků z dané lokality, kteří mají zájem na jejím rozvoji či alespoň udržitelnosti její sociální stability.

Pakliže bychom měli nějakým způsobem čelit či předcházet masové imigraci, jako nejvhodnější se jeví zlepšování situace v zemích, odkud imigranti přicházejí, prostřednictvím

podpory konkrétních projektů, ale také podporou a iniciováním aktivit exulantů. I zde mají úlohu sociální pracovníci, zejména v oblasti komunitní práce, neboť mohou iniciovat různé přednáškové a výstavní akce, např. na téma diktatury v Bělorusku, války v Čečensku, Súdánu apod. Tyto aktivity by na jedné straně měly vyburcovat veřejnost v kladení si otázek, co dělají tzv. vyspělé země, resp. jejich politická reprezentace, ke zmírnění utrpení v těchto zemích (v souladu s úlohou OSN v mezinárodních vztazích), a zároveň zvyšovat pochopení příslušníků majority vůči přichozím.

Sociální práci s imigranty a zejména s uprchlíky lze podle mého názoru označit jako jednu z nejnáročnějších pomáhajících profesí zejména z hlediska náporu na psychiku sociálního pracovníka. Syndrom vyhoření³⁷ se zde může projevit také vzhledem k velmi časté neúspěšnosti snah sociálního pracovníka při pomoci při azylovém procesu (s důsledky, které mohou způsobit jeho chybná rozhodnutí či doporučení) a při začleňování uprchlíka do společnosti. Uvážíme-li např., že míra úspěšnosti žádostí o azyl je v České republice v porovnání s ostatními zeměmi velice nízká a uprchlíci jsou často odmítáni na základě hodnocení jejich domovské země jako bezpečné i přes evidentní porušování lidských práv v dané oblasti (viz např. problém čečenských uprchlíků, kteří de iure žijí v Rusku, jež za nebezpečnou zemi považováno není), pak se jeví situace sociálních pracovníků (přesvědčených o legitimním nároku uprchlíka na azyl) jako hluboce nezávaditelná. Jejich klienti odcházejí v nejistotě zpátky do své země, případně bez prostředků a s celými rodinami hledat útočiště neznámo kam.³⁸ Velmi důležitá je proto pro pomáhající pracovníky možnost kvalitní intravize a supervize, jež mají pomoci oddálit vznik tohoto nežádoucího stavu. Zde je nutné si klást otázku, zda mají v tomto smyslu dostatečné zázemí také pracovníci nevládních neziskových organizací s omezenými finančními prostředky a často s laickými či dobrovolnými pracovníky, u nichž může převažovat nadšení³⁹ nad nutným nadhledem nejen nad pozicí imigranta, ale i nad chováním společnosti, které

je nutné reflektovat a ovlivňovat s vědomím toho, že „politika znamená silné a pomalé vtírání tvrdých prken, vášnivě a prozíravě současně. Je naprosto správné a celá dějinná zkušenost to potvrzuje, že by se nedosáhlo toho, co je možné, kdyby se ve světě stále neusilovalo o nemožné.“ (Weber, 1998: 296.)

Závěr

Sociální práce s imigranty se bude jevit jako stále důležitější součást sociálních služeb evropských společností. Tento druh sociální práce je výjimečný potřebou systémově zakotvit svá opatření a aktivity do politicko-kulturního rámce dané společnosti, výrazným rizikem vyhoření pomáhajících profesí v důsledku časté bezvýchodnosti situace imigranta, který nezískal politický či humanitární azyl, a velmi vysokými nároky na sebereflexi pomáhajícího pracovníka a celé společnosti.

Tento druh sociální práce lze označit jako jeden z nejobtížnějších v rámci existujících pomáhajících profesí. Evropské společnosti se musí vyrovnat s neodvratitelným přílivem imigrantů prostřednictvím nalezení vhodné cesty integrace odlišných kulturních skupin, a to nejen po stránce sociální a kulturní, ale také po stránce politické, zpočátku zejména na komunální úrovni. Po vyřešení či alespoň zmírnění psychosociálních problémů imigranta by měl nastat postupný proces jeho integrace do společnosti nejen za pomoci profesionálních sociálních pracovníků, ale také prostřednictvím zapojení občanských sdružení (včetně sdružení imigrantů) a politické reprezentace daných obcí, již by měli být vzděláváni v oblasti interkulturní komunikace. Sociální práce zde má tedy v druhé fázi pomoci imigrantům výrazně komunitní charakter, ovšem ne nutně ve smyslu chápání imigrantů jako specifické komunity, ale v duchu komunity občanů dané lokality, příp. regionu či státu. K uskutečnění plnohodnotné integrace imigranta do společnosti je nutné nepodléhat iluzi, že pokud odmítneme koncept identity, vyřešíme tím některé výše zmíněné problémy. V dějinách se zatím vždy projevovaly určité formy identity s odrazem v sociálních vztazích mezi lidmi. Naopak se

ukazuje, že proces globalizace způsobuje nárůst vědomí národní, etnické či náboženské identity, s rizikem opakování historie nacionálních hnutí, náboženských válek apod. „Ze společenského hlediska vzato existovaly tři trendy, které rozvíjení nových a neobvyklých forem neodůvodněného prohlašování ‚imaginárních‘ nebo dokonce skutečných společenství za národnosti poskytly výrazně větší prostor: odpor tradičních skupin proti náporu modernity, existence nových a naprosto netradičních tříd a vrstev, jež se v urbanizovaných společnostech rozvinutých zemí rychle rozrůstaly, a bezprecedentní vlna migrace, která po zeměkouli roznesla rozmanitou diasporu národů, jež jeden jako druhý pro místní obyvatelstvo i jiné skupiny migrantů představovaly cizí živel a z nichž žádný si dosud neosvojil zvyky a konvence dané soužitím s jinými národy.“ (Hobsbawm: 106.)⁴⁰

Pakliže odmítneme akceptovat koncept lokální, regionální, národní, evropské či náboženské identity, mohlo by dojít k rozkladu společnosti (chápeme-li ji jako komunitu) na atomizované jedince, kteří tyto své svobody nakonec nejsou schopni uhájít v důsledku destrukce demokratické politické kultury, v níž se pohybujeme a jejíž úspěšné fungování je podmíněno zájmem o věci veřejné. K vnitřnímu rozkladu společnosti však může dojít i v důsledku nástupu totalitní diktatury založené na čistotě národa či kultury komunity, jako předpokladu řešení „naší“ tíživé sociální situace.

Jestliže máme naplňovat evropský ideál humanity, tj. lásky a pomoci bližnímu, nelze se schovat za železnou oponu, nechat trpět za hranicemi a vymlouvat se na to, že jde o jejich problémy. Mnohé problémy v rozvojových zemích byly a jsou způsobeny zásahem evropských kolonialistů či nadnárodních společností do jejich kultury a sociálních systémů. Alespoň z tohoto důvodu bychom proto měli pocítovat morální zodpovědnost za situaci v daných zemích a snažit se pomoci zlepšit jejich životní prostředí. Sociální práce, která má k utrpení imigrantů nejbližší, proto nesmí zapomínat na svoji aktivizující úlohu v politické oblasti se snahou o přiblížení k ideálu sociální spravedlnosti, ovšem s vědomím toho,

že „v komunitě se nemůže stát nic horšího, než když se práv ‚bezmocných‘ ujme sociální pracovník postrádající sebereflexi a zahájí křížácké tažení v jejich jménu“ (Hartl, 1997: 119). Tato sebereflexe se tedy stává hlavním a zřejmě i nejobtížnější úlohou pomáhajících profesí pracujících s imigranty.

Poznámky

- 1 Kontakt: trousil.michal@post.cz.
- 1 Srov. např. Bade, 1999.
- 2 Xenofobní nálady zde chápeme jako tendence k projevům vyplývajícím z odporu a strachu z cizinců.
- 3 Srov. např. Barša, Baršová, 2005a.
- 4 „Za obviněním intelektuálů z levicovosti se vždy skrývá útok proti všemu, co ve jménu abstraktních ‚cizáckých‘ vizí vykořeňuje z loajálnosti k místním autoritám a stereotypům, co je nesrozumitelné, co podvrací ‚svět jak jej vidí všichni normální lidé‘, co narušuje bezpečí kýče a života podle ‚našich‘ hodnot.“ (Bělohradský, 2000: 1.)
- 5 K tomuto problému blíže např. Barša, Baršová, 2005b.
- 6 Nacionální šovinismus chápeme jako hlásání nesnášenlivosti a nenávisti vůči jiným národům (Žaloudek, 1999).
- 7 Rasismus chápeme jako přesvědčení, že kulturní a psychický charakter národů a národností je závislý na biologických základech, z čehož vyplývá nadřazování jedněch ras nad druhé (Žaloudek, 1999).
- 8 „Rozlišování uprchlíků na ekonomické a další nemá z hlediska psychických dopadů velký smysl.“ (Baštecká, 2003: 110.)
- 9 Imigranta si vymezíme jako osobu, která se přemístila dobrovolně či nedobrovolně z jednoho geografického prostředí do druhého s charakteristickými přírodními, jazykovými, kulturními a sociálními vlastnostmi, které toto více či méně odlišují od jiného. Uprchlík zde pak můžeme považovat za synonymum imigranta, neboť jeho problémy jsou obvykle velmi podobné, ačkoli většinou podstatně výraznější než u těch imigrantů, kteří se přemístili dobrovolně a dočasně. (K podrobnějšímu vymezení pojmu uprchlík blíže viz např. Sotoniaková, 2002.)
- 10 K tomu blíže např. Baštecká, 2003.

- 11 Roubalová (2005a) např. upozorňuje na podobnost reakcí rodin uprchlíků s těmi, jejichž příslušníci přežili holocaust, a to v nadměrné kontrole emocí, která však přispívá ke vzniku psychosomatických onemocnění.
- 12 Akulturaci chápeme jako proces společenských a kulturních změn vyplývajících z kontaktu různých skupin. „Akulturační proces brzy přivodí úplný zánik primitivní kultury, neboť národy na celém světě budou stále více a více vtahovány do chřtánu masové průmyslové společnosti.“ (Murphy, 1998: 208.)
- 13 V souvislosti s těmito psychickými problémy by měl být sociální pracovník schopen základní krizové intervence.
- 14 Viz např. Uherek, 2003.
- 15 Frustrování a nezaměstnaní muži tak např. vnímají v novém domově otázku cudného zahalení ženy ještě naléhavěji než v původním venkovském prostředí, prostém městských nástrah a dekadence. (Raděj, Smolík, 2006: 39.)
- 16 Viz např. Roubalová, 2005a.
- 17 Srov. Kalayci, 2002.
- 18 Míra nezaměstnanosti mezi zástupci minorit ve věku 16 až 24 let se např. v mnoha francouzských „citlivých městských zónách“ pohybuje od 30 do 50 %! (Suleiman, Stepan, 2005, srov. dále např. Tabellini, 2005.) Podobně je nutné si uvědomit, že ani v USA není situace příliš dobrá, jak upozorňuje např. Michalík, 2003, příp. Sartori, 2005.
- 19 Srov. např. Keller, 2005.
- 20 Srov. např. *Analýza potřeb cizinců...*, 2003.
- 21 Srov. např. Gojová, 2006.
- 22 O to důležitější se zde proto jeví pokus G. v. d. Laana (1998) o skloubení komunikativní a instrumentální racionality v jednání pomáhajícího pracovníka s klientem.
- 23 „Komunita je místo, kde člověk může získávat emocionální podporu, ocenění a praktickou pomoc v každodenním životě. Pro všechny problémy od těhotenství ke ztrátě milované osoby a od nezaměstnanosti k vážné chorobě.“ (Hartl, 1997: 35.) I občansky vymezený národ, resp. stát, zde proto můžeme do značné míry považovat za komunitu.
- 24 Velmi kriticky se v této souvislosti staví ke vztahu „naši“ „křesťanské“ civilizace k ostatním částem světa např. V. Bělohradský (2004) či z tradicionalistických pozic francouzský filozof René Guénon ve značně diskutabilním, ale doposud velmi aktuálním eseji *Krise moderního světa* (2002).
- 25 Na náboženském a jazykovém základě je postaveno vymezování regionů v oboru kulturní geografie. (Srov. např. Anděl, 1998.)
- 26 O reálnosti dalšího etnického vyhlazování v moderní společnosti píše velmi přesvědčivě Bauman, 2004.
- 27 V případě šátků je však nutné zdůraznit, že pro některé ženy jsou víra a tradice velmi důležité, jak upozorňuje Roubalová, která si toho všímá na psychotherapeutických setkáních pro ženy z uprchlických táborů, jež navštěvují i jiné cizinky: „Vždyť to je to jediné, co si kromě dvou igelitek s sebou přivezli a co je drží. Víra, že Bůh je s nimi, je navíc často to jediné, co jim dává smysl.“ (Roubalová, 2006: 20.)
- 28 Srov. Bělohradský, 2000.
- 29 Na nedostatečné vzdělání tohoto typu upozorňuje např. Hendriks, 1994.
- 30 Z tohoto důvodu považují za důležité odlišovat imigranty od exulantů, kteří se do své země chtějí vrátit, a tyto podporovat v jejich případných snahách o zlepšení situace ve vlastní zemi.
- 31 Interkulturním zde myslíme aktivní činnost, která přispívá ke vzájemnému poznávání a obohacování kultur, zatímco pojem multikulturní považujeme za pouhou koexistenci odlišných kultur v daném státě, jež nevede k dostatečné integraci imigrantů. (Srov. např. Sartori, 2005.) Toto vzájemné poznávání by však mělo být realizováno na pozadí požadavku „občanské integrace“. „Nejedná se (...) o znovunastolení ‚monokulturalismu‘, ale o vymezení minimálního závazného rámce společenské soudržnosti. Je znovuoobjevování a obhajobou ústavních základů liberálních a demokratických národních států ve věku migrace. Pokud bychom tento požadavek (...) označili za asimilacionismus, pak je to asimilacionismus občanský, vycházející z teze, že podmínkou plné integrace přistěhovalce je, aby přijal liberální občanskou politickou kulturu daného státu.“ (Baršová, Barša, 2005a: 61.)
- 32 Srov. např. Kuric, 1997.
- 33 Viz např. Sotoniaková, 2005.
- 34 Srov. např. Kuric, 1997, Hendriks, 1994.
- 35 Dobrovolní pracovníci, rekrutující se z řad nevládních organizací, hrají v životě uprchlíků důležitou roli, protože tvoří základ uprchlickový

- sociální sítě a mají praktickou, pomocnou, signalizační a zprostředkující funkci, přičemž se většinou stanou pro uprchlíka tím nejbližším člověkem (srov. Hendriks, 1994).
- 36 Vedle „klasického“ syndromu vyhoření lze hovořit také o tzv. „přenosném traumatu“, kdy trauma klienta vyvolává v sociálním pracovníkovi smutek z toho, jací někteří lidé mohou být vůči ostatním. (Hendriks, 1994.)
- 37 Srov. např. Roubalová, 2005b.
- 38 O nadměrném nadšení, které je základním předpokladem syndromu vyhoření, viz např. Kopřiva, 2000, Hučín, 2005.
- 39 Srov. např. Hroch, 1999.
- Seznam literatury:**
- Analyza potřeb cizinců s azylem a trvalým pobytem v ČR ve vztahu k uplatnění na trhu práce.** Poradna pro integraci, 2003. <http://www.p-p-i.cz/czech/aktual/analyzapotreb.pdf> [on-line].
- ANDĚL, J. **Kulturní geografie.** Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1998.
- BADE, K. J. **Evropa v pohybu. Evropské migrace dvou staletí.** Praha: NLN, 2004.
- BARŠOVÁ, A., BARŠA, P. **Od multikulturalismu k občanské integraci. Změny v západoevropských politikách integrace přistěhovalců.** In *Dilemata občanské společnosti. Sociální studia*, č. 1, 2005a, s. 49–66.
- BARŠOVÁ, A., BARŠA, P. **Přistěhovalectví a liberální stát.** Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2005b.
- BAŠTECKÁ, B. **Psychické trauma a uprchlíci.** In VALENTA, M. a kol. *Přístupy ke vzdělávání cizinců v České republice.* Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2003, s. 100–111.
- BAUMAN, Z. **Modernita a holocaust.** Praha: Slon, 2004.
- BĚLOHRADSKÝ, V. **Být vlastencem Západu?** In *Salon*, Literární příloha deníku *Právo*, 16. 9. 2004, s. 1–3.
- BĚLOHRADSKÝ, V. **Od demokracie k etno(techno)kracii aneb Spojené regiony Evropy.** In *Salon*, Literární příloha deníku *Právo*, 23. 11. 2000, s. 1–3.
- DAHRENDORF, R. **Co místo asimilace?** Project Syndicate, 2004. http://www.project-syndicate.org/print_commentary/dahrendorf30/Czech [on-line].
- DAHRENDORF, R. **Dilema multikulturalismu.** Project Syndicate, 2005. <http://www.project-syndicate.org/commentary/dahrendorf41/Czech> [on-line].
- GÜNTEROVÁ, T. **Sociální práce s uprchlíky.** In MATOUŠEK, O., KOLÁČKOVÁ, J., KODYMOVÁ, P. (eds.) *Sociální práce v praxi.* Praha: Portál, 2005, s. 331–345.
- GUÉNON, R. **Krize moderního světa.** Praha: Herrmann & synové, 2002.
- GOJOVÁ, A. **Teorie a modely komunitní práce.** Ostrava: Ostravská univerzita, 2006.
- HENDRIKS, M. **Sociální práce a uprchlíci.** Praha: Organizace pro pomoc uprchlíkům, 1994.
- HARTL, P. **Komunita občanská a komunita terapeutická.** Praha: Slon, 1997.
- HOBBSAWM, E. J. **Národy a nacionalismus od roku 1780.** Brno: CDK, 2000.
- HROCH, M. **V národním zájmu.** Praha: NLN, 1999.
- HUČÍN, J. **Když se práce stane noční můrou.** In *Psychologie dnes*, roč. 11, č. 7–8, 2005, s. 12–15.
- KALAYCI, H. **Socialarbeit mit Arbeitsmigrantin/inn/en. Alternativen zur konventionellen Praxis.** Wien: Universitätsverlag, 2002.
- KELLER, J. **Soumrak sociálního státu.** Praha: Slon, 2005.
- KOPŘIVA, L. **Lidský vztah jako součást profese.** Praha: Portál, 2000 (4. vyd.).
- KÜNG, H. **Světový étos pro politiku a hospodářství.** Praha: Vyšehrad, 1999.
- KURIC, A. **Uprchlíci a sociální práce.** Brno: SOZE, 1997. http://www.unhcr.cz/dokumenty/studie_socprace.pdf [on-line].
- LAAN, G. v. d., **Otázky legitimace sociální práce.** Ostrava, Boskovice: Zdravotně sociální fakulta Ostravské univerzity, Albert, 1998.
- MARADA, R. **Růstová dilemata občanského sektoru.** In *Dilemata občanské společnosti. Sociální studia* 1/2005, Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, s. 147–168.

- MURPHY, R. F. **Úvod do kulturní a sociální antropologie**. Praha: Slon, 1998.
- MASLEN, J., BRNULA, P. **Sociální práce s utečenci**. Bratislava: Občanské združení Sociální práce, 2004.
- MICHALÍK, J. **Společenské aspekty tzv. multikulturální výchovy**. In VALENTA, M. a kol. **Přístupy ke vzdělávání cizinců v České republice**. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2003, s. 70–77.
- NEWMANN, M., PREISS, M. **Válečná traumata u dětí v Bosně**. In *Československá psychologie*, roč. 39, č. 6, 1995, s. 534–541.
- RABUŠIC, L. **Jaká imigrační politika České republiky?** Multikulturální centrum Praha, 2005. <http://www.migraceonline.cz> [on-line].
- RADĚJ, T., SMOLÍK, J. **Islámský závoj – symbol svobody, nebo útlaku?** In *Psychologie dnes*, roč. 12, č. 3, 2006, s. 38–40.
- ROUBALOVÁ, V. **Nesmíš plakat!** In *Psychologie dnes*, roč. 11, č. 3, 2005a, s. 24–26.
- ROUBALOVÁ, V., GÜNTEROVÁ, T., KOSTLÁN, F. **Příchozí**. Praha: G plus G, 2005b.
- ROUBALOVÁ, V. **Ženy v kruhu**. In *Psychologie dnes*, roč. 12, č. 1, 2006, s. 18–21.
- SARTORI, G. **Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci**. Praha: Dokořán, 2005.
- SOTONIAKOVÁ, E. **Interkulturní aspekty hodnot**. In MLČÁK, Z. (ed.). **Profesní kompetence sociálních pracovníků a jejich hodnocení klienty**. Ostrava: Ostravská univerzita, 2005, s. 94–100.
- SOTONIAKOVÁ, E. **Situace uprchlíků v ČR (1999–2003)**. In **Psychologické poradenství v sociální práci 2**. Ostrava: Ostravská univerzita, 2004, s. 75–88.
- SOTONIAKOVÁ, E. **Sociální práce s imigranty**. In **Psychologické poradenství v sociální práci**. Ostrava: Ostravská univerzita, 2002, s. 93–109.
- SULEIMAN, E., STEPAN, A. **Proč Francie hoří?** Project Syndicate, 2005. <http://www.project-syndicate.org/commentary/stepan4/Czech> [on-line].
- TABELLINI, G. **Francouzská ekonomická ghetta**, Project Syndicate, 2005. <http://www.project-syndicate.org/commentary/tabellini9/Czech> [on-line].
- TUČKOVÁ, T. **Kulturní šok – krize nebo běžná reakce?** In *Psychologie dnes*, roč. 12, č. 1, 2006, s. 16–18.
- UHEREK, Z. **Úspěšné a neúspěšné strategie integrace cizinců. Závěry z terénních výzkumů**. In UHEREK, Z., OTČENÁŠEK, J., HOŠKOVÁ, S. **Úspěšné a neúspěšné strategie integrace cizinců**. Etnologický ústav Akademie věd. Praha: 2003, s. 327–348, http://www.cizinci.cz/files/clanky/108/strategie_integrace.pdf [on-line].
- VENCÁLEK, J. **Protisměry územní identity**. Český Těšín: Olza, 1998.
- VIZINOVÁ, D., PREISS, M., **Psychické trauma a jeho terapie**. Praha: 1999, cit. podle SOTONIAKOVÁ, E. **Situace uprchlíků v ČR (1999–2003)**. In **Psychologické poradenství v sociální práci 2**. Ostrava: Ostravská univerzita, 2004, s. 75–88.
- WEBER, M. **Metodologie, sociologie a politika**. Praha: Oikymen, 1998.
- ŽALOUDEK, K. **Encyklopedie politiky**. Praha: Libri, 1999.

Vzdelávanie sociálnych pracovníkov v oblasti utečenectva

Education of Social Workers in the Field of Refugees

Peter Brnula

PhDr. Peter Brnula¹ absolvoval štúdium sociálnej práce na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Po skončení štúdia pracoval v oblasti sociálnej práce a následne ako sociálny poradca pre žiadateľov o azyl a azylantov v Slovenskej humanitnej rade.

Absolvoval dlhodobý výcvik v psychoterapii zameranej na človeka podľa C. R. Rogersa a je frekventantom výcviku v supervízii. V súčasnosti pracuje na Katedre sociálnej práce PdF UK v Bratislave, kde prednáša okrem iného aj problematiku sociálnej práce s utečencami a je odborným garantom praxí študentov.

Abstrakt

Autor sa v článku zameriava na vzdelávanie študentov sociálnej práce v práci so žiadateľmi o azyl a azylantmi. Popisuje, akým spôsobom prebiehala v minulosti príprava sociálnych pracovníkov a následne ako prebieha príprava sociálnych pracovníkov na Katedre sociálnej práce PdF UK v Bratislave v súlade s minimálnymi štandardmi na vzdelávanie v tejto oblasti sociálnej práce pre vyššie vzdelávacie programy v súčasnosti. V závere práce poukazuje na nutnosť zamerania sa na vzdelávanie budúcich sociálnych pracovníkov pre prácu s migrantmi.

Abstract

In this article, the author puts focus on the importance of working with the asylum seekers and asylants as a part of the education of students of social work.

He describes how the preparation of social workers looked like in the past and consequently how it looks like in the presence at the Department of Social work PdF UK in Bratislava according to minimal educational standards in this area of social work.

At the end, he points at the necessity of the education of future social workers for a work with migrants.

Sociálna práca je jednou z najdynamickejšie sa rozvíjajúcou pomáhajúcou profesiou v poslednom desaťročí na území Slovenskej republiky. V súčasnosti za cieľ sociálnej práce podľa Strieženca (2006, s. 90) považujeme „predchádzanie sociálnym problémom vznikajúcim v dôsledku porúch psychického, fyzického alebo sociálneho vývinu jednotlivca, rodiny, skupiny, resp. sociálneho prostredia, a odbornými pracovnými metódami za aktívnej účasti jednotlivca, rodiny, skupiny a komunity podporiť proces adaptácie a integrácie do spoločnosti, a to odbornou pomocou, pri hľadaní individuálnych zdrojov a tiež hľadaním zdrojov spoločenskej podpory a možnosti napojenia jedinca a rodiny na ne“.

Tento cieľ si dáva tiež sociálna práca so žiadateľmi o azyl a azylantmi, ktorú bolo nutné formovať, pretože naša krajina neprijímala utečencov.

Sociálna práca sa po roku 1989 opätovne etabluje medzi pomáhajúce profesie v našich geografických šírkach, a teda tiež medzi vedné odbory, ktoré je možné študovať v rámci vysokoškolského vzdelávania. Toho času je možné odbor sociálna práca na Slovensku študovať v trojstupňovom vysokoškolskom vzdelávaní, a to v bakalárskom, magisterskom a doktorských štádiách. Je tiež možné, aby absolvent magisterského štúdia vykonal rigoróznú skúšku z oblasti sociálnej práce. Tak ako samotné poskytovanie sociálnej práce žiadateľom o azyl

a azyllantom aj vzdelávanie v tejto oblasti prechádzalo svojim vývinom.

V začiatkoch vzdelávania sociálnych pracovníkov pre prácu so žiadateľmi o azyl a azyllantmi v rámci predmetu „Sociálna práca s utečencami“ sa preberal model, v ktorom sa pozornosť zameriavala na azylovú a migračnú politiku a pomoc jednotlivcovi alebo skupine cez formy a metódy sociálnej práce. Neskôr sa pridávali ďalšie obsahy do kurzu, ktoré reagovali na prax v sociálnej práci so žiadateľmi o azyl a azyllantmi. Tiež veľkú rolu zohrala organizácia CDNP sídlia v Budapešti vzniknutá v rokoch 2002–2003, ktorá je sieťou organizácií 18 krajín strednej Európy, Balkánu a baltických krajín združujúcich sociálnych pracovníkov ako aj vzdelávateľov v oblasti sociálnej práce so žiadateľmi o azyl a azyllantmi podporovanej UNHCR Budapešť. Výsledkom práce tímov všetkých zúčastnených krajín bol vznik Minimálnych štandardov pre vytváranie študijných plánov vyšších vzdelávacích programov v oblasti sociálnej práce.

Katedra sociálnej práce PdF UK v Bratislave reagovala na tieto minimálne štandardy a prispôsobila im vzdelávanie budúcich sociálnych pracovníkov. Minimálne štandardy určujú niekoľko okruhov tém, ktoré by poslucháči sociálnej práce mali dostať:

1. **Úvod do migračnej problematiky** – okruh má oboznámiť študentov s migráciou, históriou migrácie a migračnými teóriami. Ide o základné informácie z tejto oblasti pre študentov, práve z dôvodu, aby lepšie porozumeli žiadateľom o azyl a azyllantom, čo všetko je v pozadí ich migrácie do cieľovej krajiny.
2. **Skúsenosti v utečeneckej problematike** – oblasť, v ktorej sa študentom jasne formuluje prístup k tejto cieľovej skupine, orientácia na klienta, jeho skúsenosti a zážitky. Obsahom sú tiež fázy útekového procesu, ktoré jasne formulujú proces, ktorým si žiadateľ o azyl prejde, pokiaľ nie je v cieľovej krajine. Tiež nemalú úlohu zohráva pochopenie rozdielu medzi cieľovou a tranzitnou krajinou z pohľadu žiadateľa o azyl. Jeho nevedomosť vôbec o existencii tranzitnej krajiny, v ktorej sa nachádza, môže stále u klienta vyvolávať nutnosť dostania sa do

cieľovej krajiny. V neposlednom rade obsahom je aj téma zmeny, ktorou prejde jednotlivec, ale tiež rodina, a zmena, ktorá je vyvolaná práve útekem, čo ovplyvňuje správanie sa klienta v zariadení.

3. **Systém medzinárodnej ochrany** – obsahuje právne pozadie medzinárodnej ochrany utečencov, od jej histórie až po súčasnosť, zachytenú aj v relevantných medzinárodných dokumentoch, ako sú Deklarácia ľudských práv, Ženevská konvencia z roku 1951 (Dohovor o právnom postavení utečenca), Newyorský protokol z roku 1967 a dohody a nariadenia v rámci Európskej únie.
4. **Národný azylový systém** – zachytáva migračnú a azylovú politiku krajiny, históriu vývoja prijímania utečencov na naše územie a následne vývoj národnej právnej úpravy ochrany cudzincov a utečencov od prístupu ešte ČSFR k prijímaniu utečencov na naše územie.
5. **Systém sociálnej podpory** – oblasť, ktorá je jednou z najnáročnejších práve vplyvom meniacich sa právnych noriem, pojednáva o systéme sociálnej pomoci, sociálneho zabezpečenia žiadateľov o azyl a azyllantov, zdravotnej starostlivosti, prístupoch k možnostiam v našej krajine pre žiadateľov o azyl a azyllantov.
6. **Informácie o krajine pôvodu** – táto oblasť si dáva za cieľ rozvinúť schopnosti u poslucháča identifikovať, získať a analyzovať dokumentáciu a použitie prístupu relevantného pre danú krajinu pôvodu žiadateľa o azyl. Možno pripustiť, že to znie veľmi frázovito, ale skutočnosť je, že sociálny pracovník pracujúci so žiadateľmi o azyl musí vedieť aplikovať správny prístup ku klientovi už v prvom kontakte, práve cez normy a zvyky tej ktorej krajiny pôvodu, pretože nie je jedno, odkiaľ žiadateľ o azyl prichádza, a následne použitím „nesprávnej cesty“ prvého kontaktu môže sociálny pracovník zabrániť rozvoju profesionálneho vzťahu medzi ním a klientom.
7. **Sociálno-kultúrne aspekty pri práci s utečencami/žiadateľmi o azyl a azyllantmi** – ide o oblasť, v ktorej študenti dostanú informácie o iných kultúrach s prihliadnutím na rešpektovanie inakosti klienta. Vysoký

dôraz kladieme aj na sociálno-kultúrne aspekty práce s klientom. Pretože tak, ako hovorí Merry (2004, s. 19), „poradcovia budú užitočnejšie pracovať, ak si budú vedomí sociálneho prostredia a kontextu svojich klientov, toto poznanie im umožní chápať, aké rozličné skúsenosti a očakávania si ľudia prinášajú na poradenské stretnutia. Chápať jednotlivca znamená byť citlivý k jeho kultúrnym normám a hodnotám, ktoré rozmanitým spôsobom ovplyvňujú vnímanie ľudí.“

- 8. Sociálna práca s utečencami/žiadateľmi o azyl a azylantmi** – obsahom tejto oblasti sú konkrétne formy a metódy sociálnej práce, ktoré môže sociálny pracovník využívať pri práci so žiadateľmi o azyl a azylantmi. Je dôležité, aby sa sociálny pracovník vedel správne rozhodnúť pre voľbu jednotlivých metód práce a zároveň pre ich vhodnú kombináciu. Je veľmi dôležité, aby si sociálny pracovník vedel uvedomiť svoje kompetencie v práci s klientom, čo je tiež obsahom práve tohto celku. „V sociálnej práci sa prikláňame k humanistickej koncepcii, ktorej základom je rešpektovanie a prijímanie klienta takého, akým je, so zachovávaním jeho vlastnej dôstojnosti a práva slobodne sa rozhodovať. V praxi sociálnej práce to znamená poskytnúť klientovi možnosti a nie riešenia, pretože riešenie sociálnej situácie klienta prichádza až vtedy, ak sa aj on sám stotožnil s možnosťou riešenia svojej životnej situácie. Vtedy možno hovoriť o účinnosti sociálnej práce, ak ťažiskom je klient a jeho rozhodnutie.“ (Brnula, 2004, s. 80.) V závere tejto oblasti kladieme dôraz na nutnosť tímovej spolupráce sociálnych pracovníkov a iných odborníkov, hlavne s dôrazom na to, aby sa sociálny pracovník nechcel cítiť ako „všemohúci“ pri práci s klientom. V slovenských pomeroch sociálnej práce sa stále mnohí sociálni pracovníci necítia byť kompetentní poskytovať sociálnu starostlivosť a distribuuujú klienta k inoprofesným odborníkom, čo považujeme za veľkú chybu a znevažovanie profesie sociálnej práce ako takej, na jednej strane, ale skutočne je nutné, aby sociálni pracovníci neprekračovali svoje možné kompeten-

cie pri práci s klientom, a teda to, čo nespadá do oblasti sociálnej práce, nech prenechávajú iným odborníkom vzdelaným v danej oblasti. (Nemáme na mysli, ak sociálny pracovník disponuje patričným vzdelaním pre inú oblasť pomoci klientovi.)

- 9. Hodnoty, normy a etické aspekty práce** – oblasť zahrňujúca poznatky z etiky sociálnej práce ako aj špecifické etické aspekty pri práci s touto cieľovou skupinou, ktoré bez sporu sú a je nutné ich dodržiavať práve s dôrazom na kultúrnu diferencovanosť klientov. Považujeme za nutnosť „vychádzať nielen z rešpektovania, že každý život je jedinečný a neopakovateľný, ale aj z rešpektovania univerzality života a spoluzodpovednosti jedinca, skupiny a spoločenstva za kvalitu prežitia, reprodukcie a kolobehu“ (Oláh, M.; Schavel, M., 2006, s. 45). Obsah tvorí tiež pojednávanie o hodnotách sociálnej práce ako odboru/profesie, ale tiež o hodnotách a hodnotovom systéme sociálneho pracovníka ako jednotlivca. Práve táto oblasť môže skrývať mnohé problémy neskôr pri práci s klientom, pokiaľ ich sociálny pracovník podcení. Môže to práve viesť k tomu, že sociálny pracovník bude mať problémy s udržiavaním svojich hraníc v profesionálnom vzťahu. Považujeme preto za dôležité venovať sa už u študentov práve jasnému a zrozumiteľnému hodnotovému systému pre jednotlivca.

V roku 2005 sa minimálne štandardy schválené a pripomienkované všetkými zúčastnenými stranami CDNP rozšírili o dve oblasti, a to:

- 1. Integrácia** – oblasť, ktorá študentom má podať informácie o procese integrácie azylanta do spoločnosti, systéme sociálnej inklúzie v danej krajine ako aj pomoci sociálneho pracovníka v tomto procese klienta. Zanedbanie integračného procesu azylanta môže viesť k jeho izolácii od majoritnej spoločnosti, čoho následok bude neschopnosť azylanta žiť v našom geografickom priestore. Taktiež preferujeme prístup sociálneho pracovníka ako „sociálneho asistenta“ pre klienta. Je nutné už študentom zdôrazniť, že klient je ťažiskom svojej integrácie a sociálny pracovník by mal byť len sprievodcom v tomto procese klienta.

To v praxi znamená, že dôraz je na klientovi, teda napríklad v prípade potreby vyplnenia akejkoľvek žiadosti ju bude vyplňať klient, nie sociálny pracovník, aj keď to bude časovo trvať oveľa dlhšie. V tomto prípade čas nie je dôležitý, dôležitejšie je pre sociálneho pracovníka to, že klient to zvládne sám a postupnými takýmito krokmi speje k úspešnému osamostatneniu.

2. **Plánovanie a manažovanie v oblasti sociálnej práce so žiadateľmi o azyl a azyľantmi** – táto oblasť akcentuje hlavne schopnosti sociálnych pracovníkov projektovať pre svoju cieľovú skupinu. Za veľmi dôležité považujeme, že sociálny pracovník, ktorý ako aj vo všetkých oblastiach sociálnej práce má limitované finančné zdroje, dokázal vytvoriť projekt pre prospech svojej cieľovej skupiny. Sociálni pracovníci v dnešnej dobe musia dokázať pracovať a „stavať“ projekty. V prípade, ak to ako vzdelávateľská inštitúcia zanedbáme, môže v praxi dôjsť k tomu, že sociálny pracovník bude bezradne stáť a čakať na to, aby „sa“ situácia vyriešila. Práve v tejto fáze si musí uvedomiť, že ťažiskovú rolu by mal prebrať on, a hľadať zdroje, ktoré pokrývajú potreby klientov.

Pri všetkých okruhoch poslucháči riešia aj konkrétne prípady, ktoré súvisia s témou, na lepšie pochopenie danej teórie témy. Ide o kauzistické prípady, ktoré prináša vyučujúci.

Je tiež podstatné, aby sa vyučujúci venoval problematike práce s verejnosťou ako majoritnou spoločnosťou, s jej postojmi a názormi. Utečenci sú skupinou, ktorá sa snaží integrovať do majoritnej spoločnosti a to bez práce s verejnosťou nie je možné. Je dôležité prepojenie na ďalšie predmety, ako preventívna sociálna práca a komunitná sociálna práca, kde študenti získavajú ďalšie vedomosti z oblasti práce v rámci prevencie a tiež práce s komunitou.

Katedra sociálnej práce PdF UK v Bratislave tiež rozvinula spoluprácu s mimovládnu organizáciou Slovenská humanitná rada, ktorá zabezpečuje prax pre študentov v konkrétnej práci so žiadateľmi o azyl a azyľantmi po absolvovaní teórie zo sociálnej práce so žiadateľmi o azyl. Ide o takzvanú „Utečeneckú sociálnu kliniku“, ktorej úlohou je ponúknuť po-

slucháčom sociálnej práce práve nielen teóriu, ale konkrétnu činnosť formou odbornej praxe s cieľovou skupinou.

Je asi zrejme, že jednotlivé celky (oblasti) pokrývajú mnoho informácií. V dobe, kedy je Slovenská republika už členom Európskej únie, je nutné, aby sme vzdelávanie rozšírili aj o oblasť sociálnej práce s migrantmi.

Totíž migranti sú skutočne odlišnou cieľovou skupinou, pretože nie sú k dispozícii sociálnemu pracovníkovi v jednom zariadení (ako je tomu u žiadateľov o azyl), a to v utečeneckom tábore. Práca s migrantmi je skutočne odlišná aj v používaných metódach a formách sociálnej práce. Práve v tom vidíme nutnosť rozšírenia vzdelávania v sociálnej práci v dnešnej dobe.

Poznámky

¹ Kontakt:

PhDr. Peter Brnula
Pedagogická fakulta Univerzity Komenského
v Bratislave
Katedra sociálnej práce
Šoltésovej 4
Bratislava
brnula@socpraca.sk
stránka katedry: www.socialnapraca.sk

Seznam literatury:

- CDNP Budapest. **Sociálna práca s utečencami: minimálne požiadavky (štandardy) pre vytváranie študijných plánov vyšších vzdelávacích programov.** CDNP, 2003.
- CDNP Budapest. **Sociálna práca s utečencami: minimálne požiadavky (štandardy) pre vytváranie študijných plánov vyšších vzdelávacích programov.** CDNP 2005.
- MASLEN, J., BRNULA, P. **Sociálna práca s utečencami.** Bratislava: OZ Sociálna práca, 2004.
- MERRY, T. **Naučte sa byť poradcom, Poradenstvo zamerané na človeka.** Bratislava: Ikar – Pegaz, 2004.
- OLÁH, M., SCHAVEL, M. **Úvod do štúdia a dejín sociálnej práce.** Prešov: VŠZaSP sv. Alžbety, n. o. v Bratislave, 2006.
- STRIEŽENEC, Š. **Teória a metodológia sociálnej práce.** Trnava: Tripsoft, 2006.

Ekonomická situace romské rodiny v českém pohraničí (Vývoj v posledních letech – případová studie)

Economic Situation of Selected Romani Family Living in Czech Frontiers Area (process of Change in Last Few Years – Case Study)

Tomáš Habart

Bc. Tomáš Habart¹ pokračuje po absolvování bakalářského cyklu v roce 2006 v magisterském studiu romistiky na FF UK v Praze. V roce 2004 dokončil bakalářské stadium na FHS UK v Praze. Ve společnosti Partners Czech, o. p. s., koordinuje Program romské integrace.

Abstrakt

Text popisuje prohlubování tísnivé ekonomické situace několika příbuzensky spjatých romských nukleárních rodin bydlících v blízkosti malé obce v Karlovarském kraji. Rozbor jednotlivých problémů charakterizovaných v první části vede ke zjištění, že rodiny žijící v lokalitě lze podle současné terminologie považovat za sociálně vyloučené, zatímco rodiny jejich sourozenců žijící mimo lokalitu nikoliv. V poslední části autor zdůvodňuje svou skepsi při předvídání dalšího vývoje – v daném případě existuje velmi malá naděje, že by účastníci dokázali neudržitelný směr zvrátit sami. Pomoc nenaleznou ani v širší rodinné síti, neboť relativně dobré vztahy jsou udržovány jen mezi příbuznými nacházejícími se podobně v nouzi, navíc dochází k jejich degradaci vlivem zhoršujících se podmínek. Sourozenci, kteří dosáhli vyšší ekonomické úrovně, žijí mimo lokalitu a kontakty s příbuznými omezují na minimum, čímž se dále omezují možnosti řešení problémů. Pomoc zvenčí je ztěžována nedůvěrou obyvatel a občasnými změnami výpovědi v závislosti na okolnostech. Bezvýhodná situace zasahuje již čtvrtou generaci obyvatel lokality a řešení bude velmi složité vzhledem k její komplexnosti zahrnující vzdělání, finance, bydlení, zaměstnání, zdraví a další dimenze. Bez aktivní pomoci zvenčí se zapojením místních obyvatel však nebude možná vůbec.

Abstract

This text describes deepening of financial tightness of relative Romani families, who live together in small town in the region of Karlovy Vary. From analysis of particular issues described in the first part has arisen that families in locality are socially excluded, while families of their relatives staying in other places cannot be understood as excluded ones. In the last part, the author explains his scepticism when foreseeing near future – there is very small chance, that participants could change the unsustainable trend themselves significantly. They are not able to find help among their relatives who live in identical conditions. Those relatives, whose economic status had increased, moved from the locality and reduced the contacts with their relatives there, which makes possible solutions more difficult. Different ways of help are aggravated by high level of distrust of local inhabitants, who may change their statements according to the circumstances. The fourth generation of people in locality has been influenced by this precarious situation. Its solution will be very hard to achieve, because of its complexity, which includes education, financial issues, housing, employment, health and other dimensions. The solution will not be possible without intervention and without involvement of local people.

ÚVOD

Text je zkrácenou verzí bakalářské práce analyzující situaci širší romské rodiny v západních Čechách. Práce sice není výstupem z dlouhodobého terénního šetření, nicméně shromážděná data poskytují podrobný obraz současné situace a umožňují sledovat dynamiku procesu².

CÍL PRÁCE A HYPOTÉZY

Cílem práce je popsat situaci konkrétní romské rodiny a na jejím příkladu ukázat obtížnost řešení zdokumentovaných problémů i pro velké příbuzenské uskupení. Viditelný propad tolika lidí poukazuje na existenci slabin v systémové pomoci lidem, kteří si neumějí v nouzi poradit sami. Proto byly formulovány tyto hypotézy:

1. Ta část širší romské rodiny, která žije společně v lokalitě, se nachází ve stavu sociálního vyloučení podle definic současné odborné literatury³.
2. Není v silách samotných aktérů se z této situace dostat bez pomoci zvenčí.
3. Řešení spočívá v aktivní pomoci potřebným.

METODY

Text je založen na: 1. práci s literaturou; 2. poznatcích z terénu; 3. informacích od členů NNO⁴. Většina dat je ověřená na základě písemných dokumentů⁵. Vzhledem k citlivosti dat je zpráva anonymní, peněžní částky jsou zaokrouhlené na tisíce a data jsou uváděna v měsících⁶. Vývoj v lokalitě sleduji od března 2005, osobně jsem ji navštívil na dva dny v lednu 2006.

1. Teoretické ukotvení případu

Celá kapitola, kterou jsem vzhledem k množství dostupných materiálů o problematice sociálního vyloučení značně zredukoval, je zastřešena poněkud širokým pojmem marginalizace⁷, vystihujícím současné postavení převážné části romské menšiny v ČR. Místo tohoto obecného a neutrálního označení preferuji jasněji hodnotící pojem sociální vyloučení, jehož různé definice vždy zdůrazňují omezení v přístupu ke zdrojům a z něj vyplývající omezení v účasti na různých dimenzích života⁸.

Vzhledem k faktu, že se sledované problémy odvíjejí od špatných podmínek bydlení, nedo-

statku peněz a celkové izolace, byla pozornost zaměřena na prostorové a ekonomické vyloučení, které někteří autoři chápou jako aspekty vyloučení sociálního. Domnívám se ovšem, že se spíše jedná o různé typy vyloučení, ke kterým nemusí nutně docházet zároveň, ačkoliv většinou následují jedno druhé.

V původním textu jsem se též věnoval rozboru dvou jevů – lichvy a tzv. rychlých půjček – které se zadlužením úzce souvisejí a které mohou být jak příčinami, tak následky špatné ekonomické situace. Oba vtahují klienta do uzavřeného kruhu, čímž se stávají nebezpečným katalyzátorem vzniku vyloučení a zároveň se vydatně podílejí na jeho udržování.

2. Případová studie širší rodiny z českého pohraničí

Kapitola shrnuje dostupné informace o rodině a lokalitě.

2.1. Popis lokality

Lokalita se nachází v řídce osídlené oblasti v Karlovarském kraji, kde žije přibližně 20 000 Romů. Mezi jejich hlavní problémy patří vysoká nezaměstnanost (cca 80 %); tristní bytová a zdravotní situace; kriminalita; záškoláctví; toxikomanie, gamblerství; malá snaha o změnu, apatie (Vaculík, 2002).

Lokalitou rozumím obec (do 5 000 obyvatel) a přibližně pět kilometrů vzdálenou bytovku stojící u funkční železniční zastávky. Nízký panelový dům o dvou vchodech po sedmi jednotkách je kromě jediného bytu obývaný Romy. V blízkosti se nachází pouze starší budova přestavovaná na hotel, jehož investor má zájem na „vyklizení“ bytovky. Bytovka je v dezolátním stavu, což se finančně projeví zejména v zimním období vysokými náklady na otop. Dům nikdy nesloužil jako ubytovna pro neplatiče. Byl postaven v 60. letech 20. století pro zaměstnance lesnického podniku (jeden vchod) a státního statku (druhý vchod). Po zániku obou podniků se dosavadní zaměstnanci odstěhovali a do domu se z různých důvodů stěhovaly romské rodiny. Některé dobrovolně (za nižším nájmem, za příbuznými, apod.), jiné byly vytlačeny z centra nedaleké obce. Část rodiny žijící dosud v centru obce patří mezi tamější poslední romské obyvatele.

Podobných izolovaných romských sídlišť se v okolí nachází několik⁹. Dosud se jedná o byty nájemní v majetku obce. Tyto lokality vykazují řadu společných znaků: špatná infrastruktura, nedostatečná frekvence veřejné dopravy, takřka úplná nezaměstnanost obyvatel s malým právním vědomím a nízkým vzděláním, vysoká kriminalita, předluženost a špatný zdravotní stav¹⁰.

2.2. Současný stav romské populace v lokalitě a jeho příčiny

Většina Romů přišla do lokality až v 80. letech 20. st. zejména ze slovenských osad za nabídkou bydlení a nekvalifikované zemědělské a lesnické práce. Do jejich života značnou měrou zasahoval stát, díky čemuž mladé rodiny neovládly umění dobrého hospodaření (např. ženy si kvůli závodnímu stravování zvykly vařit jen nákladná sváteční jídla). Ukončení paternalismu a privatizace po roce 1989 měly na místní Romy hned dvojí neblahý dopad: 1. při masívním snižování umělé zaměstnanosti přišla většina o práci; 2. po odchodu kvalifikovaných zaměstnanců za prací se uvolnily bytovky, které byly nabídnuty romským rodinám či vyčleněny obcemi jako náhradní bydlení pro neplaticí a „problematické“ občany. Dluhy na nájmu vznikaly snadno mnoha Romům, kteří kvůli problémům se získáním českého občanství ztratili nárok na dávky sociální podpory. Obce namísto pomoci svým obyvatelům volily většinou populistickou represi vedoucí ke vzniku podobných míst v širokém okolí.

Lokalita je charakterizována nízkou vzdělaností a špatnými vztahy mezi obyvateli. Zkušenost starších sourozenců, kteří nesehnali zaměstnání ani po dokončení učebního oboru, obvykle demotivovala rodiče i mladší sourozence, jejichž vzdělávání bylo uzavřeno završením povinné docházky, většinou na zvláštních školách. Navíc i tato docházka začala být zanedbávána s tím, jak se horšila ekonomická situace rodičů. Omezení kontaktů s domovským prostředím na Slovensku přispělo jak ke ztrátě romského jazyka (při nedostatečném osvojení jazyka českého), tak k pocitu vykořeněnosti a následnému výskytu nevidaného vzájemného agresivního chování¹¹.

Demotivující situace se přenáší na nejmladší generaci, která nikdy neviděla své rodiče

pracovat. Děti vyrůstají v prostředí s periodickou měsíční finanční krizí vedoucí ke zvýšeným školním absencím a následně ke špatnému prospěchu. Frustrace z neúspěchů a malý potenciál v rodině pro doučování posiluje přesvědčení o nesmyslnosti dalšího vzdělávání. Za daných okolností se pochopitelně nedostávají finance ani na mimoškolní aktivity, čímž je promarněna nejjednodušší příležitost k navázání kontaktů s dětmi z většinové společnosti. Marginalizace je tak utvrzována a děti odmarlička zakoušejí stejné pocity izolace a druhoradosti jako jejich rodiče. (Historie romských komunit v lokalitě, 2004.)

2.3. Popis rodiny

Širší rodinu tvoří matka a jejich sedm dětí s rodinami. Matka a jedna dcera s rodinou žije v obci, rodiny druhé dcery a dvou synů žijí v bytovce. Zbýlé tři děti žijí s rodinami mimo lokalitu a se sourozenci se příliš nestýkají.

2.3.1. Matka rodu AA

Sedmdesátiletá vdova AA je nejstarší a nejrespektovanější osobou v rodině. Čtyřicet let bydlí v městském bytě, o jehož odkoupení při privatizaci projevila zájem¹². Protože jí děti nemohly finančně pomoci, zažádala úspěšně o úvěr u stavební spořitelny. Měsíc poté jí soud uložil zaplatit obci 20 000 Kč za staré dluhy na nájemném. Pro nesplacení byl v květnu 2005 soudně nařízen výkon rozhodnutí srážkou z důchodu. Celková částka vzrostla díky poplatkům z prodlení, nákladům na řízení a na výkon rozhodnutí takřka dvojnásobně. Od ledna 2006 byl na její důchod vydán exekuční výměr, což se projevilo v omezení možností hradit nájem a energie. Paní AA je navíc dlužníkem dalších institucí a firem, z jejichž strany již vymáhání dluhů začalo nebo je otázkou času (např. dluh u firmy lákající klienty na exkluzivní prezentace svých výrobků spojené s výletem a stravou za nízké ceny; nákupy prostřednictvím úvěrových karet různých společností; nesplacení kontokorentu na bankovním účtu).

2.3.2. První dítě paní AA – syn AB

Nejstarším synem je padesátiletý AB. Za minulého režimu pracoval jako řidič traktoru, avšak brzy po revoluci byl propuštěn a od té doby je

nezaměstnaný. Rodina bydlí v právě privatizované bytovce, ovšem kvůli dluhu se nemůže o koupi ucházet. Panu AB bylo podle jeho slov na MěÚ slíbeno, že bude moci vstoupit do privatizačního procesu poté, co uhradí dluh na nájemném (12 000 Kč). Pravděpodobně za cenu dalšího zadlužení tak učinil a zároveň zažádal o prominutí penále ve výši 18 000 Kč (dalších 13 000 Kč tvořily náklady za soudní řízení). O zamítnutí žádosti se dozvěděl až po pěti měsících z městského zpravodaje. K dalším závazkům patří i soudně vymáhané dlužné pojistné za automobil ve výši 6 000 Kč (celková částka včetně úroků a nákladů na soudní řízení tvoří 15 000 Kč). Posledním známým krokem je návrh řešení skrze PMS¹³ a zaslání žádosti o splátkový kalendář do pojišťovací společnosti.

O několik let mladší manželka BB je též dlouhodobě nezaměstnaná. V roce 2005 byla odsouzena za nenahlášený příjem při sběru kovového odpadu, který je popsán níže. Nabídku bezplatného právního zastupování odmítla ze strachu z represe úřadů. Byla potrestána za stejný čin jako paní AD, které byla již předtím přiznána úplná vina.

2.3.3. Druhé dítě paní AA – syn AC

Dlouhodobě nezaměstnaný čtyřicetiletý AC bydlí s rodinou ve stejné bytovce jako jeho bratr a ani on není pro finanční závazky vůči městu oprávněn ke koupi bytu. Dlouhodobě špatnou finanční situaci rodiny zhoršuje i vymáhaný nesplácený leasing za osobní automobil, zakoupený na podzim 2004. Pan AC si tehdy vzal u leasingové společnosti úvěr na 90 000 Kč (60 měsíčních splátek po 4 000 Kč), přičemž smlouvu podle svých slov podepsal dříve, než si vůz osobně vyzkoušel. Po nastartování zjistil závady a chtěl smlouvu okamžitě vypovědět. Po odmítnutí prodejcem zanechal vůz na místě i se smlouvou a klíčky. Za měsíc odeslal výpověď smlouvy zdůvodněnou nedostatečným seznámením se stavem vozidla. Dopis do bazaru prý nedošel. Pan AC se vzhledem k tomu, že auto neodebral a neužíval, rozhodl neplatit splátky, k nimž se smluvně zavázal. Po několikrát upozornění leasingovou společností a po hrozbě exekucí byla koncem léta 2005 odeslána žádost o splátkový kalendář, které

nebylo vyhověno a případ byl předán vymáhací firmě. Podle poslední dostupné informace měl dlužník okamžitě zaplatit 70 000 Kč.

2.3.4. Třetí dítě paní AA – dcera AD

Paní AD se do bytovky nastěhovala jako jediná ještě za komunismu, kdy jí byl byt údajně přidělen za vynikající pracovní výkony. Přes dlouhodobou nezaměstnanost obou manželů měli možnost vstoupit do privatizace bytu, kterou využili (uhradili vstupní poplatek a první splátku). Rodinné finance vylepšoval příležitostně pan DD tím, že si se sousedy půjčoval přívěs za auto a v širokém okolí s nimi sbíral železný šrot, který posléze prodávali ve výkupně vzdálené asi 25 km od bydliště.

Počátkem roku 2005 byla paní AD předvolána k výslechu na policii ČR, kde jí bylo sděleno podezření z trestného činu podvodu, protože jako příjemkyně dávek neznámila změnu v příjmech společně posuzovaných osob, která nastala nehlášeným příjmem jejího manžela ve výši 65 000 Kč za dobu osmi měsíců v roce 2004. Pro zamlčení této skutečnosti byla paní AD neoprávněně vyplacena dávka ve výši 50 000 Kč. Ve skutečnosti příjem pana DD zdaleka nedosáhl této částky, protože se výjezdů za sběrem účastnili tři až čtyři lidé a sběr probíhal za vysokých nákladů (zapůjčení vleku, benzín do starého auta, velké vzdálenosti). Zisk se navíc dělil rovným dílem mezi všechny zúčastněné. Přestože při dalších výsleších nikdo ze zúčastněných mužů údajně tento fakt nepopíral, celá částka zůstala připsána panu DD, protože pracovník sběrný vyplňoval automaticky potvrzení o nákupu na jméno řidiče. Během několika týdnů proběhl soud bez účasti obžalované paní AD, v němž byla za trestný čin podvodu odsouzena k trestu 8 měsíců odnětí svobody s podmínkou na 3 roky. Předpokládáný podnět k zaplacení částky se jistě promítne do dalšího průběhu privatizace bytu, který by tato rodina měla jako jediná možnost koupit.

Manželé mají pět synů, z nichž jeden je mentálně a tělesně postižen poté, co ho při hře srazil vlak projíždějící nedaleko domu. Dítě není způsobilé dopravovat se do školy bez doprovodu dospělého. Kvůli omezené frekvenci veřejné dopravy jej vozí do školy

otec autem. V létě 2004 byl panu DD o víkendovém dopoledni naměřen policejní hlídkou zbytkový alkohol, když se vracel s rodinou po oslavě křtin z bytu švagrové, která bydlí v obci v blízkosti policejní stanice. Odborem dopravy MěÚ bylo rozhodnuto o odnětí řidičského průkazu na 14 měsíců a o pokutě v nezjištěné výši. Během následujících dvou měsíců byl pan DD ještě třikrát přistižen při řízení (z toho ve dvou případech při převozu postiženého syna do školy), což pokaždé znamenalo obvinění z trestného činu maření výkonu úředního rozhodnutí a následné zpřísnění trestu. Souhrnně byl odsouzen k trestu OPP¹⁴ ve výměře 400 hodin a k zákazu řízení motorových vozidel na tři roky. Řidičský průkaz v rodině kromě otce nikdo nemá, a ačkoliv se manželka přihlásila do kursu, musela výuku kvůli nedostatku financí pozastavit. Rodině tak hrozí omezení školní docházky dětí, neboť měsíční náklady na jejich dopravu do školy hromadnými prostředky činí přes 2 500 Kč a tato částka po zrušení příspěvků na dopravu citelně zatěžuje rodinný rozpočet¹⁵. Jedinou další alternativou je neúnosné nákladné využívání služeb nelegálních „dopravců“ z okolí. Těž je ohrožen každoroční lázeňský pobyt postiženého syna v doprovodu otce.

2.3.5. Čtvrté dítě paní AA – syn AE

Pan AE je vyučen, zaměstnán a s rodinou žije ve vlastním bytě ve městě vzdáleném asi 20 km. Neromská manželka nejví zájem o kontakt s jeho rodinou a snaží se izolovat i jejich dvě děti. Rodina by se neměla potýkat s vážnějšími problémy.

2.3.6. Páté dítě paní AA – dcera AF

Tricetiletá paní AF žije se svým druhem FF a jejich třemi dětmi v obecním bytě nedaleko své matky. Je dlouhodobě nezaměstnaná. Druh pracoval po dlouholeté evidenci na ÚP přes rok v technických službách města. Na jaře 2006 mu byl úvazek přerušen údajně na jeden měsíc, znovu zaměstnán nebyl, ačkoli pracoval v podstatě zadarmo, neboť pobíral minimální mzdu a rodina byla doplácena do životního minima. Pro finanční závazky je rodina vyloučena z možnosti odkoupení bytu.

Paní AF byla pravomocně odsouzena pro trestný čin podvodu za uvádění nepravdivých údajů do leasingových smluv (nákup elektroniky v hodnotě 15 000 Kč, brzy poté koupě vařiče za 18 000 Kč). Výše trestu není známa.

V létě 2004 byla nařízena soudní exekuce majetku k vymození povinnosti zaplatit 8 000 Kč komerční společnosti poskytující rychlé půjčky. Celková částka včetně nákladů na exekuční řízení dosáhla 18 000 Kč, přičemž roste o úroky z prodlení. Podobné exekuce hrozí druhovi FF za dluhy u leasingových firem ve výši 20 000 Kč a 13 000 Kč. Další vývoj ani v jedné záležitosti není znám.

Nejnovější případ vzniku dalších závazků je z roku 2005, kdy si sousedka paní AF stěžovala na MěÚ na znečišťování společných prostor jejím psem. Následně se zjistilo, že pes není přihlášen na MěÚ, k čemuž byla paní AF vyzvána. Zároveň měla uhradit částku cca 500 Kč. Protože tato nebyla uhrazena, město se obrátilo na soud, který přikázal paní AF uhradit částku včetně nákladů na soudní řízení (celkem ve výši 8 000 Kč). Byly vydány exekuční příkazy o provedení exekuce prodejem movitých věcí a srážkami ze mzdy.

2.3.7. Šesté dítě paní AA – syn AG

Pan AG bydlí v městě vzdáleném asi 30 km. S matkou a sourozenci komunikuje jen při významných rodinných příležitostech, poněvadž je na něj vyvíjen tlak od rodiny jeho neromské manželky. Pan AG je, stejně jako manželka, zaměstnán ve firmě tchána, který podniká v zemědělství. Rodina je dobře zabezpečena, manželka však odmítá pomoci manželovým sourozencům či matce a ona ani děti se s příbuznými manžela nestýkají.

2.3.8. Sedmé dítě paní AA – dcera AH

Paní AH bydlí ve městě vzdáleném asi 70 km s manželem a třemi dětmi. Příbuzné navštěvuje sporadicky a její návštěvy vyvolávají spíše rozruch – vnáší mezi své sourozence nároky „městského“ nákladného života a v rodině jistí pocit, že je možné si na úvěr pořídit cokoliv a není žádný problém vzít si kvůli tomu půjčku.

2.4. Nejmladší generace

Popsané podmínky mají pochopitelně dopad i na životy nejmladší generace – polovičaté způsoby řešení problémů (částečně snaha o únik před problémem, částečně snaha o jeho řešení, ovšem většinou až v okamžiku, kdy je již na účinnou pomoc pozdě; vyhledání pomoci, zároveň však odmítání poskytnout relevantní informace apod.) se budou pravděpodobně reprodukovat¹⁶. Z celkem osmnácti vnuků a vnuček paní AA od dětí v lokalitě dvě nedosáhly školního věku, čtyři navštěvují dřívější zvláštní školu, pět se s problémy drží na základní škole, tři se učí na odborných učilištích a o vzdělání zbývajících čtyř nejsou informace.

Vyřizování finanční pomoci členy NNO pro učně ukazuje na zajímavý aspekt životní strategie všech tří rodin: pod proklamovaným přijímáním pomoci od někoho zvenčí se skrývá zcela opačná tendence. Bratru paní DB bylo vyřízeno stipendium na učení na SOU, čemuž se rodina fakticky brání. Kromě jistého studu si rodiče zřejmě nepřejí, aby na ně bylo pohlíženo jako na neschopné. Podobná reakce nastala i u manželů AC a CC, jejichž dcera též dojíždí za učním, kdy rodiče nechtějí, aby jejich dcera byla označena jako „cikánka z chudé rodiny“. Do třetice se stejně zachovali i rodiče AD a DD, kteří jeví zájem o vyřízení příspěvků na dopravu pro syna do učiliště, ovšem připravenou žádost nikdy nepodali.

2.5. Náznak ekonomické situace dalších příbuzných

O situaci dalších příbuzných mimo děti paní AA nejsou zprávy, kromě bratra paní AA, který se na jaře 2006 přistěhoval s dvacetiletou dcerou do domu nedaleko bytovky. K odchodu z nepoměrně pohodlnějšího městského prostředí do izolovaného domu u silnice v polích je vedly finanční důvody¹⁷.

3. Analýza situace rodiny

V poslední kapitole jsou vyhodnoceny získané informace na základě teoretického rámce uvedeného v první kapitole. Při analyzování získaných údajů je třeba mít na paměti fakt nedostatku ověřených informací, zejména

u rodin, které nežijí v lokalitě, především pak u rodiny AH.

3.1. Faktické rozdělení širší rodiny na dvě části

Z popisu situace celé širší rodiny vyplývá, že děti paní AA se dělí na dvě odlišné skupiny – jasně marginalizovaní a chudnoucí sourozenci potýkající se s podobnými problémy v lokalitě a rodiny s přijatelnějším postavením mimo lokalitu. Domnívám se, že na vyšším materiálním zabezpečení rodin AE a AG mají velký podíl dva faktory: 1. oproštění od determinujících podmínek vyloučené lokality – kontakt s „běžným světem“ se časem projeví zvýšením celkového přehledu a právního povědomí, což působí jako prevence unáhlených rozhodnutí; 2. předpokládané lepší materiální zázemí ze strany příbuzenstva od neromských manželů, umožňující zejména pořízení vlastního bydlení. Daní zaplacenou za ekonomický vzestup je omezení kontaktů s částí příbuzných.

3.1.1. Sociální vyloučení rodiny

Jednotlivé charakteristiky sociálního vyloučení (podle Budilová, Hirt, 2005) ukazují odlišnost postavení obou částí rodin, které pracovně nazývám jako „rodiny L“ (část rodiny žijící v lokalitě) a „rodiny M“ (zbylí členové bydlící mimo lokalitu).

1. *Ztráta bydlení a život v provizoriu* – není pravda, že by se všechny „rodiny L“ dostaly do současného typu bydlení nedobrovolně, ale zároveň platí, že získání jiného standardního bydlení je pro ně vzhledem k ekonomické situaci nemožné X rodiny AE a AG bydlí ve vlastních bytech.
2. *Past chudoby* – pro „rodiny L“ platí, že dlouhodobá nezaměstnanost má negativní důsledky (ztráta sebevědomí, pocitu užitečnosti, disciplíny apod.) na starší i mladší generace, přičemž šance na vytvoření pracovních návyků a zvýšení rodinných příjmů skrze zaměstnání jsou mizivé X v rodinách AE a AG pracují oba rodiče.
3. *Lichva* – přes absenci údajů o zadlužení „rodin L“ je tato strategie pravděpodobným řešením problémů X materiální zabezpečení rodin AE a AG neposkytuje důvod pro takové jednání.

4. *Vzdělání* – přestože většina dětí z „rodin L“ nedochází do zvláštní školy, celková úroveň vzdělání je podprůměrná – o studiu dětí v „rodinách M“ nejsou informace.
5. *Nízké právní povědomí* je prokázaným faktorem vzniku řady problémů příslušníků „rodin L“ – u „rodin M“ nejsou informace.
6. Krátkodobé pozorování i materiály NNO jasně potvrzují *bezvýhodnost situace* a z ní vyplývající pocity frustrace vedoucí často k rezignaci, lhostejnosti nebo sociálně patologickému chování – o „rodinách M“ nejsou informace.
7. *Další specifické problémy* – jednou byl v lokalitě zaznamenán problém s nabytím českého občanství, který se podařilo vyřešit. Specifickými problémy jsou rovněž angažmá trestaného rasistického násilníka s vazbami na MěÚ, který usiluje o skoupení bytů, i snaha o koupení bytovky investorem přilehlého hotelu. Podobné specifické problémy „rodin M“ nejsou známy.

Při shrnutí se ukazuje, že „rodiny L“ splňují ve všech sedmi bodech charakteristiky sociálního vyloučení. U rodin AE a AG podmínky ve třech případech splněny nejsou. V ostatních případech pravděpodobně také ne, ovšem to nelze ze současných informací potvrdit. O rodině AH není možné činit žádné závěry. Při velké míře zobecnění však je možné říci, že „rodiny M“ nesplňují charakteristiky sociálního vyloučení.

3.1.2. Prostorové vyloučení rodiny

Na první pohled je viditelný rozdíl mezi celkově zajištěnějšími „rodinami M“ (většinou vlastní nemovitosti) a „rodinami L“, jejichž bytová situace je stále nejistější. I v této části rodiny nalezneme rozdíly. Zatímco matka AA a její dcera AF stále bydlí v centru města, její další tři děti s rodinami žijí v izolované bytovce, která je přímo učebnicovým příkladem prostorového vyloučení – starý panelový dům pod svahek u železniční trati oddělený od nejbližšího většího sídliště pásmem luk, polí a lesů¹⁸. Umístění i stav z ní činí marginální místo, kde obyvatelé žijí z nutnosti, protože nemají kam jít. Přestože jsou tedy všechny „rodiny L“ vyloučené sociálně, k prostorovému vyloučení zatím došlo „jen“ u čtyř domácností.

3.1.3. Ekonomické vyloučení rodiny

Održenost od obvyklých zdrojů obživy byla prokázána u všech „rodin L“. Nezaměstnanost (s výjimkou paní AA pobírající starobní důchod) přechází vzhledem k okolním podmínkám ve faktickou nezaměstnatelnost, která se přenáší na další generace – proces reprodukce chudoby se stal skutečností. Větší část „rodin M“ je oproti tomu zaměstnána.

3.2. Úvaha nad problémy obyvatel lokality

Při zvažování příčin popsanych problémů je těžké rozeznat, zda jde o neznalost, neuvědomování si důsledků, neochotu či neschopnost promyslet si věci dopředu a dohlédnout dopadu svého jednání, naivitu, zbrkllost, hloupost či prostě smůlu. Nejspíše ode všeho trochu. Každý problém je jiný a vznikal za jiných okolností. Pohnutky jsou tedy různé a nelze je generalizovat. Z jiného důvodu si kupuje vdova v důchodu na úvěr sadu předražovaných hrnců, z jiného důvodu porušuje vědomě otec zákaz řízení, když veze nemohoucího syna do školy, a v jiné situaci je další otec, který se snaží přilepšit rodině prodejem sesbíraného nepotřebného odpadu. V důsledku však i malé prohřešky vyústí (často díky liknavosti dotyčných orgánů nebo z důvodu represivního pojetí vymáhání práva) v tresty, které bývají pro takto nízkopříjmovou skupinu obyvatel neúměrně vysoké a mohou působit jako pověstný kamínek strhávající nezastavitelnou lavinu. Po roztočené spirále člověk velmi snadno sklouzne dolů, ovšem o poznání hůře se vrací zpět.

Ať již jsou pohnutky jakékoliv, jisté je, že řada výdajů je naprosto zbytečných a vůbec nemusely vzniknout¹⁹. V kauzách se ukazuje i nedostatečně cvičená vůle dlouhodobě nezaměstnaných lidí, kteří žijí v odlišném denním tempu než pracující člověk zvyklý na pravidelný řád²⁰. Tyto příklady dokazují, že nelze ze všeho vinit negativní neovlivnitelné danosti – i za nepříznivých podmínek lze jistě ušetřit přinejmenším efektivnější organizací některých každodenních aktivit²¹.

Další otázkou je nezbytnost některých nákupů – pozornějšímu návštěvníkovi domácností vyvstává otázka, zda nové ledničky, pračky či audiotechnika byly opravdu tak potřebné, že stálo za to se kvůli nim zadlužit.

Zásadním limitujícím faktorem pro účinnou pomoc klientům v době, kdy je to ještě alespoň částečně možné, jsou samotné strategie jejich jednání. Ačkoliv je komplexní pomoc nabízena průběžně a zdarma, klienti se v lepších případech obrací na NNO až v době, kdy je pozdě i na odvolání. V horším případě se snaží vše zatajit. Klienti často nedisponují potřebnými dokumenty nebo je zapírají, nedostaví se na smlouvanou schůzku či mění výpovědi.

Samostatnou kapitolou je postoj města. Úředníci zřejmě neplnili náležitě své povinnosti správce majetku a nevyužili všech prostředků k tomu, aby dlužné nájemné začalo být spláceno hned po zaznamenání vzniku dluhu. Tak došlo k dramatickému růstu dluhu a s ním spojeného penále (obvykle vyššího než samotný dluh) a dalších vysokých nákladů (na soudní řízení apod.), což vyřadilo nájemníky z možnosti privatizace. Lze se domnívat, že se jedná o záměrný postup s cílem zbavit se nežádoucích občanů. Nedokazatelné je podezření, že podnět ke stíhání v „kauze šrot“ vzešel nejspíše od sociální pracovnice MěÚ, což by znamenalo, že úředníci odpovědní za pomoc potřebným naopak napomáhají jejich propadu. Kriminalizovat lidi v dané situaci pro několik vydělaných tisícikorun ročně je minimálně ke zvážení. Po nástupu nové sociální pracovnice došlo k výraznému zlepšení komunikace mezi úřadem a klienty a ke slibnému nahrazení autoritativnosti empatií. Zkušenost z lokality tak jasně ukazuje na význam „lidského faktoru“.

3.3. Možné scénáře dalšího vývoje

Předložená fakta prokazují, že sociální vyloučení je jev zasahující lidský život komplexně a stahující dotyčné do uzavřeného kruhu. K jeho rozetnutí je v daném případě potřeba překonat zejména vyloučení prostorové (1) a ekonomické (2).

1. Klíčovou otázkou je bydlení. Po dokončení privatizace nebude pravděpodobně nikdo z členů rodiny v lokalitě vlastníkem bytu, v němž dosud bydlel, a byty se budou snažit koupit cizí lidé (výhodnost a nízká rizikovost takových investic je známým faktem²²).

Je třeba rozlišit oba typy bydlení v lokalitě, v nichž bydlí sledované rodiny, a z nich vyplývající odlišné motivy potenciálních kupců.

Prvním typem jsou byty ve staré kamenné zástavbě v centru města (kde bydlí paní AA a její dcera AF), které jsou sice v současnosti ve velmi špatném stavu, ale mohly by se stát výhodnou investicí do budoucna vzhledem k blízkosti hranic a turisticky atraktivních míst, ačkoliv město zatím k cílům turistů nepatří. V každém případě však jejich obyvatelé budou nuceni přistoupit na placení vyššího nájemného.

Zcela odlišné jsou byty v osamocené panelové bytovce za městem, ovšem motiv vysokého výdělku na předraženém nájemném zneužívající faktu, že obyvatelé nemají kam odejít, je totožný. Na odkoupení domu má zájem i již zmíněný stavitel hotelu v sousedství, který se nechal slyšet, že se „cikánů zbaví“. Cena není překážkou, protože polorozpadlá bytovka v polích je takřka neprodejná.

Nepřijde-li rodina o bydlení úplně, dojde v lepším případě ke zvýšení nájemného – dopad na zhoršení kvality života bude úměrný navýšení této částky. Rezervy se poté budou hledat v položkách, jako je školní jízdné (nejen) dětí, které již splnily povinnou školní docházku. Přerušení dalšího studia odsoudí k přežívání i nejmladší členy rodin a naděje na zlepšení se odsune o další generaci.

Většina klientů navíc vzhledem k nízkému vzdělání a mizivé orientaci v právních záležitostech není schopna domyslet důsledky svých rozhodnutí. V popisovaném případě dluhy vznikají nebo jsou vymáhány v nejméně vhodné situaci, kdy majitel (město) má zájem o prodej těchto bytů, a nájemci tak mohou získat byt za cenu, jejíž výhodnost se bude stěží znovu opakovat. Proto lze očekávat výrazné a dlouhodobé zhoršování ekonomické situace těchto lidí, které se odrazí jak v bydlení, tak i v dalších dimenzích života.

2. Není mnoho důvodů k domněnce, že se v blízké budoucnosti změní nezaměstnanost v lokalitě. Nijak výrazně se nelepších celková situace v kraji stěží umožní náhlý vzestup nekvalifikovaných dlouhodobě nezaměstnaných. Nutno dodat, že ani oni sami výrazně neusilují o zvýšení kvalifikace. S ohledem na popsane a neustále se kumulující problémy každé z rodin, jejichž řešení v rámci omezených prostředků je náročné časově i psychicky,

je pochopitelné, že klesá i motivace lidí ke zvyšování své odbornosti.

Jedna z mála šancí, jak si vydělat větší peníze bez odevzdání se kriminální činnosti, se nabízí v odchodu za prací do ciziny. Zatím nikdo z nich takovou cestu nepodnikl a ani o tom neuvažuje²³. S dalším ekonomickým poklesem je pevně spjata hrozba půjčování peněz legální či nelegální cestou. K tomu paradoxně napomůže i represivní přístup orgánů veřejné správy uplatněný v „kauze šrot“. Takovéto malé nelegální přívýdělký totiž mohou být efektivní pojistkou před nutností zadlužení se za zničených podmínek. Stojí za zamýšlení, zda práce načerno v malém rozsahu není pro společnost méně nebezpečná než celé skupiny v zajetí pololegálních poskytovatelů půjček.

Je pravděpodobné, že se v blízké době naplno projeví důsledky dosud skrytých jevů. Na prvním místě jde o zřejmě dosti rozšířené úvěrové podvody, kdy je zfalšován doklad o zaměstnání²⁴. Došlo i k případům, kdy byla na zfalšované potvrzení o zaměstnání podepsána leasingová smlouva, dotýčný obdržel hotovost v hodnotě 1/7 částky, na kterou se upsal, a „obchodníkovi“ zůstala věc k dalšímu prodeji. Dluh byl samozřejmě vymáhán na dlužníkovi, který musel kvůli své neschopnosti dohlédnout následky splácet dluh o řád vyšší než původní částka.

Dalším rozšířeným problémem jsou akce typu „mobil za korunu“, které jsou zřejmě provozovány firmami znalými situace v podobných lokalitách. Každá nová forma takového „podnikání“ se musí rychle rozšířit celorepublikově, aby nedošlo k předčasnému úniku varovných informací mezi oběťmi a jejich příbuznými v jiných lokalitách. Proto mezi skutkem a vymáháním dluhů proběhne obvykle řada měsíců, někdy i let, aby exekuce nepůsobila jako varování pro ostatní.

Možné scénáře se tedy omezují na několik odstínů pesimistických předpovědí. Kromě nepravděpodobných jednorázových příjmů typu výhra v loterii zřejmě neexistují možné zdroje, od nichž by bylo možné se odrazit. Pokud nelze překonat prostorové a ekonomické vyloučení, není reálné uvažovat o vymanění se z vyloučení sociálního. Důkazem prohlubování tohoto jevu je degradace vztahů nejen mezi sousedy

nepríbuznými, ale již i mezi jednotlivými nukleárními rodinami. Dřívější solidárnost mezi příbuznými klesá – výjimkou nejsou situace, kdy rodina za peníze půjčuje svým blízkým např. automobil.

Vzhledem k tomu, že všichni obyvatelé lokality jsou závislí na pravidelně přidělované státní pomoci, dochází každý měsíc k situaci, kdy nejsou prostředky ani na nákup potravin. V tomto „čase hladu“ jsou vyžadovány úhrady menších dluhů, což je stále častěji doprovázeno napadáním sousedů i příbuzných. Se stoupající frustrací a stresem roste i agresivita a hrozí dlouhodobé narušení mezilidských vztahů. Až jednou dojde k překročení nepsaných mezí, přijdou obyvatelé o to nejcennější, co jim ještě zbývá.

ZÁVĚR

Všechny tři vytčené hypotézy byly ověřeny. Nukleární rodiny žijící v lokalitě lze považovat za sociálně vyloučené – členové všech generací se nacházejí ve stejně bezvýchodné situaci a potýkají se s podobnými problémy. Vzhledem k omezeným možnostem a k odírání pomoci ze strany lépe zabezpečené části rodiny se nemají šanci z této pasti svépomocí dostat, proto se konstruktivní řešení situace neobejde bez pomoci zvenčí. Řešení však nespočívá v represii nebo v přesunutí odpovědnosti na jiné subjekty (na příští politické zastoupení obce; na soukromý nebo neziskový sektor), ale v aktivní pomoci potřebným. Tato pomoc by měla být zprostředkována tak, aby se do ní mohli aktivně zapojit zejména ti, jichž se týká. Tím bude zvýšena jejich sebedůvěra a překonána letargie, do níž se v současnosti propadají.

Z řešení navrhovaných v odborné literatuře zmíníme podporu terénní sociální práce (Jiránek, 2002)²⁵; propojování práce NNO a samosprávy, vypracování dlouhodobého strategického plánu města, využívání možnosti oddlužení bydlení a vybudování podporovaného a záchytného sociálního bydlení obcemi (Balabánová, 2003) a vyšší angažovanost odpovědných orgánů ve vyhledávání a poskytování pomoci lidem v nouzi (Kudlová, 2003).

Nejefektivnější cestu vidím v rozsáhlé spolupráci veřejné správy i samosprávy, jejímž předpokladem je „investice do lidských

zdrojů“, neboli důkladné seznámení pracovníků s prostředím sociálně vyloučených lokalit a se specifiky jednání jejich obyvatel. Za nezbytné považují i vytvoření strategií na zvýšení právního povědomí vyloučených lidí v klíčových oblastech, např. v prevenci před využitím služeb podvodníků se spotřebitelskými úvěry či nejrůznějšími „výhodnými“ nabídkami²⁶.

Není pochyb o tom, že k otázce vyloučení se jednou obce budou muset „postavit čelem“, neboť s vršícími se problémy poroste i tlak veřejnosti. Voliči budou nelibě reflektovat fakt, že prostředky určené na rozvoj „jejich“ obce budou vynakládány na řešení problému „jiných“. Nemalou roli tak sehráje i osobní odvaha politiků a jejich schopnost vysvětlit problematiku způsobem přijatelným pro voliče a obhájit i nepopulární kroky, které se s tím budou pojít. Skutečné řešení problému sociálně vyloučených lidí je tedy stále otevřené.

Poznámky

- 1 Kontakt: habart@centrum.cz.
Mobil: 605 214 482.
- 2 Pro preferování dat od členů NNO jsem se rozhodl zejména ze dvou důvodů: 1. nedostatek času – po pilotní návštěvě lokality jsem usoudil, že vzhledem k velké nedůvěře rodinných příslušníků vůči neznámým lidem by se doba pro získání informací stala neúměrně dlouhou; 2. kvalitní informace poskytnuté pracovníky NNO – vzhledem k výše zmíněnému bylo oprávněné se domnívat, že i při dlouhodobém úsilí v terénu bych se nedobral k novým zásadním zjištěním.
- 3 Např. Navrátil, Šimíková, 2003, Budilová, Hirt, 2005.
- 4 NNO – nestátní nezisková organizace.
- 5 Případné pochybnosti z nedostatku informací jsou jasně vyznačeny.
- 6 Podle § 9 zákona o ochraně osobních údajů č. 525/2004 Sb.
- 7 Výraz marginalizace nahrazuje dříve používaný pojem pauperizace, označující procesy chudnutí části obyvatel. Marginalizace „lépe vystihuje vykořeněnost a sociální bezbrannost těch, které chudoba vylučuje ze společnosti blahobytu“. (Velký soc. slovník, 1996: 760.) Pakliže marginální člověk je definován jako „jedinec žijící na okraji

společnosti“ (Ak. slovník cizích slov, 1998: 480), pak marginalizaci lze rozumět též jako procesu vytěšňování lidí na okraj společnosti. „Marginálové jsou vnímáni jako ti, kdo sami, vlastní vinou vystoupili či vypadli z vlaku prosperity. Málokdo připustí, že to mohl být právě onen vlak, který mnohé z nich na nechráněném přejezdu v nepřehledné mlze komplexní společnosti bez jediného výstražného zahoukání rozdrtil.“ (Keller, 1997: 57.) Tato metafora trefně vystihuje postavení obyvatel současných segregovaných sídlišť po celé ČR. Ačkoliv se marginalizace netýká výlučně Romů, postihuje nikoli nevýznamnou část této menšiny. Domnívám se, že jejich vyhlídky jsou o to méně lákavé, oč horší jsou postoje majoritní společnosti k romské menšině jako celku.

- 8 „Sociální vyloučení je proces (případně stav), který určité jednotlivce, rodiny, případně skupiny či celá lokální společenství omezuje v přístupu ke zdrojům, které jsou potřebné pro participaci na sociálním, ekonomickém, politickém a občanském životě společnosti. Důsledkem sociálního vyloučení tak je významné snížení možnosti participovat na životě místní komunity. Tento proces (stav) má mnoho příčin i důsledků. Patří mezi ně chudoba, nízké příjmy, diskriminace, nízká míra vzdělanosti, zdevastované životní prostředí, často také etnická příslušnost. Prostřednictvím tohoto procesu jsou lidé odštěpeni na významnou periodu v životě od institucí a služeb, sociálních sítí a rozvojových příležitostí, které má k dispozici většina obyvatel ve společnosti.“ (Navrátil, Šimíková, 2003.)
- 9 NNO působí ve čtyřech sídlišťích, v nichž žije v 39 bytových jednotkách více než 200 osob.
- 10 Na lokality se zcela jednoznačně vztahuje charakteristika podaná P. Viškem: „Tyto enklávy se nacházejí (logicky) v neatraktivních okrajových místech, s řídkým osídlením, nebo v některých městech jako izolované komplexy, mají špatné nebo žádné dopravní spojení, což vede ke ztrátě zaměstnání, zameškávání školní docházky dětí a neochotě veřejných služeb tam působit (například úklid města, dozor policie, zdravotní péče).“ (Višek, 2002: 39.)
- 11 „Devastace v sociálních vztazích se naplno projevila v posledních čtrnácti letech. Neschopnost obstát v podmínkách tržního hospodářství spolu s neschopností převzetí odpovědnosti za vlastní osud má za následek současnou tristní

- situaci, ze které je jen velice obtížné hledat východiska.“ (Historie romských komunit v lokalitě, 2004.)
- 12 Podle pravidel privatizace jsou v prvním kole upřednostňováni současní obyvatelé (vztahuje se pouze na držitele dekretu a ne na jejich děti), ovšem pouze pokud nemají finanční závazky vůči městu. Pokud dotyčný/á nemá zájem nebo pokud nevyhovuje podmínkám, je byt nabídnut jakémukoli fyzické nebo právnické osobě z obce. V posledním kole pak může do privatizace vstoupit kdokoli další. Domy, které jsou v privatizaci, se neopravují, ani pokud jsou v havarijním stavu.
 - 13 PMS – Probační a mediační služba České republiky – dohlíží nad výkonem trestu obecně prospěšných prací odsouzeného.
 - 14 OPP – trest obecně prospěšných prací – spočívá v povinnosti odsouzeného odpracovat osobně a bezplatně ve svém volném čase soudem uložený počet hodin (v rozmezí 50–400 hodin) ve prospěch obcí, státních nebo jiných obecně prospěšných institucí (kol., 2005).
 - 15 K tomu je nutné připočítat neustále se opakující vysoké náklady na dojíždění ostatních osob na úřady. Oba druhy nákladů se týkají všech obyvatel bytovky.
 - 16 Např. sedmadvacetiletý CB byl často trestně stíhán za krádeže a bitky, též již prošel výkonem trestu odnětí svobody. Protože nevychází s matkou a s nevlastním otcem, bydlí u sestry a hledá si vlastní bydlení, což je ovšem vzhledem k finanční situaci nereálné. Nemá práci a potýká se se závislostí na drogách, často cestuje po celé republice. Dříve pracoval u cirkusů jako pomocný kovář, proto mu bylo pracovníky NNO nabídnuto zajištění kursu rekvalifikace na tento obor. Přestože by tento kurs rád podstoupil, musí počkat na dohodu s PMS, neboť byl odsouzen k výkonu OPP za výtržnictví. Druhým příkladem je dcera DB, která otěhotněla v šestnácti letech s neromským přítelem. Jeho rodina se postavila jednoznačně proti vztahu s Romkou a vykázala ho z domova. Rodina DB požadovala po dceři ukončení těhotenství. S negativní odezvou se DB setkala i u sociální pracovnice, která ji odmítala poskytnout jednorázovou pomoc s tím, že se o ni postará její druh. Mladých se ujala babička AA, se kterou bydleli v jedné místnosti. Vztahy s rodinou se zlepšily po narození syna a rodina se přestěhovala do vlastní domácnosti do bytovky nad byt rodičů DB.
 - 17 Za zaznamenání stojí ojedinělý přístup nového majitele této bytovky, který začal jako první po mnoha letech do domu investovat peníze – nakoupil obyvatelům barvy na vymalování společných prostor, osadil vchodové dveře a chystá se vyměnit bojler na ohřev vody. To vše zatím bez zvýšení nájmů. Nájemní smlouvy se ovšem podepisují půlročně.
 - 18 Kromě zmíněných tří rodin založila v bytovce nově vlastní domácnost i dcera pana AB s malým synem. V podmínkách prostorového vyloučení tak žijí již tři generace.
 - 19 Drobným příkladem je nezaplacené odebrání knihy panem FF, který začal záležitostmi věnovat pozornost až při doručení výzvy od vymáhací firmy. V tu chvíli však již stouply náklady z původních 300 Kč na 700 Kč a každým dnem se zvyšovaly o úroky. Klient nebyl ochoten spolupracovat s NNO při možné žádosti o splátkový kalendář, a termín tím proměškal.
 - 20 Pan FF si chtěl přes problémy se čtením a psaním pořídit řidičský průkaz. Po několikaletých placečných neúspěšných pokusech o složení písemných testů v autošколе vyplnil v přítomnosti členů NNO další zkušební test, z kterého jasně vyplynulo, že vybírá odpovědi zcela náhodně. Nabídku pomoci s přípravou na další pokusy odmítl.
 - 21 Během několika hodin jsem byl svědkem opakování otočení auta za účelem nákupu drobných ingrediencí k vaření.
 - 22 Viz různé reportáže, např. Kyša, 2005, nebo Brabec, 2005.
 - 23 Pro takovou cestu existuje řada překážek: jazyková nevybavenost, strach z neznámého, neznalost potřebných postupů, nedostatek finančních prostředků, chování determinované „vyloučeným životem“, který se řídí pravidly často neslučitelnými s tím, co většinová společnost považuje za „slušné chování“ (impulsivnost při řešení nenačatých problémů, apod.).
 - 24 Mechanismus je totožný s ostravskými případy popsanými mj. Mgr. V. Šarochem (Šaroč, 2006).
 - 25 Silné a slabé stránky této formy pomoci jsou diskutovány např. v *Úvodu do terénní sociální práce* (kol., 2002).
 - 26 Za pomoci různých informačních materiálů, např. Dupal, Schlossberger, Toman, 2005.

Seznam literatury

- BALABÁNOVÁ, H. **Aby se romské enklávy v Moravskoslezském kraji nestaly ghety.** Ostrava: 2003.
- BRABEC, J. **Česká města: Není kam jít.** *EURO*, 11. 7. 2005. In www.ceskaghetta.cz [on-line] [20. 3. 2006]
- BUDILOVÁ, L., HIRT, T. (ed.). **Policista v multikulturním prostředí. Informační manuál Policie ČR.** Praha: MV ČR a Člověk v tísni, 2005.
- DUPAL, L., SCHLOSSBERGER, O., TOMAN, P. **Podepsat můžeš, přečíst musíš!** Praha: Sdružení českých spotřebitelů, 2005.
- JIRÁNEK, R. **Lichva v romské komunitě.** Praha: MV ČR, Odbor prevence kriminality, 2002.
- KELLER, J. **Abeceda prosperity.** Brno: Doplněk, 1997.
- KUDLOVÁ, M. **Možnosti spolupráce příslušných obecních úřadů, poskytujících dávky sociální péče a Policie ČR na prevenci a odstraňování následků lichvy.** Praha: MPSV, 2003.
- KYŠA, L. **Jak zbohatnout na Romech.** *Právo*, 29. 10. 2005. In www.ceskaghetta.cz [on-line] [20. 3. 2006]
- NAVRÁTIL, P., ŠIMÍKOVÁ, I. **Komunitní sociální práce jako nástroj boje proti sociálnímu vyloučení: příklad „Strategie sociální inkluze Romů v Brně“.** *Sociální práce*, 2003, č. 4, s. 79.
- ŠAROCH, V. **Policie a práce v sociálně vyloučených komunitách v rámci PČR správy Severomoravského kraje.** Příloha č. 4. Ostrava: Policie ČR správa Severomoravského kraje, 2006.
- VACULÍK, P. **Koncepce rozvoje romských komunit v Karlovarském kraji.** Karlovy Vary: KÚKK, 2002.
- VÍŠEK, P. (ed.). **Romové ve městě.** Praha: Socioklub, 2002.
- Akademický slovník cizích slov.** Praha: Academia, 1998.
- Dáme jim šanci?** Informační materiál Sdružení pro probaci a mediaci v justici (SPJ). Praha: SPJ, 2005.
- Historie romských komunit v lokalitě.** Materiál NNO, 2004.
- Úvod do terénní sociální práce.** Brno: Drom, 2002.
- Velký sociologický slovník.** Praha: Karolinum, 1996.
- Zákon č. 525/2004 Sb., o ochraně osobních údajů.** In www.zakonycr.cz [on-line] [20. 3. 2006]

Hľadanie pravdy je spôsob, akým katolícka univerzita slúži dôstojnosti človeka

Katedra sociálnej práce na Pedagogickej fakulte Katolíckej univerzity v Ružomberku vznikla len pred niekoľkými rokmi. Činnosť katedry predstavuje jej vedúca h. doc. PhDr. **Markéta Rusnáková**, PhD.

Kedy bola vaša škola a katedra založená? Kto stál pri jej zrode?

Pedagogická fakulta KU v Ružomberku bola konštituovaná zriaďovacou listinou č. 157/2000, vydanou Konferenciou biskupov Slovenska na Slávnosť slovenských vierozvestcov sv. Cyrila a Metoda dňa 5. júla 2000 a zákonom Národnej rady Slovenskej republiky č. 167/2000 Z. z. o zriadení Katolíckej univerzity v Ružomberku zo dňa 10. mája 2000, ako jedna z fakúlt KU.

Katedra vznikla 1. júla 2004, ale akreditáciu k bakalárskemu štúdiu sme získali už rok pred vznikom katedry. Pri vzniku katedry stálo viacero zapálených ľudí, ktorí boli prínosom a do dnešného dňa aj sú prínosom pri vzdelávaní študentov. Na akreditácii všetkých stupňov štúdia sociálnej práce sa podieľala najmä h. doc. PhDr. Markéta Rusnáková, PhD. Od založenia fakulty je prof. ICDr. ThDr. Antón Fabian, PhD., ktorý dnes pôsobí ako riaditeľ Ústavu sociálnych vied, pod ktorý katedra sociálnej práce patrí.

Aké je zameranie katedry?

Katedra sociálnej práce pripravuje študentov pre všetky oblasti sociálnej práce. Pre všetky inštitúcie sociálnej práce štátnej správy, samosprávy a tretieho sektora s prihliadnutím na kresťanské, etické a sociálne hodnoty.

Aká je podoba praxe na vašej katedre?

Prax naši študenti vykonávajú formou: jednovstupovou, semestrálnou, súvislou.

Cieľ študentskej odbornej praxe:

- kvalitná príprava pre budúce povolanie
- pozorovanie práce sociálneho pracovníka
- formovanie praktických zručností študenta priamo v práci s klientom
- komparácia teoretických vedomostí s ich praktickým uplatňovaním u sociálneho pracovníka v praxi

- overovanie si svojich osobnostných kvalít pre výkon sociálnej práce
- tréning zodpovednosti a samostatnosti pri rozhodovaní

Študenti študujúci na dennej forme bakalárskeho štúdia absolvujú prax 4 hodiny týždenne počas celého jedného semestra vo všetkých ročníkoch bakalárskeho štúdia. Na magisterskom štúdiu sú študenti povinní absolvovať prax obdobným spôsobom, ale v rozsahu 6 hodín týždenne. V každom ročníku absolvujú ešte letnú prázdninovú prax v rozsahu 80 hodín. V záverečnom semestri tretieho ročníka študenti absolvujú 320 hodín súvislej odbornej praxe.

Môžete priblížiť špecifiká, odlišnosti školy?

Špecifikum našej katedry je dané predovšetkým špecifikom našej univerzity, ktorá sa radí do rámca katolíckych univerzít, charakteristických integrálnym pohľadom na človeka, na jeho dôstojnosť, čo – samozrejme – veľmi zasadne vplyva nielen na ľudskú, ale aj na odbornú profiláciu absolventa študijného programu sociálna práca. Katedra sa teda orientuje na kresťanský hodnotový systém, ktorý špecifikuje kresťanská antropológia a vízia sociálnej práce ako služby, konanej na jednej strane s profesionálnou kompetenciou a na druhej strane so špecifickou ľudskosťou, ako dvoma základnými líniami, charakteristickými pre kresťanskú lásku, ktorá je základným motívom pre všetky formy sociálnej služby.

Ako vyzerá život študentov v priestoroch katedry/školy?

Z množstva študentských aktivít a akcií spomenieme aspoň nasledovné:

- každoročná Gulášovica
- prednáška zástupcov L'arch Inverness Škótsko (Zariadenie pre osoby s ťažkým

- zdravotným postihnutím – miesto výkonu mobility našich študentov)
- sbierka Predčasné Vianoce (13. 12. 2006) – študenti zorganizovali dobrovoľnú zbierku šatstva a hračiek pre deti umiestnené v Stanici opatrovateľskej služby a matky v Domove pre osamelých rodičov v Ružomberku
 - školské kolo Študentskej vedeckej odbornej činnosti (ŠVOČ) (7. 3. 2007)
 - koncert Na palube svedomia k príležitosti dňa učiteľov (28. 3. 2007)
 - slovenské kolo ŠVOČ (26. 4. 2007) – 2. miesto v bakalárskom programe, 3. miesto v magisterskom programe a Cena Asociácie vzdelávateľov
 - prezentácia a školenie z OZ RISEN – nízkoprahové centrum, zamerané na terénnu sociálnu prácu a harm reduction užívateľov drog, ľudí bez domova a obchodovaných ľudí
 - projekt Klub Úsmev – podporený Nadáciou pre deti Slovenska a realizovaný v spolupráci so študentmi formou aktivít pre deti z rodín v hmotnej núdzi (protidrogová prevencia, prevencia kriminality, počítačový kurz, komunikačné zručnosti, ochrana prírody)
 - prednášky a odborné semináre, napríklad prednáška Dr. Klementa Pleczkana na tému: Poradenstvo a sociálna práca v Poľsku
 - projekt Nota Bene

Naviazali ste spoluprácu s niektorou zahraničnou školou?

Naša fakulta spolupracuje napríklad s Katolíckou univerzitou Leuven, Univerzitou Jana Evangelistu Purkyně v Ústí nad Labem, Vysokou školou európskych a regionálnych štúdií v Českých Budějovicih, Vysokou školou teologickou v Ostrihome, Katolíckou univerzitou Petra Pazmanyho v Budapešti, Univerzitou Passau, Pedagogickou akadémiou v Krakove, Katolíckou univerzitou Jána Pavla II. v Lubline a pod.

Čo všetko bude vedieť váš absolvent?

Bakalársky stupeň je zameraný na všeobecné vzdelanie v oblasti sociálnej práce, absol-

vent bude kvalifikovanou pracovnou silou pre všetky oblasti sociálneho sektora, verejnej a štátnej správy, ako aj v mimovládnych inštitúciách a v zariadeniach iných sektorov – zdravotníctvo, školstvo.

Magisterský stupeň je zameraný na vzdelávanie v špecializáciách verejná správa a charitatívna a misijná činnosť. Absolvent sa uplatní ako sociálny pracovník a manažér vo všetkých organizáciách štátnej správy a samosprávy, ako sociálny pracovník v zdravotníctve, školstve, v rezorte práce, sociálnych vecí a rodiny, sociálny pracovník v neštátnych a cirkevných organizáciách poskytujúcich sociálne služby, ako riadiaci pracovník v organizáciách poskytujúcich sociálne služby, ako učiteľ vyšších odborných sociálnych škôl.

Doktorandský stupeň štúdia vedie študentov k analytickému a syntetickému mysleniu, k získavaniu nových poznatkov a ich kritickému hodnoteniu, k argumentácii, obhajobe vlastného názoru na problém. Absolventi sú schopní tvorivo využívať relevantné znalosti na identifikovanie, analyzovanie a riešenie problémov vzniknutých v rámci praxe v sociálnej práci, najmä tvorivým spôsobom uplatňovať pojmy, princípy a procedúry spojené s plánovaním, organizovaním a intervenciou v krízových situáciách. Absolventi odboru majú vedieť výsledky svojej vedeckovo-výskumnej činnosti publikovať v podobe vedeckých prác.

Na aký hodnotový systém je orientovaná vaša škola, katedra?

Hodnotovú orientáciu Katolíckej univerzity v Ružomberku jej vo všeobecnosti určuje základný dokument Katolíckej cirkvi, apoštolská konštitúcia pápeža Jána Pavla II. *Ex corde Ecclesiae* (15. 8. 1990), kde sa uvádza, že hľadanie pravdy je vlastný spôsob, akým katolícka univerzita slúži dôstojnosti človeka. „Pretože práve v našej súčasnosti sa naliehavo žiada nezištná služba pri zvestovaní zmyslu pravdy, základnej hodnoty, bez ktorej sloboda, spravodlivosť a ľudská dôstojnosť vyjdú nazmar. Na základe istého druhu univerzálneho humanizmu sa katolícka univerzita plne venuje skúmaniu všetkých aspektov pravdy

v ich základnom spojení s najvyššou pravdou – Bohom.“ (Čl. 4.) Viera v zjavenie základného zdroja Pravdy nepotláča ani nepodriaďuje jednotlivé vedné disciplíny v ich metodologických špecifikách teológie alebo kresťanskej viere. Naopak, motivuje k ešte dôslednejšiemu rešpektovaniu každého vedeckého prístupu k pravde, keďže jeho výstup má vplyv na dôstojnosť človeka. Z tohto hľadiska sa aj výchova a vzdelávanie na katolíckej univerzite orientuje predovšetkým na študenta (stu-

dent-oriented-education), ktorému pri poznávaní jednotlivých vied chce ponúknuť širší obraz začlenenia tej-ktorej vedy do pravdy o človekovi. Osobitne sa to týka humanitných a sociálnych vied, kde ďalšou osobitnou hodnotovou kategóriou je kategória služby, ktorá má absolventa viesť k podobnému uvažovaniu (hľadaniu pravdy v prospech dôstojnosti človeka) aj v jeho osobnom živote a v budúcej profesii.

Rozhovor pripravil Pavel Bajer

Informácie o prijímacom konaní:

Prijímacia skúška na bakalársky stupeň štúdia sociálnej práce pozostáva z písomnej a ústnej časti. Písomnú časť tvorí test zo základov biológie človeka, psychológie, sociológie, filozofie a etiky. Ústna časť je formou pohovoru s uchádzačmi. Prijímacia skúška na magisterský stupeň štúdia pozostáva z ústnej časti, kde sa overujú vedomosti a zručnosti absolventa bakalárskeho štúdia z teórie a metód sociálnej práce a zo sociálnej politiky.

Počty uchádzačov a študentov:

V uplynulých dvoch rokoch sa na štúdium sociálnej práce hlásilo (spolu aj za detašované pracoviská) 739 a 747 uchádzačov na bakalársky stupeň a 58 a 132 uchádzačov na magisterský stupeň. Prijatých bolo 640 a 605 na bakalársky a 49 a 113 uchádzačov na magisterský stupeň. V súčasnej dobe študuje na katedre sociálnej práce spolu 1 540 študentov.

Informácie pre uchádzačov:

Pre bakalárske štúdium sa vyžaduje získanie úplného stredoškolského vzdelania a v prípade štúdia sociálnej práce externou formou aj minimálne dvojročná súvislá odborná prax v sociálnej oblasti. Pre magisterské štúdium sa vyžaduje absolvovanie rovnakého alebo príbuzného bakalárskeho študijného programu.

Informácie o odbore, forme a dobe štúdia:

Na pedagogickej fakulte sa v súčasnosti môže študovať študijný program Sociálna práca v troch stupňoch – bakalárskom, magisterskom, doktorandskom. Dĺžka štúdia v bakalárskom študijnom programe sociálna práca je 3 roky, absolvent získava titul Bc., magisterské štúdium trvá 2 roky, absolvent získava titul Mgr., doktorandské štúdium – denná forma štúdia trvá 3 roky a externá 5 rokov, absolvent získava titul PhD. Do 31. 8. 2009 máme schválené habilitačné a inauguračné konanie. Štúdium sociálnej práce je možné absolvovať v dennej i externej forme, od nového akademického roka 2007/2008 metódou prezenčnou, dištančnou a kombinovanou v oboch formách.

Adresa školy:

Katedra sociálnej práce
Hrabovská cesta 1, C-BLOK
034 01 Ružomberok
Tel. číslo: 044/430 46 67, 430 46 68, 0918 722 135
Fax: 044/430 46 69
<http://pf.ku.sk/>

Nová metoda integrace imigrantů a uprchlíků

Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích (ZSF JU) ve spolupráci se Sdružením Česká katolická charita připravuje k vydání publikaci *Metody sociální práce s azyly, imigranty a jejich dětmi*. Kniha představuje novou metodu sociální práce s imigranty. Na bližší podrobnosti k metodě, publikaci a studijnímu programu jsme se zeptali Mgr. **Jitky Dvořákové**, Ph.D., vedoucí katedry supervize a odborné praxe na ZSF JU, která se spolupodílela na tvorbě integrační metody pro imigranty.

Můžete představit tuto novou metodu sociální práce s imigranty?

Tato metoda vznikla v rámci projektu Leonardo da Vinci s názvem *Integration of immigrants and refugees: towards citizenship in a democratic society*, který byl řešen v průběhu tří let (od roku 2002 do roku 2005) vysokými školami a nestátními neziskovými organizacemi ze tří participujících států, mezi něž patřily: Hanzehogeschool Groningen (koordinátor projektu, Holandsko), Humanitas Noord (Holandsko), CMO – Provinciaal Centrum voor Maatschappelijke Ontwikkeling Groningen (Holandsko), Logger Consult (Holandsko), Den Sociale Hojskole Odense (Dánsko) a z České republiky Sdružení Česká katolická charita a Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Součástí řešitelského týmu byli též imigranti a azylanté ze tří jmenovaných zemí, kteří komentovali navržené metody. Nejedná se tedy o tvorbu metodologie bez aktivní participace cílové skupiny, pro niž je určena.

Před vlastním přiblížením publikace je nezbytné vymezit základní terminologii týkající se cílové skupiny. Vzhledem k tomu, že v anglické verzi metody najdeme jako cílovou skupinu imigranty (*immigrants*) a uprchlíky (*refugees*), je nutné tyto pojmy znovu definovat, abychom si uvědomili, koho si vlastně máme pod cílovou skupinou představit. Uprchlíkem je podle Úmluvy o právním postavení uprchlíků z roku 1951 kterákoliv osoba, jež se nachází mimo svou vlast a má oprávněné obavy před pronásledováním z důvodů rasových, náboženských nebo národnostních nebo z důvodů příslušnosti k určitým společenským vrstvám nebo i zastávání určitých společenských názorů, je neschopna přijmout, nebo vzhledem ke shora uvedeným obavám odmítá ochranu své

vlasti. Tomuto vymezení by odpovídal český termín *azylant* – jímž je podle zákona o azylu č. 325/1999 Sb. cizinec, kterému byl podle tohoto zákona udělen azyl, po dobu platnosti rozhodnutí o udělení azylu (v anglické terminologii se jedná o tzv. „*recognized refugee*“ („rozpoznaného uprchlíka“) nebo „*refugee de facto*“ (tzn. „uprchlíka de facto“). V české legislativě se dále setkáváme s pojmem žadatel o mezinárodní ochranu, jímž rozumíme podle zákona o azylu č. 325/1999 Sb. (a jeho novely č. 350/2005 Sb.) cizince, který projev úmysl požádat o azyl písemnou či jinou formou a z této formy je zřejmé, že hledá v ČR ochranu před pronásledováním. Cílovou skupinu, na niž se metoda zaměřuje, představují tedy z pohledu české terminologie – žadatelé o azyl, azylanté a imigranti. Kromě nové metody vznikl též Manuál pro učitele obsahující studijní programy pro studenty sociální práce a Tréninkový kurs pro sociální pracovníky a dobrovolníky.

Co je obsahem publikace?

Publikace, která se stala výsledkem projektu, obsahuje čtyři stěžejní oblasti odrážející potřeby žadatelů o azyl, azylantů a imigrantů. Do první oblasti jsou zařazeny základní metody týkající se problematiky migrace – jedná se o sociální práci s traumatizovanými uprchlíky (*Social Work with Traumatized Refugees*), interkulturní komunikaci v sociální práci (*Intercultural Communication in Social Work*), koučování (*Coaching*) a posílení klienta v integraci (*Empowerment*). Druhá část se přímo zaměřuje na základní potřeby klientů a obsahuje metody, již jsou: přijímací rozhovor (*Intake*), poskytnutí základních informací (*Basic Information and Helpdesk*) a poradenství v rámci bydlení (*Counselling*).

on Housing). Třetí oblast je zaměřena na kvalitu života, její součástí jsou následující metody: trénování schopnosti činit správné volby (Making Choices), rozšíření přijímacího rozhovoru znovuoobjevováním kořenů imigrantů a azylantů (Extension of the Intake by Exploring Roots), vytvoření sítě kontaktů (Networking) a koučování v rámci zaměstnání a vzdělání (Coaching on Employment and Education). Poslední část metodologie se týká problematiky soudržnosti sousedských vztahů, komunitního rozvoje a politiky a je možné zde nalézt metody, jimiž jsou: využití regionálních zdrojů v integračním procesu (Results-Based Accountability), aktivní vyhledávání klientů (Outreaching Work), boj s diskriminací (Fighting Discrimination) a práce s dobrovolníky (Working with Volunteers). Součástí každé metody je teoretické a terminologické vymezení, což není nijak neobvyklé. Velký přínos představuje tzv. praktický nástroj (toolkit), jak metodu uplatnit v praxi (např. v metodě přijímacího rozhovoru je možné nalézt formulář s otázkami, na něž by se měl sociální pracovník zaměřit).

Na co se zaměřuje studijní program, kde se tato nová metoda představuje?

Nová metodologie sociální práce s azylanty, imigranty se stala součástí několika vyučovaných předmětů na ZSF JU – jedná se o Sociální práci s uprchlíky, Problematiku menšin a migrace v evropském kontextu, Problematiku etnických, marginálních a rizikových skupin a Sociální práci s imigranty, uprchlíky a jejich dětmi. Tyto předměty jsou součástí

studijního programu Rehabilitace, konkrétně dvou oborů – Rehabilitační-psychosociální péče o postižené děti, dospělé a staré osoby; dále oboru Prevence a rehabilitace sociální patologie. Cílem těchto oborů je připravit vysokoškolsky vzdělaného pracovníka pro zdravotně sociální rehabilitaci ve všech jejích oblastech – tzn. léčebné, sociální, pedagogické a pracovní s uplatněním ve zdravotnictví, veřejné správě, v poradenství, v zařízeních ústavní péče a v terénní sociální péči, a dále na drogovou problematiku – tedy především na kurátorskou sociální práci, protidrogovou koordinaci, prevenci kriminality, metodiku protidrogové prevence a sociální prevenci.

Které organizace už pracovaly s touto metodou?

Vzhledem k tomu, že jsme nezískali grant, který se měl stát pokračováním projektu Leonardo da Vinci a jenž měl sloužit k propagaci a školení v rámci této nové metodologie, nepodařilo se nám dostatečně publikaci rozšířit mezi další státní a nestátní instituce. To je jedním z důvodů, proč připravujeme vydání publikace v knižní podobě v českém jazyce (český překlad je pouze na CD, jež je součástí anglické publikace). Projekt a jeho výsledky byl zatím představen na několika mezinárodních konferencích konaných v České republice. Doufáme však, že se tento stavlepší, neboť se ukazuje (z výzkumů diplomových prací studentů ZSF JU), že poptávka organizací po této speciální a konkrétní metodologii je poměrně významná.

Rozhovor připravil Pavel Bajer

Zkušenosti žadatelů o azyl a strpitelů se zaměstnáváním v České republice¹

Výzkum zkušeností žadatelů o azyl a strpitelů² se zaměstnáváním v České republice byl realizován v rámci projektu Proč mají zůstat stranou? – Komplexní posouzení pracovního potenciálu žadatelů o azyl, podpořeného z Programu Iniciativy společenství Equal, jako součást aktivit Analytického expertního centra ve spolupráci s organizacemi Organizace pro pomoc uprchlíkům (OPU), Poradna pro uprchlíky (PPU) a Sdružení občanů zabývajících se emigranty (SOZE).

Výzkum si kladl za cíl zmapovat zkušenosti žadatelů o azyl a strpitelů v České republice s hledáním práce, zaměstnáváním a také identifikovat hlavní bariéry jejich integrace na lokálním trhu práce. Vzhledem ke způsobu výběru respondentů a poměrně malému počtu sebraných dotazníků je třeba upozornit, že není možné výsledky výzkumu považovat za reprezentativní pro celou populaci žadatelů o azyl a strpitelů v Česku. Prezentovaná zjištění naznačují pouze určité trendy v oblasti zaměstnávání, které se mohou u této populace objevovat, nicméně jsou ojedinělými poznatky o zkušenostech žadatelů o azyl a strpitelů na trhu práce v České republice.

Výzkum se konal v období od listopadu 2005 do srpna 2006. Empirická data byla získána v kvantitativním dotazníkovém šetření na celkovém vzorku 161 respondentů³. Cílovou populací výzkumu zastupovali klienti poradenství tří nevládních organizací – brněnské organizace SOZE a pražských organizací OPU a PPU, kteří měli v době realizace výzkumu v České republice právní status žadatelů o azyl nebo strpitelů. Vzhledem k tomu, že si výzkum kladl za cíl zjistit zkušenosti žadatelů o azyl s regulérním i neregulérním zaměstnáváním, byli do výzkumu zahrnuti pouze žadatelé o azyl, kteří zakusili nejméně jeden rok v azylové proceduře. To je doba, po které mohou žadatelé o azyl v České republice začít regulérně pracovat.

Pracovní aktivity žadatelů o azyl a strpitelů

Soubor respondentů zahrnoval lidi velmi různých charakteristik⁴. Z analýzy dat získaných v dotazníkovém šetření však vyplývá, že většina respondentů byla v produktivním věku, pracovat chtěla a podle právního řádu také pracovat mohla. V době šetření ovšem mělo práci pouze 36 % z nich. Vedle respondentů, kteří měli v době šetření práci, dalších 31 % někdy v České repub-

lice pracovalo. To znamená, že z celého vzorku v České republice někdy pracovalo celkem 67 % respondentů.

Muži pracovali ve větší míře než ženy (práci mělo 45 % mužů a 25 % žen), nejčastěji pracovali lidé se středoškolským vzděláním (42 % z nich mělo práci), o něco méně pak vysokoškoláci (32 %) a lidé se základním či neukončeným vzděláním (14 %). Žadatelé o azyl/strpitelé žijící v soukromí pracovali mnohem častěji (51 %) než ti, kteří žijí v azylových zařízeních (práci mělo jen 18 % z nich). Otázkou zůstává, zda je příčinou nižšího pracovního zapojení obyvatel azylových zařízení místo jejich pobytu, či zda se ti, kteří nemají práci, a tedy často ani prostředky k obživě, spoléhají více na azylová zařízení než ti, kteří práci mají.

Obory práce a spokojenost s prací

Přestože většina respondentů měla středoškolské či vysokoškolské vzdělání, koncentrovali se nejvíce ve sféře manuálních prací. Nejčastějším oborem, ve kterém žadatelé/strpitelé v době šetření pracovali, bylo stavebnictví a úklidové práce. Pouze 5 % respondentů vykonávalo nemanuální „kancelářské“ práce, jako například programování nebo účetnictví. Převážná část z nich tak pracovala mimo obor, ve kterém získali kvalifikaci, a na kvalifikačně nižší úrovni, přesto byli většinou spokojeni se svou prací i se svým platovým ohodnocením. Zdá se, že v těchto odpovědích především oceňovali, že vůbec nějakou práci a plat mají.

Hledání práce

Výzkum naznačil, že většina žadatelů o azyl/strpitelů začíná hledat práci co nejdříve po příchodu do Česka, respektive po podání žádosti o azyl, a to i přesto, že do jednoho roku od podání žádosti o azyl nemohou podle platného právního řádu regulérně pracovat. Před uplynutím zákonné

lhůty jednoho roku od podání žádosti o azyl začalo hledat práci 89 % respondentů a 76 % z těch, kteří někdy v Česku pracovali, ji v této době našlo, což s největší pravděpodobností znamená, že v té době pracovali neregulérně. Regulérní práce je však pro většinu žadatelů o azyl/strpitelů obtížně dostupná i po uplynutí jednoroční „ochranné“ lhůty, a proto mnozí dále pracují neregulérně.

(Ne)regulérní práce

Více než dvě třetiny respondentů, kteří v současné době mají práci, pracují bez písemné pracovní smlouvy, což znamená, že mnozí z nich pravděpodobně pracují neregulérně. S deklarovanou neregulérní prací má zkušenost 83 % respondentů, kteří v Česku někdy pracovali, pouze 17 % respondentů uvedlo, že pracovali pouze regulérně. Přestože respondenti uvádějí, že častou překážkou při hledání práce je fakt, že nechtějí pracovat neregulérně, 62 % respondentů uvedlo, že pokud by se naskytla příležitost, nabídku neregulérní práce by přijali. Indikátorem rozšíření tohoto jevu může být také zjištění, že více než dvě třetiny respondentů znají ve svém okolí někoho, kdo již neregulérně pracuje. Respondenti, kteří uvedli, že mají nějakou zkušenost s neregulérní prací, zároveň častěji tvrdí, že pokud by měli příležitost, pracovali by opět tímto způsobem, naopak ti, kteří nikdy neregulérně nepracovali, častěji uvádějí, že by takto pracovat nechtěli. Téměř polovina žadatelů o azyl a strpitelů, kteří se zúčastnili výzkumu, také uvedla, že se necítí být dostatečně informována o podmínkách, za jakých může v Česku regulérně pracovat, což může jen posilovat jejich tendenci spočívat více na sféru neregulérního zaměstnávání.

Diskriminace a bariéry

Zejména ve sféře neregulérní práce se žadatelé o azyl/strpitelé setkávali na pracovišti s diskriminací – hlavně s nedodržením platových podmínek a pracovní doby. Tento problém se týká zhruba třetiny respondentů. Jako další příklady diskriminace na pracovišti uváděli slovní urážky a napadání, diskriminující chování zaměstnavatele a odlišné pracovní podmínky v porovnání s českými pracovníky.

Jako nejdůležitější bariéry nalezení zaměstnání uváděli respondenti své právní postavení žadatelů o azyl/strpitelů a neznalost podmínek zaměstnávání žadatelů o azyl/strpitelů na stra-

ně českých zaměstnavatelů. Jako velmi závažný se respondentům jevil také nedostatek kontaktů, které mají při hledání práce k dispozici. Významnou překážkou nalezení práce je pro žadatele o azyl/strpitelē podle mínění respondentů i neochota Čechů zaměstnávat cizince. Další důležitou bariérou nalezení práce v Česku může být podle respondentů také jejich nedostatečná znalost češtiny.

Návrhy pro diskusi

Nejdůležitější překážky při hledání zaměstnání, jež respondenti identifikovali, naznačují, že jsou to především vnější podmínky na trhu práce a systém regulující zaměstnávání žadatelů o azyl/strpitelů, které je vytlačují do sféry šedé ekonomiky a ztěžují jim možnost nalezení regulérního zaměstnání. Problémem je zejména nemožnost žadatelů o azyl regulérně pracovat po dobu prvních dvanácti měsíců v průběhu azylové procedury, která je tak buď automaticky vede k hledání alternativ na černém trhu práce, nebo k setrvání bez zaměstnání po dobu jednoho roku. Tyto faktory do budoucna snižují jejich kontakt s realitou trhu práce, a tedy omezují schopnost nalézt vhodné zaměstnání. K tomu přispívá i nedostatečná informovanost zejména na straně zaměstnavatelů, ale zčásti i na straně žadatelů o azyl/strpitelů o podmínkách, za jakých mohou v Česku regulérně pracovat. Kvůli těmto bariérám jsou tak žadatelé o azyl/strpitelē většinou ochotni přijmout i níže ohodnocenou práci na nižší úrovni, než je jejich kvalifikace, a to i ve sféře neregulérní práce.

Pro komplexní analýzu problematiky přístupu k zaměstnávání žadatelů o azyl a strpitelů, již jsou mezi ostatními migranty v České republice specifickou kategorií (ale v mnoha ohledech na ně dopadají problémy charakteristické pro zaměstnávání cizinců ze třetích zemí) není v tomto příspěvku prostor. Pokusíme se však na základě výše uvedených zjištění formulovat několik doporučení či návrhů do diskuse, které mohou být zajímavé jak pro tvůrce koncepce azylové politiky, tak pro ty, kteří přímo pracují s touto cílovou skupinou a/nebo zastupují její zájmy. I přesto, že je budoucnost pobytového statusu této specifické kategorie migrantů nejistá, domníváme se, že odstranění bariér participace na trhu práce podpoří zejména jejich soběstačnost. Ta je významná jak

z hlediska státu, neboť snižuje náklady na zabezpečení žadatelů o azyl a strpitelů (a potenciálních azylantů), tak i z hlediska samotných migrantů, kterým umožňuje mít více kontroly nad svým životem a zachovat svůj lidský kapitál.

Domníváme se, že je důležité:

- *Zkrátit lhůtu pro přístup žadatelů o azyl na trh práce v průběhu správního řízení o azylu.* Současné nastavení přístupu na trh práce nutí zejména žadatele o azyl žijící v soukromí po uplynutí tří měsíců, ve kterých mají nárok na dávky sociální pomoci, k hledání alternativního zdroje příjmu nebo je vede k přestěhování se do azylových zařízení a ztrátě soběstačnosti. Nemožnost si obstarat peníze vlastními silami může způsobovat psychosociální problémy, ale také vede k poklesu schopnosti jedince aktivně a svobodně řešit svoji životní situaci.
- *Poskytovat informace o přístupu na trh práce jak žadatelům o azyl a strpitelům, tak potenciálním zaměstnavatelům.* Je důležité zajistit, aby se k co největšímu počtu žadatelů o azyl a strpitelů dostaly dostatečné informace, které zvýší jejich šanci k nalezení regulérního zaměstnání. Zároveň je podstatné, aby potenciální zaměstnavatelé měli snadný přístup k informacím o tom, za jakých podmínek mohou zaměstnat žadatele o azyl/strpitele.
- *Asistovat při hledání práce.* Podpora žadatelů o azyl a strpitelů ze strany nevládních organizací a úřadů práce a jejich spolupráce se zprostředkovatelskými agenturami a firmami může zvýšit šanci žadatelů o azyl/strpitelů k nalezení vhodného zaměstnání. Podpora navíc může přispět k tomu, aby tito lidé nespolehali jen na zprostředkovatele práce (v mnohých případech neregulérní), a snížili rizika, jež pro ně plynou z participace ve sféře neregulérního zaměstnávání (diskriminace, vykořisťování a zneužívání, správní postih ap.).
- *Posílit význam výuky češtiny.* Dobrá znalost češtiny zvyšuje šanci žadatelů o azyl/strpitelů k nalezení regulérního zaměstnání, neboť posiluje jednak jejich samostatnost a schopnost domluvit se s potenciálními zaměstnavateli, nikoli spoléhat na zprostředkovatele, ale také jejich sebevědomí při hledání práce a možnost prosadit své znalosti a dovednosti.
- *Vytvářet prostor pro setkávání a navazování kontaktů.* Žadatelé o azyl a strpitelé jsou čas-

to izolovaní od okolního světa a mají ztížený přístup k sociálním sítím, ze kterých je možné čerpat sociální kapitál usnadňující nalezení vhodného zaměstnání. Vytváření prostoru pro setkávání a zapojení do neformálních (přátelských) sociálních sítí může zvýšit jejich schopnost inkluze (nejen) na trhu práce.

**Ondřej Hofírek,
Radka Klvaňová**

Poznámky:

- 1 Vznik tohoto článku byl podpořen grantem MŠMT Reprodukce a integrace společnosti MSM 002 1622408. Na realizaci výzkumu se kromě autorů článku podíleli také PhDr. Michal Vašečka, Ph.D., Mgr. Soňa Basovníková, Bc. Daniel Mega a Bc. Jana Reichlová.
- 2 V textu mluvíme o žadatelích o azyl, což byl v době realizace výzkumu platný termín pro právní status, kterým se podle nové terminologie platné od 1. 9. 2006 označuje žadatel o mezinárodní ochranu (novela zákona o azylu č. 165/2006 Sb.). Strpitel je zjednodušený výraz pro statut jedince pobývajícího na území České republiky na základě víza za účelem strpení pobytu (§ 32 cizineckého zákona).
- 3 Dotazování komplikovala zejména choulostivost tématu neregulérního zaměstnávání a jazyková bariéra, která stála mezi respondenty a tazateli. Kritériem výběru respondentů byla ochota žadatelů o azyl odpovídat na otázky v dotazníku a možnost dorozumění se mezi žadatelem o azyl a tazatelem.
- 4 Mezi žadateli o azyl a strpiteli, kteří se zúčastnili výzkumu, bylo 55 % mužů a 45 % žen. Průměrný věk respondentů v souboru činil 37 let, přičemž nejmladšímu respondentovi bylo 18 a nejstaršímu 67 let. Z hlediska nejvyššího ukončeného vzdělání převažovali respondenti s maturitou (39 %) následováni těmi, kteří ukončili středoškolské vzdělání bez maturity (27 %), vysokoškolské vzdělání mělo 21 % respondentů, základní či neukončené základní vzdělání 13 % respondentů. Z celkového počtu 161 respondentů mělo 57 % právní postavení žadatele o azyl a 43 % postavení strpitele (cizince s vízem strpení podle azylového zákona). Většina respondentů žije v České republice s rodinou (63 %) a bydlí v soukromí (53 %). Další 30 % uvádí, že žije v pobytovém středisku pro žadatele o azyl (táboře) nebo v ubytovacím zařízení pro cizince s vízem strpení podle azylového zákona (14 %).

Jak přiblížit sociální služby skutečným potřebám bezdomovců

V posledních letech se zvyšují požadavky na kvalifikaci sociálních pracovníků. V souvislosti s těmito požadavky dochází k možností rozšiřovat nabídku sociálních služeb. V oblasti péče o bezdomovce to znamená několikaúrovňovou práci s klienty, na které se podílí více pracovníků podle svých kompetencí.

Tato možnost je jistě v pořádku. Otázkou však zůstává, zda služby, které mohou sociální pracovníci nabídnout (a není jich málo) skutečně odpovídají potřebám uživatelů. Sociální pracovník se často dostává do konfliktu mezi tím, co skutečně potřebuje uživatel služby – v tomto případě bezdomovec – a tím, co tvoří zakázku zřizovatele, sponzora apod. Budu-li sociální pracovník, který je státním úředníkem, budu zřejmě muset respektovat potřeby státního úřadu a nikoli přímé potřeby bezdomovce.

V nestátních neziskových organizacích je tedy z výše zmíněného důvodu mnohem větší šance přiblížit služby skutečným potřebám bezdomovců. Zda služby odpovídají skutečným potřebám, lze zjišťovat získáváním průběžné zpětné vazby od klientů. Ověřováním, zda všechny body individuálních plánů skutečně odpovídají potřebám klientů a zároveň respektují jejich osobní limity.

Pro lepší profesionální i osobní pocit sociálního pracovníka z takové práce by možná mohla sloužit častější reflexe toho, jak k jednotlivým klientům přistupuje. Zda skutečně vnímá potřeby i potenciál konkrétního pana XY a nejde mu jen o sestavení povinného plánu s dalším bezdomovcem. Možná by stálo za úvahu, zda by se o lidech přicházejících do center určených bezdomovcům nemělo více mluvit jako o lidech s konkrétními jmény než jako o skupině bezdomovců. Pokud bychom totiž občas odlepovali tuto „firemní“ značku od konkrétních lidí, snadněji bychom pak možná předávali odpovědnost za budoucnost konkrétnímu klientovi. Samozřejmě, že vždy je třeba poctivě zvažovat, kdy je lepší předat klientovi odpovědnost větší a kdy by měl větší díl odpovědnosti převzít sociální pracovník pro psychickou způsobilost klienta. Jako základní téma tedy opět vyvstává respekt k individualitě. S některými klienty jde pak samo-

zřejmě spíše o práci partnerskou a s některými více „mocenskou“. V důsledku této možnosti volby, která, zdá se, je větší právě v neziskových organizacích, mají sociální pracovníci současnosti příležitost bourat mýty o nepříjemných úřednicích, které dříve představovaly pracovnice sociálních odborů. I přes uvedené možnosti může být i nadále pro některé jedince velice složité spolupráci se sociálním pracovníkem navázat.

Uvedu zde příklad, který už jsem jednou použila v souvislosti s možnostmi bezdomovců využít zdravotní péči. Představme si člověka, který není ovlivněn počítačovým bohem. *Několik let žije v opuštěných domech a kromě několika dalších lidí, se kterými se občas potkává na ulici, s nikým nekomunikuje. Za důležité považuje sehnat za den něco k jídlu a k pití a údržbu místa, kde smí právě teď přebývat. Zdravotní a sociální pojištění jsou pro něj prázdné pojmy. Několikrát už zkoušel požádat sociální pracovníky různých organizací o nějakou pomoc, ale většinou ho posílali, aby si došel „tam a tam“ a vyřídil „to a to“. Na určená místa došel, ale tam po něm pro změnu chtěli, aby vyplnil „to a to“ a došel s tím „tam a tam“. V tu chvíli začíná našeho člověka přepadat úzkost ze zmatku, který v něm neustále posílání „někam“ vyvolává, protože nerozumí tomu, co mu úředníci říkají, a dokonce ani nedokáže říci, že tomu nerozumí. V tu chvíli je pro něj nejlepším řešením žádost o pomoc vzdát a vrátit se do svých jistot. Takové situace nastávají jak při vyřizování formalit na úřadech, tak při hledání adekvátního ošetření ve zdravotnickém zařízení. V situaci, kdy je takovému člověku opravdu zle, většinou nehledá zdravotnické zařízení, protože dopředu počítá s neúspěchem a hledání pomoci pro něj znamená jen zvyšování stresu. Schová se do svého útočiště a čeká, zda příznaky samy odezní.*

Závěrem tedy jen zopakují základní myšlenku. Pro úspěšnou spolupráci sociálního pracovníka a uživatele služby je základem výběr takových forem a postupů stimulace, které budou respektovat odlišnosti jednotlivých klientů. Jiný osobnostní potenciál, a tím i motivovanost ke spolupráci budou mít klienti, pro

kteří je vzniklá situace jen momentální krizí a jsou schopni snadno se orientovat v požadavcích systému. Zcela odlišný přístup budou mít dozajista lidé, kteří z nejrůznějších důvodů pomoc nevyhledávají.

Danuše Šupková,
o. s. Naděje

Brněnská Modrá linka pomáhá klientům i odborníkům

Brněnská organizace Modrá linka (Centrum a linka důvěry pro děti a mládež) byla založena na podzim roku 1994 na základě potřeby nabídnout dětem místo, kde mohou řešit své velké i malé starosti. Od té doby pomohla tisícům dětí nejen v Jihomoravském kraji. Modrá linka je profesionální a stabilní organizace, která hraje důležitou roli v regionální síti zařízení nabízejících psychosociální podporu. V květnu tohoto roku byla linka důvěry registrována jako poskytovatel sociálních služeb podle zákona 108/2006 Sb.

Linka důvěry jako akreditované pracoviště České asociace pracovníků linek důvěry (ČAPLD) nabízí distanční krizovou intervenci dětem a mládeži nejenom z brněnského regionu, ale z celé ČR i mimo ni. Služeb ML je možno využít prostřednictvím pevné linky (tel. 549 241 010) a mobilních sítí (608 902 410), nebo internetu, ať už skrze audiochat Skype (skypename **Modralinka**), nebo zasláním e-mailu na adresu **help@modralinka.cz**. Internetové poradenství nabývá v poslední době masivně na významu, což ilustruje také srovnání počtu e-mailových kontaktů v r. 2000, kdy byla služba zavedena (190), a v loňském roce (3136). Modrá linka se tak stala největším poskytovatelem internetového poradenství v ČR. Rozvíjí se také poradenství poskytované přes Skype, které bylo zavedeno v r. 2005 a loni se tímto způsobem uskutečnilo již na 500 hovorů. Díky stále snadnější dostupnosti se ML stává důležitým zachytným bodem při řešení mimořádných problémů i běžných starostí všedního dne. Její pracovníci jsou připraveni naslouchat, doprovázet a pomáhat řešit všechny těžkosti, s nimiž se klient na linku obrací. Aby byly jejich služby co nejkvalitnější, absolvují pravidelná vzdělávání, procházejí individuálními intervizemi i supervizemi.

Na práci s klienty v oblasti krizové intervence navazují služby **Poradenského a vzdělávacího centra Modré linky**. Jejich cílem je poskytovat navazující poradenské služby klientům také mimo linku důvěry - např. při preventivních programech ve školách. Modrá linka mimoto poskytuje služby také kolegům v praxi pomáhající profesích. Zaměřuje se na oblast dalšího vzdělávání a za tímto účelem soustavně buduje Vzdělávací středisko nadregionálního významu. Ročně realizuje okolo 50 vzdělávacích programů, jejichž nabídka vyrůstá z vlastní praktické činnosti a zkušenosti při práci s klientem. Náplň seminářů, kurzů a výcviků se soustředí především na oblast internetového poradenství, poradenské činnosti a na rozvoj osobních i týmových kompetencí při profesionální práci v praxi pomáhajících profesí. V r. 2007 se nabídka poradenského centra ML rozšiřuje především o nabídku psychosociálních výcviků, supervize a teambuildingových programů. Stále významnější činností centra je také příprava vzdělávacích programů na klíč, nebo na objednávku podle potřeb zadavatele, což umožňuje nejen přesné zacílení vzdělávání, ale také šetří zdroje. Od r. 2006 do r. 2008 realizuje ML pro NNO z Jihomoravského kraje a kraje Vysočina projekt bezplatného vzdělávání při rozvoji osobních kompetencí. Vizí a cílem Poradenského a vzdělávacího centra Modré linky je nabídka kvalitního a ekonomicky dostupného dalšího vzdělávání v příjemném a tvůrčím prostředí, které bude příležitostí pro obcerstvení (nejen) profesní duše.

Bohuslava Horská,
Ladislav Ptáček

Eva Burgetová, Marie Černá: Cizinci, našinci a média. Mediální analýzy, Multikulturní centrum Praha, Praha 2007. Zborník mediálnych analýz *Cizinci, našinci a média, Mediální analýzy* vznikol v rámci projektu Diskriminace a média (2005 až 2006). Osem v praxi pôsobiacich výskumníkov sledovalo, akým spôsobom a v akých súvislostiach sa v celoštátnej a regionálnej tlači píše o cudzincoch a príslušníkoch národnostných, etnických a náboženských menšín. Zborník voľne nadväzuje na štúdie z roku 2001 a 2003 – *Jak se (ne)píše o uprchlících a Nečitelní cizinci*.

Výstižný názov tejto zbierky mediálnych analýz v *Slove na úvod* vysvetľuje Marie Černá nasledovne: „*Zabývat se mediálním obrazem těchto lidí ovšem mimo jiného znamená sledovat, jak se z nich dělají čistí cizinci – jiní lidé, oni. Lidé, jejichž základní identifikací je jejich jinakost – jiná náboženská, státní či etnická příslušnost, jiná země původu, jiný rodný jazyk. ... Všechno to, co na člověku vnímáme v osobním kontaktu, co nás společně se státní či etnickou příslušností může přibližovat, či naopak vzdalovat, se v médiích často rozplývá a ztrácí. Proto je tato jednoznačnost obsažena i v názvu celého sborníku. Cizinec a našinec tu nejsou chápáni jako dvě výlučné kategorie, ale jako kontinuum.*“

Jedenást mediálnych analýz prináša prehľad a sonduje úroveň verejnej debaty a schopnosť médií spracovať tieto témy, bežne považované za okrajové. Martina Křížková v mediálnej analýze *Dynamika obrazu uprchlíků v médiích* sledovala, ako sa mení mediálny obraz utečenca, a pokúsila sa zachytiť dynamiku týchto zmien tak, že s časovým odstupom piatich rokov nadviazala na rozsiahlu (vyššie spomínanú) analýzu *Jak se (ne)píše o uprchlících*. Konštatuje: „*Během posledních pěti let k zásadní proměně obrazu uprchlíka v českém tisku nedošlo. To však neznamená, že se tento obraz vůbec nezměnil. Již větší tematická a žánrová různorodost článků naznačuje tendenci vybraných deníků vnímat problematiku uprchlictví v širších souvislostech, než tomu bylo dříve.*“ Podotýka však, že médiá často prinášajú o utečencoch informácie bez kontextu, ktorý čitateľ nemá ako nado-

budnúť prostredníctvom vlastnej skúsenosti, a teda sú akoby nedopovedané, neúplné. Tak ako všeobecné povedomie o utečenectve v Čechách. V druhej mediálnej analýze *Dílčí studie: Tábor* sa Křížková zamerala na to, aký je mediálny obraz utečenca v lokálnych tlačných médiách v malom meste Kostelci nad Orlicí (7 tisíc obyvateľov), kde je pobytové stredisko pro žadatele o azyl od roku 2001. Zistila, že čitatelia sledovaných médií sa nedozvedajú o dôvodoch, prečo utečenec žiada o azyl, z akej zeme je – je im sprostredkovaný anonymný jedinec z perspektívy nejakej inštitúcie, ako „*host, který přijel z neznámých důvodů*“.

Radka Klvaňová v analýze, v ktorej je zhrnutý obraz utečencov z rôznych častí zeme, tak ako bol vykresľovaný v českej tlači od polovice roka 2005 do polovice roka 2006, *Uprchlíci v zahraničí na stránkách českého tisku*, píše: „*Uprchlíci jsou vnímáni především jako anonymní masa lidí, jež představuje ohrožení pro společnost, ve které hledají azyl před nebezpečím. To, že jsou uprchlíci lidé, kteří čelí nějakému problému a potřebují ochranu, je upozadováno a zjednodušováno, zdůrazňováno je spíše nebezpečí a zátěž, kterou představují pro společnost, do které přicházejí či se o to pokouší.*“ Alice Szczepaniková analýzu *Mediální obraz azylantů a jejich integrace do české společnosti* orámovala výpovedným názvom – „*Zatím s nimi nejsou problémy*“. Záver tejto mediálnej analýzy je pozitívnejší, azylanti sú v sledovaných médiách vykresľovaní väčšinou pozitívne, resp. konkrétnejšie. Aj tu však autorka zdôrazňuje, že „*je nutné neustále klást důraz na informovanou a vyváženou prezentaci cizinců jako takových*“. Táto analýza je zaujímavá aj tým, že prináša niekoľko odporúčaní od azylantov pre novinárov k ich práci (čo by mali brať do úvahy, na čo by si mali dávať pozor a pod.). Křížková sa venovala aj analýze mediálneho obrazu moslimov v českej tlači. Táto kapitola rozoberanej publikácie začína príznačným názvom *Neviditelná menšina*. Nasledujúca citácia jej zistenia názov vysvetľuje: „*Stríčky informací, které média o českých muslimech nabízejí, zatím připomínají rozbité zrcadlo, z něhož zbylo jen pár více či méně poškozených kousků.*“ Popisuje, že mediálny obraz o tejto menšine nie

je „príliš zreteľný“. Rozoberá i príčiny tohto stavu, akým spôsobom noviny selektujú a prinášajú informácie.

Kateřina Kantarová v analýze *Mediální boj o mešitu v Teplicích* sleduje, ako boj o teplickú mešitu z veľkej časti prebiehal na mediálnom poli a ako sa v tomto dianí menil vžitý obraz Araba. Martin Hála urobil štrukturálnu a obsahovú analýzu serveru euroarabia.cz, ktorý sa podľa jeho zistení k moslimskej tematike stavia jednostranne a ideologicky. V analýze *Média nemají paměť* Křížková prináša hutný, ale jasný pohľad na mediálnu konštrukciu nedobrovoľných sterilizácií v Českej republike v rokoch 2003 až 2006.

Vo zvyšných troch kapitolách sa autori venujú diskriminácii pri písaní o zamestnávaní cudzincov, tomu, ako nepresný mediálny obraz o návrhu antidiskriminačného zákona pravdepodobne prispel k jeho neprijatiu v Českej republike a posledná analýza prináša spracovanie mediálne presláveného starostu Všetína, ktorý si na vysťahovaní a presťahovaní Rómov odštartoval politickú kampaň, respektíve médiá o problematike Rómov informovali cez jeho osobu, názory a činy.

Na sto stranách sa nachádzajú analýzy, ktoré sú dôkladne, stručne, jasne a výpovedne spracované. Je to kvalitné a na sledované obdobie aktuálne zmapovanie sledovaných tém. Autori sa hĺbkovo venovali témam, ktoré pred rokom či dvoma „prebehli“ tlačou alebo sa udržali na mediálnej scéne dlhšie. Prinášajú kontext k témam, ktorý v médiách prevažne absentuje. Spätné spracovanie im umožňuje priniesť závery či dohady o tom, ako médiá pomocou nimi vytvorených obrazov ovplyvnili nasledovné dianie v konkrétnych otázkach, či ako ovplyvňujú myslenie a vnímanie ich recipientov v postojoch k sledovaným menšinám. Publikácia by mohla byť kvalitnou spätnou väzbou pre novinárov. Svojich čitateľov by si mohla nájsť medzi pracovníkmi v rozoberaných oblastiach či už mimovládnych alebo štátnych a medzi študentmi. A celkovo by mohlo byť prečítanie tohto zborníka dobrým začiatkom pre občanov, ktorí sa chcú dozvedieť viac o „iných“ v Čechách žijúcich *našincoch*.

Barbora Mančíková

Vladimír Frk: Človek v sociálnom systéme organizácie. Prešov, Pavol Šidelský Akcent Print, 2006.

Recenzovaná publikácia má oprávnenú ambíciu upútať pozornosť odbornej i laickej verejnosti. Ide o materiálovo bohatú knižku, ktorú napísal autor nielenže ovládajúci analyzované problémy, ale aj, alebo najmä, chápaný pomer medzi teoretickými faktami a praktickými poznatkami s realizovanými výstupmi.

Je nezvyčajné, ak sa v jednej publikácii zhromaždí viacero pohľadov na personálny a sociálny rozvoj človeka a zároveň sa prihliada na rast produktivity a kvality práce. Je to akiste preto, že recenzovaná publikácia má byť v istom slova zmysle prehľadom a sumáciou doterajších autorových vedecko-pedagogických a publicistických činov, v ktorých sa zaoberal systémom a organizáciou profesijného vzdelávania zamestnancov, diagnostickými činnosťami lektora ďalšieho profesijného vzdelávania, pôsobením andragóga v poradenstve, komunikáciou v personálnej a sociálnej praxi, základmi personálneho a sociálneho riadenia, teóriou a praxou manažovania inštitúcií zaoberajúcich sa sociálnou prácou, akými sú ústavy sociálnych služieb, domovy dôchodcov etc.

Autor poníma sociálny systém v organizácii ako flexibilne fungujúci obsah, v ktorom sa zrkadlí triáda základných článkov: práca – rodina – zdravie. Práve tento chápatý prístup, schopnosť zaradiť sociogénne faktory spolu s osobnostnými medzi prvky vytvárajúce sociálnu klímu v organizácii sú v pozornosti autora. Nestretávame sa s takýmto prístupom často, nielen v personálnej a sociálnej praxi, ale aj v teórii. Aj preto miestami táto knižka akoby pripomínala dobré ľudské mýty, do ktorých ľudia vkladajú svoje predstavy. Carl Jung hovorí: „Mýty pravdivo vypovedajú o ľudskej duši.“ Jungovu vetu spomínam preto, že v množstve činov, úmyslov, zámerov objavujeme dodnes veľa z toho, o čom autor píše. Teda aj to, čo nás obklopuje v práci i mimo nej, striedajúce sa prejavy súdržnosti a altruizmu, ale aj faloš, podliactvo a často aj bezohľadné krutosti. A tak veľmi plasticky ukazuje, že frustrácia, strata viery v elementárne hodnoty, provokovanie konzumnej spoločnosti

akcentovaním molocha peňazí nemusia mať dopady siahajúce na existenčné faktory, ak sociálny systém organizácie naplní autorom zvýraznené jeho prvky.

V prvej kapitole, ktorú autor nazval Starostlivosť o sociálny rozvoj organizácie, vysvetľuje pojmy ako napríklad starostlivosť organizácie o zamestnancov, v ktorej nezabúda na fakt, že je súčasťou politiky štátu a odlišuje sa od nej tým, že je určená iba vlastným zamestnancom, prípadne ich rodinným príslušníkom. Táto starostlivosť sa realizuje počas trvania pracovného pomeru a vytvára podmienky pre riešenie osobných, pracovných a zdravotných problémov zamestnancov, ktoré boli vyvolané ich pracovnou činnosťou a životom v konkrétnom prostredí. Takýmto analytickým prístupom dospieva ku konštatovaniu, že „starostlivosť organizácie o zamestnancov je súčasťou pracovného pomeru, pretože má bezprostrednú súvislosť s pracovno-právnym postavením zamestnanca počas trvania pracovného pomeru“ (str. 13).

Zúčastnene a s mierou pre proporcionality autor uvádza, že je rozšírený nesprávny názor, akoby organizácia bola len ekonomickým systémom. Prítom, podľa autora, sociálnu funkciu organizácie je potrebné vnímať v zmysle vzťahu k hmotnému zabezpečeniu svojich zamestnancov, usporiadaniu spoločenských vzťahov, a tak je organizácia aj sociálnym systémom.

PhDr. Vladimír Frk, CSc., dlhoročný vysokoškolský pedagogický pracovník a teraz vedúci Katedry andragogiky Inštitútu edukológie a sociálnej práce Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity, poznajúc názory domácich a zahraničných odborníkov (M. Armstrong, E. Bedrnová, I. Nový, J. Mihálik, A. Pichňa, M. Sedlák, V. Provazník, J. Višňovský, L. Nagyová, M. Šajbidorová a ďalší), ich komparáciou vymedzil zameranie a poslanie organizácie, ktorá vytvára priestor pre starostlivosť, takto: „...hlavným zámerom organizácie je utvárať a reprodukovať výkonný, motivovaný a adaptabilný personál, ktorý bude schopný a ochotný aktívne na seba preberať náročné pracovné úlohy zabezpečujúce dlhodobú prosperitu organizácie...“ (str. 20). Prítom uvádza príkladné úlohy a ciele.

V druhej kapitole s názvom Starostlivosť organizácie o sociálne prostredie sa Frk sústredil na analýzu kvality pracovného života, pričom nevynechal jej vzájomnú previazanosť s rodinou a voľným časom, interpersonálnymi vzťahmi na pracovisku i schopnosťou zamestnancov vzájomne komunikovať a vytvárať tak adekvátnu sociálnu klímu. Podrobnejšie sa zaoberá riešením konfliktov, ale aj nedorozumení, nezhôd a rozporov, pričom nev tieravo sa stáva poradcom čitateľovi tejto publikácie.

Tretia a štvrtá kapitola sa sústreďuje na starostlivosť organizácie o zamestnancov v pracovnom procese (pracovná doba a jej štruktúra, pracovný čas a pracovný režim, bezpečnosť a ochrana zdravia pri práci, pracovné prostredie a pracovné podmienky). Ďalej na personálny a sociálny rozvoj, konkrétne rozvoj intelektového kapitálu organizácie, vzdelávanie zamestnancov a ich pracovnú kariéru, starostlivosť o osobitné kategórie zamestnancov, t. j. o mladých a nových a ich adaptáciu v organizácii, vekovo starších zamestnancov, o ženy a problémy ich diskriminácie, o nadbytočných a prepustených zamestnancov, o zamestnancov so zmenenou pracovnou schopnosťou. Frk takisto uvádza aj sociálne výhody a služby, ktoré môžu byť zamestnancom poskytované aj na základe kolektívnej zmluvy.

Aj piata kapitola je užitočná a má svoje oprávnenie v tejto publikácii. Autor prehľadne usporiadal zamestnanecké výhody organizácie ako súčasť motivačného systému odmeňovania zamestnancov organizáciou, ako jej prejav starostlivosti o svojich zamestnancov. Asi by sa hodilo autorove slovo o motivácii a jej sile v sociálnom systéme organizácie. To je však osobitná otázka: Je každý manažér schopný motivovať druhých? Na túto tému je možné pokúsiť sa o ďalšiu publikáciu, pretože čoraz častejšie firmy (organizácie) hľadajú do svojich radov „motivovaných“ spolupracovníkov, v personálnych inzerátoch ponúkajú nádejným zamestnancom motivačné prostredie etc.

Publikácia Človek v sociálnom systéme organizácie je vhodným čítaním tak pre sociológa, psychológa, manažéra, andragóga, sociálneho pracovníka, ekonóma, ako aj pre

neodborníka – trebárs zamestnanca v pozícii kvalifikovaného robotníka. Poskytuje osobný pohľad autora v konfrontácii s inými autorami aj výstižné detaily, o ktorých som sa vyššie zmienil. Recenzovaná knižka je napísaná nevtieravým štýlom, čitateľ, nech je študent, manažér, personalista, sociálny pracovník, si nájde svoj uhol pohľadu a tak ju bude hodnotiť. A to je jej najväčším kladom.

Považujem za potrebné vyzdvihnúť, že je aj didakticky vhodne napísaná. Prináša veľa podnetov pre manažerov vo všetkých typoch organizácií (výrobných, kultúrnych, školských a sociálnych inštitúciách). Vyslovuje-me želanie, aby sa k nim publikácia dostala.

Jozef Kredátus

Miroslav Popper, Gabriel Bianchi, Ivan Lukšík, Petra Szeghy: Potreby migrantov na Slovensku, IOM, Medzinárodná organizácia pre migráciu a Kabinet výskumu sociálnej a biologickej komunikácie, VEDA, Bratislava 2006.

Štúdiá Potreby migrantov na Slovensku je koncovka výskumu zameraného na integráciu migrantov na trhu práce a do spoločnosti. Vznikla ako súčasť projektu Migračné informačné centrum (MIC) na pomoc pri integrácii migrantov a obetí obchodovania s ľuďmi na trhu práce a do spoločnosti v Slovenskej republike (SR). Projekt si dal za cieľ napomôcť ich efektívnemu začleneniu prostredníctvom poskytovania poradenských, asistenčných a reintegračných služieb MIC.

Slovensko bolo vždy emigračnou krajinou, výskumy v problematike migrácie sa orientovali na migráciu smerom von z tejto krajiny. Autori recenzovanej publikácie však konštatujú, že celkovo v SR chýbajú dlhodobé výskumy venujúce sa fenoménu migrácie na Slovensku. Prezentujú myšlienku, že je potrebný „*systematický a komplexný výskum dopadov migrácie na slovenskú spoločnosť, ako aj profílovať samostatnú vedeckú disciplínu – migračné štúdiá*“. Problematiku migrácie načrtávajú v rôznych kontextuálnych bodoch. Slovensko má síce vypracované rámcové dokumenty, ale chýba mu jasne stanovená migračná politika.

Jednu z príčin stagnácie jej vývoja, neinteraktivity s aktuálnymi trendmi a potrebami, vidia v tom, že imigranti nemajú zastúpenie v parlamente, a teda neexistuje žiadna loby, t.j. skupiny konajúce v ich prospech. Okrem tvorby vyhovujúcej legislatívy a jej dôslednej implementácie do praxe, kde sú v súčasnosti rezervy, autori podotýkajú, že treba skvalitniť spoluprácu a koordináciu medzi základnými subjektmi v oblasti zahraničnej migrácie, teda medzi štátnymi inštitúciami, mimovládny a medzinárodnými organizáciami a privátnym sektorom. Výskum zameraný na integráciu migrantov na trhu práce a do spoločnosti, ktorý je zhrnutý do štúdie Potreby migrantov na Slovensku, teda možno označiť ako lastovičku na poli prieskumov fenoménu migrácie v SR.

Pri hodnotení štúdie Potreby migrantov na Slovensku treba spresniť, že je to výskumná sonda postavená na rozhovoroch a fokusových skupinách so 43 migrantmi, ôsmimi zamestnávateľmi a štyrmi skupinami inštitúcií. Podobné výskumy na Slovensku absentujú. Tento výskum taktiež predstavuje a naznačuje základ a smer pre ďalšie podobné iniciatívy (napr. výskumy migračnej problematiky), ktorých potreba a význam budú rásť, aby mohlo dôjsť k inklúzii migrantov na Slovensku a nie naopak.

Štúdiá prináša dobré orámovanie rozoberanej témy. Čitateľovi je v úvode stručne a jasne v teórii vykreslený pojem migrácia. Následne mu je predstavená situácia v tejto oblasti na Slovensku. Čitateľ menej zainteresovaný do problematiky môže sedem strán popisujúcich metodológiu výskumu a výskumnú vzorku preskočiť. Autori si stanovili za cieľ spoznať potreby migrantov v oblasti uplatnenia a integrácie na trhu práce v SR a do spoločnosti. Taktiež ich zaujímala ich informovanosť o legálnych možnostiach zamestnania sa. Pôstoje, skúsenosti a informovanosť zástupcov štátnych a mimovládnych inštitúcií, zamestnávateľov migrantov či ich spolupracovníkov z majoritnej populácie – to boli ďalšie body cieľa výskumu. Na základe vyexcerpovaných poznatkov autori navrhli odporúčania na aktivity a činnosť Migračného informačného

centra. Tým pokryli potreby výskumu, štúdia však prináša omnoho viac. Prepracovaná metodika výskumu, v ktorej bola použitá kombinácia kvalitatívneho a kvantitatívneho metodologického prístupu, umožnila obsiahnuť stanovené i neočakávané témy výskumu do hĺbky a zároveň osvetliť skúmané otázky aj z pohľadu majoritnej populácie. Výsledky výskumu prinášajú odpovede na otázky spojené s migrantmi: prečo prichádzajú na Slovensko, aké sú ich prvé kroky života v SR, aký majú kontakt s inštitúciami, ako ovládajú slovenčinu, ako, kde a podľa čoho pracujú alebo naopak nepracujú, ako sa sebarealizujú, aké sú kultúrne rozdiely medzi domovskou krajinou migranta a Slovenskom, aké majú v tejto krajine sociálne siete, ako bývajú, trávajú voľný čas, či sa stretli s rasizmom a inými formami diskriminácie, aké sú podľa nich výhody a nevýhody života na Slovensku a aké majú predstavy o budúcnosti. Ďalej porovnávajú zistenia z výskumu s inými relevantnými výskumami. Čitateľovi sú v tejto časti štúdie zároveň prezentované zistené súvislosti s teóriami a koncepciami integrácie migrantov, ktoré si mohol prečítať v úvode publikácie. Rastúce spoznávanie problematiky je tak pre neho dynamickejšie. Počas čítania štúdie sa totiž netušené stáva malým odborníkom na tému migrácia na Slovensku. Súhlasne môže prikývnuť nad logickým zoradením a zhrnutím najdôležitejších záverov výskumu. Nasledne na to môže čitateľ sledovať priamu dedukciu z časti nazvanej Najdôležitejšie závery do nasledujúcej Najdôležitejšie odporúčania. Každý jeden zo siedmich bodov odporúčania má priamy odraz v bode z najdôležitejších záverov, aj očíslovanie je identické. Pohľad na literatúru a zdroje, ktoré autori použili, čitateľa presvedčí o fundovanej práci a inšpiruje ho k ďalším samovzdelávacím krokom. Nadobudnuté poznanie z čítanej štúdie si ešte upevní pri čítaní „kategórií výpovedí migra-

nov, zástupcov inštitúcií a zamestnávateľov v jednotlivých sledovaných oblastiach“. Táto časť sprostredkováva hlbiny metodológie, priebehu a detailov výskumu. Tu sa možno väčšina čitateľov opäť vráti k preskočenej sedemstranovej kapitole č. 2 (Metodológia výskumu a výskumná vzorka), ak tak predtým učinili.

Iba pozornému čitateľovi neujde poklad ukrytý v tejto publikácii. Skromne na konci knihy – v Prílohe č. 2 – sú ukryté odporúčania vyplývajúce z výskumu – štruktúrované podľa problematik. Informačne hutné, jednoducho a nebyrokraticky – nezaškatulkovane napísané. Z takto zaplnených jedenástich strán sa dá vytvoriť legislatíva, časť programového vyhlásenia vlády, koncepcia a časť stanov mimovládnej organizácie, spoločenských i pracovných pravidiel. Zaujímavé a až nepochopiteľné je to, že podstatná časť štúdie sa nachádza v neakademikmi bežne nečítanej časti knihy.

Na zadnej časti obálky štúdie *Potreby migrantov na Slovensku* je v grafickej podobe zachytená časť novinovej strany, kde jej druhý recenzent PhDr. Dušan Ondrušek, CSc., píše: „*Vzhľadom na aktuálnosť témy a čitateľsky stráviteľné spracovanie, publikácia presahuje rámec bežných výskumných sond a zaslúži si knižné vydanie určené širšej verejnosti. Mala by zaujať čitateľov, ktorí sa problematike venujú profesionálne – úradníkov verejnej správy a verejných inštitúcií, ktoré sa s problematikou migrácie potýkajú, neziskové organizácie, ktoré robia proaktívne kroky, i keď im niekedy môžu chýbať celkové údaje o potrebách migrantov a systémových možnostiach pomôcť im. Napokon by publikácia mohla nájsť odozvu aj v radoch učiteľov a študentov, ktorí potrebujú presnejšie údaje o svojich snahách o globálnu výchovu, posilňovanie tolerance a redukovanie predsudkov...*“

Barbora Mančíková

Asociácia vzdelávateľov v sociálnej práci vstúpila do novej etapy činnosti

Asociácia vzdelávateľov v sociálnej práci je **občianske združenie** zložené z fyzických a právnických osôb, ktoré sa podieľajú na vzdelávaní v sociálnej práci na území Slovenskej republiky. Združenie sleduje všeobecne prospešné ciele zamerané na **skvalitnenie študijného programu sociálna práca** a tým aj skvalitnenie výkonu sociálnej práce v praxi.

Združenie nie je založené na podnikanie, je to nepolitické, dobrovoľné záujmové združenie občanov. Združenie je samostatnou právnickou osobou, ktorá môže vo svojom mene nadobúdať práva a povinnosti a pôsobí na celom území SR.

Poslaním Asociácie vzdelávateľov v sociálnej práci je **združovať odborníkov – profesionálov** pracujúcich v odbore sociálna práca a presadzovať ich spoločné záujmy v súlade s celospoločenskými potrebami, dbať na rast profesionality členov a nimi poskytovaných služieb a prispievať k zvyšovaniu kvality vzdelávania sociálnych pracovníkov.

Činnosť a ciele združenia sú najmä:

- **združovanie** občanov/inštitúcií v súlade s poslaním združenia,
- vytváranie **podmienok** pre spoluprácu členov združenia,
- komunikácia s **ústrednými orgánmi štátnej správy** (najmä MPSVR SR a MŠ SR),
- tvorba a inovácia **vzdelávacích štandardov** v oblasti sociálnej práce, ich monitorovanie a uplatňovanie vo vzdelávacom systéme,
- spracovanie **odborných expertíz** pri zavádzaní a dodržiavaní vzdelávacích štandardov pre vzdelávanie v sociálnej práci,
- organizovanie a koordinovanie **odborných seminárov** s problematikou vzdelávania v sociálnej práci,
- tvorba a vydávanie **učebných a metodických materiálov** v oblasti vzdelávania a ďalšieho vzdelávania sociálnych pracovníkov,
- podpora **poradenskej a metodickej** činnosti pre oblasť vzdelávania v sociálnej práci,
- spolupráca so **zainteresovanými subjektami** v oblasti sociálnej práce doma i v zahraničí,
- podpora **výskumu** v sociálnej práci.

Asociácia prekonala obdobie stagnácie, ktoré bolo ovplyvnené vážnou chorobou a smr-

ťou doc. Štefana Strieženca, v dôsledku čoho sa zástupcovia jednotlivých katedrií a vzdelávateľov v sociálnej práci stretli na pracovnom stretnutí v Malej Lučivnej dňa 6. 10. 2006. Na zasadnutí bolo dohodnuté stretnutie zakladajúcich členov a orgánov asociácie, ktorého cieľom bude voľba predsedu a novej správnej a dozornej rady.

Dňa 8. 11. 2006 sa uskutočnilo stretnutie členov združenia v priestoroch Pedagogickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku, kde boli deklarované nasledovné závery:

- stabilizovať **členskú základňu**,
- uskutočniť zhromaždenia **členov asociácie**,
- uskutočniť **voľby** do orgánov asociácie,
- formulovať **základné tézy** ďalšieho smerovania.

Ku činnosti asociácie m. prof. PaedDr. Milan Schavel, PhD., uviedol, že členstvo v nej je **významné pre všetky fakulty**, ktoré sa utvorili. V rozpracovaní je myšlienka založenia **Komory sociálnych pracovníkov**, m. prof. PhDr. Anna Žilová, PhD., poďakovala m. prof. PaedDr. Milanovi Schavelovi, PhD., za to, že zobral „ťarchu“ vedenia asociácie na svoje plecia a tým zabezpečil pokračovanie jej činnosti.

Následne sa uskutočnila voľba volebnej komisie, do ktorej boli menovaní h. doc. PhDr. Markéta Rusnáková, PhD., h. doc. PhDr. Naďa Kovalčíková, PhD., a PhDr. Milan Tomka, PhD.

Za predsedu Asociácie vzdelávateľov v sociálnej práci bol v tajnom hlasovaní zvolený **m. prof. PaedDr. Milan Schavel, PhD.**

V súlade so stanovami Asociácie vzdelávateľov v sociálnej práci sa následne uskutočnila voľba členov správnej rady a dozornej rady. Za členov **správnej rady** boli v tajnom hlasovaní zvolení nasledovní kandidáti:

1. m. prof. PhDr. Anna Žilová, PhD.
2. h. doc. PhDr. Markéta Rusnáková, PhD.
3. PhDr. Tatiana Matulayová, PhD.
4. doc. PaedDr. Anna Hudecová, PhD.
5. doc. PhDr. Jana Levická, PhD.

Za členov **dozornej rady** boli v tajnom hlasovaní zvolení nasledovní kandidáti:

1. doc. PaedDr. Miroslav Tvrdoň, PhD.
2. prof. PhDr. Anna Tokárová, PhD.
3. PhDr. Zlatica Ondrušová

Novozvolený predseda všetkým poďakoval a uviedol, že činnosť asociácie bude naďalej zameraná na spoločnú výzvu k vypracovaniu téz pre rozvoj teórie a výskumu v sociálnej práci a realizáciu inovatívnych projektov v sociálnej práci.

Členstvo v združení

Členom združenia sa môže stať každý, kto spĺňa všetky predpoklady stanovené združením a kto sa stotožňuje s cieľmi združenia, súhlasí s obsahom jeho stanov. Členstvo v združení vzniká na základe dobrovoľne prejavenej vôle záujemcu o členstvo (prihláška pre právnickú a fyzickú osobu a stanov OZ si môžete nájsť na: <http://www.avsp.sk/dokumenty.htm>). Viac informácií o združení, ako aj iné aktuálne informácie o členskej základni, aktivitách AVSP a zaujímavých konferenciách si môžete pozrieť na internetovej stránke www.avsp.sk.

Michal Oláh

Časopis Sociální práce/Sociálna práca – Ceny inzerce

2. nebo 3. strana obálky 160 x 230 mm (2 barvy)	15 000 Kč
4. strana obálky 160 x 230 mm (2 barvy)	18 000 Kč
Formát 160 x 230 mm – celá 1. a 2. vnitřní strana	8 000 Kč
Formát 160 x 230 mm – celá vnitřní strana	6 000 Kč
Formát 160 x 115 (80 x 230) mm 1/2 vnitřní strany	4 000 Kč
Formát 80 x 115 mm, 1/4 vnitřní strany	2 000 Kč
Formát 40 x 67 mm, 1/8 vnitřní strany	1 500 Kč
řádková inzerce	150 Kč za řádku

Objednávky inzerce a kontakt na redakci:

ASVSP – Sociální práce / Sociálna práca
 Joštova 10, 602 00 Brno
 Tel.: +420 549 491 969
 e-mail: socialni_prace@quick.cz
www.socialniprace.cz

Projekt Více znalostí – více možností připraví na úspěšný vstup na trh práce v oblasti sociálních služeb

Rekvalifikace jsou jedním z nástrojů aktivní politiky zaměstnanosti, který pomáhá na trhu práce z dlouhodobého hlediska řešit problémy uchazečů o zaměstnání i zaměstnavatelů. Vzhledem k nesouladu potřeb trhu práce a vzdělanostní struktury uchazečů znamenají rekvalifikační programy velmi aktuální možnost. Nelze jimi nahradit dané vzdělání v plné míře, ale pro některé profese stačí osvojení určitých vědomostí a dovedností daného oboru a uchazeč snadněji najde zaměstnání, říká Bc. **Eliška Fúziková** ze Vzdělávacího institutu Příbram.

Projekty jsou realizovány v rámci celorepublikových projektů nebo projektů probíhajících v jednotlivých regionech. V poslední době je řada projektů uskutečňována na základě podpory z Evropského sociálního fondu.

Jak konkrétně připraví projekt Více znalostí – více možností na úspěšný vstup na trh práce v oblasti sociálních služeb? Jaké vzdělávací aktivity a praxi účastníci absolvují?

Projekt Více znalostí – více možností je určen uchazečům z úřadů práce a zájemcům o zaměstnání. Skládá se ze dvou bloků vzdělávacích aktivit. V první části účastníci kursu absolvují tzv. motivační aktivity. Tento program jim pomůže při hledání zaměstnání, protože se například naučí sestavit životopis nebo připravit se na pohovor. Rekvalifikační kurs Pracovník sociální péče se zaměřením na osobní asistenci připraví účastníky kursu pro práci osobních asistentů se seniory. Během kursu získají teoretické vědomosti, které si rozšíří během povinné praxe v zařízeních sociální péče.

Co máte na mysli pracovním uplatněním přímo u zaměstnavatele nebo prostřednictvím sebezaměstnání?

Absolventi kursu mohou po jeho úspěšném ukončení nastoupit do pracovního poměru v některém zařízení sociální péče. Pokud zaměstnavatel zřídí pro naše klienty nové pracovní místo, získá na toto místo finanční podporu, protože v projektu jsou vyčleněny finanční prostředky pro podporu pěti nově vzniklých pracovních míst. Účastníci, kteří nezískají trvalý pracovní poměr, budou v případě zájmu zařazeni do databáze kvalifikovaných osob pro oblast sociální péče, kterou zajistí partner projektu Agentura práce. Další možností je, že absolventi kursu budou vykonávat práci osob-

ního asistenta na živnostenský list, tedy že využijí možnost sebezaměstnání.

Jaké vědomosti a dovednosti z oblasti sociální péče účastníci projektu získají?

Studenti se seznámí s etickými zásadami pracovníka sociální péče, péčí o seniory obecně a také s konkrétními činnostmi, které budou jako asistenti vykonávat. Tyto znalosti pak budou moci uplatnit během praxe. Také budou seznámeni s postupy, které mohou využít při práci s osobami s mentálním, zrakovým nebo sluchovým postižením. Získají také právní minimum potřebné pro vykonávání práce osobního asistenta.

Jakou má souvislost oblast sociální péče a samostatné podnikání?

Absolventi kursu mohou pracovat jako soukromí osobní asistenti na živnostenský list. Pro tyto účely byl vytvořen kurs Základy podnikání, který mohou navštěvovat po kursu Pracovník sociální péče. Výhodou tohoto druhu práce je flexibilní pracovní doba, kterou je možno přizpůsobit potřebám klientů seniorů a osobních asistentů.

Kdo a jak rozhoduje o výběru účastníků?

Účastníci projektu jsou vybráni na informačních schůzkách, které se konají ve všech pěti okresech Středočeského kraje, kde náš projekt probíhá. Tento výběr provádí projektový tým.

Jaká je náplň kursu Pracovník sociální péče se zaměřením na osobní asistenci?

Účastníci kursu budou seznámeni se základy pečovatelské a domácí péče a nejčastějšími problémy, se kterými se mohou setkat. Studenti se naučí zásady osobní péče, jako například pomoc při jídle a osobní hygieně. Nedílnou součástí budou i zásady první pomoci. Dalším blokem vzdělávání jsou psychologie a seznámení s nejčastějšími psychickými poruchami u seniorů. Účastníci kursu se naučí, jak mohou podporovat dobrý emoční stav a jak mohou své klienty aktivizovat. Naučí se také, jak u sebe předcházet syndromu vyhoření

Proč certifikát obdrží od ministerstva školství, když jde o rekvalifikaci v oblasti sociální, což spadá pod MPSV?

Po absolvování kursu a úspěšném složení zkoušek získají účastníci našeho kursu od naší společnosti certifikát, tedy osvědčení s celostátní platností. Certifikát tedy není vydán přímo ministerstvem školství, ale váže se na akreditaci od příslušného ministerstva. Ministerstvo školství akredituje všechny vzdělávací aktivity tohoto typu.

Rozhovor připravil Pavel Bajer

Projekt PRAXE

realizovaný na Katedře sociální práce Ostravské univerzity

Záměr projektu:

Zvýšení připravenosti studentů sociální práce na měnící se požadavky a potřeby budoucích zaměstnavatelů pomocí kvalitnějšího vzdělávání v oblasti odborné praxe studentů.

[www.osu.cz /praxeksp](http://www.osu.cz/praxeksp)

Cílem těchto stránek je:

- informační servis pro studující KSP ZSF OU a zástupce pracovišť umožňující odborné praxe
- otevření diskuse u odborné veřejnosti o praktické přípravě studentů sociální práce
- zvýšení prestiže vedoucích odborných praxí
- propagace projektu

Obsahem stránek tvoří:

- popis projektu (cíle, aktivity)
- seznam zařízení odborných praxí
- aktuální nabídky praxí
- nabídky pracovních příležitostí pro absolventy
- užitečné odkazy na organizace sociálních služeb

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Některé nevládní organizace zabývající se pomocí migrantům

Adra

Klíkatá 1238/90c, Praha 5 – Jinonice 158 00
tel.: +420 257 090 648
fax: 257 090 642
email: adra@adra.cz
www.adra.cz

Berkat

Adresa: Rumunská 24, 120 00 Praha 2
Tel./ fax: +420 224 941 415
mobil: +420 739 03 73 53
E-mail: berkat@berkat.cz

Centrum pro integraci cizinců (CIC)

Adresa: Kubelíkova 55, Praha 3, 130 00
Tel.: +420 222 713 332
E-mail: info@cicpraha.org
www.cicpraha.org/

Centrum pro otázky migrace (COM)

Adresa: Senovážná 2, Praha 1, 110 00
Tel.: +420 224 224 379
<http://www.migrace.com/>

Česká katolická charita

Adresa: Vladislavova 12, Praha 1, 110 00
Tel.: +420 296 243 330
E-mail: sekretariat@charita.cz
<http://www.charita.cz/article.asp?nArticleID=320&nDepartmentID=183&nLanguageID=1>

Český červený kříž

Adresa: Thunovská 18, Praha 1, 118 04
Tel.: +420 251 104 111
E-mail: cerveny.kriz@volny.cz

Český helsinský výbor

Adresa: Ostrovského 253/63, Praha 5, 150 00
Tel.: +420 220 515 188
E-mail: sekr@helcom.cz

Člověk v tísni - společnost při České televizi (PINF)

Adresa: Sokolská 18, Praha 2, 120 00
Tel.: +420 226 200 400
E-mail: monika.janovska@pinf.cz
<http://www.clovekvtisni.cz/index2.php?sid=114>

Diakonie Českobratrské církve evangelické

Adresa: Belgická 22, Praha 2, 120 00
Tel.: +420 222 512 245, +420 222 522 553
E-mail: ustredi@diakoniecce.cz
www.diakoniecce.cz

Fórum pro integraci

Adresa: Seifertova 47, Praha 3
Tel.: +420 222 540 979, +420 605 115 111
Fax: +420 222 540 978
E-mail: info@forint.cz
www.forint.cz

La Strada

Adresa: P.O.Box 305, Praha 1, 111 21
Tel.: +420 222 721 810
E-mail: lastrada@ecn.cz
www.strada.cz

Multikulturní centrum Praha

Adresa: Vodičkova 36 (palác Lucerna), Praha 1, 116 02
Tel./Fax: +420 296 325 345
Tel.: +420 296 325 349
E-mail: mkc@mkc.cz
<http://www.mkc.cz/cz/uvod.html>

NROS - Nadace rozvoje občanské společnosti

Adresa: Jelení 196/15, Praha 1, 118 00
Tel.: +420 233 356 173
E-mail: nros@nros.cz

OBERIG

Adresa: Horova 8, Ústí nad Labem, 400 01
Tel.: 475 205 721, 774 909 018
E-mail: oberig@email.cz

Organizace pro pomoc uprchlíkům (OPU)

Adresa: Praha 7, 170 00, Veletržní 24
Tel.: +420 220 397 355, +420 220 397 220
Fax: +420 233 371 258
E-mail: opu@opu.cz
Brno, 602 00, Leitnerova 9/682
Tel./Fax.: +420 543 210 443
mobil: +420 731 928 388
E-mail: opu.brno@opu.cz
www.opu.cz

Poradna pro integraci (PPI)

Adresa: Senovážná 2, Praha 1, 110 00
Tel.: +420 224 233 034, +420 224 216 758
E-mail: ppi@iol.cz
www.p-p-i.cz

Poradna pro uprchlíky (PPU)

Adresa: Senovážná ulice 2, Praha 1, 110 00
Tel.: +420 224 224 379
E-mail: poradna@refug.cz
www.uprchlici.cz

Poradna pro občanství, občanská a lidská práva (PPO)

Adresa: Petrská 29, 110 00 Praha 1
 Tel.: +420 222 809 210, +420 222 809 214, +420 224 829 087, +420 222 809 406, +420 222 809 409, +420 222 809 364 (i faxové)
 E-mail: poradna@iol.cz, poradna@poradna-prava.cz
www.poradna-prava.cz/

Sdružení občanů zabývajících se emigranty (SOZE)

Adresa: Mostecká 16, Brno, 614 00
 Tel.: +420 545 213 643
 Pobočka I.: Sokolská 11, 772 00 Olomouc
 Tel.: +420 585 242 535
 Pobočka II.: 2. května 16, 760 01 Zlín
 Tel.: +420 577 018 160
 E-mail: soze@soze.cz
<http://www.soze.cz/>

Slovenská humanitární rada

Páříčkova 18, 821 08 Bratislava 2
 Tel.: +421 250 200 511-20, Fax: +421 250 200 522
<http://www.shr.sk/>

Spoločnosť ľudí dobrej vôle

Mäsiarská 13
 040 01 Košice
 tel/fax: 095/622 13 97
 e-mail: goodwill@3pnet.sk
<http://www.cassovia.sk/sldv/>

Další zajímavé webové stránky

<http://www.diskriminace.cz/do-uvod/>
www.predsudky.cz/
<http://www.migraceonline.cz/>

Pobočky mezinárodních organizací v České republice**Mezinárodní organizace pro migraci (IOM)**

Adresa: Dukelských hrdinů 692/35
 Tel.: +420 233 370 160, +420 233 372 633, +420 233 382 259
 E-mail: prague@iom.int, iom@iom.cz
www.iom.cz

IOM Bratislava

Grösslingova 4
 811 09 Bratislava
 tel.: 02/5263 15 97, 5263 15 98
 fax: 02/5263 00 93
 e-mail: bratislavaInfo@iom.int

IOM Košice

Hlavná 68
 040 11 Košice
 tel/fax: 055/ 625 8662
 e-mail: iomkosice@iom.int
www.iom.sk

Úřad vysokého komisaře pro uprchlíky (UN-HCR)

Adresa: nám. Kinských 6, P.O.Box 210, Praha 150 00
 Tel.: +420 257 199 860, +420 257 199 861
 E-mail: czepr@unhcr.ch
www.unhcr.cz

Úřad vysokého komisára OSN

Štúrova 6, 811 02 Bratislava
 tel: 02/52927875
 fax: 02/52927871
 e-mail: svkbr@unhcr.org
www.unhcr.sk

Státní správa**Ministerstvo vnitra**

Odbor azylové a migrační politiky
<http://www.mvcr.cz/azyil/index.html>

Správa uprchlických zařízení Ministerstva vnitra

Adresa: Lhotecká 7, 143 01 Praha 4
 Tel.: 974 827 117, 974 827 118
 Fax: 974 827 280
 E-mail: suz@mvcr.cz
<http://www.mvcr.cz/ministerstvo/suz/spoluprace.html>

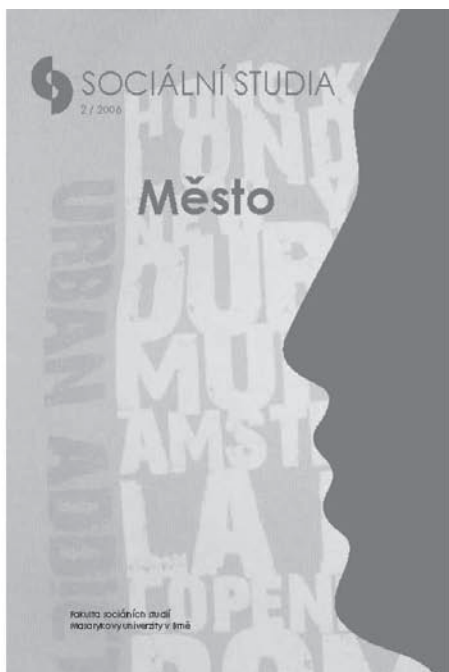
Stránky Ministerstva práce a sociálních věcí o integraci cizinců

www.cizinci.cz

Migrační úřad ministerstva vnútra Slovenskej republiky

Pivonková 6, 812 72 Bratislava
 Tel: 02/43 41 47 75, 48 254 104
 fax: 02/43 41 47 59
 e-mail: priedel@mumvsr.sk
<http://www.minv.sk/mumvsr/>

S přispěním www.cizinci.cz zpracoval
 Pavel Bajer

„Město užívají lidé: každodenní rutina, občanské rituály, rytmus společenského prostoru, střídající se odliv a příliv zájmu – to vše dává městu a jeho základním částem význam. Urbánní struktura a sociální chování jednotlivců a skupin se neustále vzájemně ovlivňují. Město vytváříme tím, že v něm žijeme. A ještě více tím, že jej prožíváme.“

(Short, J. R.: The Urban Order. An Introduction to Cities, Culture, and Power)

V tomto monotematickém čísle se autoři snaží o konfrontaci pohledů z různých sociálně vědních a humanitních oborů, přičemž jednotícím rámcem má být právě propojení prostorových, sociálních a kulturních prvků života ve městě a městské zkušenosti. Autoři se snaží vycházet z toho, že městské prostředí je nositelem specifických významů, které jsou neměnné. Jsou výsledkem lidského jednání, způsobů užívání městských prostorů, vnímání města jeho obyvateli, ale také bojů o význam a diskursivních praktik. Město znamená a kultivuje určitý způsob života. Pro jeho pochopení proto není zajímavý jenom prostý popis fyzické struktury, ale také její propojení se životem a zkušeností jeho obyvatel.

Číslo v ceně 75 Kč lze zakoupit ve vybraných knihkupectvích nebo též objednat na internetových stránkách časopisu:

<http://socstudia.fss.muni.cz> nebo na adrese georgala@fss.muni.cz

V letošním roce připravujeme : pod pracovními názvy *Generace* (vychází jako dvojčíslo), *Europeizace*, *Rasa : Idea a ideologie*

OBJEDNÁVKA PŘEDPLATNÉHO 2006 Tuto objednávku vystřihněte a odešlete na adresu redakce Jméno a adresa objednatele (nezapomeňte prosím uvést PSČ):	
Fakturační adresa (nezapomeňte prosím uvést PSČ): Uvádějte prosím tehdy, je-li fakturační adresa odlišná od adresy zaslání. Platí pro objednávky organizací.	
tel./mobil:	e-mail:
IČO, DIČ objednatele:	
Závazně objednávám předplatné časopisu SOCIÁLNÍ PRÁCE/SOCIÁLNÁ PRÁCA: celý ročník 2007 (set 4 čísel) ☐ (vypište počet kusů)	
☐ ks 1/07 Role sociálního pracovníka ☐ ks 2/07 Sociální práce s imigranty	☐ ks 3/07 Sociální práce s lidmi se závislostí ☐ ks 4/07 Praxe a supervize v sociální práci
Prosím o zaslání minulých čísel (vypište počet kusů):	
☐ ks 4/06 Bezdomovectví ☐ ks 3/06 Organizační kultura ☐ ks 2/06 Domácí násilí** ☐ ks 1/06 Sociálně-právní ochrana dětí** ☐ ks 4/05 Probační a mediační služba** ☐ ks 3/05 Rovné příležitosti** ☐ ks 2/05 Sociální práce s rodinou** ☐ ks 1/05 Aktivní politika zaměstnanosti* ☐ ks 4/04 Hodnoty a etika v sociální práci*	☐ ks 3/04 Komunitní práce* ☐ ks 2/04 Rodina a péče o seniory* ☐ ks 1/04 Standardy kvality v sociální službě* ☐ ks 4/03 Sociální práce v romských komunitách* ☐ ks 3/03 Teorie a metody sociální práce* ☐ ks 2/03 Děti a náhradní výchovná péče* ☐ ks 1/03 Vzdělávání* ☐ ks 2/02 Romové v české společnosti* ☐ ks 1/02
*Čísla označená hvězdičkou již nejsou dostupná v tištěné podobě. Můžeme Vám je zaslat v el. formátu (PDF – pro Acrobat Reader). Cena je shodná s cenou výtisku. V případě zájmu toto číslo odešleme na Vám uvedenou e-mailovou adresu. Velikost souboru se pohybuje kolem 1 MB. ** Tato čísla si můžete zdarma stáhnout z našich webových stránek.	
Druh předplatného (zakřížkujte): ☐ studentské – 4 x 99 Kč za rok 2006: celkem 396 Kč ☐ občanské – 4 x 129 Kč za rok 2006: celkem 516 Kč ☐ pro organizace – 4 x 229 Kč za rok 2006: celkem 916 Kč Studenty (kromě MU) žádáme o zaslání potvrzení o studiu (možno i e-mailem scan ISiCu – oboustranně). Číslo 4/03 z technických důvodů není v el. podobě k dispozici. Výtisky starších čísel časopisu (tj. do roku 2005 včetně) prodáváme za nižší cenu oproti ceně aktuálního ročníku. Cena jednoho staršího výtisku (bez ohledu na to, o jaké číslo jde) tak činí: 189 Kč pro organizace, 89 Kč pro občany nebo 59 Kč pro studenty.	
Platbu provedu (zakřížkujte): ☐ složenkou ☐ převodem z účtu	
Adresa redakce: Časopis Sociální práce/Sociální práca • ASVSP, Joštova 10, 602 00 Brno • tel: +420 549 496 428, fax: +420 549 491 920 • IČO: 49465619, číslo účtu: 777630001/2400 (E-banka) • e-mail: socialni_prace@quick.cz • www.socialniprace.cz	
Podpis/podpis a razítko:	

Projekt na pomoc obětem trestných činů a domácího násilí

Od listopadu 2006 poskytuje Probační a mediační služba v Brně ve spolupráci s Občanskou poradnou Triada specializované poradenství obětem trestných činů a domácího násilí. Brno je jedním ze tří měst v České republice, které je zapojeno do projektu na pomoc obětem trestných činů a domácího násilí.

Tato služba by se dala charakterizovat jednak jako informační, protože obětem poskytuje informace o tom, jak probíhá trestní řízení, jaké nároky mohou uplatňovat a jaká mají práva. Dalším pilířem této služby je sociální a psychická podpora oběti. Klienty jsou oběti jak majetkových, tak násilných trestných činů.

Smyslem projektu je kromě pomoci obětem trestné činnosti také navázat spolupráci s dalšími institucemi tak, aby tyto služby byly co nejkvalitnější a co nejdostupnější. Vytvořit tzv. síť dalších služeb, které může klient v Brně využít a které mu mohou poskytnout účinnou pomoc.

Cílem projektu je nabídnout obětem potřebné informace, pomoc a pochopení. Oběti často trpí nejen prvotním porušením svých práv, ale i následným pocitem bezmoci z administrativních postupů a chybějícího citlivého přístupu a pochopení jejich obtížné situace. Obětem by měla být věnována minimálně stejná pozornost, jako pachateli – pachatel má možnost mít obhájce, ale průvodce oběti není přímo ustanoven.

V současné době stále probíhá informování veřejnosti o této službě prostřednictvím plakátů a informačních letáků, které jsou dostupné na úřadech městských částí a dalších veřejně přístupných místech. O této službě byla informována i Policie ČR a městské státní zastupitelství, kde jsou také k dispozici informační materiály. Obracet se můžete na:

PMS ČR – středisko Brno, Kozí 8, Brno, tel. 542 215 484, a Občanskou poradnu Triada, Orlí 20, Brno, tel. 542 221 499.

Petra Pospíšilová
PMS ČR, středisko Brno

"Specializované komplexní poradenství obětem trestných činů"

Stali jste se obětí trestného činu nebo domácího násilí?

Chcete se dozvědět více o svých právech? Nevíte, kdo Vám s čím může pomoci? Potřebovali byste více informací o průběhu trestního řízení? Cítíte nedostatek psychické podpory? **Oběti trestných činů nemusí trpět dvakrát!**

Nabízíme Vám poradenství v otázkách průběhu trestního řízení, Vašich práv i možností a psychickou podporu a provázení Vaší obtížnou životní situací. Můžeme také Vám, Vaším blízkým i zaměstnavatelům poskytnout tištěné informační materiály o problematice a možných řešeních následků trestných činů.

Usilujeme o to, abyste měli dostatek informací o průběhu trestního řízení, o Vašich právech i možnostech pomoci a nemuseli zažívat pocit bezmoci nebo nepochopení. Snažíme se předcházet Vašemu případnému opakovanému zraňování během vyšetřování a po něm.

Specializované poradenství Vám v Brně ochotně poskytne Občanská poradna Triada i středisko Probační a mediační služby ČR v Brně.

**Probační a mediační služba – středisko Brno: Kozí 8, 602 00 Brno, tel.: 542 215 484
(PO 13:00 – 16:00)**

**Občanská poradna Triada: Orlí 20, 602 00 Brno, tel.: 542 221 499
(ÚT 13:00 – 16:00
PÁ 9:00 – 12:00)**

Projekt „Specializované komplexní poradenství obětem trestných činů“ realizuje Asociace občanských poraden ve spolupráci s Probační a mediační službou ČR prozatím v Berouně, Třebíči a Brně.

**TENTO PROJEKT JE SPOLUFINANCOVÁN EVROPSKÝM SOCIÁLNÍM FONDEM
A STÁTNÍM ROZPOČTEM ČESKÉ REPUBLIKY**

Výcvik v přístupu zaměřeném na člověka

Diakonie ČCE otevírá na podzim 2007 již 7. běh tříapůletého psychoterapeutického výcviku, ve kterém se setkávají lidé různých profesí, prostředí a vyznání. Je zaměřen na osobní rozvoj účastníků a nácvik základních terapeutických dovedností. Dovednosti nabyté ve výcviku mohou absolventi využít v různých oblastech, i když se nevěnují přímo terapeutické práci.

Více informací získáte na: <http://step2.cz/pca/>

Příhlášky: majerova@diakoniecce.cz

Katolická charismatická konference letos v Brně

Katolickou charismatickou konferenci organizuje v České republice od roku 1989 hnutí Katolické charismatické obnovy. Jedná se o čtyřdenní akci duchovně formačního charakteru, určenou pro členy a sympatizanty hnutí Obnovy, ale i pro křesťany jakékoli spirituality i pro tzv. hledající. Za účelem duchovního i lidského povzbuzení a hlubší křesťanské formace se zde setkávají dva až tři tisíce křesťanů z celé ČR (katolických laiků, rodin, kněží, řeholníků i křesťanů jiných církví), přičemž zájem o konferenci každoročně vzrůstá. Nedílnou součástí programu bývá „dětská konference“, proto konferenci navštěvuje stále více rodin s dětmi, které by se těžko mohly účastnit klasických exercicií. K dění na konferenci patří i kulturní vyžití – divadelní představení, koncerty apod. Lze ji v neposlední řadě také příjemně spojit s poznáváním pamětihodností a krás města, které konferenci přijme.

Letošní 18. ročník katolické charismatické konference se uskuteční v termínu 25. – 29. 7. 2007 poprvé v moravské metropoli Brně. Hlavní program proběhne v moderním pavilonu F na brněnském výstavišti BVV. Konference má podporu a požehnání brněnského biskupa Mons. ThLic. Vojtěcha Cikrleho a záštitu nad ní převzal také hejtmán Jihomoravského kraje Ing. Stanislav Juránek. Program konference tvoří přednášky, adorace, neformální setkání, společná modlitba a bohoslužby. Pozvání na konferenci přijali letos tito přednášející: Archimandrita Sergiusz Gajek, misionář a apoštolský vikář řeckokatolické církve pro Bělorusko, dále P. Vojtěch Kodet, sestra Veronika Barátová z komunity Blahoslavenství, P. Michael Slavík, Kateřina Lachmanová, P. Tomáš Holub, PhDr. Josef Zeman, Petr Hejl z diakonie Betlém, P. Angelo Scarano a další. Podrobné informace k organizaci a programu, včetně elektronické přihlášky, najdete na internetu na www.cho.cz nebo si je vyžádejte na tel. čísle 777 087 736.

Program Katolické charismatické konference 2007

Středa 25.7.

od 12.00 hodin registrace v pavilónu F v areálu brněnského výstaviště BVV
19.00 – 21.00 mše sv. v bazilice Nanebevzetí Panny Marie na Starém Brně na Mendlově náměstí (P. Vojtěch Kodet)

adorace (komunita Emmanuel)

Čtvrtek 26.7. program v pavilónu F v areálu brněnského výstaviště BVV

09.00 – 09.45 modlitba chval, info
09.45 – 12.00* „**Chápete, co jsem vám učinil?**“ (Jn 13,12) (Arch. Sergiusz Gajek)
10.30 – 11.00 přestávka
12.00 – 13.45 oběd v pavilónu G1, siesta
13.45 – 14.45 divadelní představení Martina Hrušky Žádný strach - zábava nejen pro děti

15.00 – 16.15* **Ježíš - Pán a Mistr** (P. Pavel Semela)
16.15 – 16.45 přestávka
16.45 – 18.00 **mše sv.** (P. Aleš Opatrný)
18.00 – 19.30 večeře v pavilónu G1

19.30 zábavný večer „CHO sobě“ (pavilón F) nebo posezení s přáteli u cimbálu (pavilón G1)

Pátek 27.7. program v pavilónu F v areálu brněnského výstaviště BVV

09.00 – 09.45 modlitba chval, info
09.45 – 12.00* „**Jestliže tě neumyji, nebudeš mít se mnou podíl**“ (Jn 13,8) (Veronika Barátová)
10.30 – 11.00 přestávka
12.30 – 13.45 oběd v pavilónu G1, siesta
13.45 – 14.45 divadelní představení Zakletá princezna (divadlo Studna) - zábava nejen pro děti

15.00 – 16.15* **Chudí Páně** (P. Vojtěch Kodet)
16.15 – 16.45 přestávka
16.45 – 18.00 **mše sv.** (P. Stanislaw Góra)
18.00 – 19.30 večeře v pavilónu G1

19.30 – 21.00 Paralelní programy na různých místech v Brně:
1) Výzvy, které stojí před křesťany východní Evropy (Arch. Sergiusz Gajek)
2) O službě lidem s postižením (Petr Hejl)
3) Aby se Slovo stalo tělem (P. Angelo Scarano)
4) Lítý boj s časem aneb „time management“ (Roman Čiviš)
5) Židovské tance (Komunita Blahoslavenství)
6) Těžkosti v manželství (PhDr. Josef Zeman)
7) Drogy a organizovaný zločin (plk. Jiří Komorous)

Sobota 28.7. program v pavilónu F v areálu brněnského výstaviště BVV

09.00 – 09.45 modlitba chval, info
09.30 – 10.30* „**...i vy máte jeden druhému nohy umývat.**“ (Jn 13,14) (Arch. Sergiusz Gajek)
10.30 – 11.00 přestávka
11.00 – 12.00 **mše sv.** (P. Tomáš Holub)
12.30 – 13.45 oběd v pavilónu G1, siesta
14.00 – 14.45 program dětí z dětské konference

15.00 – 18.00* **Úskalí služby** (Kateřina Lachmanová) + pásmo svědectví o povolání ke službě
16.15 – 16.45 přestávka
18.00 – 19.30 večeře v pavilónu G1

19.30 – 21.00 modlitba za účastníky Konference

Neděle 29.7. program v pavilónu F v areálu brněnského výstaviště BVV

09.00 – 09.45 modlitba chval
09.30 – 10.30* **Horlivost pro Hospodina** (P. Michael Slavík)
10.30 – 11.00 přestávka

11.00 – 12.15 **mše sv.** (P. Michael Špilar)
závěr konference

12.30 – 13.30 možnost oběda v pavilónu G1

Pozn.: **Změna programu vyhrazena! Aktualizovaný rozpis programu najdete na internetu na adrese www.cho.cz**

U akcí označených hvězdičkou je zajištěn program pro děti od 3 let.

Časopis vychází čtyřikrát v roce a publikuje co nejširší spektrum článků relevantních pro sociální práci. Články mohou být zaměřeny na jakýkoliv aspekt praxe, výzkumu, teorie či vzdělávání. Časopis má následující strukturu:

- 1) Editorial
- 2) O čem se mluví
- 3) Anketa
- 4) Fakta, vyhlášky, zákony, dokumenty..
- 5) Pohledy na věc
- 6) Kvalita v sociálních službách
- 7) Akademické statě
- 8) Studentské práce
- 9) Školy se představují
- 10) Inspirace pro praxi
- 11) Recenze knih
- 12) Zprávy, akce, oznámení
- 13) Kontakty

Časopis je zaměřen na publicistickou – praktickou a akademickou část. Zatímco v částech 6 a 7 jsou publikovány zejména texty, které referují o výzkumu a studentských pracích, ostatní části jsou koncipovány širěji a jsou určeny pro publikování textů autorů z praxe (informace o zajímavých projektech, problematických skutečnostech výkonu profese atp.). Nároky na úroveň autorských textů určených pro publikaci v jednotlivých rubrikách jsou odlišné. Následující pokyny jsou pak adresovány autorům do akademické části časopisu.

1) Pokyny autorům akademických textů

Redakce přijímá příspěvky, které odpovídají profilu časopisu. Zaslaný příspěvek musí být určen výhradně pro publikaci v časopise Sociální práce / Sociálna práca. Může se však jednat i o přepracovaný a doplněný text, který byl již dříve publikován v jiném časopise.

Nabídka rukopisů a recenzní řízení

Akademickým textem se pro účely našeho časopisu rozumí výzkumná, popř. přehledová stať (teoretická, historizující aj.). Předpokladem zařazení příspěvku do recenzního řízení je skutečnost, že v textu autor systematicky pracuje s relevantními prameny, objasňuje výzkumnou metodologii a s ohledem na svůj výzkumný cíl prezentuje také zjištění. Vzhledem k profesnímu charakteru časopisu preferujeme texty, které obsahují vedle zmíněných aspektů také aplikační dimenzi, v níž autor objasňuje relevanci svých zjištění v kontextu sociální práce.

Reczní řízení je oboustranně anonymní, a je prováděno dvěma na sobě nezávislými recenzenty. Studentské práce procházejí jedním recenzním řízením. Práce jsou posuzovány po stránce obsahové i formální. V případě potřeby může být práce vrácena autorům k doplnění, či k přepracování. Na základě posudků bude rozhodnuto o jejich přijetí či odmítnutí. Ve sporných případech rozhoduje předseda redakční rady. Redakci se prostřednictvím emailové komunikace zasílají dvě provedení rukopisu. Jedno z nich nesmí obsahovat žádné údaje, které by mohly vést k identifikaci autora. Druhé provedení příspěvatele odešle v kompletní verzi.

Uveřejněná stať se stává majetkem časopisu a přetisknout její část nebo použít ji v jiné publikaci lze jen s citací původu.

Redakce si vyhrazuje právo provádět drobné stylistické úpravy.

Nevyžádané rukopisy a přílohy se nevracejí.

Rozhodnutí o vydání

O výsledku recenzního řízení je autor vyrozuměn. V případě potřeby je autor vyzván, aby dodal konečnou verzi práce elektronickou poštou.

Náležitosti rukopisu

Text musí být napsán v souladu s platnými jazykovými normami. Texty žádáme napsané písmem Times New Roman, velikost písma 12, styl písma Normální. Stránky jsou očíslovány. Poznámky pod čarou lokalizujte výhradně na konec stati. Prosíme, abyste dodržovali standard časopisu pro citaci literatury dle ČSN ISO 690 (010197). Tabulky nesmí být širší než 14 cm.

1. **Titulní strana** obsahuje výstižný a stručný název práce v češtině - nebo slovenský ekvivalent - a v angličtině, jména všech autorů, biografickou charakteristiku (do 50 slov) a v poznámce pod čarou také kontaktní informaci pro korespondenci.

2. Český nebo slovenský **abstrakt** v rozsahu maximálně 200 slov.

3. **Abstrakt** v angličtině v rozsahu maximálně 200 slov.

4. **Vlastní text** (rozsah maximálně 5 000 slov)

5. **Seznam citované literatury:** Autory žádáme, aby zvýšenou pozornost věnovali přesnému a korektnímu odkazování (viz níže). V textu se odkazuje uvedením autora příjmením, roku publikace (Korda, 2002) a v případě, že se jedná o doslovnou citaci také strany uvedené za rokem po dvojtečce. Seznam literatury je uveden na konci statě a je v něm uvedena pouze literatura, na kterou se v textu odkazuje. Seznam je uspořádán abecedně podle autorů a v případě, že se odkazuje na více prací téhož autora, jsou jeho práce uvedeny chronologicky. Jestliže se odkazuje na práce autora, které publikoval v tomtéž roce, jsou práce odlišeny uvedením písmena a, b atd. u roku vydání.

6. **Tabulky a grafy:** Tabulka nesmí být širší než 14 cm. Písmo výška alespoň 8–10.

Při grafech použijte laskavě **výrazně** kontrastní barvy (upozorňujeme, že časopis je černobílý).

Citace a odkazy se uvádějí v souladu s ČSN ISO 690 (010197). Vybrané příklady zde uvádíme:

Monografická publikace:

PELIKÁN, J. *Základy výzkumu*. Praha: Karolinum, 1998.

Citace z monografické publikace:

FOUČKOVÁ, M. *Reinkarnace a hlubinná terapie*. In WHITTON, J. L. a FISHER, J. *Život mezi životy*. Brno: Bollingenská věž, 1992, s. 9–14.

Citace z časopisu:

WINTER, J. *Z trosek likvidace signál celé Evropy*. *Českomoravský profit*, 1995, roč. 6, č. 28, s. 10–11.

Internetové zdroje:

www.romove.cz/cz/ [on-line] [17. 11. 2003]

Studentské práce akademického charakteru: Autoři by měli usilovat o stejnou úroveň jako u akademických článků. Předpokládá se pouze částečná znalost a orientace v dané problematice. Použití literatury a citace jako u akademických statí jsou předpokladem pro publikování. Upozorňujeme autory, kteří chtějí zveřejnit zkrácenou verzi své bakalářské nebo diplomové práce, že text nesmí zahrnovat obsah práce.

Studentské práce esejistického charakteru: Předpokládá se osobní znalost a zkušenost s tématem z praxe, popř. jako kritická úvaha nad skutečnou praxí. Citace a literatura nejsou podmínkou.

2) Pokyny pro formát knižních recenzí:

Rubrika Recenze nabízí prostor všem zájemcům, kteří chtějí seznámit ostatní čtenáře se zajímavými knihami z oblasti sociální práce a příbuzných oborů. Na zveřejnění recenze je nutno se předem domluvit s redakcí.

Rozsah recenze je stanoven na 60–150 řádků. Recenze musí obsahovat bibliografický údaj o hodnocené knize (Daniela Vodáčková a kol.: *Krizová intervence*, Portál, Praha, 2002) a jméno autora recenze spolu s kontaktem.

Nabídky recenzí zasílejte ve formátu doc, či rtf, jednoduchém řádkování, ve formátu písma Times New Roman, velikost písma 12..

3) Ostatní rubriky

Příspěvky do dalších rubrik v publicistické části časopisu nemají stanovený závazný formát, jejich podoba bude upřesňována individuálně na základě dohody s redakcí. Redakce si vyhrazuje právo nevyžádané příspěvky odmítnout, či upravit podle svých potřeb.

4) Kontaktní údaje:

Své příspěvky zasílejte na adresu redakce:

Časopis Sociální práce/Sociálna práca

ASVSP, Fakulta sociálních studií MU, Joštova 10

602 00 Brno

tel.: +420 549 491 969 (články do publicistické části)

tel.: + 420 549 493 586 (články do akademické části)

e-mail: socialni_prace@quick.cz

www: <http://socialniprace.cz>

POSÍLÁNÍM ČASOPISU SOCIÁLNÍ PRÁCE/SOCIÁLNÁ PRÁCA JE:

- podporovat schopnost české a slovenské společnosti řešit životní problémy lidí prostřednictvím sociální práce,
- podporovat kvalitu sociální práce a profesionalizaci praxe sociální práce,
- přispívat k rozvoji sociální práce jako vědní disciplíny a ke zkvalitnění vzdělávání v sociální práci,
- podporovat zájmy poskytovatelů a uživatelů sociálních služeb.
V zájmu dosažení těchto cílů bude časopis v rámci obce sociálních pracovníků a s nimi spolupracujících a pomáhajících pracovníků jiných oborů podporovat:
- postoje, které považují odbornost a lidskost za rovnocenná kritéria kvality sociální práce,
- postoje, které kladou důraz na propojení teoretického zdůvodnění postupů sociální práce s její praktickou orientací na problémy klientů a jejich reálné možnosti,
- soudržnost všech, kteří se angažují ve prospěch řešení problémů klientů prostřednictvím sociální práce,
- otevřenou, odlišnosti chápající, poučenou a věcnou diskusi v rámci obce sociálních pracovníků,
- chuť a zájem sociálních pracovníků vidět sebe samé očima jiných.

POSÍLÁNÍM ČASOPISU SOCIÁLNÍ PRÁCE/SOCIÁLNÁ PRÁCA JE:

- podporovať schopnosť českej a slovenskej spoločnosti riešiť životné problémy ľudí prostredníctvom sociálnej práce,
- podporovať kvalitu sociálnej práce a profesionalizáciu praxe sociálnej práce,
- prispievať k rozvoju sociálnej práce ako vedeckej disciplíny a k skvalitneniu vzdelávania v sociálnej práci,
- podporovať záujmy poskytovateľov a užívateľov sociálnych služieb.
V záujme dosiahnutia týchto cieľov bude časopis v rámci obce sociálnych pracovníkov a s nimi spolupracujúcich a pomáhajúcich pracovníkov iných odborov podporovať:
- postoje, ktoré považujú odbornosť a ľudskosť za rovnocenné kritériá kvality sociálnej práce,
- postoje, ktoré kladú dôraz na prepojenie teoretického zdôvodnenia postupov sociálnej práce s jej praktickou orientáciou na problémy klientov a ich reálne možnosti,
- súdržnosť všetkých, ktorí sa angažujú v prospech riešenia problémov klientov prostredníctvom sociálnej práce,
- otvorenú, odlišnosti chápujúcu, poučenú a vecnú diskusiu v rámci obce sociálnych pracovníkov,
- chuť a záujem sociálnych pracovníkov vidieť samých seba očami iných.

Sociální práce/Sociálna práca

Časopis pro teorii, praxi a vzdělávání v sociální práci
Časopis pre teóriu, prax a vzdelávanie v sociálnej práci
Vydává Asociace vzdělavatelů v sociální práci. Na vydávání se podílí ZSF Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.

Číslo/ročník: 2/2007

Adresa redakce: ASVSP, Joštova 10, 602 00 Brno
tel.: +420 774 324 983

www.socialniprace.cz; e-mail: socprace@fss.muni.cz

Redakce: Pavel Bajer; Bc. Petra Zoubková;

Mgr. Zdeňka Dohnalová, Bc. Marie Pavlíková

Foto na titulní straně: J. Park, copyright UNHCR

Grafická úprava: Petr Hrnčíř (pethr@seznam.cz)

Korektura: Vilém Kmuniček

Předplatné: studentské 99 Kč/ks, občanské 129 Kč/ks, organizační 229 Kč/ks, v knihkupectví 149 Kč/ks, sponzorské 1 200 Kč/rok

Evidenční číslo MK: MK ČR E 13795

Akademické statě procházejí dvojím recenzním řízením. Otištěné příspěvky nejsou honorovány. Redakce si vyhrazuje právo upravit nevyžádané příspěvky do publicistické části.

ISSN: 1213-6204

Redakční rada:

prof. PhDr. Anna Tokárová, CSc., předsedkyně/
předsedníčka

doc. PhDr. Libor Musil, CSc., místopředseda/
podpředseda

Pavel Bajer, šéfredaktor

Mgr. Martin Bednář, Ph.D.

PaedDr. Oldřich Chytil, Ph.D.

Bc. Adam Kutěj, Společnost sociálních pracovníků

doc. PhDr. Oldřich Matoušek

PhDr. Eva Mydlíková, Ph.D.

PhDr. Pavel Navrátil, Ph.D.

PhDr. Mirka Nečasová, Ph.D., výkonná tajemnice
ASVSP

m. prof. PaedDr. Milan Schavel, PhD